

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

**30
DE ANI
DE LA
ELIBERAREA
ROMÂNIEI
DE SUB DOMINAȚIA
FASCISTĂ**

8

TOMUL 27

1974

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (redactor responsabil); ION APOSTOL (redactor responsabil adjunct); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DÉMENY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (membri)

Prețul unui abonament este de 240 lei

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii voluntari de presă din întreprinderi și instituții.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poștă) și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, str. Gutenberg nr. 3 bis, sectorul VI.

La revue „REVISTA DE ISTORIE” paraît 12 fois par an. Toute comande à l'étranger sera adressée a Întreprinderea ROMPRESFILATELIA, Boîte postale 2001, telex 011631, Bucarest, Roumaine, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuserisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „Revista de istorie”. Apare de 12 ori pe an.

Începând din ianuarie 1971 „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul „Revista de istorie”.

Adresa redacției :

B-dul Aviatorilor nr. 1

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 27, 1974, NR. 8

SUMAR

30 DE ANI DE LA ELIBERAREA ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ

- TRAIAN UDREA, Insurecția națională antifascistă — factor hotărîtor în schimbarea raportului de forțe în viața politică a României 1131
- VASILE LIVEANU, Rolul Partidului Comunist Român în pregătirea insurecției naționale antifasciste armate (în lumina izvoarelor publicate în anii 1944 — 1947) . . . 1145
- IOAN CHIPER, Participarea armatei române la războiul antihitlerist în memorialistica militară română 1167
- VENERA TEODORESCU, Activitatea Uniunii Femeilor Antifasciste din România și a Federației Democratice a Femeilor din România în perioada 1944 — 1947 1187
- MIHAIL RUSENESCU, Presa de tineret în perioada noiembrie 1944 — martie 1949 . . . 1203
- ECATERINA CIMPONERIU, Instaurarea puterii populare în țările dunărene 1215

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

- Noi lucrări despre istoria U. T. C. (*M. Stroia*) 1239

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Sesiunea științifică consacrată celei de a XXX-a aniversări a insurecției naționale antifasciste armate (*N. Dascălu*); Sesiunea științifică „Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică”. 1247

RECENZII

- CONSTANTIN NICOLAE, PETRE ILIE, *Armata română pe drum de luptă și victorii*, București. Edit. militară, 1973, 168 p. (*Gelu Apostol*) 1251
- * * * *Rezistența europeană în anii celui de al doilea război mondial 1938 — 1945*, vol. I. *Țările din Europa centrală și de sud-est*. Sub egida Institutului de studii istorice și social politice de pe lângă C. C. al P. C. R., București, Edit. militară, 1973, 454 p. (*Gh. N. Cazan*) 1254

- GHEORGHIIE MATEI, *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919 — 1934)* București, Edit. Academiei R.S.R., 1971, 300 p. (Biblioteca Istorică, XXVII) (Nicolae Dascălu) 1257
- Col. VICTOR ATANASIU, *Mihai Viteazul. Campanii*, București, Edit. militară, 1972, 342 p. (Constantin Rezachevici) 1262

ÎNSEMĂRI

- AURICĂ SIMION, MARIA COVACI, *Insurecția națională antifascistă armată din August 1944*, București, Edit. politică, 1973, 101 p. (Tr. Udrea); TRAIAN CARACIUC, CONSTANTIN FLOREA, ION IUGA, CAROL NIRI, *Clasa muncitoare contemporană*, București, Edit. politică, 1974, 486 p. (Gelku Maksutovici); VASILE MACIU, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1973, 399 p. (Apostol Stan); ALEXANDRU CEBUC, *Tradiții revoluționare bucureștene*, București, Muzeul de istorie al municipiului București, 1973, 182 p. (T. U.) 1269
- BULETIN BIBLIOGRAFIC (Geju Apostol) 1275

REVISTA DE ISTORIE

TOME 27, 1974, N° 8

S O M M A I R E

30e ANNIVERSAIRE DE LA LIBÉRATION DE LA ROUMANIE DE LA DOMINATION FASCISTE

- TRAIAN UDREA, L'insurrection nationale antifasciste—facteur décisif dans le changement du rapport de forces dans la vie politique de Roumanie 1131
- VASILE LIVEANU, Le rôle du Parti Communiste Roumain dans la préparation de l'insurrection nationale antifasciste armée (À la lumière des sources publiées pendant les années 1944 — 1947) 1145
- IOAN CHIPER, La participation de l'armée roumaine à la guerre antihitlérienne dans les mémoires militaires roumains 1167
- VENERA TEODORESCU, L'activité de l'Union des Femmes Antifascistes de Roumanie et de la Fédération Démocratique des Femmes de Roumanie durant la période 1944 — 1947 1187
- MIHAIL RUSENESCU, La presse de la jeunesse pendant la période novembre 1944 — mars 1949 1203
- ECATERINA CIMPONERIU, L'instauration du pouvoir populaire dans les pays danubiens 1215

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

- Nouveaux ouvrages sur l'histoire de l'Union de la Jeunesse Communiste (*M. Stroia*). . . 1239

LA VIE SCIENTIFIQUE

- La session scientifique consacrée au XXXe anniversaire de l'insurrection nationale antifasciste armée (*N. Dascălu*) La session scientifique „L'insurrection d'Août 1944 et sa signification historique. 1247

COMPTES RENDUS

- CONSTANTIN NICOLAE, PETRE ILIE, *Armata română pe drum de luptă și victorii* (L'armée roumaine dans la voie de la lutte et de la victoire), Bucarest, Éditions militaires, 1973, 168 p. (*Gelu Apostol*). 1251

- ♦♦. *Rezistența europeană în anii celui de al doilea război mondial 1938 — 1945, vol. I. Țările din Europa centrală și de sud-est* (La résistance européenne durant les années de la deuxième guerre mondiale 1938 — 1945. Vol. I. Les pays de l'Europe centrale et du sud-est). Sous l'égide de l'Institut d'études historiques et socio-politiques près le C. C. du P. C. R., Bucarest, Éditions militaires, 1973, 454 p. (Gh. N. Cazan) . . . 1254
- GHEORGHE MATEI, *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919 — 1934)* (Le désarmement dans le contexte des problèmes internationaux et l'attitude de la Roumanie (1919 — 1934), Bucarest, Éditions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1971, 300 p. (Bibliothèque historique, XXVII), (Nicolae Dascălu) 1257
- Col. VICTOR ATANASIU, *Mihai Viteazul. Campanii* (Michel le Brave. Campagnes), Bucarest, Éditions militaires, 1972, 342 p. (Constantin Rezachevici) 1262

NOTES

- AURICĂ SIMION, MARIA COVACI, *Insurecția națională antifascistă armată din August 1944* (L'insurrection nationale antifasciste armée d'Août 1944), Bucarest, Éditions politiques, 1973, 101 p. (Tr. Udrea); TRAIAN CARACIUC, CONSTAN-
TIN FLOREA, ION IUGA, CAROL NIRI, *Clasa muncitoare contemporană* (La classe ouvrière contemporaine), Bucarest, Éditions politiques, 1974, 486 p. (Gelku Maksutovici); VASILE MACIU, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, (De Tudor Vladimirescu à la révolte de 1907), Craiova, Éditions Scrisul românesc, 1973, 399 p. (Apostol Stan); ALEXANDRU CEBUC, *Tradiții revoluționare bucureștene*, (Traditions révolutionnaires bucarestois), Bucarest, Le Musée d'histoire du municipe de Bucarest, 1973, 182 p. (T. U.). 1269
- BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE (Geju Apostol). 1275

30 DE ANI DE LA ELIBERAREA ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ

INSURECȚIA NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ — FACTOR HOTĂRÎTOR ÎN SCHIMBAREA RAPORTULUI DE FORȚE ÎN VIAȚA POLITICĂ A ROMÂNIEI

DE

TRAIAN UDREA

Doborîrea dictaturii militaro-fasciste antonesciene și constituirea unui guvern de uniune națională antifascistă, scoaterea României din războiul fascist și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste și aliaților acesteia, în urma declanșării și desfășurării insurecției naționale antifasciste din august 1944, aveau să modifice din temelii, prin efectele lor imediate sau de durată, vechea ordine social-politică, aveau să creeze o situație calitativ nouă, un nou raport de forțe pe plan politic intern, propice dezvoltării democrat-progresiste a țării.

În mod curent, istoriografia noastră tratează problema schimbărilor intervenite în raportul de forțe ca urmare a victoriei insurecției, global¹, fără a se fi procedat încă în suficiență măsură la o analiză intrinsecă, de la zi la zi sau uneori de la un episod sau aspect la altul, a modului în care în însuși răstimpul dintre declanșarea și încheierea insurecției, deci în cursul însuși al desfășurării acesteia s-au produs și au survenit o serie de mutații și modificări, ce s-au dovedit ulterior ireversibile în raportul de forțe pe plan politic intern.

S-a apreciat și se apreciază probabil ca o concluzie axiomatică, de la sine înțeleasă, că actul istoric de la 23 August 1944, desfășurarea și

¹ Spre pildă, Paraschiva Nichita în articolul său *Insurecția armată antifascistă din august 1944 — începutul revoluției populare în România* („Anale de istorie” (nr. 4/964) făcînd afirmația justă — dar fără a simți nevoia de a o argumenta — că doborîrea dictaturii militaro-fasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste a schimbat în mod radical situația politică din România, apreciază aceasta ca pe „o preluare a puterii politice din minile celor mai reacționare grupări ale burgheziei, de către reprezentanți ai forțelor patriotice antifasciste ai partidelor muncitorești, a principalelor partide burgheze și ai cercurilor monarhice” (p. 50), iar instalarea noului guvern Sănătescu ca început al statornicirii „unui regim politic democratic”. Fără a insista asupra confuziei, din păcate destul de curentă, între regim politic de stat și putere politică deținută de o clasă dominantă, conducătoare, pe de o parte și regimurile diferite de guvernare din cadrul aceluiași regim politic de stat (în speță burghez, pînă la 6 martie 1945), observăm doar că autoarea consemnează faptul condițiilor favorabile create în urma legalizării forțelor revoluționare și a înfăptuirii insurecției — fără a insista mai mult (vezi p. 51—52) — tratînd apoi pe larg modul în care masele populare cuceresc treptat și ascendent un loc tot mai important în arena politică a țării îndeosebi după lansarea platformei program din 25 septembrie 1944.

victoria insurecției au reprezentat o cotitură decisivă în istoria poporului român², dar este vizibilă, pe de altă parte, tendința multor cercetători de a analiza fugitiv modificările survenite în raportul de forțe în primele săptămâni după 23 August 1944, această perioadă fiind apreciată sau înțel easă mai de grabă ca o perioadă de acumulări revoluționare, de cuceriri revoluționare care urmau să fie puse în valoare mai ales și pornind îndeosebi de la lansarea la sfîrșitul lunii septembrie 1944 a proiectului platformă program a P. C. R.

Una din tezele fundamentale ale documentelor de partid referitoare la insurecția națională antifascistă, definește actul istoric de la 23 August 1944, în afara semnificației sale profund antifasciste, de declanșare a luptei general naționale pentru eliberarea țării noastre de sub dominația fascistă, ca început al revoluției populare, ca începutul luptei pentru putere. Or, începutul unei revoluții implică acumulări revoluționare anterioare, o situație revoluționară preexistentă, pe de o parte, urmărește nu numai răsturnarea, ci dărîmarea din temelii a vechiului regim și instaurarea unui nou regim politic de stat revoluționar pe de altă parte. Faptul că aceste considerente sînt socotite ca bunuri deja și definitiv cîștigate de istoriografia noastră, nu este de natură să diminueze sau să facă fără obiect necesitatea sesizării și interpretării mai aprofundate a forței de șoc pe care a produs-o declanșarea și desfășurarea insurecției naționale antifasciste în modificarea decisivă și ireversibilă a raporturilor de forțe în favoarea revoluției populare.

Înseși cauzele profunde și împrejurările concrete care au impus ca o necesitate imperioasă realizarea obiectivelor majore antifasciste în România pe calea unei insurecții populare și antifasciste au fost de natură să constituie premise pentru imprimarea, după înlăturarea dominației fasciste, a unui nou curs și a unei noi orientări întregii vieți politice a țării, altfel decît fusese ea în perioada interbelică.

Războiul și mai ales instaurarea dictaturii fasciste-antonesciene și împingerea României în tabăra hitleristă, crease treptat situații și raporturi noi în sinul opiniei publice, în concepția și pozițiile tuturor partidelor și organizațiilor politice, le impuseseră tactici și acțiuni noi în funcție de evoluția situației interne și internaționale; precipitarea evenimentelor diplomatice militare în anii 1943 — 1944 și evoluția lor în defavoarea tot mai netă a Germaniei hitleriste și ai aliaților ei au determinat o accelerare a procesului de clarificare ideologico-politică, de cristalizare și de adoptare

² Vezi între altele, în acest sens, articolul lui Gh. Matei, *Insurecția armată din august 1944, cîștigătoare în istoria poporului român* (Studii. Revistă de istorie, nr. 4/1964), care în ciuda titlului se ocupă cu rezultatele și urmările insurecției, altfel spus cu schimbările intervenite în raportul de forțe în urma victoriei insurecției.

a unor noi poziții și soluții menite să salveze țara din gravul impas în care fusese adusă de guvernarea antonesciană³.

În ajunul declanșării insurecției naționale antifasciste, situația politică internă și externă, starea de spirit a maselor largi, experiența dură și apăsătoare produsă asupra acestora de urmările nefaste ale războiului hitlerist (mai ales după mutarea operațiilor militare terestre și aeriene pe teritoriul țării noastre), primejdia unei catastrofe naționale în cazul menținerii în continuare a țării în lagărul hitlerist au reclamat schimbarea decisivă și imediată a orientării politicii interne și externe a României în sensul scuturării jugului fascist, al rușrii sale din alianța cu hitlerismul, al ieșirii din războiul hitlerist și trecerii la eliberarea întregului teritoriu, inclusiv a nordului Transilvaniei de sub jugul fascist⁴.

Deși în anii celui de al doilea război mondial, începînd îndeosebi din 1943, se conturează o nouă situație generală tot mai favorabilă forțelor revoluționare și progresiste din întreaga lume în frunte cu U. R. S. S., fapt care a determinat și va determina impunerea și adoptarea unor soluții mult mai democratice și progresiste decît cele preconizate la început de forțele burgheziei internaționale din coaliția antihitleristă, acest lucru nu va ieși însă cu pregnanță în evidență, ca o realitate politică de necontestat, în cazul țării noastre, decît în cursul desfășurării insurecției antifasciste care prin consecințele sale multiple va crea brusc un nou raport de forțe, perspective extrem de favorabile dezvoltării revoluției populare în România.

Partidele național țărănesc și național liberal care dominaseră viața politică pînă în 1938, reprezentînd interesele majorității cercurilor de afaceri și politice ale burgheziei, exercitau în continuare o puternică influență asupra unor importante pături ale opiniei publice, asupra unei mari părți a aparatului de stat, bucurîndu-se în plus de un larg credit și din partea unor cercuri diplomatice din Anglia, S.U.A. și alte state occidentale membre ale coaliției antihitleriste. Aparent, ținînd seama mai ales și de faptul că activitatea lor fusese suspendată încă din februarie 1938, că deci ele apăreau în postura de „opozante” ale regimurilor dictatoriale carliste și apoi fascisto-antonesciene, exista opinia larg răspîdită și pe care fruntașii P. N. Ț., și P. N. L. o împărtășeau deplin, că după război, în condițiile revenirii la regimul constituțional și parlamentar antebelic, cele două

³ Despre problema condițiilor istorice ale stabilirii unor acorduri și făuririi alianțelor antifasciste din anii 1941—1944 vezi, între alții și: Vl. Zaharescu, *Întărirea partidului și a legăturilor lui cu masele, factor hotărîtor în lupta pentru organizarea și îndeplinirea insurecției armate din august 1944*, în „Anale de istorie”, nr. 4/1963; T. Udrea, *Condițiile istorice ale formării Frontului Național Democrat în „Studii”* nr. 4/1964; C. Nicolae, P. Ilie, *Din activitatea P.C.R. pentru făurirea unei largi coaliții de forțe antihitleriste în „Anale de istorie”* nr. 3/1969; Gh. Zaharia, A. Simion, *Politica de alianțe a P.C.R. în pregătirea și îndeplinirea insurecției din august 1944*, în P.C.R. în viața social-politică a României 1921—1944, Edit. militară, 1971; Ilie Ceaușescu, *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forțe politice burgheze din România față de problemele militare și politice ale țării în perioada septembrie 1940—august 1944*, în *File din istoria militară a poporului român, Studii*, vol. 1, Edit. militară, 1973; cf. lucrarea monografică, *România în anii revoluției democrat-populare 1944—1947*, Edit. politică 1971 (Capitolul I: Premizele revoluției).

⁴ Mihai Fătu, *Sfîrșit fără glorie. Partidul național țărănesc (Maniu) și Partidul național liberal (Brătianu) în anii 1944—1947*. Edit. științifică, București, 1972 (capitolul 1, Preludii) cf. T. Udrea, *Activitatea P.C.R., pentru făurirea Frontului patriotic antifascist*, în „Studii, Revistă de istorie”, nr. 3 1972.

partide vor reveni, la rîndul lor, din nou, pe primul plan al vieții politice a țării.

În urma eșecului răsunător al liberalilor în alegerile din decembrie 1937, al dezertării unui important grup de personalități liberale în cap cu secretarul general ales al partidului în tabăra carlistă în 1939, a participării ulterioare a altor personalități liberale ca „tehnicienii” în guvernele antonesciene care toate au dus la slăbirea pozițiilor P. N. L., Partinul național țărănesc obține un ascendent decisiv, I. Maniu, erijîndu-se, începînd din 1940 în mentor și șef autorizat al întregii „opoziiții” burgheze, atît în raporturile acestora cu dictatorul fascist al României, cît și în sondarea scoaterii României din războiul hitlerist prin mijlocirea unor negocieri diplomatice⁵.

În realitate, datorită concepției lor politice conservatoare „tradiționaliste”, opacă față de modificările și evoluția reală a raporturilor de forțe pe plan intern⁶ și internațional ca și datorită tacticii necorespunzătoare pe care o adoptă în anii 1940 — 1943 în problema fundamentală a mijloacelor de eliberare a țării de sub dominația fascistă, principalele partide burgheze și fruntașii lor își compromit în mod simțitor încă înainte de 23 August 1944, șansele de a juca un rol important și cu atît mai mult dominant în determinarea cursului și a formelor concrete pe care avea să le urmeze dezvoltarea democratică a României postbelice. În fapt, hotărîtor și primordial, vital, pentru destinele poporului român, pentru asigurarea viitorului independent și suveran al României era organizarea cît mai temeinică și urgentă cu putință, cu sorți de izbîndă și în condiții cît mai favorabile intereselor naționale, a răsturnării regimului de dictatură fascistă antonesciană, a ruperii alianței cu Germania hitleristă și a întoarcerii armelor împotriva cîmpitorilor hitleriști. Un rol important, decisiv în viața politică a țării după eliberarea ei de sub dominația fascistă nu putea de aceea să-l joace, în continuare, decît acele forțe, acele partide sau organizații politice care vor fi contribuit efectiv la această eliberare, la pregătirea și înfăptuirea obiectivelor naționale majore ale luptei antifasciste. P. C. R. avertizase în repetate rînduri în anii dictaturii militaro-fasciste pe fruntașii P. N. T. și P. N. L., ultima oară chiar în ajunul evenimentelor din august 1944 (deci după încheierea acordului B. N. D.) că cei care vor pregeta, vor întîrzia, vor diminua sau primejdi prin pasivitatea lor succesul luptei

⁵ M. Fătu, *op. cit.*, p. 25—91.

⁶ Pornind de la poziția de principiu a necesității antrenării tuturor forțelor vitale ale poporului român într-un larg și unic front patriotic antifascist Partidul Comunist va milita neabătut în anii dictaturii fasciste-antonesciene pentru atragerea principalelor partide burgheze la mișcarea de rezistență sau la înfăptuirea oricăruia dintre obiectivele antifasciste de ordin național sau internațional. Apelurile repetate ale P.C.R. la unitate de luptă antifascistă s-au izbit însă constant pînă în primăvara anului 1944 de refuzul obstinent al „opozității” burgheze de a colabora în front comun cu forțele revoluționare antifasciste și în primul rînd cu comuniștii. Fruntașii P.N.T. și P.N.L. nutreau iluzia că după înfrîngerea Germaniei hitleriste pacea va fi impusă de anglo-americani nu numai în detrimentul celor învinși, dar și al aliatului lor principal U.R.S.S.; de aici impresia că salvarea României stă exclusiv în mîna marilor puteri occidentale, că o colaborare antifascistă strînsă cu forțele revoluționare interne și în primul rînd cu P.C.R. nu era absolut necesară și în nici un caz nu trebuia împinsă spre angajamente de a participa în comun după înlăturarea dictaturii antonesciene, la punerea bazelor noii României democratice; de fapt, în concepția lor, trebuia militat pentru restaurarea regimului democrației parlamentare burgheze antebelice, în care prezența P.C.R. în viața politică legală a țării fusese, după cum știm, contestată și reprimată.

pentru scuturarea jugului fascist vor fi trași la răspundere sau, în cel mai bun caz pentru ei, vor fi zvîrliți de roata istoriei în afara rosturilor firești democratice și antifasciste pe care le va urma viața politică a României după eliberarea de fascism⁷.

În împrejurările interne și internaționale, îndeobște cunoscute, din primăvara și vara anului 1944, fruntașii P. N. T., și P. N. L. vor accepta în cele din urmă propunerile P. C. R. de constituire a unui bloc național democratic și vor adera la propunerea pregătirii și înlăptuirii obiectivelor antifasciste cuprinse în acordul de colaborare din iunie 1944 pe calea unei insurecții naționale antifasciste.

Era evident că de acum înainte Partidul Comunist inițiatorul și unul din factorii politici de răspundere în pregătirea insurecției antifasciste avea să joace un rol politic proeminent în desfășurarea evenimentelor în curs de pregătire. Partidul Comunist reușise astfel să se afirme, să se impună și să fie considerat în cele din urmă ca un factor politic important, ca un partener autorizat și indispensabil pentru forțe și cercuri politice burgheze, inclusiv cercurile palatului, care înainte de război îi contestaseră însuși dreptul la existență legală dar-mi-te acela de a expune de la egal la egal și chiar de a face ca punctul lui de vedere să aibă câștig de cauză în soluționarea unor probleme de interes național (vezi hotărârile ședinței conspirative din 13/14 iunie 1944 sau arestarea antoneștilor efectuată conform înțelegerii dintre P.C.R. și palat și contrară dorinței exprimate pînă în ultimul moment de cercurile manisto-brătieniste de a-l determina pe I. Antonescu să ceară el armistițiul aliaților⁸ etc.). Înainte chiar de doborîrea dictaturii fascisto-antonesciene, Partidul Comunist își câștigase așadar pe deplin dreptul de a avea un cuvînt de spus în viața politică a țării, el nu mai putea fi ignorat, nici lăsat la o parte în nici o formulă de guvernare democratică⁹.

⁷ Faptul că principalele partide politice burgheze (cu excepția grupărilor și dezidențelor din rîndul lor, care se vor alia într-un fel sau altul în 1943—1944 la acțiunea P.C.R. de făurire a frontului patriotic antifascist în anii 1943—1944) nu vor fi în măsură să conceapă și să asigure ele atît cadrul (coaliția largă de forțe antifasciste) cît și soluția cea mai potrivită (insurecția antifascistă) pentru doborîrea dictaturii militaro-fasciste, scoaterea României din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva coteropitorilor hitleriști, că aceste obiective majore antifasciste vor fi înlăptuite conform prevederilor, propunerilor și activității desfășurate de P.C.R. au asigurat Partidului Comunist încă înainte de declanșarea și victoria insurecției un ascendent moral-politic, un rol decisiv în întreg mersul evenimentelor politice interne care au urmat. Abdicînd, în anii dominației fasciste de la ideea participării active la mișcarea de rezistență antifascistă, căuțînd pînă în ultima clipă să obțină scoaterea României din războiul hitlerist fără a angaja o luptă necruțătoare contra dictaturii militaro-fasciste și a ocupanților hitleriști, principalele partide burgheze, s-au văzut nevoite în 1944, constrînse de evoluția evenimentelor, să adere în fond la programul de acțiune antifascistă propus de Partidul Comunist Român încă din 1941.

⁸ I. Maniu, Dinu Brătianu și acoliții lor își dăduseră asentimentul pentru arestarea antoneștilor numai pentru eventualitatea că I. Antonescu ar fi refuzat încheierea imediată a armistițiului. Fiind înștiințat îndată după ora 17, de arestarea antoneștilor, Maniu a declinat invitația de a merge imediat la palat pentru a participa la formarea noului guvern, petrecîndu-și seara și noaptea de 23 august în casa unui nepot al său, domiciliat în Splaiul Unirii 5 (Academia R.S.R. Filiala Cluj, Biblioteca secția manuscrise, mss nr. 1132).

⁹ P. Constantinescu-Iași, *Eliberarea României de sub jugul fascist și însemnătatea ei istorică*, în „Studii” nr. 4/1959; T. Udrea, *L'attitude des principaux partis et organisations politiques à l'égard du développement démocratique de la Roumanie après le 23 Août 1944* în „Revue roumaine d'histoire” nr. 5 972; M. Fătu, *op. cit.* (capit. II La răscruce de drumuri) p. 92 și urm.

Contactele stabilite, experiența cîștigată în negocierile duse cu personalitățile, grupările, organizațiile și partidele cele mai diverse, faptul că mersul evenimentelor interne și internaționale confirmaseră și impuseseră ca soluții definitive tezele și propunerile sale de front unic antifascist, au conferit Partidului Comunist un rol decisiv în viața politică a țării din primul moment al ieșirii sale în legalitate. Experiența și rezultatele luptei pentru crearea frontului patriotic antihitlerist din anii dictaturii militaro-fasciste, victoria insurecției naționale antifasciste au permis Partidului Comunist Român să joace din primul moment un rol politic proeminent, să preia inițiativa luptei revoluționare pentru progres social și politic, în fapt să conducă revoluția populară în România.

Privind în perspectiva luptei pentru dezvoltarea progresistă viitoare a țării, Partidul Comunist n-a conceput pregătirea și înfăptuirea insurecției doar ca pe o lovitură de stat antifascistă, care după înlăturarea regimului fascisto-antonescian, ar fi „curățit” locul pentru restaurarea vechilor rînduiri și a vechii democrații parlamentare burgheze antebelice sau doar ca pe o operație de trecere a României dintr-o tabără beligerantă într-alta, care să fi marcat numai revenirea României la sistemul „tradiționalelor” sale alianțe cu Franța și Anglia, sau ca pe o ieșire a României de sub „patronajul” Germaniei hitleriste pentru a trece sub „protecția” unor state imperialiste antihitleriste.

În concepția Partidului Comunist, insurecția națională antifascistă trebuia să fie, a fost pregătită și s-a desfășurat în așa fel încît ea a marcat nu numai un moment hotărîtor de cotitură în eliberarea României de sub jugul fascist, dar în același timp și începutul amplului proces de transformări revoluționare democratice care au schimbat fundamental întreaga viață social-politică a țării în anii revoluției populare.

În lumina acestor considerații, întreaga activitate desfășurată de P. C. R. pentru făurirea unui amplu evantai de alianțe antifasciste au urmărit folosirea condițiilor politice favorabile ale victoriei insurecției naționale antifasciste ca punct de plecare al revoluției populare în România. În acțiunea de făurire și lărgire a alianțelor antifasciste, P. C. R., consolidîndu-și legăturile cu organizațiile politice cu care acționase în front popular antifascist și în perioada antebelică, a stabilit noi și importante acorduri cu o serie de grupări burgheze democratice (inclusiv cu o serie de dizidenți ale P. N. T. și P. N. L.) a reușit — fapt hotărîtor pentru desfășurarea ulterioară a luptei — să făurească Frontul Unic muncitoresc cu P. S. D.¹⁰, a stabilit contacte și a obținut recunoașterea de către cercurile palatului și de către numeroși ofițeri superiori cu stare de spirit antihitleristă a rolului decisiv pe care trebuia să-l joace și pe care în fapt l-a jucat P. C. R. în pregătirea și înfăptuirea insurecției antifasciste chiar și sub raportul sarcinilor militare ale acesteia.

Partidul Comunist Român a fost singurul partid politic care în ajunul evenimentelor istorice de la sfîrșitul lunii august 1944, stabilise pe baza unui șir de înțelegeri, bi sau multilaterale, acorduri de colaborare

¹⁰ V. Liveanu, *Din lupta P.C.R. pentru unitatea clasei muncitoare*, în „Studii” nr. 4/1959; A. Petric, Gh. Tuțui, *Unificarea mișcării muncitorești din România*, Edit. Academiei R.S.R., 1968, p. 37 și urm. (capitolul II: Acțiunea unitară a clasei muncitoare, cheazășia succesului luptei pentru instaurarea unei democrații populare în România).

cu toate partidele, grupările, organizațiile și personalitățile politice antifasciste din țară. Tocmai această situație a permis Partidului Comunist imediat după 23 august 1944 în condițiile create de victoria insurecției antifasciste să conducă lupta pentru transformări revoluționare democratice, de a neutraliza și în cele din urmă de a înfringe opoziția forțelor conservatoare și reacționare grupate în jurul P.N.Ț și P.N.L., de a conduce lupta pentru instaurarea regimului democrat popular în România.

Desfășurarea însăși a insurecției antifasciste, confruntarea de poziții în aplicarea planului de acțiune insurecțional, în rezolvarea unor situații sau împrejurări neprevăzute au marcat o victorie desăvârșită a concepției științifice marxist-leniniste a P.C.R. privind pregătirea și înlăptuirea insurecției ca formă superioară de luptă revoluționară armată. Este cunoscut faptul că pînă în ultimul moment fruntașii țărăniști și liberali au urmărit ca scoaterea României din războiul hitlerist și trecerea ei în rîndul Națiunilor Unite să se realizeze în condiții care să evite o confruntare violentă și totală cu fascismul¹¹. Fruntașii P.N.Ț și P.N.L. nutriseră speranța ca părăsirea teritoriului țării de către trupele hitleriste să se producă ca urmare a unui acord între părți, întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste și aliaților săi, în concepția acestor cercuri burgheze, urma să constituie numai o soluție extremă pentru cazul cînd partea hitleristă ar fi respins oferta retragerii fără lupte.

Victoria insurecției naționale antifasciste, în condițiile rolului decisiv jucat în toate fazele sale fundamentale de forțele revoluționare, în frunte cu P. C. R., avea să deschidă larg porțile desfășurării în continuare a revoluției populare în România.

Factorii responsabili ai „opoziției” burgheze în cap cu Maniu intuiseră încă înainte de 23 August 1944 faptul că partidele lor, că regimul politic de stat în forma și cu metodele de guvernare antebelice, „tradițional” anticomuniste nu erau capabile să reziste și nu puteau oferi cadrul propice unei colaborări ample, sincere și de mai lungă durată cu forțele revoluționare, că o ieșire a României din războiul hitlerist pe calea revoluționară (insurecțională) va impune inevitabil pe primul plan al scenei politice partidul comunist și aliații săi, ceea ce va produce totodată mutații revoluționare democratice în însăși structura și orientarea generală a vieții politice din România, mutații cu care partidele politice burgheze nu puteau fi de acord. De aici, efortul depus de fruntașii politici burghezi de a atenua la maximum caracterul revoluționar al insurecției, încercarea lor nereușită de a limita participarea largă și decisivă a forțelor revoluționare — în frunte cu P. C. R. — în desfășurarea și victoria insurecției.

Răsturnarea dictaturii militare fasciste ar fi luat doar forma unei lovituri de stat antifasciste dacă nu ar fi fost urmată de angajarea plenară a întregii națiuni, a întregului popor — militari și civili — la realizarea principalelor obiective ale luptei antifasciste: întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor și eliberarea întregului teritoriu al țării de sub jugul fascist, asigurarea unei guvernări democratice și antifasciste chemată să conducă

¹¹ Vezi în acest sens, între altele, declarațiile făcute de I. Maniu corespondenților presei străine și corespondentului „Britanovei” la sfîrșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1944, precum și materialele proceselor antoneștilor și cel al foștilor conducători ai P.N.Ț.

la lichidarea pînă în temelii a vechilor rînduiri fasciste, la restabilirea drepturilor și libertăților democratice.

Partidul Comunist, consecvent liniei sale antifasciste și antihitleriste, a considerat arestarea antoneștilor doar ca un prim act obligatoriu pentru declanșarea unei ample insurecții naționale antifasciste și în consecință a militat din prima clipă pentru angajarea întregului popor la lupta necruțătoare contra fascismului intern și extern, pentru combaterea politică și militară a acestuia pînă la completa lui lichidare. Îndată după aflarea știrii arestării antoneștilor, la chemarea Partidului Comunist formațiile de luptă patriotice participă la acțiunile concrete de dezarmarea hitleriștilor. Începînd din seara zilei de 23 August 1944, conform planului insurecțional antifascist, forțele patriotice au luat sub controlul lor numeroase obiective de importanță politică sau strategică (sediile unor instituții centrale între care Președinția Consiliului de Miniștri, Poșta Centrală, Palatul Telefoanelor, Ministerul de Interne, Ministerul de Război, gări, triaje etc.). Formațiile de luptă patriotice, ale căror nuclee fuseseră create de Partidul Comunist încă din primăvara anului 1944,¹² și care își sporesc simțitor de la ceas la ceas rîndurile prin adeziunea a mii de cetățeni patrioți, au trecut la dezarmarea militarilor hitleriști izolați între care numeroși ofițeri hitleriști care nu locuiau în cazărmi. Din ordinul noului șef al Statului Major, instalat în funcție la scurt timp după arestarea antoneștilor, unitățile militare române din București și din alte importante centre ale țării, fără cea mai mică defecțiune, au trecut încă din noaptea de 23/24 August la blocarea și trecerea sub control a sediilor unor comandamente sau a unor cazărmi în care se găseau militari hitleriști¹³.

În vreme ce Partidul Comunist proclamase deschis și fără echivoc ca un obiectiv militar imediat (vezi declarația C. C. al P.C.R. difuzată în cursul zilei de 24 august 1944, care de fapt reflecta poziția consecvent antifascistă a Partidului Comunist „curățirea teritoriului românesc de ocupație hitleristă”, deci întoarcerea armelor necondiționată și imediată împotriva hitleriștilor, proclamația regală și declarația B. N. D., deși elaborate cu participarea și sub influența programului de luptă preconizat de P.C.R., conțineau unele formulări care reflectau rezerve și reticențe ale cercurilor palatului și fruntașilor principalelor partide burheze privind mijloacele de realizare a obiectivelor militare ale insurecției (vezi în acest sens, spre pildă convenția orală stabilită în noaptea de 23 August 1944 între generalul Sănătescu și generali hitleriști Hansen și Gerstenberg privind retragerea fără lupte a trupelor hitleriste de pe teritoriul României.)

¹² *Armata română în războiul antihitlerist*. Culegere de articole, București, 1965 (vezi articolele semnate de D. Simulescu, D. Dămăceanu); *23 August 1944. Culegere de articole*, Edit. politică, 1964, p. 3—39. cf. Aurică Simion, *Clasa muncitoare în frunte cu comuniștii principală forță social-politică a mișcării de rezistență din România (1940—1944)*, în „*Anale de istorie*” nr. 4/1972.

¹³ Date ample cu privire la rolul decisiv jucat de P.C.R. și forțele revoluționare patriotice în desfășurarea și în asigurarea succesului insurecției naționale antifasciste se găsesc în aproape toate sintezele, studiile și articolele de istorie militară care se referă la participarea României la războiul antihitlerist. Vom cita pentru caracterul său monografic lucrarea *România în războiul antihitlerist 23 August 1944—9 mai 1945*, Edit. militară, 1966 (Capitolul II, Insurecția națională antifascistă 23—31 August 1944. Alăturarea României la coaliția antihitleristă); Maria Covaci, A. Simion, *Insurecția națională antifascistă din august 1944*, Edit. politică, București, 1973, p. 51 și următoarele.

Încă de la primele lor declarații și apeluri, P.C.R. și P.S.D.¹⁴ au lansat chemarea ca toți patrioții, întregul popor român să participe cu arma în mână la victoria insurecției, apeluri urmate cu însuflețire de întreaga populație a țării, inclusiv în mod individual de numeroși membri ai P. N. Ț și P. N. L.; conducerea celor două partide burghize manifesta rezerve față de participarea populației civile la acțiunile de curățire a teritoriului național de trupele hitleriste, considerînd că această operație cădea în sarcina exclusivă a unităților armatei române¹⁵.

Ca o trăsătură caracteristică a constituirii primelor organizații politice și profesionale ale muncitorimii în întreprinderi, în cartiere, în zonele de dispersare a fost împletirea strînsă a acțiunii lor de organizare cu constituirea și participarea acestor prime organizații legale și a formațiilor de luptă patriotică muncitorești la luptele pentru curățirea teritoriului țării de hitleriști în București, Valea Prahovei, Brașov, Timișoara, Arad, Craiova, Turnu-Severin și numeroase alte localități¹⁶. Prezența muncitorimii înarmate la chemarea partidelor muncitorești abia ieșite din ilegalitate, în primele rînduri ale luptei insurecționale, faptul că, în ciuda manevrelor reacțiunii, aceste formații de luptă patriotică, adevărat braț înarmat al muncitorimii revoluționare, departe de a se dizolva își vor întări rîndurile și pregătirea de luptă și după ce sarcina curățirii întregului teritoriu al țării de trupele hitleriste fusese încheiată, va juca un rol însemnat (încă insuficient cercetat și aprofundat de istoriografia noastră) în făurirea unui nou raport de forțe pe plan intern în perioada luptei pentru democratizarea aparatului de stat, pentru obținerea și apărarea cuceririlor revoluționare, pentru instaurarea regimului democrat popular în țara noastră. Atît trecerea la activitatea legală a partidelor muncitorești¹⁷, constituirea sindicatelor revoluționare, cît și organizarea și activitatea formațiilor înarmate de luptă patriotică sînt produsul direct al insurecției antifasciste, reprezintă manifestări exprese ale caracterului revoluționar de război de eliberare națională și de răsturnare prin forța armelor a regimului fascist și a regimului de ocupație hitleristă pe care l-a avut în permanență insurecția națională antifascistă din August 1944 pe întreaga durată a sa. Afirmarea P. C. R. și a celorlalte organizații politice ale clasei mun ci-

¹⁴ „România liberă”, 24, 26 și 28 august 1944; „Libertatea”, 25 august 1944.

¹⁵ Primele apeluri de constituire a unor gărzi înarmate vor fi făcute de cele două partide burghize după victoria definitivă a insurecției, în legătură cu înscrierea de voluntari pentru eliberarea nordului Transilvaniei. Caracterul șovin și terorist al acestor gărzi „Maniu” în momentul în care vor intra în acțiune vor determina comandamentul sovietic și guvernul român să treacă la dizolvarea lor.

¹⁶ Arhiva județeană P.C.R. Iași, fond II, dos. 122/1944; Arhiva jud. P.C.R. Galați, fond IV, dos. 403/1944; Arhiva jud. Bacău, fond II, dos. nr. 70/1944; Arhiva jud. P.C.R. Dolj, caseta 1, dos. 1/1944; Arhiva jud. P.C.R. Mureș, fond II, dos. 11/1944; Gh. Țuțui, *Dezvoltarea Partidului Comunist Român în anii 1944–1948* în „Anale de istorie” nr. 1/1970.

¹⁷ Dacă în ceea ce privește P.S.D., care activase legal înainte de 1938, proclamația guvernului din seara de 23 August 1944, reprezenta de fapt autorizarea reintrării sale în legalitate, în cazul P.C.R. a unor grupări socialiste, a sindicatelor revoluționare a căror activitate legală fusese interzisă încă din timpul guvernărilor „constituționale” antebelice, pășirea lor în legalitate a însemnat un act revoluționar deliberat; o recunoaștere indirectă și presupusă a dreptului lor de organizare legală putînd fi luată în considerare, abia în urma publicării decretului de restabilire a vechii constituții care principal și ab initio permitea activitatea legală a oricărei grupări politice.

toare, imediat după 23 August 1944, pe primul plan al vieții politice, rolul hotărâtor pe care, alături de armată, îl joacă forțele revoluționare în desfășurarea și în asigurarea victoriei insurecției antifasciste în comparație cu aportul redus pe care principalele partide burgheze îl aduc la desfășurarea insurecției ca luptă revoluționară armată a întregului popor împotriva fascismului intern și extern, și-au pus amprenta asupra dezvoltării ulterioare a evenimentelor politice din România. Pornind de la necesitatea dezvoltării democratice și progresiste a României atât pe plan social-economic cât și politic, Partidul Comunist Român a apreciat din primul moment că înfăptuirea și victoria insurecției antifasciste, cuceririle revoluționare pe care masele largi populare eliberate de fascism, partidele și organizațiile politice progresiste și revoluționare intrate în legalitate le obținuseră în cursul desfășurării insurecției trebuiau să marcheze punctul de plecare al unui amplu proces de transformări revoluționare, începutul revoluției populare în România¹⁸. Folosind din plin climatul politic și noul raport de forțe creat în urma victoriei insurecției naționale antifasciste, confuzia și incapacitatea manifestate de cercurile politice burgheze, inclusiv de cele care subscriseseră și colaboraseră la realizarea actului istoric de la 23 August 1944, de a se adapta și acționa corespunzător noii situații politice create, Partidul Comunist și celelalte partide și organizații democratice revoluționare desfășoară o amplă acțiune de organizare și influențare politică a maselor în direcția dezvoltării progresiste a țării.

Prin însuși caracterul, mijloacele și forțele revoluționare ce concură la declanșarea și desfășurarea insurecției, prin rolul important pe care l-au jucat îndeosebi forțele revoluționare în frunte cu P.C.R., la pregătirea și înfăptuirea insurecției, prin decapitarea în urma arestării căpeteniilor antonesciene — a virfurilor conducătoare ale regimului politic de până atunci, prin dezorganizarea — și, în fapt, amputarea parțială — a vechiului aparat de stat, ca urmare a evacuărilor, a părăsirii posturilor de numeroși funcționari publici¹⁹, desfășurarea insurecției favorizează apariția unor noi organe locale de autoadministratie de tip popular.

Desfășurarea insurecției prin implicațiile și necesitatea adoptării și înfăptuirii unor măsuri operative legate de prevenirea sau stingerea incendiilor provocate în retragere de trupele hitleriste, de îndepărtarea imediată a ruinelor și cadavrelor de pe căile de comunicații, a repunerii în funcție a uzinelor locale de electricitate, de apă, a asigurării aprovizionării populației cu pâine și cu alte alimente de strictă necesitate au determinat în numeroase localități părăsite de oficialități, nașterea unor inițiative locale, instituirea unor organe provizorii de administrație, de ordine și poliție etc. În cele mai multe cazuri sarcina instituirii unor comitete cetățenești provizorii de conducere administrativă și-au asumat-o comuniștii și elementele democratice antifasciste²⁰.

¹⁸ „România Liberă”, 24 august 1944.

¹⁹ Se poate cita, în acest sens mai ales situația creată în Moldova și sporadic în unele localități din Muntenia, Dobrogea, Banat.

²⁰ În cadrul conferințelor regionale și județene P.C.R. desfășurate în cursul lunilor martie—aprilie 1945, participanții la insurecție au prezentat ample relatări asupra activității desfășurate de membrii de partid, de simpatizanți, de forțele patriotice în ultimele zile ale lunii august 1944 și în primele zile din septembrie 1944 privind preluarea în administrare și realizările gospodărești obștești ale noilor organe administrative pe plan local în localitățile abandonate de trupele fasciste și de autorități în zilele insurecției.

Pregătirea, dar mai ales împrejurările concrete, rezolvarea cu succes a unor situații neprevăzute ivite în cursul desfășurării insurecției a produs o situație nouă, a marcat o cotitură și în ceea ce privește raportul dintre armată și forțele revoluționare. La București, Ploiești, Brașov, Timișoara, Arad, T. Severin și în numeroase alte localități aportul adus, dar mai ales oportunitatea, promptitudinea și elanul cu care intervin în acțiune formațiile de luptă patriotice înarmate pentru apărarea unor importante obiective economice și militare iar apoi pentru curățirea întregului teritoriu al țării de hitleriști a fost subliniat în numeroase jurnale și comunicate militare de operații. După ani îndelungați de propagandă și calomnii anticomuniste, prima prezență legală a forțelor revoluționare cu arma în mână a constituit-o participarea lor la insurecție. Colaborarea nemijlocită dintre armată și formațiile de luptă patriotice, singele vărsat împotriva dușmanului comun — hitleriștii — au pus bazele unor raporturi noi între armată și popor, iar pe plan politic au deschis calea apropierii armatei de țelurile politice și democratice ale maselor largi, ale trecerii armatei pe calea transformării ei treptate într-o armată populară de tip nou ²¹.

Desfășurarea largă de forțe patriotice, constituirea în ritm alert și în condiții de legalitate a primelor organizații P.C.R., a unor comitete de fabrică revoluționare, organizarea formațiilor de luptă patriotice în numeroase localități și județe, participarea sub cele mai diferite forme, a forțelor revoluționare la insurecție au pus temelii politice trainice, de neclintit creșterii și consolidării rolului P.C.R. în desfășurarea în continuare a revoluției populare. Pe linia consolidării frontului unic muncitoresc, conducerile P.C.R. și P.S.D. trec la 1 septembrie 1944 la constituirea Comisiei de organizare a sindicatelor unite din România care, conform rezoluției adoptate, urmau să se constituie pe baza principiilor luptei de clasă și a internaționalismului proletar, al autonomiei sindicale, pe fiecare loc de producție organizându-se o singură organizație sindicală pentru toți salariații ²².

În urma victoriei insurecției național antifasciste, o parte din obiectivele antifasciste care stătuseră la baza acordului Blocului Național Democrat fuseseră realizate sau se găseau în curs de realizare.

Deși în interesul semnării convenției de armistițiu, al apărării teritoriului național de atacurile hitleristo-hortyste și eliberării nordului Transilvaniei de sub ocupația fascistă, al asigurării continuității activității de stat și participării României la războiul antihitlerist, acordul B.N.D. și guvernul care se bucura de girul politic al acestuia vor continua să funcționeze, deja — în lumina experienței insurecției antifasciste, a schimbărilor politice intervenite, a necesităților dezvoltării progresiste a țării — în fața P.C.R. și a forțelor progresiste s-a ridicat ca o sarcină politică imediată problema reconsiderării sistemului de alianțe politice creat înainte de 23 August 1944 și a adoptării unui program al dezvoltării democratice

²¹ *Momente din făurirea și înlăturarea armatei Republicii Socialiste România*, București, Edit. militară, 1970.

²² A. Petric, Gh. Țuțui, *op. cit.*, p. 49, 189—192.

a țării după eliberarea ei de sub jugul fascist²³. Împotriva tendințelor, declarațiilor repetate ale conducerii celor două partide politice burgheze de a se opune procesului unor transformări democratice structurale, P.C.R. a făcut apel la mase, a trecut paralel cu creșterea impetuoasă a propriilor lui rinduri la organizarea și mobilizarea la luptă revoluționară a muncitorimii (în sindicate) și țărănimii (în comitete țărănești) a intelectualității progresiste, a păturilor mic burgheze (în Uniunea patriotică, în asociații profesionale democratice etc.)²⁴. Făurirea unei Românie democrat populare urma să se facă într-un cadru politic mult mai larg decât cel care oferise și-l constituise B.N.D., prin mobilizarea maselor largi la lupta revoluționară iar în cazul opoziției partidelor burgheze care participaseră la actul istoric de la 23 august 1944 împotriva acestora. În acțiunea de organizare pe bazele revoluționare și democratice a maselor largi populare, P.C.R. s-a sprijinit pe Frontul unic muncitoresc și pe Grupul patriotic antihitlerist constituit ilegal la sfârșitul lunii iunie 1944 (din P.C.R., P.S.D., Frontul Plugarilor, Madosz, partidul social țărănesc Ralea, Apărarea patriotică și Uniunea patriotică) și care s-a reorganizat pe baze legale la 6 septembrie 1944. Grupul patriotic antihitlerist în manifestul său de reorganizare pe baze legale chema la „unirea și cooperarea tuturor forțelor naționale antifasciste” și în acest scop la „lărgirea Blocului Național Democratic într-un front național patriotic unic pentru ca toate elementele luptătoare să poată participa”²⁵.

Continuând tactica aplicată în cursul insurecției antifasciste de obținere a unor cuceriri revoluționare prin inițierea acțiunilor revendicative și prin impunerea pe plan local de jos în sus a unor noi raporturi de muncă, paralel cu organizarea politică a maselor, Partidul Comunist Român și celelalte forțe democratice și progresiste lărgindu-și și consolidându-și organizațiile proprii antrenează treptat mase tot mai largi la viața politică a țării, le formează la școala luptei revoluționare. Proiectul platformă propus de P.C.R. tuturor partidelor și grupărilor politice democratice în septembrie 1944²⁶ urmărea ca, pornind de la situația nouă politică creată în urma victoriei insurecției naționale antifasciste, de la cuceririle revoluționare obținute deja de masele largi să se treacă la făurirea unui nou regim politic democratic pus în slujba maselor populare la lupta pentru progresul economic și politic al României.

Pe făgașul deschis de victoria insurecției naționale antifasciste din august 1944, forțele revoluționare și progresiste în frunte cu P.C.R., grupate în Frontul Național Democratic vor desfășura tot mai pe larg

²³ P. Nichita, *Insurecția armată antifascistă din august 1944 — începutul revoluției populare în România*; Gh. Tuțui, *Partidele politice democratice din România în perioada de după 23 August 1944* în „Anale de istorie” nr. 6/1969; I. Scurtu, *Poziția P.C.R. față de partidele „istorice”, în timpul primului guvern Sănătescu* în „Analele Universității din București”, seria Științe sociale, XVI/1965.

²⁴ Vezi, pe larg desfășurarea acțiunii de organizare politică a partidelor și grupărilor democratice în lucrarea *Din cronică unor zile istorice*, București, Edit. Academiei R.S.R., p. 138–158.

²⁵ „Luptătorul”, organ al județenei P.C.R. Ilfov, „10 sept. 1944. Apelul la colaborarea P.N.T. și P.N.L. pentru realizarea unui program de transformări democratice reînnoit cu prilejul publicării platformei P.C.R. din septembrie 1944 nu era destinat atât frunțașilor P.N.T. și P.N.L. care se declaraseră deja ostili oricăror schimbări „structurale” sociale și politice, cât atragerii la acest program a cât mai mulți membri ai celor două partide politice.

²⁶ „Scnteia”, 26 septembrie 1944.

lupta pentru o Românie democratică și populară, pentru instaurarea, la 6 martie 1945, a regimului democrat popular în România.

L'INSURRECTION NATIONALE ANTIFASCISTE, FACTEUR DÉCISIF DANS LE CHANGEMENT DU RAPPORT DE FORCES DANS LA VIE POLITIQUE DE ROUMANIE

RÉSUMÉ

Par suite de l'analyse des prémisses et des circonstances historiques concrètes dans lesquelles s'est déroulée l'insurrection nationale antifasciste d'août 1944, l'auteur aboutit à la conclusion que la position différenciée adoptée par les forces politiques antifascistes en ce qui concerne le moment du déclenchement et les modalités de déroulement de l'action insurrectionnelle a déterminé une série de mutations essentielles et irréversibles dans le rapport politique de forces.

La pénétration et l'affirmation sur le premier plan de la scène politique du pays des forces révolutionnaires ayant à leur tête le P.C.R. parallèlement au déroulement victorieux de l'insurrection marquaient le commencement d'une ère nouvelle dans l'histoire du pays, ère où l'initiative politique passe du côté des forces révolutionnaires.

Au bout d'une confrontation permanente avec les partis politiques bourgeois, avec les majorités réactionnaires des gouvernements et de l'appareil d'Etat, mettant à profit les conquêtes démocratiques-révolutionnaires de l'insurrection (dont le passage du P.C.R. et d'autres organisations révolutionnaires dans la légalité), les forces démocratiques réussissent le 6 mars 1945 à renverser le dernier gouvernement à majorité bourgeoise et à instaurer le régime de démocratie populaire où la force politique dirigeante sera le P.C.R.

ROLUL PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ÎN PREGĂTIREA INSURECȚIEI NAȚIONALE ANTIFASCISTE ARMATE (ÎN LUMINA IZVOARELOR PUBLICATE ÎN ANII 1944 — 1947)

DE

VASILE LIVEANU

Pregătirea insurecției naționale antifasciste armate a fost secretă, conspirativă. Ferindu-se de autoritățile antonesciene și hitleriste, cei care lucrau la organizarea insurecției căutau să lase cât mai puține urme scrise ale activității lor. De aceea, pentru cunoașterea pregătirii actului de la 23 August prezintă o mare importanță relatările *ulterioare* evenimentelor — deci relatări în esență memorialistice — care furnizează cu privire la activitatea conspirativă informații imposibil de obținut pe altă cale.

În anii 1944—1947 au fost publicate în ziare expuneri memorialistice propriu-zise, ale conducătorilor și militanților partidelor și organizațiilor politice sau ale unor persoane care aveau legături cu aceștia. Caracter memorialistic au avut de fapt și depozițiile făcute în calitate de martori de unii conducători de partide, la procesul membrilor guvernului Antonescu. În presă au mai apărut reportaje și materiale retrospective, unele foarte ample, asupra pregătirilor insurecției, bazate pe relatările făcute autorilor de participanții nemijlociți la evenimentele legate de insurecție. Pe de altă parte s-au publicat și unele documente emenate în perioada premergătoare insurecției de la diverse partide și organizații.

Publicarea acestor materiale în anii 1944—1947 nu urmărea reconstituirea *completă* a realității istorice, lăsate pe seama cercetărilor ulterioare, iar izvoarele memorialistice erau grevate de servituțile inerente acestei categorii de surse. Totuși, confruntările dintre exponenții diverselor curente și grupări participante la insurecție ca și timpul scurt scurs de la evenimentele relatate, îngreunau alterarea faptelor, iar pe de altă parte înlesneau compararea diverselor aserțiuni (sau diverselor treceri sub tăcere) și degajarea unor concluzii veridice. Studiarea izvoarelor privitoare la insurecție publicate în anii 1944—1947 poate contribui la : 1) verificarea (prin confruntare) a informațiilor din expunerile memorialistice redactate după anul 1951, larg folosite în lucrările consacrate în ultimii ani insurecției; 2) obținerea unor informații istorice nefolosite încă în lucrările de specialitate. Pe calea valorificării acestor izvoare, articolul de față este doar un prim pas. Nu ne propunem să prezentăm diferite *interpretări* și *aprecieri* date actului de la 23 august și faptelor cuprinse în izvoare. Neinteresează prezentarea *informațiilor faptice* publicate în anii 1944—1947.

În anii 1944—1947 au fost publicate — în extrase sau în extenso — unele documente din perioada de dinainte de 23 august 1944 care arătau

că ideea luptei *înarmate* a poporului împotriva dictaturii fasciste și ideea *întoarcerii armelor* împotriva *Germaniei fasciste*, ideea unirii tuturor forțelor patriotice în lupta contra războiului hitlerist și a regimului antonescian au fost elaborate și pentru prima oară preconizate de Partidul Comunist Român.

S-au publicat, de pildă, extrase din rezoluția C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941, cuprinzând clauzele cunoscutei platforme a frontului unic național propusă de comuniști tuturor partidelor, organizațiilor și personalităților patriotice¹, și apelul partidului comunist la acțiuni de sabotare a producției de război și a transporturilor militare, la „lupta cu arma în mână împotriva armatei lui Hitler”². De asemenea s-au publicat extrase din manifestul C.C. al P.C.R. din iunie 1943, cuprinzând apelul adresat membrilor diverselor partide de a cere conducătorilor lor să adere la „Comitetul Național pentru Eliberarea Țării”³, adică la Comitetul Frontului Patriotic Antihitlerist, a cărui constituire în a doua jumătate a anului 1943, pe baza platformei propuse de C.C. al P.C.R., a fost relatată în diverse materiale⁴ și ilustrată prin unele documente integral publicate. *Integral* — pentru prima și singura dată după 23 august 1944 — a fost reprodusă hotărîrea din august 1943 a conducerii Uniunii Patriotice de aderare la Frontul Patriotic Antihitlerist propus de P.C.R.⁵; s-a publicat chemarea din ianuarie 1944 a Frontului Patriotic Antihitlerist — care indica obiectivele de luptă imediată și formula printre altele chemarea: „Ofițeri și soldați! Datoria voastră este să vă uniți cu poporul și să întorceți armele contra cotropitorilor nemți și a conducătorilor de la cîrma țării”⁶.

Diverse articole — bazate de fapt pe relatările presei ilegale și pe informații de natură memorialistică utile și astăzi cercetătorilor, vorbeau despre procese și despre celelalte măsuri, represive împotriva comuniștilor, despre suferințele și în unele cazuri chiar moartea cu care ei au plătit activitatea desfășurată împotriva regimului antonescian și a războiului hitlerist⁷. Alte articole, pornind de la informații de aceeași natură, aminteau acte de sabotare a producției de război sau a transporturilor militare hitleriste săvîrșite în anii 1941—1944 la întreprinderile Lemaître, Malaxa, Leonida, Ford, A.C.T.A. din București, la Arsenalul Armatei din Tîrgoviște, în portul Giurgiu și în alte locuri⁸, despre formarea grupului de partizani

¹ „Scînteia” din 24 august 1947. Articolul *De ce 23 august și nu altă zi*, de S. Brucan. Menționăm că în 1944—1947 ziarele erau antedatate cu o zi; 23 august — Sărbătoarea națională a poporului român, București, 1945, p. 10. Broșura a fost publicată de Ministerul Propagandei.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, „Scînteia” din 1 ianuarie 1945. Articolul *Dezvoltarea politicii interne a României în anul 1944* de Miron Constantinescu; Gh. Gheorghiu Dej, *Raportul politic al Comitetului Central la Conferința Națională a P.C.R.*—octombrie 1945 în *Articole și cuvîntări*, București, 1952, p. 24.

⁵ 23 august — sărbătoarea națională a poporului român, București, 1945, p. 27—28.

⁶ Miron Constantinescu, art. cit.

⁷ „Scînteia” din 11 noiembrie 1944 și 1 ianuarie 1945; „Buletinul Apărării Patriotice” numerele din iulie — august 1944 și 1 mai/1945; 23 August — sărbătoarea națională a poporului român, p. 9—10.

⁸ „Scînteia” din 24 august 1945.

Mărășești, activitatea grupului de partizani Carpați și altele⁹. În legătură cu grupurile de partizani Mărășești și Carpați s-au găsit deja documente care confirmă relatările articolului citat¹⁰. Verificarea tuturor relatărilor menționate mai sus ar putea duce cercetătorii și la alte rezultate interesante. De altfel, presa scrisă și vorbită de peste hotare, atentă la orice manifestare de împotrivire față de războiul hitlerist a înregistrat și unele acțiuni din țara noastră. Un volum de sinteză informativă, multigrafat în 1945 de Ministerul de Externe, consemna că la 23 martie 1944 ziarul „La Turquie”, reluând informațiile difuzate trei zile mai înainte de posturile de radio Londra și Moscova, anunță formarea în România a Frontului Patriotic Antihitlerist și obiectivele lui¹¹. Același volum consemna apariția în ziarul „Svenska Morgenbladet” din 12 mai 1944 a unei informații privind „recenta apariție” a partizanilor în România¹².

Partidul Comunist Român, mai ales după constituirea noii sale conduceri la 4 aprilie 1944, a fost singurul partid care a pășit la crearea unui *aparat militar* de luptă împotriva regimului antonescian și a ocupației hitleriste, respectiv la crearea formațiunilor de luptă patriotice. Materialele publicate în anii la care ne referim consemnau acest fapt¹³. Într-o cuvîntare rostită la 30 iunie 1945, Emil Bodnaraș, membru al conducerii provizorii a P.C.R. constituită la 4 aprilie 1944 și șef al comandamentului formațiilor de luptă patriotice, arăta că mai înainte cu un an primise tabele de membri ai formațiilor patriotice din care se vedea, că pe lângă comuniști și social-democrați, din formații făceau parte muncitori patrioți fără partid care reprezentau *majoritatea* celor intrați în detașamentele de luptă¹⁴.

Chiar în vremurile atît de aspre ale dictaturii militaro-fasciste, Partidul comunist a căutat să îmbine activitatea ilegală cu folosirea extrem de restrînselor posibilități legale existente. Intelectualii apropiați de partid — se amintea într-un material apărut în 1945 — au publicat în ziarele „Timpul” și „Ecoul” și în revista „Vremea” articole prin care răspîndeau unele adevăruri asupra situației militare și politice, unele idei progresiste¹⁵. În materialele apărute în 1944—1947 era prezentată de asemenea activitatea desfășurată de Frontul Plugarilor și Uniunea Patriotică pe linia preconizată de Partidul Comunist, a realizării unității de acțiune a tuturor forțelor patriotice¹⁶. Este interesant de semnalat raportul

⁹ S. Brucan, *Art. cit.* Într-o serie de materiale se vorbea totodată despre caracterul restrîns al mișcării de sabotaj și de partizani (Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 25. Cf. *România în războiul antihitlerist. 23 august 1944—9 mai 1945*, București, 1966, p. 29).

¹⁰ Vezi documentele expuse în fotocopie la Muzeul de Istorie a P.C.R., a mișcării revoluționare și democratice din București, sala nr. 7, și M. Roller, *Despre acțiunea grupului de partizani „Carpați” în lunile iunie-august 1944*, în „*Analele Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*” III, (1957), nr. 3, p. 111—122.

¹¹ C. Miciora, *Evenimentele din România 23 august 1944—15 aprilie 1945*, Ministerul Regal al Afacerilor Externe, Direcția Presei a Informațiilor și a Relațiilor Culturale, București, f.a. p. 7 (volumul se află la Biblioteca Academiei R.S.R.).

¹² *Ibidem*, p. 9.

¹³ „Scnteia” din 27 octombrie 1945 și 24 august 1947.

¹⁴ „Scnteia” din 6 iulie 1945.

¹⁵ „Victoria” din 23 august 1945. Ziarul „Victoria” era condus de comuniști (director N. D. Cocea, redactor șef G. Ivașcu)

¹⁶ Vezi de pildă ziarul „Victoria” din 23 august 1945, cartea lui Petru Groza, *În umbra celelei*, București, 1945, și 23 august — *sărbătoarea națională a poporului român...*, p. 27—28

de activitate la Congresul din 1945 al Uniunii Patriotice în care se afirmă că această organizație s-a înființat în primăvara anului 1942, originile ei trebuind căutate însă în anul 1938, în acțiunile împotriva dictaturii regale ¹⁷.

O însemnătate esențială pe calea coalizării tuturor forțelor patriotice antihitleriste a avut făurirea frontului unic muncitoresc preconizată de Partidul Comunist Român imediat după constituirea sa. Rezoluția din septembrie 1941 și documentele ulterioare ale C.C. al P.C.R. apreciau frontul unic al clasei muncitoare drept bază a frontului național împotriva dominației fasciste și a războiului hitlerist. La mai puțin de două săptămîni după 23 august 1944, C. Titel-Petrescu, atunci președinte al P.S.D., a dat un interviu despre „Cum s-a ajuns la armistițiu”¹⁸. El a declarat că P.S.D. a continuat să acționeze după dizolvarea sa de către dictatura regală și „și-a reluat activitatea disciplinată încă de acum doi ani, după ce făcuse fuzionarea cu socialiștii unitari”. Primul obiectiv a fost de „a face curățenie în propria noastră casă” prin eliminarea elementelor vinovate de „oportunism exagerat”. S-a format un Comitet Executiv care, relatea C. Titel-Petrescu, „m-a însărcinat încă de anul trecut să iau contact cu conducerea partidului comunist, cu dl. Iuliu Maniu și cu dl. Dinu Brătianu”¹⁹. Manda-tul de a stabili legături cu P.C.R. și cu celelalte partide l-a primit și Ștefan Voitec ²⁰.

Într-un reportaj retrospectiv publicat în „Jurnalul de dimineață” din 5 ianuarie 1945 se spunea că după o serie de întâlniri între reprezentan-ții P.C.R. și P.S.D. (sînt menționați L. Pătrășcanu, C. Agiu, Șt. Voitec), la o ședință din 10 aprilie 1944 s-a stabilit un acord principal, privind colaborarea celor două partide și refacerea unității sindicale: la 18 aprilie 1944 s-a căzut de acord asupra textului cunoscutului manifest de 1 mai al Frontului Unic Muncitoresc care a și fost tipărit încă înainte de această zi ²¹. Un alt material vorbea despre constituirea Frontului Unic muncito-resc la 22 aprilie 1944 ²².

¹⁷ „Victoria” din 3 iulie 1945.

¹⁸ „Libertatea” din 5 septembrie 1944.

¹⁹ *Ibidem*. Într-un interviu acordat ziarului „Tribune des Nations” C. Titel-Petrescu arată că la începutul războiului P.S.D. și-a constituit un comitet de inițiativă preocupat de activitatea împotriva războiului („Libertatea” din 8 septembrie 1944), iar în alte declarații a apreciat că P.S.D. a trecut la o activitate mai viguroasă în 1942 („Liber-tatea” din 12 septembrie 1944), cînd și-a constituit și un comitet de acțiune („Liber-tatea” din 24 august 1945). Un articol retrospectiv, 23 august, *hotar de veac nou*, apărut în organul central al P.S.D., arăta că în noiembrie 1941 partidul își constituise con-ducerea avînd în vedere scoaterea țării din război și stabilirea legăturilor cu P.C.R. („Liber-tatea” din 24 august 1945). Reiese că P.S.D. își constituise o nouă conducere în noiembrie 1941, reorganizată după fuziunea cu socialiștii unitari în 1942. Probabil că organul din 1942, denumit de C. Titel-Petrescu „comitet de acțiune”, a fost (sau a devenit), Comitetul Executiv al P.S.D. (Cf. și declarațiile sale publicate în „Liber-tatea” din 26 august 1945).

²⁰ „Libertatea” din 25 august 1945. Articolul *Un act de curaj*, de S. Emil.

²¹ „Jurnalul de dimineață” din 5 ianuarie 1945. În amintirile sale C. Agiu afirma că C. Titel-Petrescu a tergiversat pînă în seara zilei de 30 aprilie aprobarea manifestului deja tipărit la a cărui pregătire participase și C. Părvulescu (Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, dosar 194, f. 21).

²² „Libertatea” din 29 octombrie 1947. Cuvîntarea lui Șt. Voitec.

C. Pârvulescu, membru în conducerea provizorie a P.C.R. constituită la 4 aprilie 1944, a publicat două articole cuprinzând informații de fapt memorialistice cu privire la acțiunea de pregătire a actului de la 23 august. Arată că după ce la sfârșitul lunii aprilie 1944 s-a constituit Frontul Unic Muncitoresc, într-o serie de întreprinderi au luat ființă comitete de front unic, care au scos manifeste *ilegale* și care se ocupau și de revendicările profesionale, punând însă accentul pe lupta contra regimului antonescian și a hitlerismului ²³.

Manifestul din 1 Mai al Frontului Unic Muncitoresc a fost republicat de mai multe ori în anul 1945 ²⁴. Textul său reflecta faptul că Partidul Social Democrat acceptase propunerile Partidului Comunist Român cu privire la acțiunea comună pentru unitatea tuturor partidelor și organizațiilor în lupta pentru ieșirea din războiul hitlerist, răsturnarea guvernului Antonescu, izgonirea armatelor hitleriste din țară, sabotarea și distrugerea mașinii de război germane. S-a republicat și manifestul din iulie 1944 al Frontului Unic Muncitoresc ²⁵ care chema la „alipirea României cu arma în mână la lupta blocului țărilor democratice” la întoarcerea armelor împotriva hitlerismului, mai de mult preconizată de partidul comunist.

După încheierea acordului de front unic muncitoresc Partidul Comunist Român, cu sprijinul P.S.D., și-a continuat acțiunea pentru coalizarea tuturor partidelor și grupărilor capabile să contribuie la lupta împotriva dominației fasciste. Expozeul făcut la 1 iulie 1945 de Gheorghe Tătărăscu la congresul general al P.N.L. avea un capitol istoric în care se arăta că la 26 martie 1943 șeful acestui partid a propus „Uniunea Sacră” și formarea unui „Comitet Național” al tuturor partidelor pentru apărarea intereselor României primejduite de guvernul Antonescu ²⁶. Gh. Tătărăscu — cum arăta mesajul din 25 februarie 1944 adresat lui Eduard Beneș și republicat integral ²⁷—considera că Uniunea Sovietică cu asentimentul Statelor Unite și Angliei, urma să joace la sfârșitul războiului un rol decisiv în stabilirea ordinii internaționale în estul și centrul Europei; pornind de aici a propus la 18 decembrie 1943 lui I. Maniu să plece împreună la Moscova pentru discutarea condițiilor ieșirii României din război, iar la 1 mai 1944 a trimis șefilor de partide o scrisoare în care se propunea din nou negocieri cu Uniunea Sovietică, inclusiv negocieri pentru un pact de colaborare. În scrisoarea din 1 mai 1944, Gh. Tătărăscu, propunea formarea unui comitet alcătuit din foștii miniștri a căror conduită nu se opunea politicii de ieșire din războiul hitlerist și din actuali și foști președinți ai partidelor, inclusiv delegatul Partidului Comunist Român „partidul național” ²⁸. I. Maniu și Dinu Brătianu au respins propunerile lui Gh. Tătărăscu.

²³ C. Pîrvulescu, *Adevărul asupra lui 23 august* în „Scinteia” din 25 martie 1946. Fotocopii ale manifestelor comitetelor de întreprinderi sînt expuse la Muzeul de Istorie a P.C.R., a mișcării revoluționare și democratice.

²⁴ „Scinteia” din 1 ianuarie 1945; 23 august — *sărbătoarea națională a poporului român*, București, 1945, p. 33 și urm.

²⁵ „Jurnalul de dimineață” din 5 ianuarie 1945.

²⁶ „Drapelul” din 3 iulie 1945.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

La 26 mai 1944, partidele național-liberal Tătăărăscu și naționalist-democrat au încheiat un acord de colaborare cu Partidul Comunist Român, Partidul Social Democrat, Partidul Social Țărănesc, Uniunea Patriotică și Frontul Plugarilor ²⁹.

În expozeul său, Gh. Tătăărăscu se prezintă în postura de inițiator al uniunii partidelor care doreau ieșirea României din războiul hitlerist, dar recunoștea că propunerile sale din 1 mai 1944 s-au „încrucișat” cu propuneri ale partidului comunist ³⁰. În realitate, inițiativa coalizării tuturor partidelor antihitleriste a tuturor forțelor patriotice a avut-o Partidul Comunist Român care a făcut propuneri în acest sens cu mulți ani înainte.

O etapă importantă în direcția atragerii tuturor păturilor și claselor sociale la acțiunea pentru scoaterea României din războiul hitlerist și răsturnarea dominației fasciste a marcat-o constituirea Blocului Național Democrat. După cum se știe liderii P.N.Ț. și P.N.L. erau exponenții burgheziei filooccidentale, dornice să restabilească regimul parlamentar dinainte de 1938 și vechiul sistem de alianțe. Totuși prizonieri ai pozițiilor și prejudecăților lor de clasă, nu concepeau posibilitatea unei ridicări eficiente a maselor la lupta antifascistă și ca atare atitudinea lor față de dictatura fascistă a fost plină de oscilații. În legătură cu procesul membrilor guvernului Antonescu au fost publicate o serie de izvoare, memorii și scrisori din anii 1941—1944, declarații la proces ale lui Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Dinu Brătianu, Gheorghe Brătianu, precum și ale căpeteniilor antonesciene care au pus în lumină aspecte ale politicii contradictorii ale partidelor burgheze, ca de pildă, înțelegerea liderilor P.N.Ț. și P.N.L. cu Ion Antonescu înaintea aducerii acestuia la putere (înțelegere încălcată de general) și intrarea unor „tehnicieni” din partea acestor partide în primul guvern Antonescu ³¹; decizia liderilor celor două partide de „a nu face greutatei celui care deține puterea” pentru a se asigura ordinea ³² — dar și dezacordul curind apărut între dictatorul fascist și cele două partide ³³; memoriile de protest împotriva formei dictatoriale, de guvernare, a masacrelor și a subordonării necondiționate față de Germa-

²⁹ *Ibidem*, cf. „Drapelul” din 27 februarie 1945.

³⁰ „Drapelul” din 3 iulie 1945. În presa Partidului Național-Țărănesc se amintea că Gh. Tătăărăscu l-a înlăturat pe N. Titulescu din guvern în 1936 și la sfârșitul lunii mai 1940 în calitate de prim-ministru a întreprins acțiuni pe calea unei politici de apropiere de Germania hitleristă.

³¹ *Procesul marii trădări naționale. Stenograma dezbaterilor de la Tribunalul poporului asupra guvernului Antonescu*. București, 1946, p. 46—47, 52, 67—68, 180—181, 193—195, 200—202 — (Declarații ale lui Ion și Mihai Antonescu, Gheorghe și Dinu Brătianu, Iuliu Maniu). De adăugat că în 1943 conducerea P.N.L. a decis să nu se opună intrării unor partizani în administrația locală ca prefecți (*Ibidem*, p. 186—187, Declarația lui Gh. Brătianu).

³² *Ibidem*, p. 181, 202. *Declarațiile lui Gh. Brătianu și I. Maniu*. Cf. p. 235 (Extras dintr-un memoriu al lui D. Brătianu și I. Maniu).

³³ Vezi declarațiile lui I. Maniu, *ibidem*, p. 201 „La 20 noiembrie 1940 anunțăm mareșalului că opoziția mea față de regimul Antonescu s-a îmbrăcat într-o formă memorialistică, deoarece protestele nu puteau îmbrăca altă formă” a declarat D. Brătianu (*Ibidem*, p. 196). La mijlocul lunii noiembrie 1940 — relatea Anton Alexandrescu într-un articol cu caracter memorialistic — la o masă la care au participat 40 frunțași național-țărăniști, Iuliu Maniu l-a atacat pe Ion Antonescu calificându-l „trădător de țară” fără a indica o cale de acțiune concretă împotriva lui („Dreptața nouă” din 1 iulie 1945).

nia³⁴; închiderea pentru un timp a unor fruntași național-țărăniști ca și faptul că de regulă opoziția burgheză nu a fost supusă represiei de Ion Antonescu care considera că ea „nu face nici o acțiune, discută și vorbește”³⁵; aprobarea chiar în memoriile liderilor partidelor istorice a unor aspecte ale politicii guvernului Antonescu, inclusiv a operațiilor militare întreprinse împotriva U.R.S.S. în faza de început a războiului hitlerist³⁶; cererile adresate ulterior de acești lideri mareșalului Antonescu de a scoate România din războiul hitlerist și concepția lor că principalul în această problemă era negocierea condițiilor de armistițiu³⁷.

Încă de la sfârșitul anului 1943, în condițiile marilor victorii ale Armatei Roșii și ale armatei anglo-americane, liderii partidelor istorice considerau absolut necesară ieșirea României din războiul contra Națiunilor Unite și ruptura cu Germania hitleristă înainte ca ofensiva sovietică să cuprindă teritoriul țării³⁸. Dar părerea lor, după cum arată Ion Mihalache în declarația depusă la Tribunalul Poporului referindu-se la o întâlnire pe care împreună cu I. Maniu a avut-o cu Ion Antonescu în primăvara anului 1944, era „că guvernul era cel mai indicat să execute el lovitură militară (împotriva Germaniei) ca avînd în mînă întreaga armată și întreg aparatul de stat. Că în cazul cînd guvernul nu ar voi s-o facă, o facem noi opoziția ei fiind datori să ne dea tot sprijinul”³⁹.

Orientarea spre o lovitură antihitleristă înfăptuită de guvernul Antonescu sau cu sprijinul lui era cu totul nerealistă, izvora din neîncrederea în capacitatea de acțiune a forțelor nefasciste, realmente patriotice.

În anii 1945–1947, s-au publicat unele izvoare — respectiv s-au reprodus materiale apărute în „România liberă” ilegală care reflectau eforturile Partidului Comunist Român de a dinamiza partidele „istorice”, de a aduce pe liderii lor pe drumul acțiunilor efective, eficiente, împotriva dictaturii fasciste și a Germaniei hitleriste. Cităm mai jos unele din aceste materiale. Chemarea Frontului Patriotic Antihitlerist din ianuarie 1944 — republicată în „Scînteia” din 1 ianuarie 1945 — îndemna „conducătorii partidelor democratice” să termine „cu pasivitatea și șovăiala” să se alăture celorlalte forțe patriotice în lupta contra cîmpitorilor germani și a guvernului Antonescu. Articolul *Răspunderea d-lui Iuliu Maniu* apărut în „România Liberă” din 23 ianuarie

³⁴ *Ibidem*, p. 182, 198–199, 204.

³⁵ *Ibidem*, p. 160. (Declarațiile lui E. Cristescu). După datele publicate în „Dreptatea” din 20 iulie 1944 în timpul guvernului Antonescu au fost arestați sau internați 19 membri ai P.N.Ț. Lista nu cuprindea național-țărăniștii închiși care au părăsit ulterior partidul.

³⁶ Vezi extrase din aceste memorii, *ibidem*, p. 16–17, 235–236, vezi comunicarea scrisă adresată de I. Maniu mareșalului Antonescu la 24 decembrie 1943, depusă de autor la Tribunalul Poporului și publicată de organul P.N.Ț. „Dreptatea” la 19 mai 1946. În această ultimă comunicare, într-o declarație făcută presei de I. Maniu imediat după 23 august (Cum s-a produs lovitură de stat de la 23 august 1944, București, 1946, p. 16), în „Dreptatea” din 27 septembrie 1944 ca și în declarația lui I. Mihalache menționată în nota următoare se arată că liderii Partidului Național-Țărănesc au cerut lui Ion Antonescu să nu trimeată trupele române în adîncimea teritoriului sovietic.

³⁷ Vezi comunicarea scrisă a lui I. Maniu citată în nota precedentă și declarația scrisă depusă de I. Mihalache la Tribunalul Poporului și publicată în „Dreptatea” din 18 mai 1946.

³⁸ „Dreptatea” din 19 mai 1946 (Comunicarea scrisă din 24 decembrie 1944 a lui I. Maniu) și T. Teodorescu-Braniște, *articolul citat*.

³⁹ „Dreptatea” din 18 mai 1946.

1944 — reprodus cu un facsimil în „România liberă” din 23 august 1945 arată că „Domnii Maniu și Brătianu au făcut memorii către trădătorul Antonescu este adevărat, dar nimic mai mult susținând că-l vor putea convinge să-și schimbe politica”⁴⁰. Dl. Maniu a ezitat să treacă la acțiune pentru că nemții ne-ar ocupa, și s-ar produce distrugerii. Dl. Maniu a fost împotriva sabotajelor și a actelor de diversivune împotriva mașinii de război hitleriste pentru că vrea să moștenească mașina de război intactă”⁴¹. După ce amintea refuzul liderilor partidelor istorice de a accepta realizarea unui larg front patriotic și divergențele care-i separau de comuniști — articolul continua : „Noi întindem din nou mina d-lui Maniu... Indiferent de părerile politice să pornim lupta pentru izgonirea guvernului trădător și a stăpînitorilor săi nemți”. Un articol consacrat în „România liberă” din 22 martie 1944 atitudinii lui I. Maniu și D. Brătianu — reprodus de asemenea în „România liberă” din 23 august 1945, se intitula în mod semnificativ „*Un ultim avertisment*”.

În situația creată de retragerea frontului în nordul Moldovei și dată fiind criza regimului fascist, creșterea rapidă a stării de spirit antihitleriste a maselor, perspectiva ascensiunii mișcării revoluționare pe primul plan al vieții politice anunțată de crearea Frontului Unic Muncitoresc liderii partidelor național-țărănesc și național-liberal au acceptat propunerile P.C.R. cu privire la încheierea unei coaliții antihitleriste sub forma Blocului Național Democrat. O serie de articole cu caracter memorialistic ale lui Anton Alexandrescu (șeful fracțiunii care în martie 1945 s-a desprins din P.N.Ț. și a aderat la F.N.D.) au adus informații interesante privitoare la grupările din Partidul Național Țărănesc, inclusiv la un grup de național-țărăniști, foști internați în lagărul de la Tg. Jiu la care s-a raliat Victor Eftimiu și care cereau conducătorilor să păsească la acțiune împotriva guvernului Antonescu și a războiului hitlerist și la unirea stîngii⁴².

Pe de altă parte, C. Pîrvulescu în articolele amintite arăta că liderii partidelor național-țărănesc și național liberal — Brătianu au acceptat începerea discuțiilor pentru încheierea unui acord numai în urma unui ultimatum al partidului comunist⁴³. Era o referire la scrisoarea din 24 aprilie 1944 a C.C. al P.C.R. în care conducerii P.N.Ț. i se cerea să răspundă în termen de trei zile dacă aderă la Frontul Național Democrat, în lipsa unui răspuns pozitiv C.C. al P.C.R. înțelegînd să-și ia întreaga libertate de acțiune⁴⁴. De asemenea Emil Bodnaraș relatează : „cînd a fost întrebat de ce

⁴⁰ Această apreciere este confirmată de declarația lui I. Mihalache citată mai sus. Această declarație și alte izvoare citate mai jos infirmă însă o altă apreciere a articolului din „România liberă” ilegală potrivit căreia I. Maniu ar fi renunțat la încercările de a obține schimbarea prin persuasiune a politicii lui I. Antonescu.

⁴¹ Raportul din 18 mai 1943 al lui Mihail Magheru și Petre Ion, delegați ai P.C.R., asupra convorbirilor cu I. Maniu arată că acesta nu dorea sabotaje și „diversiuni” deoarece pînă la obținerea unor garanții, armata era necesară nu numai contra Ungariei și Bulgariei, dar și contra... Uniunii Sovietice (Arhiva C.C. al P.C.R., dosar, 7951, mapa 113/1943).

⁴² „Dreptatea nouă” din 21,30 iunie și 6,11, 13,14 iulie 1945.

⁴³ C. Pîrvulescu, *Adevărul cu privire la 23 august 1944* în „Scinteia” din 27 martie 1946.

⁴⁴ Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, mapa 33, 1944,

tratează cu partidul comunist, Maniu a răspuns cu zîmbetul lui iezeit : „pentru a-l împiedica să lucreze pe cont propriu”⁴⁵.

Teama de acțiune independentă a mișcării revoluționare a fost una din cauzele principale care a împins pe conducătorii partidelor „istorice” să adere la B.N.D.

O serie de detalii cu privire la modul de constituire a Blocului Național Democrat au fost publicate în „Jurnalul de dimineață”. Acest cotidian condus de T. Teodorescu-Braniște și sprijinit din punct de vedere financiar de mari capitaliști căuta o alură obiectivă, publicînd unele materiale favorabile partidelor din F.N.D. și altele favorabile partidelor istorice. Un mare reportaj apărut în „Jurnalul de dimineață”, datat 25 decembrie 1944, semnat de I. Massof, a avut la bază largi relatări ale lui L. Pătrășcanu, dar autorul a discutat și cu generali și ofițeri superiori participanți la pregătirea insurecției⁴⁶. În reportajul amintit se arată că la sfîrșitul lunii aprilie 1944 din inițiativa Partidului Comunist Român au început negocieri între P.C.R., P.S.D., P.N.Ț., și P.N.L. pentru realizarea acțiunii comune. Dintr-un alt reportaj publicat de același ziar reiese că la începutul lunii mai la o primă întîlnire între L. Pătrășcanu, C. Titel-Petrescu, D. Brătianu, I. Maniu s-a decis principal colaborarea și constituirea unui comitet de acțiune care să stabilească în mod concret obiectivele și modalitățile colaborării⁴⁷. După cîteva zile în casa lui Ghiță Pop din strada Negru Vodă s-au întîlnit delegații celor patru partide : Gh. Pop, I. Hudiță, N. Penescu din partea P.N.Ț., Bebe Brătianu, C.C. Zamfirescu, V. Papacostea din partea P.N.L., Ștefan Voitec și I. Jumanca din partea P.S.D., P. Constantinescu-Iași și V. Bigu din partea P.C.R. Ultimii patru au declarat de la început că reprezintă și Frontul Plugarilor, Uniunea Patriotică și Partidul Socialist-Țărănesc. În cursul cîtorva ședințe au urmat discuții aprinse ajungîndu-se la un acord care trebuia supus „ad referendum” președinților P.N.Ț. și P.N.L.⁴⁸. Cunoscutul acord de constituire a B.N.D. a fost publicat în întregime de „Jurnalul de dimineață”, precum și într-un material retrospectiv redactat de C. Titel-Petrescu⁴⁹ dar purtînd data de 8 iunie 1944 — și nu data de 20 iunie 1944 a textului definitiv publicat prima oară în „România liberă” ilegală din 10 august 1944 și reproduș în „Scînteia” din 1 ianuarie 1945. Presupunem că la 8 iunie s-a ajuns la redactarea proiectului textului de acord, transmis apoi spre aprobare liderilor partidelor istorice și ratificat abia la 20 iunie 1944. În articolul deja citat, C. Pîrvulescu relatează că după încheierea discuțiilor, liderii partide-

⁴⁵ Discursul tovarășului Emil Bodnaraș la conferința organizației regionale Moldova a P.C.R., Iași, 1945, p. 7. Printre altele I. Maniu se temea că partidul comunist va iniția formarea unui guvern în nordul Moldovei („Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. Despre amplul material retrospectiv publicat în acest ziar vorbim mai jos).

⁴⁶ Informație primită într-o convorbire cu autorul; Cf. Simion Pop, *Bibliografie. Lucrările elaborate și publicate de Lucrețiu Pătrășcanu*, în „Forum”, 1969, nr. 5, p. 75 și urm. La cinci zile după apariția reportajului lui I. Massof din care reieșea rolul decisiv al Partidului Comunist Român în declanșarea insurecției, Gr. Niculescu-Buzești, exponent al Partidului Național Țărănesc a publicat în același ziar o scrisoare în care susținea că reportajul nu ierarhiza exact faptele; el nu aduce însă fapte suplimentare sau argumente concrete în sprijinul tezei sale rămasă la nivelul unor afirmații abstracte.

⁴⁷ „Jurnalul de dimineață” din 5 ianuarie 1944.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ „Almanahul Socialist”, 1946, p. 43.

lor istorice au târăgănat timp de trei săptămîni definitivarea și publicarea acordului ⁵⁰.

Ziarul „Semnalul” în ale cărui pagini apăreau și materiale scrise de comuniști, dar care avea în general o orientare deosebită de a partidelor care sprijineau guvernul Groza, a publicat un reportaj consacrat înfăptuirii actului de la 23 august semnat de un ziarist care nu era membru al P.C.R. Reportajul consemna de asemenea: „Acordul de principiu (privitor la crearea B.N.D.) la care se ajunsese la începutul lunii nu a fost precizat și concretizat decît la 20 iunie în urma unei scrisori ultimative a domnului Lucrețiu Pătrășcanu în numele comitetului central al partidului comunist”⁵¹. În așa numitul comitet de acțiune al B.N.D., devenit un organ de execuție, au rămas persoanele amintite mai sus, minus N. Penescu și V. Papacostea ⁵².

Textul acordului de constituire a B.N.D., republicat de mai multe ori în 1945, preciza în concordanță cu poziția P.C.R. că în vederea scoaterii României din războiul hitlerist și a alăturării la Națiunile Unite era necesară răsturnarea guvernului Antonescu.

S-au publicat unele informații memorialistice privind acțiuni ale conducerii P.N.Ț. după constituirea B.N.D.: o intervenție în favoarea deținuților comuniști de la Văcărești ⁵³, o adunare a unor cadre ale P.N.Ț., ținută în ciuda interdicției autorităților, în casa unui fruntaș național-tărănist din Vințul de Jos, la care s-a explicat încheierea acordului privitor la B.N.D. ⁵⁴.

Un factor de esențială importanță pentru înfăptuirea actului de la 23 august a fost acordul realizat de P.C.R. cu cercurile palatului și cu generalii și ofițerii superiori antihitleriști. În anii la care ne referim, în care monarhia s-a menținut, nu au apărut materiale privitoare la atitudinea palatului din anii 1940—1942, de aprobare a unor acțiuni ale guvernului antonescian — inclusiv a acțiunii militare a acestuia în faza inițială a războiului antisovietic. În schimb, într-o serie de reportaje privitoare la evenimintele care au dus la actul de la 23 august s-a arătat că la sfîrșitul anului 1942 după înfringerile suferite de Germania, regele a început să caute o reorientare a politicii externe ⁵⁵. S-au menționat legăturile regelui, începînd din decembrie 1942, cu un grup format din generalii Gh. Mihail și C. Niculescu și coloneii D. Dămăceanu și R. Rusescu care căutau o soluție pentru desprinderea de Germania și înlăturarea guvernului Antonescu ⁵⁶.

⁵⁰ „Scînteia” din 27 martie 1945.

⁵¹ „Semnalul” din 23 august 1945.

⁵² T. Teodorescu-Braniste, *Simpla depozitie*, în „Jurnalul de dimineață” din 31 decembrie 1944.

⁵³ „Jurnalul de dimineață” din 5 ianuarie 1945. Aceeași componentă a comitetului de acțiune a B.N.D. și ca alte detalii sînt indicate în amintirile acad. P. Constantinescu-Iași, Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 198, f. 1—3.

⁵⁴ „Dreptatea” din 31 decembrie 1944.

⁵⁵ I. Drăscăneanu, *Lovitura de stat de la 23 august 1944* în „Semnalul” din 23 august 1945. Se știe că în anii 1944—1947, în toată perioada în care s-a menținut monarhia, actul de la 23 august 1944 a fost denumit „lovitura de stat”. Documentele ulterioare ale P.C.R. au apreciat că actul de la 23 august 1944 a fost prin conținutul și forma sa o insurecție națională antifascistă și antiimperialistă. Dealtfel, chiar liderii partidelor istorice, apreciau uneori că actul de la 23 august 1944 a fost o revoluție (vezi declarațiile lui I. Maniu, în „Ecolul” din 3 septembrie 1945).

⁵⁶ I. Vassof, *Cum a fost salvată capitala. Adevărul asupra acțiunii militare de la 23 august 1944*, în „Momentul” din 9 martie 1945.

S-a arătat că generalul C. Sănătescu, numit în 1943 șeful Casei Militare a regelui, trimisese în 12 ianuarie 1943 un memoriu lui I. Maniu în care critica cu vehemență pe cei care prin directive greșite au provocat dezastrul trupelor române de pe front⁵⁷.

S-a scris despre discuțiile din cercurile palatului de la sfârșitul anului 1943 și de cele din ianuarie 1944 cu privire la organizarea unui puci militar împotriva lui Antonescu⁵⁸. Discuții care nu au dus la nici un rezultat din cauza împotrivirilor șefilor P.N.Ț. și P.N.L., precum și comandanților militari cu care s-a luat legătura⁵⁹ (după unele informații și din cauza indiscrețiilor și „confidențelor” făcute unor persoane care s-au dovedit a fi în legătură cu Siguranța)⁶⁰.

Vom expune acum informațiile publicate în anii 1944–1947 cu privire la contactele dintre palat și P.C.R. Potrivit acestor informații în februarie 1944 a avut loc o întâlnire între Lucrețiu Pătrășcanu și generalul Gh. Mihail, care a transmis punctul de vedere al C.C. al P.C.R. generalului C. Sănătescu, care la rândul său, l-a transmis regelui sfătuindu-l să stabilească legătura cu comuniștii⁶¹. Articolul citat al lui I. Massof, bazat în cea mai mare parte pe relațiile lui L. Pătrășcanu, referindu-se la transmiterea către rege a punctului de vedere al P.C.R. aprecia „rolul deosebit de important pe care d-l general Sănătescu îl va juca tot timpul începe de aici” și mai departe arăta că în aprilie 1944 „regele prin domnul general Sănătescu și Ion Stîrcea ia contact cu conducerea partidului comunist”⁶². Un reportaj publicat de alt ziar indica de asemenea luna aprilie ca dată a stabilirii contactului între P.C.R. și palat⁶³. Încă de la prima întâlnire reprezentantul P.C.R. a precizat „deși republican, el (P.C.R.) înțelege să nu facă din problema formei de stat, monarhică sau republicană, o problemă de actualitate. Partidul comunist se declară hotărât să conlucreze cu monarhia și să o sprijine în orice acțiune destinată să scoată România din război și să schimbe politica noastră externă”⁶⁴.

Articolul citat, publicat în „Scînteia” din 1 ianuarie 1945, precum și almanahul ziarului „Scînteia”⁶⁵ s-au referit de asemenea la discuțiile

⁵⁷ *O senzațională scrisoare a d-lui general C. Sănătescu*, cu un facsimil în „Momentul” din 23 martie 1945.

⁵⁸ I. Massof, *O pagină de istorie contemporană*, în „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944.

⁵⁹ Relațiile privitoare la planurile unui puci militar și la „grupul celor patru” intrat în contact cu regele în decembrie 1942 corespund în linii generale cu cele expuse în memoriile generalului D. Dămăceanu și R. Ruscescu, în Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 196, și dosar 197, f. 2–3.

⁶⁰ I. Drăcșăneanu, *art. cit.*

⁶¹ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944, *Cf. art. cit.*, din „Momentul” din 23 martie 1946.

⁶² „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. Un prim contact între P.C.R. și cercurile palatului la sfârșitul anului 1943 este menționat în memoriile ulterioare ale cadrelor militare participante la insurecție, care consemnează însă și contactele de la începutul anului 1944 realizate prin I. Mocionyi-Stîrcea și generalul C. Sănătescu (*cf. V. Liveanu, Partidul Comunist Român și monarhia (1944–1947)* în „Studii” XXV (1972) nr. 6).

⁶³ *Cum s-a făcut 23 august*, în „Victoria” din 23 august 1945.

⁶⁴ „Semnalul” din 23 august 1945. Vezi relatarea în același sens din „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. Poziția expusă de P.C.R. la stabilirea contactului cu monarhia este expusă în același fel de C. Agiu în amintirile sale (Arhiva C.C. al P.C.R.) fond 1, mapa 194, 1944, f. 13).

⁶⁵ *Anul politic intern* în „Almanahul Poporului” 1945 p. 43; Vezi în același sens gen. D. Dămăceanu, *O consfătuire istorică*, în „Magazinul Istoric”, 111 (1969), nr. 6 (27), p. 2–4.

duse înainte de perioada sfârșitul lunii mai — mijlocul lunii iunie între reprezentanții P.C.R., E. Bodnaraș și L. Pătrășcanu și militarii din jurul regelui — generalul C. Sănătescu și colonelul D. Dămăceanu. Încă din această perioadă s-a remarcat „hotărîrea cu care (reprezentanții P.C.R.) încurajează pe cei din jurul palatului care în dese rânduri s-au oprit în fața greutăților”⁶⁶.

În discuțiile de la sfârșitul lunii aprilie — începutul lunii mai s-au examinat mai multe variante pentru instaurarea unui nou guvern care să scoată țara din războiul hitlerist⁶⁷. Sub pretextul inspectării Domeniilor Coroanei, generalul C. Sănătescu a plecat la 10 mai 1944 pe front pentru a discuta cu generalii C. Niculescu și M. Racoviță posibilitatea formării — sprijinită de ridicări de mase din București și alte centre — unui guvern în sectorul românesc al frontului⁶⁸. Generalii consultați au respins această variantă pentru că trupele române erau împănate de forțe germane mult superioare⁶⁹. În această situație „în capitală opoziția era sovăielnică. Vechi obiceiuri de gîndire, ideea că orice vom face tot bine va ieși, condamnabile prejudecăți față de Uniunea Sovietică, toate au contribuit ca opoziția să rămînă oscilantă și inactivă... Totul părea pierdut în acest moment, pentru că descurajarea începuse să cuprindă și elementele cele mai hotărîte. Domina într-adevăr impresia că în România nu este nimic de făcut. D. Lucrețiu Pătrășcanu se opune cu energie deprimării. Criza trebuie lichidată cu orice preț”⁷⁰. Iar reportajul din „Jurnalul de dimineață” consemna „o mare descurajare a cuprins pe cei din jurul regelui, care nu mai vedeau nici un fel de dezlegare a greutăților în care se afla România. Se poate spune că ne aflăm în momentul culminant al crizei pregătitoare a loviturii... Trebuie recunoscut că de cea mai mare importanță pentru ieșirea din greul impas a fost intervenția promptă a d-lui Lucrețiu Pătrășcanu. În fața unei descurajări aproape generale precizarea unui punct de vedere răspicat a determinat cursul evenimentelor... În numele partidului comunist dl. Lucrețiu Pătrășcanu a făcut următoarea propunere: lovitura de stat⁷¹ cu toate riscurile legate de ea trebuie încercată în București, luîndu-se toate măsurile din punct de vedere tehnico-militar și general politic”⁷². Nu era vorba de o acțiune personală a lui L. Pătrășcanu, ci de acțiunea Partidului Comunist Român, a conducerii sale, a cărei orientare spre declanșarea luptei armate antihitleriste, dînsul o expunea.

La propunerea conducerii P.C.R. de a desemna un ofițer superior cu prestigiu pentru discutarea pregătirilor de amănunt ale acțiunii militare, regele l-a indicat pe generalul Gh. Mihail. După o ședință ținută în luna mai în București, într-o casă din strada Izvor, la care au participat un reprezentant al P.C.R. și trei reprezentanți ai palatului, a avut loc la sfârșitul aceleiași luni la palatul regal, într-o noapte de la sfârșitul lunii mai, o ședință la care împreună cu delegatul P.C.R. — L. Pătrășcanu, — au participat regele, generalii C. Sănătescu și Gh. Mihail, colonelul Dămăceanu, I.

⁶⁶ Cum s-a făurit 23 august în „Victoria” din 23 august 1945.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. „Semnalul” din 23 august 1945.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ „Semnalul” din 23 august 1945.

⁷¹ Vezi, nota 55.

⁷² „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944.

Mocionyi-Stircea, Gr. Niculescu-Buzești, M. Ioanițiu. Reprezentanții palatului au propus cunoscutul plan „Gigurtu”, respins de reprezentanții P.C.R. care a susținut și a obținut a se adopta hotărârea loviturii cu forțe proprii la București ⁷³.

În materialele publicate în primii doi ani după insurecție s-a vorbit de asemenea despre cunoscuta ședință din noaptea de 13—14 iunie 1944, arătându-se că la aceasta au participat reprezentanții P.C.R. — E. Bodnaraș și L. Pătrășcanu, generalii Gh. Mihail și C. Sănătescu, care a prezidat consfătuirea, colonelul D. Dămăceanu, I. Mocionyi-Stircea, Gr. Niculescu-Buzești, M. Ioanițiu ⁷⁴. Nu s-a arătat conținutul discuțiilor, respingerea de către reprezentanții P.C.R. a planului Gigurtu, susținut de cercurile palatului, consemnându-se însă hotărârea luată la consfătuire, în acord cu propunerea partidului comunist, de a se forma un comitet militar însărcinat cu inventarierea forțelor disponibile, stabilirea obiectivelor hitleriste și antonesciene care trebuiau atacate, pregătirea acțiunii armate ⁷⁵. Ca membri ai comitetului au fost indicați pe lângă cei cunoscuți azi (generalii Gh. Mihail și C. Vasiliu-Râșcanu, colonelul D. Dămăceanu) și generalul C. Sănătescu și Emil Bodnaraș ⁷⁶. Menționarea lui E. Bodnaraș reflectă rolul P.C.R. în orientarea activității comitetului militar. Este posibil ca generalul C. Sănătescu să fi fost inclus printre membrii comitetului pentru că ceilalți militari îi raportau lui și generalului Gh. Mihail deciziile luate ⁷⁷.

S-a vorbit despre consfăturile dintre reprezentanții ofițerilor superiori antihitleriști și E. Bodnaraș, în vederea elaborării planului acțiunii armate și în general a pregătirii acțiunii armate la care au fost atrași generalul Anton, șeful statului major al jandarmeriei, generalul Negulescu, comandantul corpului de grăniceri, ofițeri din statul major al Comandamentului Militar al Capitalei (col. N. Cristea, maiorii Ion Rasoviceanu și D. Vițelleanu) și alții ⁷⁸. S-a arătat că, deoarece forțele germane din România (în total 650 000 de oameni) erau superioare numericeste nu numai pe ansamblul țării, dar și în București, unde erau dislocați 11 000 de germani, ofițerii superiori din comitetul militar au acceptat participarea la acțiune a formațiunilor patriotice organizate de partidul comunist, cu un efectiv prevăzut de 5000

⁷³ Ibidem, cf. „Semnalul” din 23 august 1944. Ne-am permis să reproducem din reportajul retrospectiv al lui I. Massof, un citat și unele detalii pe care le-am publicat în studiul nostru menționat mai sus pentru că ni se pare a avea o însemnătate esențială pentru tema tratată aici. În acel articol (p. 1238—1239) am vorbit dintr-o eroare despre o consfătuire între reprezentanții P.C.R. și ai palatului într-o casă din Calea Moșilor, deosebită de consfătuirea din noaptea de 13—14 iunie. În realitate discuțiile prezentate de noi în legătură cu ședința deosebită din Calea Moșilor au avut loc la consfătuirea din noaptea de 13—14 iunie 1944. Ședința de la palat din mai 1944 este menționată și în memorialistica mai recentă fără însă a se consemna discutarea cu acel prilej a planului Gigurtu (vezi D. Dămăceanu, *art. cit.*).

⁷⁴ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944, „Almanahul Poporului” 1945, p. 43, „Victoria” din 23 august 1945.

⁷⁵ Vezi materialele citate în nota precedentă (în „Almanahul Poporului” comitetul era numit „consiliul politico-militar”) precum și „Scnteia” din 27 martie 1946 și „Momentul” din 9 martie 1945.

⁷⁶ „Momentul” din 9 martie 1945.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ „Almanahul Poporului” 1945, p. 43.; „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944; „Momentul” din 10 martie 1945; „Scnteia” din 27 octombrie 1945; „Universul” din 24 august 1945.

de oameni ⁷⁹. Au fost menționate diverse prevederi ale planului de acțiune a forțelor române pregătite de comitetul militar cu participarea reprezentanților partidului comunist ⁸⁰. Singurul partid care cunoștea planurile acțiunilor militare concrete era partidul comunist ⁸¹, cu celelalte discutându-se numai decizia de principiu a declanșării acțiunii militare, fără a li se comunica operațiile militare concrete prevăzute ⁸². Partidul Comunist Român apreciind că pregătirile militare se desfășoară prea încet, insistă pentru accelerarea lor ⁸³ — în iulie ele fiind practic terminate ⁸⁴. La 1 august 1944, se arată într-un articol din almanahul ziarului „Scnteia”, Partidul Comunist Român a dat o declarație ultimativă, cerind trecerea rapidă la acțiune, în caz contrar urmînd să-și ia libertatea de acțiune ⁸⁵. Această informație ca și celelalte publicate în presa anilor 1944—1947 cu privire la pregătirea pentru insurecție în lunile iunie-august 1944 — corespunde în general cu relatările cuprinse în memoriile ulterioare ale cadrelor militare participante la pregătirea insurecției, care indică însă drept dată a declarației ultimative transmise de E. Bodnaraș noaptea de 27 spre 28 iulie 1944 ⁸⁶.

Concomitent cu pregătirile militare au continuat și pregătirile politice. În declarații făcute la un an după evenimente — L. Pătrășcanu amintea că el a redactat proiectele proclamațiilor regelui și guvernului, citite la radio în seara zilei de 23 august 1944; proiectele au fost discutate cu doi reprezentanți ai regelui într-o casă din strada Armenească în noaptea de 5 august și aprobate ⁸⁷.

După declanșarea ofensivei sovietice pe frontul din Moldova, a avut loc la palatul regal, în noaptea de 21 spre 22 august o ședință cu participa-

⁷⁹ „Universul” din 24 august 1945. În acest ziar s-a publicat un articol datorat tot lui I. Massof, care expune în amănunt dislocarea forțelor germane și române; „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944; „Momentul” din 10 martie 1945.

⁸⁰ „Momentul” din 11 martie 1945. Informațiile privitoare la aceste prevederi inclusiv la aceea referitoare la participarea muncitorilor membri ai formațiunilor patriotice sînt confirmate de unele note luate în cursul ședințelor reprezentanților P.C.R. și ofițerilor superiori păstrate pînă azi (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, anul 1944, dosarele 58, 63, 92, 93. Din aceste materiale reiese că se conta pe participarea în Capitală a 10 000 muncitori și se prevedea predarea a 2 000 puști formațiunilor patriotice).

⁸¹ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. „Semnalul” din 23 august 1945. Discursul tovarășului Emil Bodnaraș la conferința organizației regionale Moldova a P.C.R., p. 8.

⁸² „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. „Semnalul” din 23 august 1945.

⁸³ „Almanahul Poporului” 1945, p. 43.

⁸⁴ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. „Semnalul” din 23 august 1945. Cf. Declarațiile lui L. Pătrășcanu în „România Liberă” din 23 august 1945.

⁸⁵ „Almanahul Poporului”, 1945, p. 43.

⁸⁶ Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, anul 1944, mapele 196, f. 15 și 199 f. 203 Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga”, fondul manuscrise, dosar 1434.

⁸⁷ „România Liberă” din 23 august 1944. L. Pătrășcanu arată că discutarea textelor a avut loc în noaptea bombardamentului anglo-american care a distrus marele bloc din strada Vasile Lascăr. Data acestui bombardament este înregistrată în „File de jurnal” de Ion Călugăru apărute în „Scnteia” din 24 august 1947. În memoriile sale C. Agiu vorbește despre păstrarea proclamațiilor de către conducerea P.C.R. (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, dosar 194, 1944, f. 6). În amintirile sale, generalul maior în rezervă Em. Ionescu, fost aghiotant al regelui, vorbește despre redactarea proiectelor de proclamație de către L. Pătrășcanu.

rea delegatului P.C.R., la care s-a decis declanșarea acțiunii cel mai târziu la 26 august ⁸⁸.

La înfăptuirea actului de la 23 august a participat o largă coaliție de partide și grupuri. În condițiile amintite, au intrat în această coaliție și partidele național-țărănesc și național-liberal. Fiecare partid și grup component a avut rolul său în antrenarea uneia sau alteia din clasele și păturile sociale, a întregului popor și a armatei. Formarea coaliției, ca și orientarea ei pe linia insurecției armate au fost însă inițiate de Partidul Comunist Român.

Deși studiul nostru examinează izvoarele, informațiile *faprice* — ci nu aprecierile — publicate în anii 1944—1947, trebuie spus că în acei ani nu au lipsit din presă unele aprecieri prin care partidele „istorice” încercau să-și asume meritul principal în realizarea actului de la 23 august ⁸⁹. Partidul național-țărănesc și național-liberal nu au prezentat publicări de *fapte*, documente, reportaje, declarații memorialistice care să confirme astfel de aprecieri. Pe de altă parte chiar în unele articole ⁹⁰ publicate pentru a critica materialele care arătau rolul decisiv al P.C.R. în pregătirea actului de la 23 august nu au putut *nega* — (chiar dacă încercau să minimalizeze) — *faptele* făcute publice în acea vreme și menționate în articolul nostru și care puneau în lumină rolul partidului comunist. Singurele relații mai largi privitoare la evenimentele premergătoare insurecției provenite în acei ani de la exponenții partidelor „istorice” și pe care le cunoaștem sînt un discurs al lui I. Maniu din august 1946 ⁹¹ și o scurtă introducere la memoriul tipărit la Paris, în legătură cu conferința de pace, de grupul G. Gafencu, A. Crețianu și V. V. Tilea ⁹². Se aprecia în aceste materiale că decizia de la 23 august a regelui și a liderilor partidelor politice a fost o urmare a contactelor P.N.Ț. cu cercurile occidentale și a negocierilor purtate de B. Știrbei și C. Vișoianu legați de conducătorii partidelor național-țărănesc și național-liberal. Singurele fapte concrete amintite

⁸⁸ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944. „Semnalul” din 23 august 1945. În amintirile lor, generalii C. Vasiliu-Râșcanu, D. Dămăceanu, E. Ionescu arată că la palatul regal s-au ținut în nopțile de 20 spre 21 și 21 spre 22 august două ședințe, cu participarea reprezentanților tuturor partidelor din B.N.D. Pe de altă parte, unele materiale indicau ziua de 25 august ca dată stabilită pentru declanșarea acțiunii — pentru că data de 25 august se fixase ca dată *ultimă*, care putea fi însă adusă mai devreme.

⁸⁹ „Dreptatea” din 1 ianuarie 1945 publica un scurt articol în care își însușea aprecierea făcută de T. Teodorescu-Brașiște, în articolul citat mai sus potrivit căruia mișcarea de rezistență din România fusese „inițiată” de I. Maniu și Dinu Brătianu. Ca element concret al acțiunii de rezistență a liderilor partidelor național-țărănesc și național-liberal erau citate negocierile de armistițiu duse la Cairo de B. Știrbei și C. Vișoianu cu sprijinul lui Niculescu-Buzești. Dar plecarea celor doi emisari la Cairo s-a făcut — cum a declarat I. Maniu la procesul criminalilor de război — cu aprobarea mareșalului Antonescu (*Procesul marilor trădări naționale*, București, 1944, p. 205—206). Sprijinul dat de liderii partidelor „istorice” unor aspecte ale politicii lui Antonescu în anii 1940—1942, forma exclusiv memorialistică a protestelor lor, respingerea pînă în 1944 a ideii sabotajelor și rezistenței armate, comparată cu atitudinea consecvent antiantonesciană și antihitleristă a Partidului Comunist Român, cu activitatea ilegală, cu orientarea sa, spre acțiunea armată împotriva fascismului demonstreu încoșistența aprecierii care făcea din liderii național-țărăniști și național-liberali „inițiatorii” mișcării de rezistență din România. La acest aspect s-a referit un articol apărut în „Scnteia” din 4 ianuarie 1945.

⁹⁰ „Dreptatea” din 25 și 27 august 1946.

⁹¹ „Dreptatea” din 19 și 20 august 1946.

⁹² *Rumania at the peace conference*, Paris, 1946, p. 17.

în legătură cu evenimentele premergătoare actului de la 23 august se referă la negocierile de la Cairo. Sînt amintite — în memoriul celor trei — condițiile de armistițiu prezentate la Cairo la 12 aprilie 1944 de reprezentantul sovietic cu aprobarea reprezentanților Angliei și Statelor Unite. Analiza acestor condiții depășește cadrul studiului nostru, amintim însă că se prevedea printre altele respectarea suveranității de stat a României și retrocedarea către România a nordului Transilvaniei ⁹³. Stabilirea acestor condiții de armistițiu în cursul negocierilor de la Cairo a înlesnit într-adevăr formarea largii coaliții antihitleriste și adoptarea deciziei de la 23 august. Dar trebuie spus că I. Maniu și D. Brătianu au tergiversat acceptarea condițiilor de armistițiu în ansamblul lor și chiar în memoriul amintit se arată că B. Știrbei și C. Vișoianu au comunicat acceptarea armistițiului abia la 10 iunie 1944 în numele *Blocului Național Democrat* ⁹⁴. Acordul principal pentru constituirea Blocului data din primele zile ale lunii iunie ⁹⁵ și prevedea acceptarea condițiilor oferite de aliați ⁹⁶ și tocmai acest fapt a contribuit să împingă liderii partidelor istorice la primirea condițiilor de armistițiu.

În memoriul amintit se mai arată că la 20 iunie 1944 s-a anunțat la Cairo că Blocul Național Democrat și regele au stabilit un plan pentru răsturnarea guvernului Antonescu și întoarcerea armelor împotriva Germaniei, înfăptuirea acestui plan trebuia să fie sincronizată cu ofensiva sovietică ⁹⁷. Acest mesaj transmis la Cairo ca și altul identic transmis la Stockholm legației sovietice a fost după cum reiese din materialele publicate în 1944 — 1947 o urmare a consfățuirii din noaptea de 13—14 iunie ⁹⁸, la care reprezentanții palatului și ai ofițerilor antihitleriști, și în urma acestora I. Maniu și D. Brătianu au acceptat linia insurecției armate preconizată de partidul comunist, după ce anterior preconizaseră să se încerce obținerea neutralității României ⁹⁹ și realizarea „variantei Gigurtu” sau a unui armistițiu încheiat de Ion Antonescu însuși ¹⁰⁰.

Pentru acțiunea împotriva dominației fasciste, Partidul Comunist Român, alte partide și grupuri politice și militare aliate cu el, foloseau

⁹³ *Ibidem*, Condițiile de armistițiu propuse negociatorilor români la 12 aprilie au fost publicate în ziarul „Pravda” din 27 august 1944. La procesul criminalilor de război Mihai Antonescu a afirmat că în condițiile de armistițiu oferite la Cairo nu s-a prevăzut retrocedarea nordului Transilvaniei, lăsînd să se înțeleagă că în acele condiții s-a reflectat poziția occidentală (*Procesul marilor trădări naționale*, p. 208). Relatarea lui Mihai Antonescu era pur și simplu falsă avînd cum se vede din text scopul de a-și sublinia propriul rol în stabilirea contactelor cu reprezentanța diplomatică sovietică din Stockholm.

⁹⁴ *Rumania at the peace conference...* p. 17.

⁹⁵ Vezi mai sus.

⁹⁶ Această clauză constituia punctul 1 al acordului pentru crearea B.N.D. ratificat la 20 iunie 1944.

⁹⁷ *Rumania at the peace conference...*, p. 17.

⁹⁸ „Almanahul Poporului”, 1945, p. 44. „Jurnalul de dimineață” din decembrie 1944. Cf. „Libertatea” din 5 septembrie 1944. Vezi în același sens amintirile generalilor D. Dămăceanu și R. Ruscescu (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1, anul 1944, dosar 196, f. 8 și dosar 197, f. 32—33).

⁹⁹ Vezi V. Liveanu, *op. cit.*, p. 1238. Iuliu Maniu a arătat la procesul guvernului Antonescu că ar fi preferat ca ruptura cu Germania hitleristă să se înfăptuiască fără a se întoarce armele împotriva ei dar era decis la întoarcerea armelor dacă ruptura nu se putea face altfel (*Procesul marilor trădări naționale*, p. 210, 230).

¹⁰⁰ Vezi mai sus.

condițiile interne favorabile ca și condițiile externe și în primul rînd victoriile armatei sovietice, care trecuse deja granițele țării la începutul lunii aprilie 1944 și a cărei nouă ofensivă era iminentă.

Pentru definitivarea condițiilor de armistițiu și coordonarea acțiunilor forțelor antihitleriste interne cu acțiunile Armatei Sovietice s-a prevăzut după cum s-a precizat într-o serie de materiale publicate în anii 1944—1947, trimiterea în 9 august 1944 peste linia frontului a generalului A. Aldea cu plenipotență din partea B.N.D. și a regelui pentru a lua contact cu autoritățile sovietice; liderii partidelor istorice au tergiversat însă ratificarea mandatului acestuia pînă la momentul declanșării ofensivei sovietice la 20 august¹⁰¹. După această dată sincronizarea acțiunii forțelor antihitleriste cu operațiile armatei sovietice s-a realizat „din mers” prin însăși declanșarea insurecției. Hotărîtoare pentru salvarea României de la dezastrul național în pragul căruia o adusese dominația fascistă, pentru crearea condițiilor necesare semnării armistițiului cu Națiunile Unite era acțiunea forțelor interne ale țării, pregătirea și declanșarea insurecției. Chiar în zilele și orele premergătoare actului de la 23 august, atitudinea fermă, consecventă a Partidului Comunist Român a fost factorul care a asigurat depășirea oscilațiilor unor componenți ai coaliției antihitleriste și înfăptuirea planului insurecțional.

Deși la mijlocul lunii august I. Maniu, la insistențele P.C.R. s-a declarat de acord cu formarea unui guvern alcătuit din reprezentanții partidelor politice, președintele P.N.Ț. a revenit asupra acestei hotărîri pronunțîndu-se pentru un guvern de generali¹⁰². În dimineața zilei de 23 august 1944 I. Maniu s-a întîlnit cu delegații P.C.R. (L. Pătrășcanu și C. Agiu) și P.S.D (C. Titel-Petrescu) pentru a discuta din nou problema formării guvernului¹⁰³. Propunerea lui I. Maniu de a se forma un guvern de generali fiind din nou respinsă de reprezentanții P.C.R., președintele P.N.Ț., a comunicat că va trimite răspunsul în același loc (apartamentul lui Sabin Mănuilă din Bulevardul Schitu Măgureanu) în cursul după amiezii¹⁰⁴. Într-adevăr, a trimis ulterior un emisar care a spus că Ion Antonescu se va prezenta la rege pentru a-l anunța că este de acord să încheie armistițiul¹⁰⁵.

Cu toate că se declaraseră de acord cu acțiunea armată antihitleristă, a cărei dată fusese stabilită pentru 26 august, liderii partidelor „istorice” n-au renunțat la încercarea lor de a lăsa sarcina scoaterii României din războiul hitlerist guvernului Antonescu. Ei au întreprins în acest sens

¹⁰¹ „Jurnalul de dimineață” din 24 aprilie 1945 (reportaj retrospectiv); „Scînteia” din 24 august 1945 (cuvîntarea tovarășului Emil Bodnaraș cu privire la actul de la 23 august); „Scînteia” din 23 august 1945 (articol de P. Chirtoacă). C. Titel-Petrescu se referă de asemenea la acest episod, afirmînd că generalul Aldea nu a putut trece linia frontului din cauza unor dificultăți militare și tehnice („Libertatea” din 5 septembrie 1944).

¹⁰² „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944; „Almanahul Poporului” 1945, p. 43; „Victoria” din 23 august 1945.

¹⁰³ „Jurnalul de dimineață” din 25 decembrie 1944.

¹⁰⁴ Ibidem „Timpul” din 24 august 1945 (reportajul *Ultimele 24 de ore sub dictatură...*, semnat de Victor, pseudonim al lui I. Drăcșăneanu după cum reiese din „Bucharest Herald” din septembrie 1944). Cf. textul scrisorii trimise de I. Maniu Tribunalului Poporului în „Dreptatea” din 15 mai 1946.

¹⁰⁵ „Timpul” din 24 august 1945.

un demers de ultimă oră; numai nereușita acestui demers trebuia, în concepția lor, să justifice înlăturarea „conducătorului statului”¹⁰⁶.

În declarațiile făcute de fruntașii P.N.Ț. și P.N.L. ca martori la procesul membrilor guvernului Antonescu ca și în declarațiile acuzaților s-a arătat că în seara zilei de 22 august 1944 Ion Mihalache, iar în dimineața de 23 august 1944 Gheorghe Brătianu i-a cerut lui Ion Antonescu în numele președinților P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D. să încheie imediat armistițiul; Gheorghe Brătianu i-a promis chiar mareșalului o scrisoare de sprijin din partea celor trei șefi de partide și l-a convins să ceară audiență pentru aceeași zi regelui pentru a discuta situația¹⁰⁷.

După primirea cererii de audiență a Antoneștilor, regele, prin Ion Mocionyi-Stircea, a cerut avizul partidului comunist asupra situației. „Avîndu-i în mîină (pe Antonești)—se spunea în articolul retrospectiv din almanahul ziarului „Scînteia”, Stircea a cerut avizul partidului comunist pentru arestarea lor imediată și precipitarea acțiunii cu 48 de ore. „Odată” obținut consimțămîntul, s-a purces la arestarea lor și a colaboratorilor lor apropiați”¹⁰⁸. Iar un articol retrospectiv din ziarul „Scînteia” consemna: „Fiind anunțat de mareșalul palatului (I. Mocionyi-Stircea a fost cîțva timp după 23 August 1944 mareșalul palatului) de cererea de audiență a Antoneștilor, Comitetul Central al Partidului opiniază ca mareșalul să fie reținut pînă seara” cînd comuniștii vor putea circula mai ușor și vor putea prelua pe arestați”¹⁰⁹. Aceste informații sînt confirmate de memoriile generalilor și ofițerilor superiori apropiați de rege participanți la insurecție¹¹⁰. În audiență la rege, ca răspuns la invitația de a încheia armistițiul, Ion Antonescu a recunoscut gravitatea situației și a declarat că a cerut asentimentul lui Hitler pentru ieșirea din război dar a arătat că așteaptă răspunsul Germaniei și va continua pînă atunci războiul¹¹¹. El considera că în timpul negocierilor de armistițiu trebuie continuat războiul cu U.R.S.S. Dealtfel, cum a recunoscut el însuși la proces, dăduse în dimineața zilei de 23 august dispoziții pentru pregătirea unor linii succesive de rezistență pe teritoriul țării¹¹². Continuarea războiului alături

¹⁰⁶ Cf. Declarațiile lui V. Titel-Petrescu în „Libertatea” din 5 septembrie 1944.

¹⁰⁷ „Dreptatea” din 19 mai 1946. Declarația scrisă depusă de I. Mihalache la Tribunalul Poporului. *Procesul mării trădări naționale* . . . , p. 57, 81—82, 165—166, 187—188, 211—214. C. Titel Petrescu, într-un interviu publicat în „Jurnalul de dimineață” reluînd declarații mai vechi, susținea că trimiterea lui I. Mihalache la Ion Antonescu la 22 august pentru a-i cere să încheie el armistițiul s-a făcut cu acordul tuturor partidelor din B.N.D.; același lucru îl sugera declarația lui I. Mihalache menționată la începutul notei. În „Jurnalul de dimineață” din 12 ianuarie 1945 L. Pătrășcanu a dezmințit că P.C.R. și-ar fi dat acordul la demersul lui I. Mihalache. Dealtfel C. Titel-Petrescu în interviul său și Gh. Brătianu în declarațiile la Tribunalul Poporului (*Procesul mării trădări naționale*, p. 187—188) arată că demersul acestuia din urmă pe lângă Ion Antonescu la 23 august 1944 a fost înțeles fără știrea partidului comunist.

¹⁰⁸ „Almanahul Poporului” 1945, p. 44.

¹⁰⁹ „Scînteia” din 27 octombrie 1946.

¹¹⁰ Biblioteca Institutului de istorie „N. Iorga”, fond Manuscrise dosarul 1435 (amintirile generalului maior în rezervă Emilian Ionescu).

¹¹¹ „Momentul” din 11 martie 1945. „Universul” din 24 august 1945; „Libertatea” din 5 septembrie 1944.

¹¹² *Procesul mării trădări naționale*, p. 58—59, 128, 249.

de Germania pe pământul României, așteptarea răspunsului lui Hitler, căruia i s-ar fi lăsat răgazul de a pregăti o contralovitură pentru a preveni ieșirea ulterioară a României din lagărul fascist, primejduiau soarta statului român. Iluziile unor cercuri burgheze în posibilitatea unei „soluții Antonescu” pentru ieșirea imediată din război s-au spulberat. În acord cu avizul partidului comunist, regele a dispus arestarea Antoneștilor, preluată ulterior de o formație de luptă patriotică. În noul guvern au intrat și reprezentanții partidelor din B.N.D. Declanșarea insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste a devenit un fapt împlinit. Desfășurarea insurecției sub egida largii coaliții antifasciste inițiate de P.C.R. a înlesnit ridicarea la luptă a întregii armate, a întregului popor. În anii imediat următori insurecției naționale, în perioada menținerii monarhiei, nu puține articole și declarații atribuiau regelui rolul decisiv în înfăptuirea actului de la 23 august. Faptul că răsturnarea regimului antonescian și întoarcerea armelor împotriva Germaniei s-a făcut din punct de vedere constituțional, juridic, sub egida monarhiei, a înlesnit firește antrenarea tuturor păturilor populației, inclusiv a celor care mai aveau puternice prejudecăți monarhiste și în special — ceea ce a avut deosebită importanță — a cadrelor de comandă a armatei. Dar linia acțiunii armate energice împotriva regimului antonescian și a Germaniei fasciste nu a fost inițiată de palat, ci de partidul comunist, și faptul că cercurile palatului au acceptat această linie a fost urmarea politicii ferme consecvente și totodată elastice a Partidului Comunist Român. Este semnificativ credem că într-o scrisoare publică prin care reproșa materialului publicat în 25 decembrie 1944 de „Jurnalul de dimineață” că ar fi subapreciat rolul regelui, generalul C. Sănătescu nu nega nici unul din *faptele* care arătau că orientarea palatului spre participare la o acțiune armată eficientă împotriva fascismului s-a datorat contactului și apoi acordului cu comuniștii, orientări imprimate evenimentelor de politica partidului comunist ¹¹³.

Spațiul limitat nu ne-a permis să ne oprim asupra tuturor aspectelor pregătirii insurecției oglindite în materialele publicate în anii 1944—1947. Din cele expuse aici se desprind însă unele concluzii. Publicarea unor izvoare cu privire la insurecție în anii 1944—1947 nu a fost rezultatul unei activități de cercetare istoriografică, ci a decurs din „activitatea curentă” a organelor de presă dornice să prezinte cititorilor informații asupra unor evenimente istorice atunci încă foarte recente ca și din necesitățile activității practice (politice, juridice etc.). Cu tot caracterul lor fragmentat, lacunar, izvoarele publicate în anii 1944—1947 dau o seamă de informații prețioase, care concordă cu cele furnizate de izvoare *ulterior*

¹¹³ „Jurnalul de dimineață” din 31 decembrie. În scrisoarea sa generalul C. Sănătescu mai arăta că reportajul lui I. Massof conținea în partea referitoare la acțiunea politică unele inexactități (am semnalat în acest articol pe cea referitoare la ședința din 21 august 1944) și nu vorbea despre pregătirea militară a insurecției. Într-adevăr, despre pregătirea militară a insurecției și rolul în această pregătire a reprezentanților P.C.R., I. Massof a vorbit pe larg mai târziu într-o suită de reportaje publicate în „Momentul” începând cu numărul din 4 martie 1945. Generalul C. Sănătescu aducea în scrisoare sa un singur fapt anume că la 17 august 1944 Eugen Cristescu, șeful serviciului secret de informații, l-a anunțat pe Ion Antonescu și pe Killinger despre pregătirea unei acțiuni politice, dar n-a putut afla și informa nimic despre pregătirea acțiunii militare, din care cauză Ion Antonescu n-a luat nici o măsură de prevenire. Pentru a înțelege acest episod trebuie avut în vedere că pregătirile militare concrete erau cunoscute doar de câțiva generali și ofițeri superiori și de conducerea partidului comunist.

intrate în circuitul cercetării istorice. Informațiile furnizate în anii 1944—1947, cu tot caracterul lor sumar au pus în lumină aspecte principale ale pregătirii insurecției, au dezvăluit forțele motrice care au realizat-o.

Parcursul izvoarelor publicate în anii 1944—1947 arată că :

1) insurecția națională antifascistă armată a fost opera unei largi coaliții politice și militare cuprinzând exponenții celor mai diferite clase, pături, cercuri ;

2) această coaliție a fost inițiată de partidul comunist, singurul care încheiase acorduri cu toate partidele și grupările antihitleriste și colabora cu generali și ofițeri superiori antihitleriști ;

3) în sinul acestei coaliții s-au manifestat contradicții între atitudinea fermă a P.C.R. în favoarea insurecției și șovăielile unor exponenți ai burgheziei care nutreau iluzia în posibilitatea înlăturării dominației fasciste fără luptă armată ;

4) Partidul Comunist Român — care a apreciat și folosit în mod just interesele diverselor clase și grupuri, condițiile interne și internaționale maturizate *în vara anului 1944*, favorabile luptei armate pentru răsturnarea dominației fasciste, a orientat coaliția forțelor interne antihitleriste pe linia luptei armate, a obținut ca în cele din urmă fiecare component al coaliției să aducă o contribuție la ridicarea întregului popor, întregii armate la insurecția antifascistă ;

5) P.C.R. a fost factorul care a inițiat și călăuzit pregătirea efectivă și declanșarea victorioasă a insurecției.

LE RÔLE DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN DANS LA PRÉPARATION DE L'INSURRECTION NATIONALE ANTIFASCISTE ARMÉE (À LA LUMIÈRE DES SOURCES PUBLIÉES PENDANT LES ANNÉES 1944—1947).

— RÉSUMÉ —

Au cours des années 1944—1947 ont été publiées plusieurs sources intéressantes concernant la préparation de l'insurrection dont : discours et articles à caractère de mémoires des dirigeants et militants des divers partis ; présentations rétrospectives des événements de la période 1941—1944, rédigées par des journalistes sur la base des informations fournies par les participants directs à ces événements ; les matériaux des procès des criminels de guerre qui, par les déclarations à caractère de mémoire des accusés et des témoins, eux-mêmes des hommes politiques, ainsi que par les documents des années 1941—1944 qu'ils contiennent, fournissent des informations importantes sur la période en question : les matériaux (tracts, articles de journaux) illégaux diffusés durant la période 1941—1944. En ce qui concerne les mémoires on doit tenir compte qu'ils sont grevés de servitudes inhérentes à cette catégorie de sources.

Néanmoins, les confrontations directes entre les représentants des divers courants et groupements participants à l'insurrection, ainsi que le court laps de temps qui s'est écoulé depuis les événements relatés ren-

daient difficile l'altération des faits, facilitaient la comparaison des diverses assertions (ou de faits passés sous silence) et, partant, la possibilité de tirer des conclusions. Les sources entrées ultérieurement dans le circuit scientifique facilitent l'évolution critique des sources publiées pendant les années 1944—1947. Le cadre restreint du résumé ne nous permet pas d'exposer soit-il même brièvement les faits présentés dans l'étude. C'est pourquoi, nous considérons plus indiqué qu'après la formulation des considérations générales ci-dessus concernant les sources utilisées soient consignées les conclusions qui se dégagent des faits mentionnés.

L'insurrection nationale antifasciste armée a été l'œuvre d'une large coalition, comprenant les représentants des plus diverses classes, couches et cercles. Cette coalition a été initiée par le Parti Communiste Roumain, le seul qui a conclu des accords avec tous les partis et groupements politiques intéressés à la rupture avec l'Allemagne hitlérienne. Le P.C.R. a été le premier à avoir élaboré et préconisé la ligne de la lutte armée contre la domination fasciste.

Dans le cadre de la coalition des forces politiques internes antihitlériennes, les dirigeants des partis national-paysan et national-libéral de Brătianu, les milieux du palais ont manifesté la tendance à tergiverser ou à éviter l'insurrection, par suite des illusions qu'ils s'étaient faites quant à la possibilité de faire sortir le pays de la guerre hitlérienne, d'instaurer un régime démocratique bourgeois sans combattre par la voie des armes les troupes hitlériennes du pays et sans renverser *par la force* la dictature d'Antonescu.

Mettant à profit, en premier lieu, les conditions intérieures ainsi que les conditions internationales, le P.C.R. a pu orienter la coalition antihitlérienne dans la voie de l'insurrection, assurer le dépassement des contradictions manifestées au sein de cette coalition et l'attraction de ses membres à l'action de sorte que chacun d'entre eux apporte sa contribution au soulèvement armé contre le fascisme. Le P.C.R. a été le facteur qui a initié et guidé la préparation et le déclenchement de l'insurrection. Les informations publiées en août 1944 — décembre 1947 par les représentants des orientations politiques non-communistes loin d'infirmer ce fait le confirme.

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA RĂZBOIUL ANTIHIITLERIST ÎN MEMORIALISTICA MILITARĂ ROMÂNĂ¹

DE

IOAN CHIPER

Marile momente istorice politice sau militare au declanșat totdeauna, în decursul timpului, apariția unor lucrări memorialistice, în care contemporanilor și posterității li se prezentau, în segmente sau în ansamblu, evenimentele. Literatura memorialistică — tot atât de veche cât și istoria — explicabilă, prin nevoia generală umană de transmitere a experienței colective sau individuale generațiilor următoare și uneori, prin dorința explicării, justificării sau autoapologiei, a atins cu certitudine proporții nemaîntâlnite ca urmare a celui de-al doilea război mondial.

Primele însemnări cu caracter memorialistic cu privire la participarea armatei române la războiul antihitlerist au văzut lumina tiparului în diferite ziare și reviste încă din toamna anului 1944 și cuprindeau referiri la desfășurarea insurecției naționale antifasciste armate. După victoria asupra Germaniei naziste, în publicațiile românești au continuat să apară — în anii 1945—1947 mai ales, sporadic în anii următori — o serie de fragmente de memorii, sub forma unor articole, reduse ca proporții, cu privire la insurecție sau la luptele armatei române pe frontul antihitlerist. Spre sfârșitul deceniului al VI-lea, au fost publicate în reviste de istorie câteva studii în care erau prezentate sintetic unele aspecte ale participării României la războiul antihitlerist¹.

În aceeași perioadă — mai exact în anul 1958 — vedea lumina tiparului un volum de însemnări de război, semnat de locotenent-colonelul în rezervă Ion Gh. Pană².

Cu toate acestea trebuie să constatăm că, din diferite motive, până în anul 1964, în ajunul celei de-a XX-a aniversări a eliberării României, nu se constituise încă o literatură memorialistică propriu-zisă cu

¹ Vezi, de ex., articolele semnate de unul din foștii comandanți ai Armatei I Române, generalul V. Atanasiu, în revista „Studii” tom. XI (1958), nr. 2 și XII (1959), nr. 4.

² Ion Gh. Pană, *260 zile în linia întâi. Însemnări de pe frontul antihitlerist*, Editura militară a M.F.A., București, 1958, 140 p. Mai târziu, în 1970, autorul își prezenta mai larg amintirile într-un nou volum, (*260 de zile în fața morții*, Edit. militară, 454 p.) din care lipseau, pe de altă parte, unele pasaje din prima lucrare. Între timp, în 1965, era publicat volumul inaugural al colecției „Memorii de război”, volum în care Ion Gh. Pană își asocia amintirile cu cele ale fostului său comandant de regiment, general-maior în rezervă Ion Botea (*Din august până în mai*, Edit. militară, București, 1965, 448 p.)

privire la participarea armatei române la războiul antihitlerist. Astfel, se poate afirma că debutul — de altminteri spectaculos — al memorialisticii române referitoare la participarea României la războiul antihitlerist a avut loc, de fapt, abia în anii 1964—1965.

Cu ocazia împlinirii a două decenii de la insurecția din 23 August 1944, de la eliberarea întregului teritoriu al României (25 octombrie 1944) și de la victoria asupra Germaniei naziste, în revista „Anale de istorie”, în numeroase ziare centrale, departamentale și locale — îndeosebi în „Scinteia”, „România Liberă”, „Apărarea Patriei” — ca și în alte publicații au fost editate zeci și zeci de însemnări și fragmente memorialistice. În aceste articole cu caracter memorialistic — redactate în marea lor majoritate de generali și ofițeri de carieră, ofițeri de rezervă și alți militari, de membri ai formațiunilor de luptă patriotice și de alți civili care au luptat cu arma în mână — au fost prezentate în primul rând sub diferite aspecte și din diferite unghiuri de vedere, pregătirea și desfășurarea insurecției în București și în alte regiuni ale țării, operațiile armatei române de curățire a teritoriului țării de trupele germane, de acoperire a frontierelor țării și de menținere, consolidare și lărgire a pozițiilor de la vest și nord de Carpați. Un alt grup de fragmente de memorii se refereau la principalele operații militare desfășurate de armata română în septembrie-octombrie 1944, împreună cu trupe ale armatei sovietice, pentru dezrobirea nordului Transilvaniei ocupat de Ungaria hortystă în urma dictatului de la Viena, pentru alungarea armatelor germano-hortyste de pe întreg teritoriul țării. În sfârșit, alte articole memorialistice au schițat contribuția unor mari unități și unități românești la succesul unor operații militare desfășurate în octombrie 1944 — mai 1945 pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei.

Citeva din aceste fragmente de memorii, referitoare la insurecția națională antifascistă armată, au fost reunite într-un volum publicat chiar în 1964³.

Cea mai mare parte a articolelor și fragmentelor de memorii publicate în vara anului 1964 — primăvara anului 1965 în revistele și presa centrală au fost însă reunite într-un alt volum cuprinzător, publicat în 1965⁴.

Note cu caracter memorialistic cu privire la insurecție și la participarea armatei române la războiul antihitlerist au fost publicate și în anii următori în revista „Anale de istorie”⁵, în presa centrală și alte publicații, îndeosebi în preajma aniversării evenimentelor (23 August, 9 mai);

³ 23 August 1944. *Culegere de articole*, Edit. politică, București, 1964, 119 p. Volumul cuprinde 18 articole memorialistice dintre care o parte aparțin unor activiști ai Partidului Comunist Român sau altor participanți civili la insurecție. Citeva articole incluse în volum se rezumă însă la aprecieri generale, cunoscute din documente de partid sau istoriografice, și au o valoare scăzută ca literatură memorialistică.

⁴ *Armata română în războiul antihitlerist. Culegere de articole*, Edit. politică, București, 1965, 559 pagini. Reunind și citeva din articolele culegerii publicate în 1964, volumul cuprinde nu mai puțin de 74 fragmente de memorii dintre care: 26 — referitoare la insurecție (p. 7—147); 14 — privind luptele armatei române pentru eliberarea Ungariei; 20 — referitoare la contribuția armatei noastre la eliberarea Cehoslovaciei (p. 370—554). Volumul a apărut sub îngrijirea unui colectiv format din colonel Constantin Nicolae, lt. colonel Ilie Petre, lt. colonel Matei Dumitru și redactor Vasile Gheorghe.

⁵ Vezi de exemplu, nr. 1/1966, p. 31—42 al revistei menționate.

unele memorii, inedite, au constituit, împreună cu alte izvoare istorice, baza documentară pentru elaborarea unor lucrări istoriografice⁶.

Fragmentele de memorii menționate au însemnat un pas important pe calea constituirii literaturii memorialiste române privind participarea la războiul antihitlerist. Dar, în pofida ineditului lor — el singur de natură să asigure interesul specialiștilor, ca și al unor cercuri largi de cititori — articolele menționate, prin proporțiile lor reduse și caracterul fragmentar, au făcut să se reliefeze și mai puternic necesitatea unor volume memorialistice.

Este meritul Editurii militare de a fi inițiat publicarea, începînd cu anul 1965, a unei apreciate colecții „Memorii de război” care a ajuns, în prezent la peste 30 de volume⁷.

Ne propunem în studiul de față analiza valorii ca surse istorice și ca mijloace de educație patriotică, cetățenească a articolelor și, în special, a volumelor de memorii din colecția menționată, a participării armatei române la insurecție și la războiul antihitlerist reflectată în literatura memorialistică. În acest sens, vom stăruî, în primul rînd, asupra informațiilor și aspectelor din memorialistica de război care completează cu elemente inedite tabloul participării României la războiul antihitlerist sau atrag atenția asupra unor probleme mai puțin cercetate sau remarcate în studiile de specialitate.

În acest scop se impun, de la început, cîteva observații cu privire la *caracteristicile generale, comune*, ale memorialisticii române pe care o analizăm ca și la raportul acesteia cu rezultatele obținute de istoriografia română în cercetarea participării României la războiul antihitlerist.

În primul rînd, reținem din cele menționate mai sus, că literatura memorialistică română privind războiul antihitlerist debutează, de fapt, relativ tîrziu, la două decenii după evenimentele relatate.

În al doilea rînd, constatăm din cercetarea istoriografiei române din ultimul deceniu că, cu rare excepții, literatura memorialistică la care ne referim nu a fost valorificată în numeroasele monografii și studii consacrate participării României la războiul antihitlerist.

Vom încerca să explicăm succint împrejurările și cauzele care au determinat, după părerea noastră, această situație. Este necesară, în această privință, o scurtă paranteză. O analiză, chiar și sumară, a evoluției istoriografiei românești în perioada postbelică permite să se observe că anii 1964—1965 reprezintă un moment important, un punct după care se

⁶ Este cazul, între altele, a lucrării *Din cronicăa unor zile istorice*, de V. Liveanu, E. Cîmponeriu, M. Rusenescu și T. Udrea (Edit. Academiei R.S.R., București, 1971, 239 p.) la a cărei elaborare s-au utilizat și memorii inedite ale generalului-colonel în rezervă C. Vasiliu Rășcanu, ale generalului-colonel în rezervă D. Dămăceanu, ale generalului-maior în rezervă Emilian Ionescu, al colonelului în rezervă V. Răuță etc.

⁷ Seria lucrărilor publicate în această colecție continuă. Pentru anul 1974 sînt anunțate alte noi volume. Pe lîngă recent publicatul volum semnat de maior rez. Ion Dăscălescu, *Corpul 7 armată în operația „Budapesta”*, 148 p., urmează să apară volumele *Povestesc veteranii*, circa 300 p. și *Dorul, dragostea și lupta...*, 170 p. Dintre volumele colecției doar două — după cunoștința noastră — se referă la primul război mondial (Gl. maior în rez. Gheorghe Caracăș, *Trei evadări din lagărele germane (1916—1918)* — ediție adăugită și revăzută a unui volum publicat în 1922; Gl. maior în rez. Polihron Dumitrescu, *Ascultînd chemarea (amintiri din primul război mondial)*). Celelalte volume ale colecției, ale căror autori și titluri vor fi menționate pe parcursul prezentului studiu, cuprind memorii ale unor participanți români la războiul antihitlerist.

înregistrează un adevărat salt cantitativ și mai ales calitativ în cercetarea istorică din România. În domeniul istoriei contemporane — și implicit în cercetarea participării României la războiul antihitlerist — începând din acești ani se înmulțesc vertiginos lucrările cu caracter monografic, se publică sute și sute de studii. În marea lor majoritate, aceste lucrări se caracterizează printr-o amplă documentare, prin analiză profundă, științifică, a problemelor tratate, prin străduința autorilor de a jalona drumul, deloc ușor, spre adevărul istoric chiar și în unele din problemele mai complexe sau controversate ale istoriei noastre contemporane. Nu intenționăm, prin aceste aprecieri, să negăm o serie de rezultate meritorii obținute în cercetarea istoriei contemporane în primele două decenii postbelice, după cum cele afirmate mai sus nu înseamnă că în lucrările apărute în ultimul deceniu nu era loc de mai bine și nici că toate aspectele sau momentele majore ale istoriei contemporane a României au fost analizate și prezentate pe scară corespunzătoare în istoriografia noastră. Este destul să menționăm, în acest ultim sens și în legătură directă cu obiectul studiului de față, că insurecției naționale antifasciste armate nu i s-a consacrat încă, până în acest moment, monografia pe care o merită cu prisosință.

Este însă un fapt de necontestat că documentele P.C.R. din ultimul deceniu, îndemnul repetat ale secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, spre abordarea frontală și științifică a cercetării trecutului patriei și prezentarea acestuia cu grija permanentă pentru respectarea adevărului istoric au stimulat în mod deosebit progresul istoriografiei române.

Aceste condiții, alături de maturizarea cadrelor de cercetare marxist-leninistă a istoriei contemporane ca și accesul la sursele istorice primare — domeniu în care solicitările istoricilor continuă să fie intense — explică, în esență, succesele obținute de istoriografia română, inclusiv în ceea ce privește studierea participării și contribuției României la războiul antihitlerist⁸.

Debutul viguros și evoluția memorialisticii române privind România în războiul antihitlerist s-au produs aproximativ în aceeași perioadă în care istoriografia noastră și în special cea privind istoria contemporană, a înregistrat o dezvoltare evidentă.

Coincidența la care ne referim explică însă, parțial, și slaba integrare și valorificare a memorialisticii române în lucrările consacrate participării României la războiul antihitlerist. Cea mai voluminoasă dintre lucrările privind acest moment din istoria României vedea lumina tiparului în anul 1966 și era rodul unor cercetări desfășurate în perioada când literatura memorialistică de război abia debuta⁹. Această masivă monografie,

⁸ În legătură cu evoluția și rezultatele istoriografiei privind cel de-al doilea război mondial și participarea României la aceasta vezi Traian Udrea, Ioan Chiper *La deuxième guerre mondiale dans l'historiographie roumaine* în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 4/1974.

⁹ *România în războiul antihitlerist. 23 august 1944—9 mai 1945*, București, Edit. militară, 1966, 813 p. + pl. + h. Lucrarea a fost elaborată de un colectiv de autori și a apărut sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Alături de cele câteva lucrări memorialistice publicate până în acel moment și utilizate de autori — după cum rezultă din bibliografia monografiei — la elaborarea volumului au contribuit, între alții, și unii generali și ofițeri superiori români (care deținuseră funcții importante militare în perioada războiului antihitlerist) cu „unele materiale” desigur de caracter memorialistic, dar care nu văzuseră lumina tiparului.

cîteva din lucrările și studiile precedente și marea majoritate a celor ulterioare au fost elaborate pe baza unei ample investigații a fondurilor de arhivă militară, în care, alături de ordine și jurnale de operații, s-au conservat și ample rapoarte și dări de seamă elaborate la scurt timp după evenimente de comandamentele unor unități și mari unități militare. Aceste din urmă surse istorice, în care evenimentele erau analizate retrospectiv, sînt o veritabilă punte între literatura istorică propriu-zisă și literatura memorialistică. Ele au fost valorificate în studii și monografii istorice înainte sau în preajma debutului editorial al memorialisticii. Pe de altă parte, ele au contribuit, în multe cazuri, alături de alte documente ale arhivelor militare, la reîmprospătarea amintirilor celor care au publicat în colecția „Memorii de război”.

În acest fel, în istoriografie au pătruns o serie de analize și prezentări ale evenimentelor în versiuni apropiate sau identice în esență cu cele din unele memorii de război, însă prin intermediul materialelor conservate în arhive și nu al lucrărilor editate. În perioada următoare, dorința justificată a istoricilor de a se axa pe documente primare de arhivă a contribuit, alături de cauzele arătate mai sus, la insuficienta utilizare și analiză critică a memorialisticii de către istoriografie. Dimpotrivă, se pare că avansul în timp dobîndit de istoriografie, ca și maniera de abordare a subiectelor, aprecierile și concluziile monografiilor și studiilor istorice consacrate participării României la războiul antihitlerist au fost cele care au influențat, într-o anumită măsură, literatura memorialistică.

Vom analiza în continuare mai întîi modul în care se reflectă premisele, pregătirea și declanșarea insurecției naționale antihitleriste armate în memorialistica română de război, subliniind în acest sens elementele particulare sau inedite relevante în amintirile militarilor.

În privința premiselor insurecției, literatura memorialistică prezintă interes, atît pentru specialiști, cît și pentru masa cititorilor, în primul rînd și cu precădere, prin relatările referitoare la starea de spirit a populației și mai ales a armatei în preajma insurecției. Departe de a fi, după părerea noastră, un aspect neglijabil, starea de spirit reflectă de fapt rezultatul acțiunii tuturor celorlalți factori obiectivi și subiectivi, de durată sau conjuncturali, asupra indivizilor sau a grupurilor sociale și constituie motivația, mai mult sau mai puțin conștientă, a unor acțiuni individuale sau colective. Omul, făuritorul istoriei, acționează sub impulsul stării sale de spirit — în accepția cea mai largă a expresiei — generalizarea unei stări de spirit explică antrenarea unei întregi colectivități la acțiune într-un sens sau altul. Ori, tocmai în cunoașterea stării de spirit colective — pe care istoricul este nevoit să o reconstituie, de multe ori, pe baza informațiilor sintetice, mai mult sau mai puțin obiective, ale organelor de informare — literatura memorialistică oferă prilejul specialiștilor sau generațiilor următoare să descopere fapte și mai ales să înțeleagă gînduri, de multe ori intime și neconsemnate în nici o altă categorie de izvoare istorice, ale celor care au trăit și au acționat în momente importante ale istoriei.

Între coordonatele de durată ale stării de spirit a armatei române, a imensei majorități a corpului de ofițeri în ajunul celui de-al doilea război mondial, trebuie consemnate în primul rînd preocuparea pentru integritatea teritorială și independența națională, îngrijorarea provocată

de dezastrul în care dictatura antonesciană împingea țara, și sentimente care mergeau de la rezervă pînă la ostilitatea deschisă față de armata germană. Este cunoscut că în 1940, aproape 90 % din numărul generalilor și ofițerilor superiori ai armatei române, luptaseră în primul război mondial împotriva armatelor cotropitoare germane. Este explicabil astfel de ce mulți dintre autorii memoriilor de război, menționează succint, participarea lor la prima conflagrație mondială¹⁰. Expansiunea agresivă a Germaniei naziste, îndreptată și împotriva poporului român, dictatul de la Viena, care a impus României cedarea părții de nord a Transilvaniei Ungariei hortyste au alimentat puternic sentimentele antifasciste și antihitleriste ale poporului român, inclusiv ale armatei române. Este de înțeles de ce rămăsese adinc întipărită în memoria unui tânăr ofițer român — pentru a ilustra doar cu un exemplu semnificativ — care participa, la sfîrșitul anului 1944, la luptele pentru eliberarea Ungariei, o întîmplare de la începutul lunii septembrie 1940, cînd, ajungînd în comuna Mihai Viteazul, de lângă Turda, după ce se retrăsese cu unitatea de pe granița de vest în urma dictatului de la Viena, i se refuza găzduirea în casa unui localnic pentru că cedase fără luptă o parte din pămîntul patriei¹¹.

Instaurarea și menținerea regimului de dictatură militară fascistă cu sprijinul nemijlocit al Germaniei naziste, tîrîrea României în războiul hitlerist, exploatarea resurselor materiale și umane ale României de către mașina de război germană au făcut ca, treptat, în masa soldaților armatei române — țărani și muncitori în uniformă — a ofițerilor de rezervă și a militarilor de carieră să se manifeste, tot mai larg, mai deschis și în cele mai variate forme, nemulțumirea față de războiul hitlerist și regimul politic din România, îngrijorarea față de viitorul patriei, al poporului român. Aceste sentimente s-au generalizat, în rîndurile armatei, ca și ale întregului popor român începînd din primăvara anului 1944, cînd operațiile militare se mută pe teritoriul României.

Comportarea, de ocupanți, a trupelor germane atît din zona frontului, cît și în tot restul țării a provocat numeroase conflicte și ciocniri între populația română și hitleriști, între militarii români și cei germani, accelerînd generalizarea stării de spirit antihitleriste. Pe lângă aceasta, lezarea sentimentelor patriotice și ale demnității militarilor români prin regimul trupelor germane din România și comportarea arogantă a ofițerilor hitleriști au alimentat permanent o nemulțumire profundă, manifestată tot mai dirz, care a cuprins întreaga armată română, de la soldați pînă la generali. Parcurgînd volumele colecției „Memorii de război”, cititorul va găsi consemnate numeroase întîmplări care demonstrează, deosebit de semnificativ, cum greu o poate face un studiu istoric, această stare de

¹⁰ Vezi, de exemplu, general col. în rez. R. Niculescu Cociu, *La comanda Corpului 7 armată*, București, Edit. militară, 1971, p. 13; general col. în rez. Costin Ionașcu, *Mărturia documentelor*, București, Edit. militară, 1968, p. 19–20; general col. în rez. Ilie Crețulescu, *Peste creștele Carpaților*, București, Edit. militară 1968, p. 7; 12–15; general maior în rez. Dan Ionescu, *Trei zile din istoria Bucureștiului erotic*, București, Edit. militară, 1969, p. 7; gl. maior în rez. Toma Zotter, *Fragment de epopee*, București, Edit. militară, p. 17; col. în rez. Nistor Teodorescu, *La Mălini în august 1944*, Edit. militară, București, 1966, p. 20.

¹¹ Ion Dulămiță, *Batalionul de moși „Avram Iancu”* Edit. militară, București, 1968, p. 164–165.

spirit¹². Aceasta explică, alături de alte cauze faptul că Hitler nu a găsit nici un general al armatei române care să fie dispus să accepte, după 23 august 1944 să formeze un guvern român îndreptat contra guvernului constituit la București, în ziua declanșării insurecției. Numeroasele apeluri ale Partidului Comunist Român către toate forțele patriotice din țară, acțiunile comuniștilor pentru sabotarea războiului hitlerist, consolidarea legăturilor partidului în rândurile armatei, facilitată substanțial de concentrarea rezerviștilor, au propagat căile de evitare a prăpastiei spre care era împinsă România, au contribuit la cristalizarea și dirijarea nemulțumirilor existente în armata română, la încadrarea armatei române, în totalitatea ei și cu toate forțele, în executarea planului insurecțional și întoarcerea armelor contra Germaniei naziste.

Se pare că a rămas pentru o serie de observatori politici și militari contemporani evenimentelor, și ulterior pentru o serie de istorici străini, un lucru greu de înțeles de ce armata română a întors, în întregime ei și cu atita rapiditate și energie, armele contra Germaniei naziste¹³. Patriotismul armatei române, dorința eliberării întregului teritoriu al țării, sentimentele puternice antigermene și antihitleriste au caracterizat starea de spirit a armatei în ajunul insurecției, au constituit terenul prielnic pentru atragerea armatei de către Partidul Comunist Român — inițiatorul, organizatorul și conducătorul insurecției — alături de toate forțele patriotice și antihitleriste ale națiunii la actul istoric de la 23 August 1944.

Organizarea insurecției naționale antifasciste armate — la pregătirea căreia au colaborat după cum este cunoscut, și o serie de generali și ofițeri români¹⁴ — și întoarcerea armelor contra Germaniei naziste au corespuns dorinței și voinței armatei și aceasta explică atitudinea întregii oștiri. Întreaga memorialistică română de război consemnează satisfacția și entuziasmul cu care trupele române, corpul ofițeresc aflau, în seara zilei de 23 August 1944 marea veste a declanșării insurecției.

În legătură cu declanșarea insurecției și acțiunea armatei în seara și noaptea zilei de 23 august 1944, constatăm că literatura memorialistică oferă o serie de informații, care considerăm că nu au fost suficient înregistrate și interpretate de istoriografia română consacrată evenimentului.

¹² Vezi Nistor Teodorescu, *op. cit.*, p. 11—20; Toma Zotter, *op. cit.*, p. 9—23; Ilie Crețulescu, *op. cit.*, p. 17—34; Ion Gh. Pană, *260 de zile în fața morții*, p. 8—17; *Din Cîmpia Dunării dincolo de Munții Cehoslovaciei (Drumul de luptă al Diviziei 10 infanterie în războiul antihitlerist)*, București, Edit. militară, 1972, p. 19—21; gl. col. în rez. Vasile Andreescu, *Drum peste ape*, București, Edit. militară, 1970, p. 21.

¹³ Între alți istorici străini, Andreas Hillgruber (*Hitler, König Carol und Marshall Antonescu*, Wiesbaden, 1954, p. 229) consideră că este greu de dat un răspuns satisfăcător cum de a reușit noua conducere a României să determine întoarcerea armelor „fără ca aceasta să ducă la scindări în rândurile corpului ofițeresc și la apariția unor manifestări de descompunere în rândul trupei”. Istoricul vest-german găsea că motivul principal consta în „lozinca națională a recuceririi nordului Transilvaniei”. Aceasta a contribuit, neîndoielnic, la întoarcerea armelor, dar explicația generală constă în întreaga stare de spirit, schițată mai sus, a armatei române.

¹⁴ În acest sens, vezi, între altele, notele memorialistice, *Pregătirea militară a insurecției armate sub conducerea Partidului Comunist din România* de general col. în rez. Dumitru Dămăceanu și *Unitățile armatei române în acțiune* de generali maiori în rez. Ion Rasoviceanu și Dumitru Vițelceanu, publicate în culegerea, menționată mai sus, *Armata română în războiul antihitlerist*.

Este vorba de împrejurările în care comandamentele marilor unități și unități militare române au luat cunoștință de declanșarea insurecției și de primele lor reacții. În literatura istorică s-a generalizat părerea că comandamentele militare au acționat pe baza ordinului de alarmare a trupelor sau a directivei operative a Marelui Stat Major transmise în seara zilei de 23 August 1944. Aceasta simplifică realitatea și face să nu se acorde o suficientă atenție unor fapte semnificative.

Ca urmare a necesității păstrării celui mai strict secret asupra pregătirii și organizării insurecției este firesc că, chiar și acele unități și comandanții lor care erau destinate să intre primele în acțiune, îndeosebi în zona Capitalei și a Văii Prahovei, nu au fost informate în prealabil asupra insurecției, a momentului declanșării. Desigur, pentru comandanții unităților militare din București, convocați spre seara zilei de 23 August 1944, la Comandamentul militar al Capitalei — după ce, de fapt, unitățile lor alarmate prin indicativele „Pajura” și apoi „Stejar — extremă urgență”, se aflau în curs de ocupare a pozițiilor¹⁵ — comunicatul transmis la radio, la orele 22, însemna doar posibilitatea de a discuta deschis evenimentul cu subordonații lor. Nici chiar pentru colonelul Toma Zotter, — șeful statului major al Corpului V teritorial, din Valea Prahovei — care, după cum afirma în memoriile sale, intuise că generalul C. Vasiliu Rășcanu, comandantul corpului, colabora la pregătirea unor evenimente majore¹⁶, comunicatul de la orele 22 nu mai constituia cu totul o surpriză. Potrivit memoriilor acestui militar în jurul orei 20, generalul C. Sănătescu telefonase Corpului V teritorial și transmisese șefului statului major — comandantul Corpului fiind în inspecție — să convoace ofițerii, să asculte comunicatul radio la orele 22 și să treacă imediat la acțiune¹⁷. Generalul Marin Manafu, comandantul Corpului I teritorial (Oltenia), transportat la 23 august, la București în mod conspirativ, cu un avion special, afla, la Palatul regal, răsturnarea dictaturii militaro-fasciste înaintea transmiterii comunicatului radio¹⁸, dar evenimentul nu era cunoscut, în acel moment, și de corpul militar pe care-l comanda.

De fapt, pentru imensa majoritate a armatei române, știrea arestării membrilor guvernului Antonescu, a răsturnării dictaturii militaro-fasciste, a formării guvernului B. N. D., a încetării oricăror ostilități contra coaliției antihitleriste, a hotărârii de eliberare prin luptă a părții de nord a Transilvaniei a devenit cunoscută prin proclamația regală, declarația guvernului și celelalte comunicate transmise de toate posturile de radio române începînd cu ora 22, la 23 August 1944. Directiva operativă a Marelui Stat Major român transmisă la 23 august, după orele 23, corpurilor de armată a fost recepționată de marile unități militare după un timp care a însemnat în unele cazuri 1—2 ore, în altele cazuri, însă, mult mai multe ore.

Ori, toți autorii români ai memoriilor de război consemnează în scrierile lor faptul că atât ei, cât și alți comandanți militari, la diferite eşaloane, au reacționat la ascultarea comunicatului de la ora 22 ca la pri-

¹⁵ Gl. major în rezervă Dan Ionescu, *op. cit.*, p. 19—25.

¹⁶ Toma Zotter, *op. cit.*, p. 32—34.

¹⁷ *Ibidem*, p. 41.

¹⁸ Gl. col. în rez. Marin Manafu, Pe „pămîntul Băneli” (august-septembrie 1944, Edit. militară) București, 1969, p. 7—17.

mirea unui ordin. Înaintea recepționării directivei operative a Marelui Stat Major, înaintea oricăror altor ordine, numeroși comandanți de mari unități, unități și uneori subunități ale armatei române au acționat, de la un capăt la altul al țării, pe baza și în conformitate cu conținutul comunicatului radio de la orele 22.

Nu ne referim, așa cum am arătat, la unitățile din Capitală sau la alte unități¹⁹ alarmate în prealabil.

În general, toate unitățile militare au fost puse în stare de alarmă, în urma comunicatului, aplicându-se măsurile prevăzute în planurile „de asigurare a ordinii interne”. Trebuie însă subliniat că aceste planuri nu prevedeau și nu puteau prevedea situația întoarcerii armelor contra Germaniei și deci măsuri îndreptate contra trupelor germane staționate sau aflate în tranzit prin țară. Ori comandanții militari nu au dat dovadă de inițiativă numai prin punerea în aplicare a măsurilor prevăzute în planurile menționate, fără nici un alt ordin, numai pe baza comunicatului, ci și, mai ales, prin faptul că au luat măsuri de supraveghere și blocare a trupelor și obiectivelor germane din țară, iar în unele cazuri au pornit imediat la dezarmarea sau lichidarea hitleriștilor.

Corpul 1 teritorial a fost alarmat telefonic din ordinul comandantului său, generalul Manafu, aflat la București. Așa cum remarcă însă același general ofițerii corpului au dat dovada de multă inițiativă. Astfel șeful statului major al corpului, din proprie inițiativă, a alarmat unitățile, ordonând trupelor din garnizoanele în care se aflau hitleriști să fie gata de luptă împotriva acestora²⁰. Tot din proprie inițiativă comandantul Diviziei 2 infanterie, de pe raza aceluiași corp de armată, a pus în „stare de război” trupele sale, care au interceptat căile de comunicație și au luat și alte măsuri²¹. În unele locuri, ca la Corabia, s-a trecut chiar în noaptea de 23 spre 24 august la dezarmarea hitleriștilor²². Înaintea oricăror altor ordine, doar pe baza comunicatului, și-au alarmat trupele și le-au ordonat să fie gata de acțiune și comandanții : Diviziei 9 infanterie, aflată în Dobrogea — generalul C. Ionașcu sublinia că a decis ca „pînă la primirea unor dispoziții de la eșaloanele superioare voi socoti comunicatul transmis prin radio ordin de luptă”²³ ; Diviziei 9 cavalerie, aflată în Banat²⁴ ; unităților Diviziei 10

¹⁹ Între acestea se pare că s-a aflat și partea sedentară a Regimentului „3 Olt” aflată la Slătina, alarmată de Divizie în seara zilei de 23 August. La orele 22, aceeași zi, batalionul I al regimentului se afla în dispozitiv de luptă și la scurt timp, în aceeași noapte, a atacat și dezarmat o subunitate hitleristă (Vezi gl. maior în rez. Alecu Nicolae, *Dorobanții Regimentului „3 Olt”*, Edit. militară, 1968, p. 7—9). Așa cum am menționat, Corpul V teritorial fusese, de asemenea, avizat telefonic înaintea comunicatului. Dînd dovada de multă inițiativă, șeful statului major al Corpului a luat măsuri eficiente, care au contribuit la îndeplinirea misiunilor ulterioare de mare importanță care au revenit acestui corp de armată (vezi Toma Zotter, *op. cit.*, p. 41—44).

²⁰ Marin Manafu, *op. cit.*, p. 30 ; memoriile gl. lt. în rezervă Ilie Antonescu, *Șarjele de foc ale cavaleriei*, Edit. militară, 1968, p. 9, confirmă că Divizia 5 Cavalerie-instrucție a fost alarmată, imediat după comunicat, prin ordinul Corpului de armată.

²¹ Marin Manafu, *op. cit.*, p. 30.

²² *Ibidem*, p. 31.

²³ Costin Ionașcu, *op. cit.*, p. 11.

²⁴ Gl. lt. în rezervă Dumitru Popescu. *La porțile Timișoarei*, Edit. militară, 1968, p. 10.

infanterie, staționată în nordul Dobrogei ²⁵; Regimentului de pontonieri ²⁶; în sfârșit, pentru a încheia exemplificarea, comandantii Regimentului 3 grăniceri ²⁷, Regimentului 1 Artilerie grea moto ²⁸ și Școlii de subofițeri de rezervă infanterie, de la Radna ²⁹.

Inițiativa de care au dat dovadă comandamentele marilor unități și unități române demonstrează, incontestabil, faptul că ceea ce se petrecuse la București, în după amiaza zilei de 23 August 1944, întrunea pe deplin azeziunile și exprima dorința întregii armate. Credem că unanimitatea și inițiativa ofițerilor superiori în acea împrejurare, a fost determinată, pe lângă patriotismul și starea de spirit antihitleristă a corpului de ofițeri — care rămân explicațiile fundamentale — și prin faptul că șeful statului, căruia armata îi depusese jurământul, se afla alături de forțele care produsese schimbarea. Aceasta demonstrează, o dată mai mult, justetea politicii de alianțe promovate de P. C. R., de atragere și colaborare cu toate forțele politice — inclusiv cu Palatul regal — interesate, dintr-un motiv sau altul în răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, restabilirea libertăților cetățenești, ieșirea României din război și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste.

Din alt punct de vedere, inițiativa comandamentelor române în urma comunicatului a permis câștigarea unor ore prețioase, creînd condiții mai bune pentru executarea directivei operative a M. St. Major și a altor ordine tăind, de la început, șansele de succes ale unor concentrări de forțe și ale contramăsurilor hitleriste.

Literatura memorialistică română cu privire la războiul antihitlerist oferă un volum impresionat de date cu privire la desfășurarea insurecției pe întreg teritoriul țării. De fapt, trebuie să constatăm că desfășurarea operațiilor militare în timpul insurecției poate fi urmărită mult mai larg, mai complet în literatura memorialistică, decât prin istoriografie.

În studiile publicate pînă în prezent de istoricii români insurecția a fost de cele mai multe ori analizată, în primul rînd prin prisma politicului

²⁵ Din *ctm pia Dunării dincolo de Munții Cehoslovaciei*, p. 24—30.

²⁶ Col. în rez. Vasile Andreescu, *Drum peste ape*, Edit. militară, 1970, p. 22—23. Comandantul regimentului a alarmat subunitățile și a ordonat dezarmarea și luarea ca prizonieri a militarilor germani aflați în deplasare. În urma încercărilor nereușite de a lua legătură cu Capitala, a dispus, din proprie inițiativă, preluarea comenzii unor subunități care fuseseră subordonate M. St. Major; comandantul batalionului din Hirșova al acestei unități, acționînd de asemenea din proprie inițiativă, a ocupat portul și a dezarmat toți hitleriștii din Hirșova încă în cursul nopții de 23 spre 24 August 1944. (*Ibidem*, p. 23; 25—26).

²⁷ Cazul acestui regiment, ale cărui subunități au intrat în condiții deosebit de dificile, imediat după orele 23 a zilei de 23 august 1944, într-o luptă necrutătoare cu hitleriștii — provocînd grele pierderi și prăbușirea dispozitivului de luptă al Diviziei 3 munte germane — este cunoscut în istoriografie. Parcurerea memoriilor fostului comandant al regimentului oferă însă cititorului numeroase elemente noi cu privire la măiestria tactică a comandanților și eroismul trupelor acestei unități (Nistor Teodorescu, *op. cit.*, p. 32—56).

²⁸ Gl. maior în rez. Al. Dobriceanu, *Dansul de foc al traiectoriilor*, Edit. militară, București, 1967, p. 11—12.

²⁹ Gl. maior în rezervă Alexandru Petrescu, *Detășamentul Păuliș*, Edit. militară, 1965, p. 23—30. După cum afirmă autorul, în după amiaza zilei de 23 august, printr-un telefon de la eșalonul superior din Arad i s-a cerut să fie „cu ochii în patru” fără nici o altă explicație. Comandantul a luat o serie de măsuri suplimentare de pază. Abia în urma comunicatului radio a înțeles despre ce este vorba și a ordonat alarma și arestarea militarilor germani. În aceeași noapte, 2 plutoane de elevi ai școlii militare au atacat cu foc un tren militar german intrat în gara Radna — al cărui comandant a refuzat să se predea — capturînd 320 prizonieri și o mare cantitate de material de război.

atît în ceea ce privește inițierea și organizarea insurecției, cît și a rezultatelor. În privința desfășurării operațiilor militare pentru succesul insurecției, majoritatea acestor studii consemnează, de regulă, succint datele principale.

Cele mai complete prezentări ale desfășurării operațiilor militare din timpul insurecției nu pot cuprinde, în mod firesc, varietatea situațiilor, numeroasele acțiuni eroice, desfășurate cu măiestrie militară, de unitățile armatei române în luptă pentru succesul insurecției, zdrobirea trupelor hitleriste din țară și acoperirea frontierelor ³⁰.

În lipsa unei monografii consacrate insurecției — în care, desigur, evenimentele militare ar fi mult mai amplu tratate decît în prezent în istoriografie — și în completarea documentelor de arhivă din care unele, importante, au devenit publice ³¹, literatura memorialistă oferă nu numai numeroase informații istorice și militare, ci și lecturi pasionante și educative, insuficient popularizate totuși în masa cititorilor, mai ales a celor tineri.

Luptele eroice pentru zdrobirea hitleriștilor din capitală și din împrejurimi desfășurate la sfîrșitul lunii august 1944 reînvie cu o deosebită forță și cu elemente și nuanțe — pe care limbajul, de obicei sever, al ordinelor și comunicatelor militare nu putea să le înregistreze — în numeroasele amintiri publicate ale celor care au luptat atunci pentru apărarea capitalei și victoria insurecției. Acestor lupte le sînt consacrate un volum memorialistic ³², multe pagini din alte volume de același gen, ca și un mare număr de articole și fragmente de memorii ³³.

Un alt volum de memorii constituie o veritabilă monografie a operațiilor militare din Valea Prahovei din perioada 23—31 august 1944 ³⁴; amplul tablou al numeroaselor și din zelor lupte purtate de militarii români și formațiunilor de luptă patriotică și străine împotriva ocupaților hitleriști este completat de amintirile altor participanți ³⁵.

³⁰ Prezentarea cea mai largă în istoriografia română a operațiilor militare din timpul insurecției considerăm că rămîne cea din ampla monografie, menționată mai sus *România în războiul antihitlerist 23 august 1944—9 mai 1945*, în care acestui aspect îi sînt consacrate paginile 69—139. O serie de date în acest sens sînt menționate și în lucrările *Cronica participării armatei române la războiul antihitlerist*, Edit. militară, 1971, p. 33—54 (lucrarea elaborată de colonelii Gheorghe Romanescu și Leonida Loghin și apărută sub îngrijirea gl. lt. în rez. Gheorghe Zaharia); *Din cronică unor zile istorice*, p. 90—138 (lucrarea elaborată de V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, T. Udrea); *Focuri în Bărăgan*, Edit. militară, 1973, 132 p. în care autorul, col. în rez. Costachi Mindru, reunește unele din propriile amintiri cu cele ale altor militari și cu documentele pentru a oferi un tablou al luptelor din timpul insurecției în această parte a țării.

³¹ Volumul *Pentru eliberarea Patriei*, Edit. militară, 1972, 837 p., conține, între altele, nu mai puțin de 105 documente și relații, românești și străine, referitoare la acțiunile forțelor române în timpul insurecției (p. 207—491).

³² Gl. maior în rez. Dan Ionescu, *Trei zile din istoria Bucureștiului eroic*, (157 p. + documente anexe + hărți). Volumul ei prinde amintirile fostului comandant al Regimentului 2 călărași cercetare, nu mit în zilele insurecției comandant al comandamentului sud al capitalei.

³³ Vezi amintirile semnate de Dumitru Dămăceanu, Dumitru Simulescu, Ion Rasoviceanu și Dumitru Viteleanu, Vasile Căprăroiu, Ștefan Buciuceanu, gl. maior în rez. Marcel Olteanu, Mihalache Blănă, comandor în rez. Teodor Dobre, lt. col. medic Marius Sufană, Elena Nicolini, gl. maior în rezervă George I. Nicolescu în volumul *Armata română în războiul antihitlerist*; elemente inedite cu privire la pregătirea și desfășurarea insurecției conțin și amintirile gl. col. în rez. Victor Dombrowski, publicate în 1965 și incluse, apoi, în volumul *Pentru eliberarea Patriei*, p. 151—165; vezi și Alecu Nicolae, *op. cit.*, p. 9—23.

³⁴ Este vorba de volumul de amintiri, menționat mai sus, semnat de gl. maior în rezervă Toma Zotter (215 pagini cu anexe + hărți) care prezintă pe zile și cu detalii toate luptele din zona Corpului V teritorial între 23—31 august 1944.

³⁵ Vezi amintirile semnate de Constantin Stan și de Dumitru Șovăială, membri ai unor F.L.P., în *Armata română în războiul antihitlerist*.

Literatura memorialistică oferă de asemenea, ample informații despre desfășurarea insurecției în Dobrogea ³⁶, în Bărăgan ³⁷, în Oltenia ³⁸, în zona Aradului ³⁹ sau a Brașovului ⁴⁰.

Liniile generale și aspectele cele mai importante ale desfășurării insurecției, bine cunoscute din literatura istorică română pot fi urmărite în detalii pe baza memorialisticii române de război. În acest sens menționăm, în primul rînd numeroasele mărturii, consemnate în literatura memorialistică, privind participarea formațiunilor de luptă patriotice a altor civili, la lupta cu arma în mînă pentru victoria insurecției la București, Valea Prahovei, Brașov, Turnu Severin etc., la sprijinirea sub alte diferite forme (transport munii, informații — cercetare, sabotarea mașinii de război hitleriste etc.) de către muncitori și țărani, de tineri și vîrstnici, cu riscul vieții, a luptei armatei române pentru dezarmarea sau lichidarea trupelor hitleriste. Literatura memorialistică confirmă, cu numeroase noi informații și exemple, generalizarea pe întreg teritoriul României, în 24 — 25 august 1944, a luptelor purtate de armată împotriva trupelor hitleriste, care încercau să împiedice succesul insurecției, să iasă sau între în țară, ca și încheierea cu succes în toată țara, pînă la sfîrșitul aceleiași luni, a insurecției.

Volumele de memorii de război, reliefează, de asemenea, situația complexă în care a acționat armata la sfîrșitul lunii august 1944, împrejurările de o mare variație și dificultate în care au trebuit să acționeze unitățile armatei române. Într-o prezentare, care rămîne totuși schematică, menționăm că armata română a acționat în aceea perioadă în următoarea situație: o parte a unităților — au luptat sau au acoperit frontierele în zona garnizoanei sau a localităților în care fuseseră cantonate încă înainte de 23 august 1944; un număr foarte mare de unități române a participat

³⁶ Luptele purtate în Dobrogea în zona Diviziei 9 infanterie pot fi urmărite de la nivelul a diferite esaloane: al comandantului marii unități (vezi Costin Ionașcu, *op. cit.* p. 27—35); al comandantului unui regiment (Ion Botea, *Spre piscul victoriei*, p. 10—18) și al comandantului unei companii (Ion Gh. Pană, *260 de zile în fața morții*, p. 33—49). Pentru acțiunile armatei române împotriva trupelor hitleriste din nordul Dobrogei, zonă în care, în primele zile ale insurecției se afla Divizia 10 infanterie, vezi *Din Cîmpia Dunării în munții Cehoslovaciei* p. 30—48.

³⁷ Vezi, între altele, *Din Cîmpia Dunării în munții Cehoslovaciei*, p. 49—108; (despre luptele din zona Slobozia-Bucu-Bora, pe Ialomița, purtate de Div. 10 inf.); Vasile Andreescu, *Drum peste ape*, p. 23—41 (acțiunile militarilor Regimentului de pontonieri între Hîrșova — Călărași); vezi și notele memorialistice referitoare la luptele din zona Cernavodă (lt. col. în rez. Florin S. Navasort) și Călărași (col. în rez. Constantin Dămiescu) și Giurgiu (cpt. rang. I în rez. Vasile Marinescu) incluse în culegerea *Armata română în războiul antihitlerist*.

³⁸ Volumul de memorii semnat de generalul Manafu „*Pe pămîntul Băniei*” (112 p., inclusiv documente anexe + h.) este consacrat în întregime acțiunilor pentru victoria insurecției în Oltenia. Generalul Ilie Antonescu, descrie, de asemenea, în primele 30 pagini ale volumului său de memorii (*Șarjele de foc ale cavaleriei*, 237 pagini) luptele din zona Simian — Turnu Severin — Orșova la care a luat parte cu marea sa unitate. Vezi și memoriile semnate de gl. maior în rezervă Ioan Gașpar și de Teodor Dărăbăneanu, referitoare la luptele din zona Turnu-Severin, în *Armata română în războiul antihitlerist*.

³⁹ Gl. lt. în rez. Dumitru Popescu (*La porțile Timișoarei*, 143 p., inclusiv documente anexă + h.) și gl. maior în rez. Alexandru Petrescu (*Deșămamentul Pauliș*, 277 p., inclusiv anexe + h.) stăruie în prima parte a memoriilor lor asupra luptelor din zona Arad din timpul insurecției.

⁴⁰ Vezi notele memorialistice semnate de col. în rez. Atanase Chiriță și de ing. Marin Gr. Năstase în *Armata română în războiul antihitlerist*.

la lupte contra hitleriștilor, în zilele de 23—31 august 1944, în marș, în următoarele împrejurări: în deplasare, în sprijinul principalelor centre ale insurecției (capitala și Valea Prahovei); în deplasare pentru acoperirea și apărarea frontierelor în zone îndepărtate de propria lor garnizoană; în ieșirea din dispozitivul frontului din Moldova și deplasarea spre noi zone de concentrare. Trebuie remarcat că între aceste situații nu au existat bariere, că ele s-au îmbinat⁴¹. Pentru a înțelege mai bine întreaga complexitate a situației amintim că paralel cu mișcările și acțiunile unităților armatei române, pe teritoriul țării noastre aveau loc în acele zile mari deplasări de trupe ale armatelor germane — încercări de concentrări de forțe, fie pentru a înăbuși insurecția, fie pentru a ieși din România — și ale armatelor sovietice⁴².

Generalizînd expresia generalului Zotter, care se referea la situația din Valea Prahovei — în România au existat, în acele zile „o puzderie de fronturi”. Prin prisma celor arătate mai sus, situația cea mai dificilă credem că au avut-o unitățile armatei române din Valea Prahovei și în mod deosebit cele din Moldova.

Mai ales în Moldova în primele zile ale insurecției — în timp ce operația Iași-Chișinău era în desfășurare — trupele române au avut de făcut față celor mai complexe situații pentru a ieși din dispozitivul frontului — unde se aflau intercalate cu trupe germane — și a se deplasa cu maximum de urgență și opunîndu-se oricăror încercări de dezarmare în noile zone de concentrare indicate de Marele Stat Major. Situația a fost complexă și prin faptul că unele unități sovietice nu fuseseră, probabil, înștiințate despre evenimentele care aveau loc în România sau nu înțeleseseră că era vorba de o schimbare radicală de front a României — determinată de voința poporului român — și nu de o capitulare. Ca urmare, dacă în unele locuri neîncrederea la primele contacte dintre trupele române și sovietice a făcut loc imediat cooperării de luptă⁴³, în alte cazuri s-au mai înregistrat unele ciocniri între unități române aflate în marș și subunități sovietice aflate în ofensivă⁴⁴.

În ultimele zile ale insurecției naționale antifasciste armate numeroase unități militare române din Moldova, Dobrogea, estul Munteniei au stabilit contacte cu trupele sovietice, aflate în marș, după încheierea operației Iași-Chișinău. Acum s-au pus bazele cooperării de luptă româno-sovietice — generalizată în zilele următoare. În acel sfîrșit de august, în timp ce unele unități sovietice desăvîrșeau operația Iași-Chișinău sau ocupau poziții în Carpații răsăriteni, alte unități s-au deplasat prin teritoriul României, eliberat de forțele insurecționale, la granița cu Bulgaria

⁴¹ Menționăm, spre ilustrare, situația Diviziei 9 infanterie, care, în acele zile de august, a acționat cu unele din unitățile sale în Dobrogea, cu altele în împrejurimile capitalei și în Valea Prahovei, în timp ce altele se deplasau, nu fără a participa la unele lupte, din mers (între București și Ploiești) spre zona Tîrnăveni, unde întreaga Divizie, se va concentra cîteva zile mai tîrziu (Vezi volumele de memorii, menționate mai sus, semnate de Costin Ionașcu, Ion Botea, Ion Gh. Pană).

⁴² Ilie Crețulescu, *op. cit.*, p. 36.

⁴³ Nistor Teodorescu, *op. cit.*, p. 61 și urm. Se pare că Detașamentul 3 grăniceri a fost prima unitate a armatei române care, după 23 august, a stabilit contacte și apoi a cooperat cu armatele sovietice.

⁴⁴ Ilie Crețulescu, *op. cit.*, p. 36.

sau spre interiorul țării pentru a ocupa pozițiile strategice de la nordul și vestul Carpaților meridionali, aflate sub controlul armatei române.

În câteva locuri (Buzău, Valea Prahovei) trupele sovietice au zdrobit unități germane scăpate din încercuirea realizată prin operația Iași-Chișinău sau au contribuit, alături de forțele insurecționale române, la desăvîrsirea lichidării ultimelor rezistențe hitleriste.

Desfășurarea rapidă și cu succes a insurecției a permis ca încă în ultimele zile ale lunii august să înceapă transportarea și concentrarea unor mari unități române în Transilvania pentru menținerea și consolidarea capului de pod strategic de la nordul și vestul carpaților meridionali, pentru asigurarea unor condiții favorabile viitoarei ofensive.

Zilele care au urmat victoriei insurecției naționale antifasciste armate au înscris noi pagini de glorie în istoria armatei în cursul unor lupte grele pentru menținerea acestui cap de pod strategic, pentru respingerea puter-nicelor ofensive hitleriste-hortyste din podișul Transilvaniei difileul Mureșului și Banat.

Literatura memorialistică română de război cuprinde numeroase referiri la luptele eroice purtate, în aceste împrejurări, de trupele române în prima jumătate a lunii septembrie pînă la declanșarea ofensivei generale pentru eliberarea nordului Transilvaniei cotopt prin dictatul de la Viena.

Unele unități române au participat, la sfîrșitul lunii august — începutul lunii septembrie 1944, la luptele pentru lichidarea rezistențelor hitleriste din nordul Moldovei și pentru deschiderea trecătorilor Carpaților Răsăriteni spre Transilvania⁴⁵.

Efortul armatei române a fost însă concentrat în acea perioadă, în întregime, spre respingerea atacurilor germano-maghiare și declanșarea ofensivei pentru eliberarea întregului teritoriu al țării.

Literatura memorialistică română reliefează patriotismul fierbinte și abnegația pînă la jertfa supremă care au caracterizat luptele purtate de trupele române în prima jumătate a lunii septembrie 1944.

Volumele de memorii reînvie în fața cititorilor luptele din zona Tîrnăveni⁴⁶, epopeea Detașamentului Pauliș⁴⁷, respingerea cu succes a atacului din Banat⁴⁸ și apărarea eroică de către vînătorii de munte, batalii-

⁴⁵ Este vorba de unitatea de grăniceri comandată de colonelul Nistor Teodorescu care a luat parte la luptele din nordul Moldovei timp de 37 zile și de Divizia 103 munte, comandată de generalul Ilie Crețulescu, de Detașamentul blindat, constituit și comandat de lt. col. Gheorghe Matei, și de Regimentul 7 Artilerie grea, comandat de col. Vasile Danacu, (care au acționat din zona Valea Troțușului pînă în apropiere de Reghin). Toate aceste unități au luptat în perioada menționată în subordinea unor comandamente sovietice (vezi volumele de memorii semnate de Nistor Teodorescu și Ilie Crețulescu). După afirmația G. I. Crețulescu, detașamentul blindat a fost prima unitate a armatei române care a trecut la 1—2 septembrie peste Carpații Orientali, în partea Transilvaniei cedată prin dictatul de la Viena (vezi Gh. I. Crețulescu, *op. cit.*, p. 63).

⁴⁶ Costin Ionașcu, *op. cit.*, p. 36—50; Ion Botea, *op. cit.*, p. 26—41; Ion Gh. Pană, *op. cit.*, p. 53—70; Alecu Nicolae, *op. cit.* p. 23—27.

⁴⁷ Volumul de memorii semnat de gl. maior în rezervă Alexandru Petrescu este consacrat în întregime luptelor acestui detașament purtate în zilele de la mijlocul lunii septembrie 1944.

⁴⁸ Dumitru Popescu, consacră cea mai mare parte a volumului său de memorii — așa cum arată și titlul: „*La porțile Timișoarei*” luptelor pentru apărarea orașului de pe Bega.

oanele fixe de moți, cu sprijinul larg al celorlalți locuitori, a Apusenilor⁴⁹. Este dificil, dacă nu imposibil, ca un document sau un studiu istoric să poată reda cu atîta realism și atît de emoționant — așa cum o fac memoriile — paginile de eroism înscrise de unitățile militare și de locuitori în lupta pentru alungarea cotropitorilor, pentru eliberarea întregului teritoriu al țării. Literatura memorialistică română de război redă pînă la amănunte semnificative încheștarea de o extremă duritate de pe Mureș, luptele pentru Turda, Cluj, Oradea, Carei, Satu Mare, ca și acțiuni ale armatei române pentru eliberarea nordului Transilvaniei⁵⁰.

La 25 octombrie 1944 eliberarea întregului teritoriu al țării era un fapt împlinit.

În luptele din Transilvania, pentru completa eliberare a teritoriului României au participat și mari unități ale armatei sovietice, s-a dezvoltat cooperarea de arme româno-sovietică. În memorialistica română de război sînt consemnate numeroase fapte și întîmplări referitoare la relațiile prietenesti oficiale sau neoficiale stabilite la diferite eșaloane între militarii români și sovietici, la operații militare purtate în comun, la sprijinul reciproc acordat în momente dificile.

Posibilitățile literaturii memorialistice de a consemna fapte și gînduri care scapă altor categorii de surse istorice — și care sub necesitatea generalizării sînt cel puțin schematizate, despersonalizate și golite de încărcătura lor emoțională în literatura istorică — sînt reliefate și în paginile consacrate în volumele de memorii operațiilor din Transilvania. Sînt concludente în acest sens, relațiile directe sau indirecte despre moralul și combativitatea trupelor române, determinate de conștiința unui război drept, despre preocupările pentru evenimentele politice interne și perspectiva lor; informațiile privind numeroasele și variatele acte de patriotism ale populației civile; descrierea întîlnirilor, emoționante și stimulative pentru moralul trupelor, cu locuitorii satelor și orașelor eliberate.

În încheierea constatărilor referitoare la participarea armatei române la desfășurarea eliberării României în viziunea memorialisticii române de război, considerăm că dacă volumele de memorii nu aduc elemente noi în cunoașterea generală — așa cum a fost înregistrată deja de istoriografie —

⁴⁹ Prima parte a volumului de memorii semnat de gl. lt. în rez. Leonard Mociulschi, fostul comandant al Diviziei 3 munte, (*Asaltul vîntătorilor de munte*, Edit. militară, 1967, 255 p.) ca și prima parte a volumului de memorii semnat de Ion Dulămiță (care a făcut parte din batalionul 5 vîntători de munte) sînt consacrate luptelor din această zonă. Vezi și notele memorialistice semnate de lt. rez. Homescu Gheorghe și de Todea Enea Ludovic și Taica Gheorghe în culegerea *Pentru eliberarea Patriei*.

⁵⁰ Luptele pe care le-au purtat în septembrie-octombrie 1944, o serie de mari unități, de unități sau subunități ale armatei române pentru deplina eliberare a României sînt prezentate în volumele de memorii, menționate mai sus, semnate de Costin Ionașcu, Leonid Mociulschi, Ion Botea, Alecu Nicolae, Mîndru Costachi, Ion Gh. Pană, Alexandru Dobriceanu, Ion Dulămiță ș.a. în unele amintiri incluse în volumul *Armata română în războiul antihitlerist* (gl. maior în rez. Alexandru Tenescu, col. în rez. Vasile Danacu, col. în rez. Alexandru Manolache, maior în rez. Vasile Dănescu, col. în rez. Dumitru C. Gheorghiadă, general de armată Iacob Teclu ș.a.) Un loc singular ocupă volumul *Oameni în alb* (Edit. militară, 1970, 163 p.) semnat de Ion Maxim. Volumul puțin important pentru cunoașterea operațiilor militare, și alunebind frecvent în eseism, prezintă un anumit interes pentru cunoașterea activității medicilor militari și pentru realismul cu care autorul consemnează experiența trăită pe front în Transilvania și parțial în Ungaria.

a desfășurării operațiilor militare, ele oferă în schimb o prezentare mult mai largă și mai vie, mai umanizată, a luptelor armatei române și, în general, a realităților frontului, o șansă unică de a pătrunde în gândurile comandanților de diferite grade și de a înțelege cristalizarea tacticii de luptă aplicată. În acest context, în volumele de memorii de război sînt consemnate și numeroase întâmplări, împrejurări sau fapte de arme necunoscute, neconsemnate sau insuficient relevate în literatura istorică.

Din punct de vedere educativ memorialistica română de război dispune de un potențial superior documentelor sau istoriografiei pentru transmiterea și dezvoltarea patriotismului, a respectului pentru tradițiile de luptă, a adevăratei prietenii, a dîrzeniei, combativității, tăriei de caracter.

Aceste valențe instructive și educative sînt caracteristice și memorialisticii române referitoare la luptele purtate de armata română împreună cu armata sovietică, pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei.

În operațiile militare de anvergură, ca și în numeroasele înfruntări de mai mică amploare, dar nu mai puțin dure, la care au participat trupele române de diferite arme în Ungaria ⁵¹ comandanții români au dat dovadă de măiestrie în conducerea luptelor, iar ostașii de același eroism și de combativitate. Memorialistica română de război relevă că, contrar comportării cotropitorilor hitleriști și hortysti în Transilvania față de militarii români răniți sau prizonieri ca și față de populația civilă, comportarea civilizată a armatei române în Ungaria, ajutorul în alimente și medicamente acordat populației au contribuit, împreună cu jertfele de sînge ale armatei române pentru eliberarea Ungariei, la orientarea relațiilor româno-maghiare pe făgașul prieteniei.

În majoritatea volumelor de memorii de război un amplu spațiu este acordat luptelor purtate de armata română pentru eliberarea Cehoslovaciei.

Cititorului care parcurge volumele de memorii i se oferă șansa de a pătrunde într-un univers ciudat nu numai prin senzația de coparticipare, ca un adevărat călător în timp, la evenimente dramatice încheiate cu ani în urmă, ci și prin posibilitatea de a „trăi” de mai multe ori și la diferite niveluri aceleași evenimente.

Privite prin prisma comandantului de corp de armată, a comandanților de divizie, de regiment sau de subunități operațiile militare de mai mică sau mai mare amploare — cunoscute sub aspectele lor esențiale din literatura istorică — pot fi urmărite în reconstituiri globale sau la nivelul

⁵¹ Luptelor armatei române în Ungaria le sînt consacrate capitole substanțiale din volumele de memorii, menționate deja, semnate de Costin Ionașcu, Leonard Mociulschi, Ion Botea, Ion Gh. Pană, Mîndru Costachi, Ilie Antonescu, Alexandru Dobriceanu, Vasile Andreescu, Ion Dulămiță ca și volumele *Corpul 7 armată în operația „Budapesta”* de Ion St. Dăscălescu și *Un artilerist în liniile infanteriei* (Edit. militară, 1973) de dr. Gheorghe Tuțui. Ele sînt consemnate de asemenea în volumul *Armata română în războiul antihitlerist* prin materialele semnate de gl. lt. în rez. Dumitru Popescu, col. în rez. N. Constantinescu, gl. col. în rez. Nicolae Șova, gl. maior în rez. Ion Lungu, gl. maior în rez. Edgar Rădulescu, gl. maior în rez. Ion C. Dumitru, gl. maior în rez. Ion Crăciunescu, gl. maior în rez. Elefterie Totu, col. în rez. Dumitru Bonațiu, gl. maior în rez. Dan Grigore, gl. col. în rez. Constantin Snirnov, lt. col. în rez. Neculai Condurachi.

sferelor mai restrînse, concentrice ale unităților și subunităților⁵². Alături de acestea sînt prezente numeroasele lupte și ciocniri zilnice nu lipsite de eroism dar care sînt consemnate, laconic, doar în unele documente militare.

Volumele de memorii de război consemnează aspecte ale cooperării dintre trupele române și cele sovietice în luptele purtate pentru eliberarea Cehoslovaciei, conțin numeroase informații și relatări privind acțiuni de luptă purtate în comun de subunități române cu detașamente de partizani cehoslovaci, privind sprijinul acordat de populația cehoslovacă militarilor români în îndeplinirea unor misiuni de luptă și ajutorul armatei române acordat populației, privind primirea deosebit de prietenească făcută peste tot trupelor române de populația localităților cehoslovace eliberate.

Cu interes deosebit se citesc paginile consacrate în volumele de memorii modului în care militarii au întâmpinat vestea capitulării necondiționate a Germaniei, la 8 mai, și ultimelor înfruntări — nu lipsite de jertfe — la care unitățile române au trebuit să participe încă 3—4 zile, ca urmare a faptului, cunoscut, că unități hitleriste din Cehoslovacia au refuzat să depună armele la 8 mai 1945.

Alături de cunoașterea mai largă și mai profundă a luptelor purtate de mari unități și unități militare de infanterie, cavalerie, artilerie, vînători de munte, pontonieri, literatura memorialistică de război permite și reconstituirea contribuției aviației militare române la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei⁵³, ca și a luptelor Regimentului 2 care de luptă român în Cehoslovacia și Austria⁵⁴.

Pe baza literaturii memorialistice române pot fi reconstituite, de asemenea, și alte aspecte ale participării românilor la luptele împotriva

⁵² În legătură cu participarea armatei române la eliberarea Cehoslovaciei vezi volumele de memorii, menționate mai sus, semnate de R. Nicolescu Cociu, Costin Ionașcu, Ilie Antonescu, Leonard Mociulschi, Ion Botea, Alecu Nicolae, Alexandru Dobriceanu, Vasile Andreescu, Mindru Costachi, Ion Gh. Pană, Ion Dulamiță, Gh. Tațui; volumul *Din cîmpia Dunării dincolo de Munții Cehoslovaciei*. Vezi și: gl. lt. în rez. Mihail Corbuleanu *De pe Mureș pe Morava*, Ed. Militară, București, 1970, 144 p.; col. în rez. Gheorghe Ivănoiu, *Un batalion de viteji*, Edit. militară, București, 1971, 159 p. În legătură cu principalele operații militare ale trupelor române pe teritoriul Cehoslovaciei volumul al doilea (primul fiind consacrat contribuției armatei române la eliberarea Ungariei) al culegerii *În numele libertății și prieteniei* (Edit. militară, 1970, 470 p.) cuprinde, alături de documente și extrase de presă, și o serie de amintiri — care, în unele cazuri sînt atît de sintetizate și generalizate încît par articole istoriografice sau de popularizare — semnate de col. rez. Andrei Miclescu, gl. maior în rez. Aurel Leonin, col. rez. Mihail Focșeneanu, gl. col. Mihail Burcă, gl. maior în rez. Marcel Mihăilescu, gl. maior în rez. Ion Stănică, gl. lt. în rez. Ion Stănică, gl. lt. în rez. Ion Spirea. Pe lângă cele 20 de articole și amintiri incluse în volumul *Armata română în războiul antihitlerist*, în diferite ziare și reviste au mai apărut, de-a lungul anilor, numeroase alte amintiri ale militarilor români care au participat la eliberarea Cehoslovaciei.

⁵³ Constantin Traian Burduloiu, *Corpul aerian român pe frontul antihitlerist*; vezi și articolele memorialistice semnate de același autor și de col. rez. Anton M. Ștefănescu în volumul *Armata română în războiul antihitlerist*; vezi și articolul semnat de col. aviație în rez. Constantin Perju în volumul II din *În numele libertății și prieteniei*.

⁵⁴ Vezi, de exemplu, articolul semnat de maior în rez. Gheorghe Răută, în vol. II din *În numele libertății și prieteniei*.

Germaniei naziste ⁵⁵, alte întâmplări din timpul ultimei mari conflagrații mondiale ⁵⁶.

Volumele de memorii semnate de participanții români la ultima fază a războiului conțin și pagini referitoare la un aspect mai puțin cunoscut în literatura istorică: cantonamentul în Cehoslovacia, timp de aproximativ o lună după încheierea operațiilor militare și marșul de înapoiere a trupelor române în țară, primirea entuziastă de care s-au bucurat acestea pretutindeni în țară de la trecerea frontierei și pînă la localitățile garnizoană. Relevăm, în acest sens, înapoierea cu totul inedită — mergînd pe Dunăre, cu propriile sale mijloace — a Regimentului de pontonieri ⁵⁷.

Desigur, volumele de memorii publicate nu sînt scutite de unele lacune și chiar de erori. În acest ultim sens, menționăm — cazul este totuși de excepție — nepotrivirea flagrantă (în ceea ce privește timpul, condițiile, modul de desfășurare) în prezentarea luptei pentru cucerirea localității cehoslovace Balaje (Balacze) în prezentările făcute de Alecu Nicolae și de Gheorghe Ivănoiu ⁵⁸. Ar fi fost de dorit, de asemenea, ca autorii de memorii să fi realizat în scrierile lor și o confruntare permanentă, nu numai cu unele documente istorice militare românești, ci și cu memoriile unor militari străini — sovietici, germani ș.a. — care se referă la aceleași lupte sau operații militare. Aceasta, cu atît mai mult cu cît militarii români, care au trăit nemijlocit evenimentele pot avea — așa cum o dovedesc în primul rînd memoriile colonelului Nistor Teodorescu ⁵⁹ — contribuții importante fie la restabilirea adevărului istoric, atunci cînd acesta este mai mult sau mai puțin încălcat în memorialistica străină, fie la întregirea, la completarea informațiilor oferite de amintirile militarilor altor armate.

Succintă incursiune în tematica memorialisticii române referitoare la participarea armatei noastre la războiul antihitlerist demonstrează, credem, că, fără a exagera valoarea acestei categorii de izvoare istorice, exploatarea sistematică a literaturii memorialisticii poate aduce completări interesante și uneori importante documentelor de arhivă, poate asigura o prezentare mai amplă, mai nuanțată și mai vie a contribuției României la înfrîngerea Germaniei naziste.

⁵⁵ Ne referim, de exemplu, la participarea românilor la mișcarea de rezistență, în diferite țări europene (URSS, Cehoslovacia, Franța etc). Astfel, amintirile a numeroși români participanți la luptele contra ocupanților hitleriști din Franța au fost reunite în volumul *Români în rezistența franceză în anii celui de-al doilea război mondial* (Edit. politică, București, 1969, p. 366).

⁵⁶ Menționăm, în acest sens, volumul de memorii *15 iugări* (Edit. militară, 1970, 141 p.) în care autorul, col. în rez. Alexandru Antoniu, fost ofițer în Divizia „Tudor Vladimirescu”, relatează grelele încercări prin care a trecut, ca prizonier, în lagărul nazist de exterminare de la Mathausen.

⁵⁷ Vezi ultima parte a volumului de memorii *Drum peste ape*, semnat de Vasile Andreescu.

⁵⁸ Alecu Nicolae, *op. cit.*, p. 184—186; Gh. Ivănoiu, *op. cit.*, p. 69—102. Eroarea aparține, se pare, generalului Alecu Nicolae, care, fiind comandant al Regimentului 3 Olt doar pînă la începutul lunii ianuarie 1945, a ținut să reconstituie drumul ulterior de luptă al unității, pe baza unor documente și memorii ale altor participanți, insuficient coroborate. Gh. Ivănoiu a fost comandantul batalionului care a acționat în acea luptă plină de inedit și eroism.

⁵⁹ Nistor Teodorescu confruntă propriile sale note și amintiri cu unele afirmații tendențioase din volumul de memorii semnat de Paul Klatt, fostul comandant al Diviziei 3 Munte germane. Ilie Crețulescu și alți cîțiva memorialiști români discută, dar sporadic, fără o abordare frontală și completă, unele afirmații ale generalului H. Friessner.

LA PARTICIPATION DE L'ARMÉE ROUMAINE À LA GUERRE ANTIHITLÉRIENNE DANS LES MÉMOIRES MILITAIRES ROUMAINS

RÉSUMÉ

L'auteur considère que le début des mémoires roumains concernant la participation roumaine à la guerre antihitlérienne se situe en fait en 1964 — 1965. Au cours de la dernière décennie ont été publiés des dizaines de fragments de mémoires et à partir de 1965, les Editions Militaires de Bucarest ont initié la collection „Memorii de război” (Mémoires de guerre) où ont paru jusqu'à ce jour plus de 30 volumes totalisant 6000 pages.

L'étude vise à relever la valeur, en tant que sources historiques, des mémoires roumains de guerre déjà publiés. L'auteur souligne que ces mémoires permettent de mieux connaître l'état d'esprit de l'armée roumaine à la veille de l'insurrection nationale antifasciste armée, déclenchée le 23 août 1944 et analyse ensuite une série d'aspects de l'insurrection à la lumière de la littérature de mémoires. On sait que la nouvelle du renversement de la dictature d'Antonescu et de la sortie de la Roumanie de la guerre hitlérienne, de la décision prise par la Roumanie de libérer, l'arme à la main, la région de nord de la Transylvanie, cédée par suite du diktat de Vienne, a été diffusée aux postes de la radio roumaine par plusieurs communiqués transmis dans la soirée du 23 août 1944, plus précisément aux 22 heures. Une heure plus tard, le Grand Etat Major transmettait des directives d'opérations à l'intention des corps d'armée roumains, directives réceptionnées par ceux-ci pendant les heures suivantes.

Les mémoires de guerre relèvent le fait — qui n'a pas encore retenu l'attention des historiens — que l'immense majorité des commandants (qui, vu la nécessité de garder le secret absolu de la préparation et surtout du moment du déclenchement de l'insurrection, n'avaient pas été avisés) de grandes unités et d'unités militaires roumaines se trouvant dans l'intérieur du pays, ou dans la zone du front de Moldavie, ont, sur leur propre initiative, réuni les troupes qui leur étaient subordonnées par suite du communiqué radiodiffusé et avant d'avoir reçu d'autres ordres, ils ont pris des mesures visant à surveiller et à bloquer les objectifs allemands, ou bien ont passé immédiatement au combat. Ceci a contribué à créer des conditions favorables au déroulement de l'insurrection avec succès. Dans le même temps, l'initiative dont ont fait preuve les commandements roumains du pays tout entier, démontre une fois de plus que le déclenchement de l'insurrection a réuni pleinement les adhésions et exprimé le désir de l'armée roumaine dans son ensemble.

L'étude relève également que les mémoires roumains de guerre permettent de mieux connaître la situation complexe dans laquelle a agi l'armée roumaine — notamment en Moldavie durant la période 23—31 août 1944 — les combats menés par l'armée roumaine pour la libération de tout le territoire de la Roumanie, son apport à la libération de la Hongrie et de la Tchécoslovaquie.

L'auteur précise que les principaux combats et opérations auxquels a participé l'armée roumaine pendant la guerre antihitlérienne peuvent

être connus, sur la base des mémoires roumains de guerre, tant la contribution des différentes armes (infanterie, artillerie, chausseurs, blindées, aviation, pontonniers etc.), qu'au niveau de différents échelons (corps d'armée, division, régiment, bataillon etc).

En conclusion de l'étude il est montré que l'exploitation systématique des volumes de mémoires de guerre publiés — qui comportent cependant certaines lacunes et erreurs — est à même de compléter par des données intéressantes et parfois importantes les documents d'archives, d'assurer une présentation plus ample, plus nuancée et plus vive de l'histoire de l'insurrection nationale antifasciste armée, de la contribution de la Roumanie à la défaite de l'Allemagne nazie.

ACTIVITATEA UNIUNII FEMEILOR ANTIFASCISTE DIN ROMÂNIA ȘI A FEDERAȚIEI DEMOCRATE A FEMEILOR DIN ROMÂNIA ÎN PERIOADA 1944 — 1947

DE

VENERA TEODORESCU

După victoria insurecției naționale antifasciste din august 1944, lupta pentru înfrângerea forțelor reacționare, reconstrucția țării și adâncirea procesului de democratizare au constituit principalele coordonate pe care s-a axat activitatea Partidului Comunist Român, inclusiv activitatea desfășurată pentru organizarea mișcării de femei.

Tratînd cîteva aspecte mai importante ale mișcării de femei în prima etapă a revoluției populare — al cărei obiectiv strategic îl constituia desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice — ne vom opri în mod deosebit asupra activității Uniunii Femeilor Antifasciste din România și a Federației Democratice a Femeilor din România, acestea fiind, dealtfel, organizațiile feminine care, îndrumate de partidul comunist prin membrele de partid trimise să activeze în rîndul lor, au jucat rolul principal în mobilizarea maselor largi de femei la lupta generală a poporului român pentru instaurarea, consolidarea și dezvoltarea democrației, luptă care includea și satisfacerea revendicărilor specifice ale femeilor.

Starea de înapoiere a femeilor din țara noastră, generată de exploatarea și discriminările ce caracterizau regimul burghezo-moșieresc existent pînă la 23 august 1944, determina ca, în acea perioadă, revendicările lor specifice să se refere, în principal, la acordarea unor salarii egale cu ale bărbaților pentru muncă egală, drepturi politice și în primul rînd dreptul de a alege și a fi alese, ocrotirea mamei și a copilului, prin recunoașterea concediului de maternitate pre și post natal, creșe și cămine pentru copiii femeilor salariate.

După trecerea la activitatea legală a partidelor și organizațiilor democratice, un mare număr de femei au fost cuprinse în cadrul lor, aducînd astfel o însemnată contribuție la adîncirea procesului de democratizare a țării, la lupta pentru satisfacerea intereselor vitale ale maselor populare.

Femeile încadrate în Partidul Comunist Român și în Partidul Social-Democrat — care acționau în comun pe baza platformei F. U. M. — cit și cele din sindicate, Apărarea Patriotică și Uniunea Patrioților se străduiau să explice maselor de femei din toate categoriile sociale necesitatea participării lor la lupta pentru înfrângerea rămășițelor fasciste și a celorlalte forțe reacționare, pentru acordarea de drepturi egale, pentru măsuri menite să lichideze starea de înapoiere în care regimurile trecute le țînuseră.

Platforma Frontului Național Democratic din România, bazată pe proiectul C. C. al P. C. R. propus tuturor forțelor democratice la 25 sep-

tembrie 1944¹, menționa necesitatea înlăptuirii unei depline egalități a tuturor cetățenilor țării, fără deosebire de sex, ocrotirea muncii femeilor și aplicarea principiului la muncă egală salariu egal, precum și asigurarea existenței văduvelor și orfanilor de război prin acordarea de pensii și ajutoare corespunzătoare.

La 3 octombrie 1944, Comitetul Central al partidului comunist a publicat Proiectul de revendicări speciale pentru femei² în care se sublinia că activitatea în rîndul femeilor căpăta în acea perioadă o însemnătate deosebită, rezultată din situația de mizerie, înapoiere și degradare în care fascismul și războiul hitlerist au adus majoritatea femeilor, din faptul că ele alcătuiau mai mult de jumătate din poporul român, numărul femeilor în producție fiind ridicat, întrecînd chiar pe cel al bărbaților în anumite ramuri, din faptul că femeia reprezintă o însemnată forță politică și economică. „Mobilizarea femeilor în războiul pentru eliberare, pentru curățirea aparatului de stat și pentru cucerirea libertăților democratice — se arăta în Proiectul de revendicări — trebuie dusă pornind de la situația specială și revendicările speciale ale muncitoarelor, țărăncilor, intelectualelor și gospodinilor, situații și revendicări care sînt rezultatul războiului și al exploatării sălbătice de către fascism”³.

Lupta trebuia dusă prin organizarea femeilor, alături de bărbați, în sindicate, asociații profesionale și organizații patriotice, cît și prin unirea organizațiilor feminine existente într-un singur front, în cadrul F. N. D. ce grupa forțele democratice din întreaga țară.

În perioada dată, partidul comunist înțelegea să înglobeze femeile în lupta generală a poporului și de aceea nu-și propunea să creeze organizații speciale feminine sau secții deosebite. În schimb, pentru ridicarea conștiinței politice a femeilor, partidul și-a format resorturi speciale — la nivel central, regional și județean — care aveau sarcina să îndrume activitatea femeilor din organizațiile de masă și din organizațiile feminine existente⁴.

Aceste resorturi erau formate dintr-un număr restrîns de activiste de partid, care, înarmate cu linia politică generală a P. C. R., țineau o strînsă legătură cu comisiile de femei din sindicate, din Apărarea Patriotică și Uniunea Patriotică, din Frontul Plugarilor, din Uniunea Populară Maghiară, acționînd în același timp direct în rîndul maselor de femei din întreprinderi, din cartiere și de la sate.

În procesul de dezvoltare a mișcării femeilor, un moment important l-a reprezentat constituirea secției feminine a Sindicatelor Unite, avînd drept obiectiv desfășurarea unei largi munci de clarificare asupra necesității luptei organizate în vederea satisfacerii revendicărilor specifice ale femeilor. Secțiile constituite și la nivelul sindicatelor locale urmau să conducă și să coordoneze munca în rîndul femeilor din toate întreprinderile, formîndu-se

¹ „Scinteia”, nr. 6 din 26 septembrie 1944, p. 1.

² Ibidem, nr. 14 din 4 octombrie 1944, p. 1.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem. La data respectivă activau ca organizații feminine de sine stătătoare Uniunea Femeilor Muncitoare, Societatea Națională Ortodoxă a Femeilor Române, Amicele Tinerelor Fete și Asociația Creștină a Femeilor Române. Activau de asemenea o serie de societăți de asistență socială ca de exemplu societatea „Principele Mircea”, „Leagănul”, „Maternă”, „Liga operelor sociale”, etc. în care majoritatea membrilor erau femei.

Idem, nr. 61 din 20 noiembrie 1944, p. 1.

pe lângă fiecare comitet, o secțiune feminină aleasă de către salariatele din aceea unitate.

Femeile erau mobilizate la lupta pentru realizarea tuturor obiectivelor cuprinse în platforma Frontului Național Democratic, în care erau înscrise și revendicările lor specifice ⁵. Într-un articol publicat în „Scinteia” se scria : „Situția femeii nu mai e aceeași. Organizate în sindicate profesionale și unite în lupta democratică prin crearea F. N. D., femeile vor putea cere guvernului ce se va forma ca expresie a acestui front, aplicarea integrală a principiilor de egalitate a sexelor, prin ștergerea tuturor piedicilor legale și de fapt puse în calea acestei egalități” ⁶.

În această perioadă de intensă efervescență politică, un mare număr de femei salariate au intrat în sindicate, numai în București, până la sfârșitul anului 1944, ajungându-se la peste 45 000 ⁷. În această situație, muncitoarele, luptând pentru revendicările lor, în cadrul liniei generale a politicii preconizate de partidul comunist în Proiectul de revendicări ca și în Platforma F. N. D., au obținut și primele rezultate. Încă înainte de legisferarea sporurilor de salariu, în multe cazuri, acestea au reușit să impună plata orei de muncă de la 40 de lei la 180 — 200 lei. În majoritatea fabricilor din industria textilă, muncitoarele au câștigat concedii plătite înainte și după naștere, înființându-se și cămine de zi pentru copii lor ⁸. La întreprinderile „Mioara”, „Adesgo” și „Metaloglobus” ca și la C. F. R. și C. A. M. s-au deschis grădinițe de copii ⁹.

Între 26 — 30 ianuarie 1945 s-au desfășurat lucrările Congresului General al Sindicatelor Unite din România unde s-au dezbătut alături de celelalte probleme și problemele legate de lupta și rolul femeilor salariate în opera de adâncire a democrației, de integrare a femeii în viața economică, politică și socială, în opera de reconstrucție a țării. Arătându-se că în țara noastră, în întreprinderi, ateliere, în birouri, în instituții particulare și de stat, pe ogoare, muncesc un mare număr de femei, Rezoluția Congresului a subliniat că „trebuie dată o atenție deosebită importanței femeii muncitoare manuale și intelectuale”, că sindicatele trebuie să ducă o luptă hotărâtă „de zi la zi pentru îmbunătățirea situației economice și sociale a femeii ... pentru respectarea muncii femeilor ... pentru salariu egal la muncă egală ... pentru ca femeia să se bucure de toate drepturile pe care le au sau le vor avea bărbații” ¹⁰.

S-a arătat necesitatea antrenării sindicatelor la lupta generală a F. N. D. în al cărui program figura și reforma agrară, și s-a menționat faptul că femeile trebuie să participe activ la înfăptuirea acesteia, acordându-se, totodată, țăranilor muncitoare și văduvelor de război tot sprijinul pentru a primi pământul ce li se cuvenea. Este știut ca în această uriașă acțiune femeile membre ale partidului comunist, ale sindicatelor sau ale celorlalte organizații democratice de la orașe și sate au fost în primele rînduri, în multe cazuri, făcînd parte chiar din comisile pentru înfăptuirea reformei agrare.

⁵ Ibidem nr. 30 din 20 octombrie 1944, p. 3.

⁶ „Lupta pentru emanciparea femeii” în Ibidem, nr. 17 din 7 octombrie 1944, p. 2.

⁷ Alexandra Sidorovici, *Lupta femeilor în 1944*, în Ibidem, nr. 99 din 1 ianuarie 1945, p. 9.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem nr. 108 din 14 ianuarie 1945, p. 3.

¹⁰ *Rezoluția Congresului General al Sindicatelor Unite din România* în Ibidem, nr. 127 din 2 februarie 1945, p. 3.

La Congresul General al Sindicatelor Unite, femeile au participat activ, reprezentante ale lor fiind alese în organele de conducere ale Confederației Generale a Muncii, constituită cu acest prilej.

Totodată pe lângă C. G. M. a luat ființă o comisie de femei, formată din cîte o reprezentantă a fiecărei Uniuni Sindicale menită să se ocupe în mod organizat de munca în rîndul femeilor salariate ¹¹.

La 31 ianuarie 1945, a avut loc prima conferință pe țară a femeilor muncitoare care și-a desfășurat lucrările pe baza hotărîrilor Congresului ¹². Delegatele care au participat la conferință ca reprezentante ale sindicatelor au dezbătut problemele vitale ale femeii, ca muncitoare, cetățeană, mamă, luptătoare antifascistă. La conferință s-a manifestat din nou hotărîrea femeilor muncitoare de a participa la luptă comună a forțelor democratice, pentru instaurarea unui guvern F. N. D., acordarea dreptului la vot, ridicarea producției, ocrotirea muncii femeilor, protecția mamei și copilului, înfrîngerea reacțiunii. În rezoluția adoptată de conferință s-a arătat că femeile muncitoare își însușesc în totul hotărîrile Congresului și că se angajează să lupte în front unic pentru îndeplinirea acestora. Totodată, rezoluția a subliniat că : „În toate conducerile sindicale trebuie să intre reprezentante ale femeilor în proporția în care lucrează și în fabrică. Să fie create pe lângă fiecare sindicat, fiecare comitet de fabrică, comisii de femei ce vor mobiliza masa de femei în jurul sindicatului” ¹³.

În lumina hotărîrilor conferinței, la 18 februarie, a avut loc, în sala cinematografului Scala, un mare miting al femeilor din capitală. În moțiunea votată cu entuziasm s-a afirmat hotărîrea femeilor de a lupta „în sindicat alături de bărbați” pentru „întărirea F. U. M. baza de luptă a unității sindicale” pentru „îndeplinirea totală a programului F. N. D.” ¹⁴. În zilele ce au urmat, la marile demonstrații de masă, în ciocnirile cu forțele reacțiunii grupate în jurul generalului Rădescu, femeile au participat în mare număr, aflîndu-se în primele rînduri. La demonstrația din 24 februarie, la mitingurile de la începutul lunii martie, la manifestația din Piața Națiunii de la 5 martie 1945, femeile au protestat cu vehemență contra odiosului asasinat în masă organizat de clica fascistă în frunte cu Rădescu” ¹⁵, cerînd, într-un glas cu masa largă a participanților, instaurarea imediată a unui guvern democratic ¹⁶.

De menționat este și faptul că în cadrul F. N. D. activa o comisie de femei care organiza periodic întruniri ale femeilor, pe circumscripții, pe capitală, și în celelalte localități din țară, chemînd femeile la luptă politică, la luptă pentru susținerea eforturilor de război, îmbunătățirea stării sanitare a populației, combaterea speculei și democratizarea aparatului de stat ¹⁷. Un puternic ecou l-a avut scrisoarea adresată de această comisie, în numele femeilor din F. N. D., către răniții și familiile victimelor atentatului comis de Rădescu împotriva maselor de muncitori care

¹¹ Ibidem, nr. 126 din 1 februarie 1945, p. 3.

¹² Ibidem, nr. 127 din 2 februarie 1945, p. 5.

¹³ *Prima Conferință sindicală a femeilor*, Edit. C.G.M., București, 1945, p. 3 și urm.

¹⁴ „Scnteia” nr. 146 din 21 februarie 1945, p. 2.

¹⁵ Ibidem, nr. 152 din 27 februarie 1945, p. 3.

¹⁶ Ibidem, nr. 160 din 7 martie 1945, p. 1.

¹⁷ Ibidem, nr. 197 din 13 aprilie 1945, p. 5.

demonstrau pașnic în piața palatului și cereau un guvern democratic. „Constatăm cu mândrie — se scrie, printre altele, în scrisoare — participarea activă a femeilor care, cu singe rece, hotărâte au venit în masă la această măreață manifestare cetățenească, dovedind astfel că și femeile din România sînt pe deplin conștiente de importanța luptei pentru democratizarea țării”¹⁸.

Prin instaurarea la 6 martie 1945 a guvernului democratic condus de dr. Petru Groza, mișcarea revoluționară din țara noastră a intrat într-o nouă etapă.

Sub egida comisiei de femei din F. N. D., ziua de 8 martie s-a sărbătorit pentru prima oară într-un cadru festiv, în prezența unui public numeros. La întrunirea organizată, femeile au votat o moțiune în care își afirmă hotărîrea fermă de a sprijini guvernul Dr. Petru Groza¹⁹.

În noile condiții, la scurt timp după instaurarea guvernului democratic, mișcarea de femei a înscris unul dintre cele mai însemnate evenimente din activitatea sa. La 15 aprilie 1945, pe linia preconizată de partidul comunist — a luat ființă una dintre cele mai populare organizații feminine, „Uniunea Femeilor Antifasciste din România”.

Partidul Comunist Român, apreciind că masa femeilor se dovedise a fi o forță importantă în continuă dezvoltare în viața publică a țării, forță a cărei inițiativă și activitate trebuiau orientate pe linia adîncirii transformărilor revoluționare, a considerat că este necesar să se constituie o organizație feminină, aptă să cuprindă mase largi de femei, cu nivel politic deosebit și din categorii sociale diferite²⁰. P. C. R. preciza că această organizație trebuie să-și asume și îndrumarea luptei femeilor împotriva rămășițelor fasciste — obiectiv deosebit de important pentru mersul transformărilor revoluționare — valorificînd tradițiile de luptă antifascistă care, în timpul ocupației hitleriste, au însuflețit zeci și sute de luptătoare pentru eliberarea țării. Și în alte țări, lupta pentru lichidarea rămășițelor fascismului determinase crearea unor uniuni feminine antifasciste²¹.

U. F. A. R. a jucat un rol important în această perioadă de confruntări ascuțite între forțele democratice și cele reacționare.

Pentru constituirea U. F. A. R., la 9 aprilie 1945 a luat ființă un comitet de inițiativă în care au intrat — alături de comuniste — femei democrate din diferite categorii sociale și cu diverse preocupări profesionale, muncitoare de la orașe și sate, intelectuale, gospodine²².

Comitetul de inițiativă a definitivat programul de activitate al noii organizații care a fost supus aprobării femeilor la marea întrunire U. F. A. R. din 15 aprilie 1945. Potrivit acestuia, lupta pentru ridicarea conștiinței politice și a nivelului cultural al femeilor trebuie să se împletească cu sprijinirea luptei antifasciste, lupta pentru drepturi egale, cu lupta pentru îmbunătățirea stării sanitare a femeilor din întreaga țară și cu lupta pentru ocrotirea copiilor. În program se preconiza sprijinirea frontului și combaterea fascismului intern, obținerea drepturilor egale,

¹⁸ „România Liberă”, nr. 182 din 3 martie 1945, p. 4.

¹⁹ „Scnteia”, nr. 163 din 10 martie 1945 p. 5.

²⁰ Grigore Preoteasa, „Participarea femeilor”, în „România Liberă” nr. 345 din 19 septembrie 1945, p. 1.

²¹ Pen Rozopol, *Apărătoarele păcii*, în „Scnteia”, nr. 256 din 22 iunie 1945, p. 5.

²² Președinta de onoare a comitetului de inițiativă a fost Ana Pauker — secretară a C.C. al P.C.R. Ibidem, nr. 196 din 12 aprilie 1945, p. 5.

promovarea culturii și lichidarea analfabetismului, dispensare și maternități la orașe și sate, creșe și grădinițe, cămine de zi, cămine sezoniere la sate, orfelinate pentru copiii ostașilor căzuți la datorie ²³.

La 12 aprilie, în plină desfășurare a lucrărilor, Comitetul de inițiativă a lansat apelul: „Femei din toate colțurile țării, mame, surori, soții.” în care se spunea: „trebuie să pășim cu toate la munca constructivă. Numai cu participarea activă și organizată a miilor de femei putem face față acelor sarcini uriașe ce stau în fața poporului nostru ... Să ne unim pentru distrugerea fascismului intern, pentru ridicarea femeii din viața înjositoare în care a fost ținută” ²⁴.

Un punct principal din program arăta necesitatea strîngerii legăturii cu organizațiile antifasciste din țările vecine.

Programul de activitate al U. F. A. R., aprobat cu înflăcărare la adunarea femeilor din 15 aprilie, a fost întregit cu o chemare manifest adresată tuturor femeilor democratice, un adevărat apel la luptă și muncă pentru reconstrucția țării. „Prin Uniunea ale cărei baze le punem acum, cu puterile unite — a spus o vorbitoare la întrunire — vom pune și o piatră la temelia României libere și democratice în care drepturile și demnitatea femeii vor fi asigurate pentru totdeauna” ²⁵. S-a stabilit că activitatea U. F. A. R. să fie coordonată de un comitet central în cadrul căruia să funcționeze 7 secțiuni pe probleme. Uniunea Femeilor Antifasciste din România urma să activeze prin organizații regionale și județene, formate la rîndul lor din filiale și subfiliale organizate pe orașe, cartiere, întreprinderi, cămine și sate. Femeile puteau deveni membre U. F. A. R. printr-o adeziune scrisă ²⁶. Prin caracterul ei, Uniunea Femeilor Antifasciste a fost o organizație cuprinzătoare de masă, la care au aderat membre ale partidelor, organizațiilor, grupărilor democratice, sau femei neîncadrate și care erau hotărîte să traducă în viață linia Frontului Unic Muncitoresc, a F. N. D., a guvernului Dr. Petru Groza. În primul număr al revistei „Drumul Femeii”, editată de U. F. A. R. ca publicație de cultură, de informare și îndrumare a femeii, se scrie: „Pentru femeile din țara noastră, ziua de 15 aprilie va însemna o dată importantă, prin aceea că atunci s-a constituit prima organizație feminină care cuprinde toate categoriile de femei, fără deosebire de naționalitate sau confesiune, dornice să consolideze democrația, democrație fără de care existența femeii ca mamă și cetățeană sînt de neconceput” ²⁷. „Femei progresiste din toate colțurile țării — se spunea în apelul U. F. A. R. — dacă sincer doriți binele poporului nostru, înlăturați prejudecățile, veniți în rîndurile noastre, pe drumul viitorului mai luminos, pășiți alături de toate forțele progresiste ale țării noastre. Astfel unite în cadrul Uniunii Femeilor Antifasciste din România, ne vom face datoria față de copiii noștri, față de poporul nostru” ²⁸.

Într-o perioadă relativ scurtă, zeci de mii de femei au aderat la U. F. A. R., luînd ființă treptat noi filiale și subfiliale județene, orașenești

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, nr. 197 din 13 aprilie 1945, p. 1.

²⁵ Ibidem, nr. 202 din 18 aprilie 1945, p. 1—4.

²⁶ „Drumul Femeii”, nr. 1, iulie 1945, p. 15

²⁷ Ibidem.

²⁸ „România Liberă”, nr. 220 din 16 aprilie 1945, p. 3.

și comunale ²⁹. La consfătuirea activistelor sale, organizată de U. F. A. R. la 16 august 1945, au fost prezente reprezentantele a 76 de filiale ³⁰.

Consfătuirea a fost convocată simțindu-se nevoia de a analiza activitatea desfășurată în primele luni, de a face un schimb de experiență și de a găsi mijloacele cele mai potrivite în vederea dezvoltării activității organizațiilor U. F. A. R., pe linia susținerii măsurilor luate de guvernul Dr. Petru Groza ³¹.

În cadrul consfătuirii, delegatele filialelor județene au prezentat rapoarte, Maria Sirbu — secretară a Comitetului Central al U. F. A. R. — a dat raportul de activitate al conducerii centrale a organizației și a expus programul de viitor, după care au urmat discuțiile delegatelor, în mare majoritate președinte și secretare de filiale.

Trăsătura dominantă a discuțiilor a constituit-o caracterul concret al acțiunilor raportate, din care reieșea aportul însemnat adus de organizațiile U. F. A. R. pe plan local în lupta pentru reconstrucția și democratizarea țării, fiind relevate totodată greutățile întâmpinate — în special în domeniul economic, unde se concentrau loviturile reacțiunii.

Chiar în prima zi a consfătuirii a fost organizat un mare miting al femeilor din capitală, cu participarea delegatelor, consacrat întâmpinării primei sărbătoriri a zilei de 23 august și în cadrul căruia s-a subliniat din nou rolul femeilor în dezvoltarea procesului revoluționar ³².

În legătură cu consfătuirea delegatelor U. F. A. R. și mitingul ce avusese loc, în articolul „Prezența femeii” se sublinia nu numai schimbarea vizibilă a condiției femeii — cîștigarea egalității economice și politice cu bărbatul — ci și „transformarea lentă, dar temeinică, a metalității femeilor din România, prin participarea activă la rezolvarea problemelor țării”. Faptul este de semnalat, cu atît mai mult cu cît în țara noastră mișcările feminine nu au depășit, multă vreme, cadrele unor organizații destul de strimte numericește și limitate ca scop ³³.

De-alungul activității sale, U. F. A. R. a corespuns scopurilor pentru care a fost creată, avînd în vedere deosebita însemnătate acordată de Partidul Comunist Român contribuției femeilor — ca forță importantă a națiunii — la adîncirea procesului revoluționar. U. F. A. R. a dus o intensă luptă în vederea împlinirii acțiunilor de ridicare a nivelului economic și politic, de emancipare a femeilor, cu înfăptuirea obiectivelor desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice. Astfel, în primul an de activitate, U. F. A. R. a organizat peste 700 de întruniri și mai mult de 3 000 de conferințe cu subiecte politice, culturale, sociale, științifice ³⁴. A organizat pentru membrele sale cursuri de educație politică, ca apoi acestea să meargă în cartiere sau la sate pentru a transmite mai departe cunoștințele cîștigate și a ridica și altor femei nivelul politic. În cartiere au fost înființate cercuri de gospodine, la care se lămurau problemele politice la ordinea zilei. Majoritatea filialelor județene U. F. A. R., au organizat cursuri de

²⁹ „Drumul Femeii”, nr. 10, aprilie 1946, p. 12.

³⁰ Idem, nr. 3 din septembrie 1945, p. 18.

³¹ „România Liberă”, nr. 320 din 19 august 1945, p. 3; Idem, nr. 321 din 20 august 1945, p. 1.

³² Florica Șelmaru, *Prezența femeii*, în Idem, nr. 320 din 19 august 1945, p. 3.

³³ Idem, nr. 321 din 20 august 1945, p. 1.

³⁴ „Drumul femeii” nr. 10, aprilie 1946, p. 12.

inițiere economică pentru sătence³⁵. Datorită procentului foarte ridicat al mortalității infantile în România, — în unele sate pînă la 30 — 40 %³⁶ filialele U. F. A. R. au dat toată atenția pregătirii cadrelor de femei în domeniul puericulturii. Rezultate bune au dat asemenea cursuri începute la 9 iunie 1945, la sediul central U. F. A. R., din Splaiul Independenței³⁷.

Pornind de la importanța acordată de Partidul Comunist Român refacerii economice a țării, problemă vitală pentru consolidarea guvernului democratic, membre ale organizațiilor U. F. A. R. au luptat pentru creșterea producției în fabrici și uzine. Este cunoscut exemplul femeilor din Valea Jiului, care, alături de bărbați, au coborît în mine, contribuind la transportul cărbunelui extras³⁸.

Femeile au participat intens la lupta împotriva speculei. Îndrumate de membre ale organizațiilor U. F. A. R., s-au format echipe de femei care au constrins pe mulți speculanți să scoată la iveală alimentele ascunse spre a lua drumul bursei negre și să le vîndă la preț maximal³⁹.

Deosebit de importante au fost acțiunile organizate de U. F. A. R. în domeniul asistenței sociale, acțiuni legate de lupta pentru consolidarea regimului democratic, la care erau chemate să participe femeile din păturile muncitoare și la care luau parte și celelalte organizații democratice.

Astfel, chiar la 9 mai 1945, U. F. A. R. a lansat un apel pentru salvarea copiilor victime ale războiului, declanșînd o campanie de ajutorare a acestora împreună cu Tineretul Progresist și Apărarea Patriotică⁴⁰.

În octombrie același an a avut loc o întrunire convocată de U. F. A. R. cu văduvele de război⁴¹, iar în decembrie 1945 s-a organizat un concert simfonic la Atheneul Român, în cadrul campaniei de ajutoare a școlarilor nevoiași⁴². Organizația județeană Ilfov U. F. A. R. a inițiat în vara anului 1946 la Breaza colonii de vară pentru copiii muncitorilor și funcționarilor⁴³. În diferite întreprinderi din capitală și din alte localități, membre ale organizației au efectuat, alături de celelalte femei, ore de clacă, lucrînd obiecte de îmbrăcăminte pentru copiii din regiunile atinse de secetă⁴⁴. La Deva, filiala U. F. A. R., a organizat o lună de ajutorare a școlarilor lipsiți de mijloace materiale, adunînd fonduri prin chete și serbări și trimițînd în colonia de la Gioagiu-Băi 26 de elevi⁴⁵.

Organizația U. F. A. R., din Buhuși a desfășurat o campanie sanitară în comunele învecinate pentru preîntîmpinarea tifosului exantematic⁴⁶. La Rădăuți, în sediul U. F. A. R. s-a deschis un dispensar pentru populația săracă în care consultațiile se acordau gratuit⁴⁷. Făcînd un bilanț, se poate arăta că pe linia protecției mamei și copilului, numai în primul an de activitate, prin grija U. F. A. R., au luat ființă 35 de cămine de zi, 17 colonii sezoniere,

³⁵ Idem.

³⁶ Idem, nr. 1, iulie 1945, p. 7.

³⁷ „Scnteia” nr. 247 din 10 iunie 1945, p. 5.

³⁸ Idem, nr. 504 din 17 aprilie 1946, p. 3.

³⁹ Idem, nr. 586 din 28 iulie 1946, p. 2.

⁴⁰ Idem, nr. 220 din 11 iunie 1945, p. 3.

⁴¹ „România Liberă”, nr. 356 din 1 octombrie 1945, p. 3.

⁴² Idem, nr. 411 din 5 decembrie 1945, p. 3.

⁴³ Idem, nr. 582 din 7 iulie 1946, p. 3.

⁴⁴ „Scnteia”, nr. 649 din 12 octombrie 1946, p. 2.

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ „România Liberă”, nr. 521 din 20 aprilie 1946, p. 3.

⁴⁷ „Scnteia”, nr. 592 din 5 august 1946, p. 3.

15 cămine, 4 maternități, 2 creșe, colaborînd în multe alte cămine cu Apărarea Patriotică⁴⁸.

O atenție deosebită a dat-o U. F. A. R. lichidării analfabetismului din țara noastră, toate filialele organizației inițiind și asigurînd buna desfășurare a unor nenumărate cursuri de alfabetizare pentru femeile neștiutoare de carte din cartiere și de la sate⁴⁹. Pentru a veni în sprijinul echipelor artistice trimise în fabrici, în cartiere sau în comune U. F. A. R. a publicat o serie de caiete intitulate „Sezătorile noastre” care conțineau cîte o piesă de teatru, o poezie și un cuplet cu conținut politic⁵⁰.

Acțiunile de masă întreprinse — și cunoscute încă din primele luni și peste hotare — a făcut ca U. F. A. R. să fie invitată să participe la pregătirea și desfășurarea congresului mondial al femeilor.

La Congres urma să se pună bazele organizației internaționale menită să îmbine lupta pentru revendicările specifice ale femeilor cu lupta pentru democrație și progres social. Inițiativa aparținea Uniunii Femeilor Franceze, care a constituit un comitet de organizare, prezidat de Eugenie Cotton⁵¹.

Uniunea Femeilor Antifasciste din România a trimis la Paris o vicepreședintă și o secretară a Comitetului Central al organizației⁵².

Între timp, la București, reprezentante ale tuturor organizațiilor și grupărilor feminine democratice au hotărît să constituie un comitet de inițiativă menit să pregătească participarea femeilor din România la primul congres internațional al femeilor de la Paris⁵³. Credem, că nu este lipsit de interes să arătăm că președinta comitetului de inițiativă a fost una dintre vicepreședintele U. F. A. R.⁵⁴

Salutînd cu entuziasm formarea comitetului de inițiativă, U. F. A. R. a adresat la 25 octombrie 1945 un apel către toate femeile din țară, arătînd scopul viitorului congres internațional și cerînd acestora să se alăture luptei pe plan mondial pentru pace, libertate și democrație, pentru apărarea drepturilor femeilor, drepturi înscrise în carta internațională a femeii votată de O. N. U.⁵⁵

De asemenea, la 29 octombrie, U. F. A. R. a organizat, la București un miting, unde s-a adoptat o moțiune în care participantele se angajau să sprijine mișcarea mondială a femeilor prin lupta împotriva fascismului, prin combaterea analfabetismului, prin ridicarea nivelului politic și cultural al femeilor din România, prin ridicarea producției, prin lupta pentru pace și democrație⁵⁶.

Congresul, ale cărui lucrări s-a desfășurat între 26 noiembrie și 1 decembrie 1945 la Paris și la care au participat delegate din 45 de țări, a pus bazele Federației Democratice Internaționale a Femeilor⁵⁷.

⁴⁸ „Drumul Femeii”, nr. 10, aprilie 1946, p. 12.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ „Scnteia”, nr. 649 din 12 octombrie 1946, p. 2.

⁵¹ Idem, nr. 356 din 9 octombrie 1945, p. 1.

⁵² Acestea au fost Gabriela Bernacki și Maria Sirbu. „Drumul Femeii” nr. 4—5, octombrie—noiembrie 1945, p. 6.

⁵³ „Scnteia”, nr. 356 din 9 octombrie 1945, p. 1.

⁵⁴ Este vorba de Gabriela Bernacki. Ibidem.

⁵⁵ Idem, nr. 363 din 27 octombrie 1945, p. 5.

⁵⁶ *Primul congres internațional al femeilor democratice*. Paris, noiembrie 1945. Broșură editată de U.F.A.R., cu concursul Ministerului Propagandei. București 1945, p. 27.

⁵⁷ „România Liberă”, nr. 410 din 10 decembrie 1945, p. 2.

La Congresul mondial al femeilor, delegația română, formată din activiste de seamă ale mișcării de femei din U. F. A. R., U. F. M., C. G. M., Uniunea Populară Maghiară și altele, s-a pronunțat, în mod unitar, pentru luptă în vederea lichidării fascismului, pentru apărarea democrației și păcii, pentru colaborarea cu femeile din lumea întreagă⁵⁸.

De altfel, la marele miting de la Savoy — din 31 ianuarie 1946 — organizat de comitetul de inițiativă care pregătise participarea la Congresul mondial, femeile și-au exprimat interesul și aprobarea, hotărîrea fermă de a traduce în viață — potrivit condițiilor din țara noastră — într-un timp cât mai scurt, principalele chemări ale F. D. I. F. Cu această ocazie, în luările de cuvînt, femeile au arătat că este momentul să se facă un pas înainte pentru unirea activității organizațiilor de femei și au cerut să se treacă la o muncă efectivă de federalizare a lor⁵⁹. De altfel la 18 ianuarie 1946 comisia de femei a C. G. M. lansase un apel către toate femeile din sindicate și din celelalte organizații democratice, prin care, în numele idealurilor de libertate și progres de care sînt animate, femeile erau îndemnate să se unească și să acționeze în comun⁶⁰.

Trebuie să subliniem că acest lucru însemna traducerea în fapt a unui aspect esențial al liniei politice a Partidului Comunist Român, realizarea unității de acțiune a tuturor forțelor progresiste interesate în transformarea democratică a societății românești.

Reprezentantele organizațiilor și grupărilor feminine democratice au luat hotărîrea să formeze un comitet de inițiativă care să pregătească congresul de constituire a Federației Democratice a Femeilor din România. Comitetul de inițiativă a luat ființă la 14 februarie 1946. El a fixat locul, data și ordinea de zi a congresului⁶¹. În comunicatul dat cu acest prilej, după ce se arăta că la 4 martie, în clădirea Parlamentului din capitală, se va deschide primul Congres al femeilor din țară, se definea — în cîteva cuvinte — rolul și rostul Congresului.

Se spunea că unite : „pentru prima dată în istoria poporului nostru, femeile din întreaga țară își vor afirma drepturile lor ca mame, ca cetățene, ca muncitoare. Își vor afirma hotărîrea lor de a contribui la reconstrucția țării, la consolidarea regimului democratic și a păcii”⁶². La ordinea de zi se propunea să se discute raportul asupra Congresului Mondial al Femeilor de la Paris și problema aderării la F. D. F. R., contribuția femeii la distrugerea fascismului și la consolidarea democrației, situația femeii din punct de vedere social, economic, juridic și politic, ocrotirea mamei și copilului, statutul și programul federației⁶³. În același timp comitetul de inițiativă se adresa tuturor femeilor să stimuleze, prin propunerile lor, împletirea luptei pentru cîștigarea și apărarea drepturilor politice și sociale ale femeii cu lupta generală a întregului popor pentru consolidarea și dezvoltarea regimului democrat-popular.

Activitatea comitetului de inițiativă a făcut ca într-un timp foarte scurt — pînă la 25 februarie — să se înregistreze un mare număr de adeziuni la Congres. Trebuie spus însă că pentru unirea tuturor forțelor progresiste

⁵⁸ „Scnteia”, nr. 421 din 9 ianuarie 1946, p. 1.

⁵⁹ „România Liberă”, nr. 456 din 3 februarie 1946, p. 3.

⁶⁰ „Scnteia”, nr. 431 din 20 ianuarie 1946, p. 1.

⁶¹ „România Liberă”, nr. 467 din 16 februarie 1946, p. 1.

⁶² „Scnteia”, nr. 453 din 16 februarie 1946, p. 1.

⁶³ Ibidem.

ale țării, pentru care milita partidul comunist, deosebit de important a fost însuși modul în care s-au făcut aceste adeziuni, pe plan național sau local, în întreprinderi, uzine și fabrici. S-au organizat adunări generale în cadrul cărora s-au arătat obiectivele F. D. F. R., subliniindu-se în același timp necesitatea încadrării activității acestora în lupta întregului popor pentru consolidarea regimului democratic. Adunările s-au transformat în adevărate manifestări de solidarizare cu politica guvernului Dr. Petru Groza ⁶⁴.

Între primele grupări și organizații care au aderat la Congresul de constituire, și implicit la F.D.F.R., au fost comisia de femei a C.G.M. și secțiile feminine ale sindicatelor din întreprinderi, fabrici și uzine, Uniunea Femeilor Antifasciste din România, Uniunea Femeilor Muncitoare, femeile din Apărarea Patriotică și Frontul Plugarilor, din Uniunea Populară Maghiară, secția feminină a Partidului Național Țărănesc, Societatea Națională a Femeilor Ortodoxe Române, Femeile Universitare ⁶⁵.

U.F.A.R. a dus o susținută activitate pentru lămurirea însemnătății Congresului și a constituirii F.D.F.R. Dealtfel, în acest scop, s-a ținut ședința comitetului orașenesc U.F.A.R., din capitală în ziua de 20 februarie 1946, ca și alte adunări ale filialelor și subfilialelor locale ⁶⁶. Caracterizînd momentul în contextul împrejurărilor și vorbind despre „suflul democratic care străbate țara” și care „a ridicat masele largi de femei, chemîndu-le la o participare activă la viața politică”, secretara generală a U.F.A.R., Alexandra Sidorovici sublinia : „Congresul de la 4 martie va arăta hotărîrea noastră, a tuturor femeilor din România, de a face din unitatea noastră cheazășia unui viitor senin într-o țară înfloritoare” ⁶⁷.

După 4 zile de lucrări rodnice, în care femeile și-au afirmat din nou, în discuții și propuneri convingerea că, activînd în cadrul F.D.F.R., vor aduce o contribuție importantă la lărgirea drepturilor economice, sociale și politice — acordate de guvernul democratic — și la cîștigarea deplină a acestora, la adîncirea democrației, la colaborarea cu organizațiile feminine progresiste din lumea întreagă, că vor participa mai activ la opera de consolidare a păcii, s-a votat programul federației și afilierea ei la F.D.I.F. ⁶⁸.

În program s-a specificat că F.D.F.R. își propune să antreneze femeile din toată țara la lupta pentru adîncirea prefacerilor democratice, înfăptuite de regimul popular, pentru satisfacerea revendicărilor lor proprii, pentru ridicarea nivelului politic și cultural și îmbunătățirea situației sanitare a femeilor de la sate și orașe, pentru ocrotirea mamei și copiilor, că în acest scop va folosi o largă propagandă prin adunări, mitinguri, în ziare, șezători, conferințe. S-a arătat că F.D.F.R. va coordona colaborarea organizațiilor de femei din țară cu a organizațiilor feminine din străinătate, va organiza studii asupra problemelor lor specifice și va milita în cadrul F.D.I.F. pentru consolidarea păcii și sprijinirea O.N.U. în acest sens. Trebuie să subliniem că, organizațiile aderente, urmau să-și

⁶⁴ Între nenumăratele adunări de acest fel se enumeră acelea de la uzinele „Filatura Românească” de la „Metalochimic”, de la fabricile „Agrotex”, „Venus”, „Chiajna”, „Orly” și altele „România Liberă”, nr. 475 din 23 februarie 1946, p. 3.

⁶⁵ Idem, nr. 467 din 16 februarie 1946, p. 1.

⁶⁶ Idem, nr. 473 din 23 februarie 1946, p. 3.

⁶⁷ Alexandra Sidorovici „Congresul Femeilor”, Idem, nr. 467 din 4 martie 1946, p. 1.

⁶⁸ „Drumul Femeii”, nr. 8—9, februarie—martie 1946, p. 4.

desfășoare activitatea de sine stătător, dar totodată și pe baza programului comun elaborat de F.D.F.R.⁶⁹.

După alegerea Consiliului, s-a constituit Comitetul Executiv. Președinta F. D. F. R. a devenit Maria Rosetti⁷⁰.

Coordonând activitatea organizațiilor de femei care o compuneau, între care una dintre cele mai active a fost U. F. A. R., Federația Femeilor Democrate din România s-a afirmat din ce în ce mai mult pe tărîm politic și social. În noile condiții istorice, pe linia trasată de partidul comunist, guvernul democratic folosea din plin aportul femeilor la opera de reconstrucție și transformare revoluționară a țării. De altfel, în toată această perioadă femeile s-au remarcat printr-o amplă activitate economică și politică. Femei în funcție de ministru, de înalt magistrat, de primari, de director de ministere, de comisar de poliție și-au adus contribuția lor competentă la efortul întregului popor.

Un moment important în coordonarea acțiunilor organizațiilor de femei, în încadrarea lor în luptă politică generală a forțelor progresiste, a fost aderarea fără rezervă a F. D. F. R., în mai 1946, la Platforma-program a B. P. D., pornind de la atenția acordată în platformă revendi-cărilor femeii ca mamă, muncitoare și cetățeană⁷¹.

Publicarea Platformei-program, la 20 mai 1946, a marcat, totodată, începutul campaniei electorale a B. P. D.

Cu acest prilej F. D. F. R. declară că : „socotind că este pentru prima oară că femeia apare la noi în țară ca cetățeană egală și liberă, cu dreptul de a alege și a fi aleasă, a hotărît să sprijine cu toate forțele sale acțiunile B. P. D.”⁷².

În acest sens, F. D. F. R. a adresat la 8 iunie 1946, un apel către toate femeile din țară, prin care a chemat grupările și organizațiile feminine să sprijine B. P. D.⁷³ Totodată, la începutul lunii iulie, a avut loc, la Atheneul Român, o ședință de lucru a activului organizațiilor ce compuneau F. D. F. R., la care s-a adoptat un plan de muncă pentru susținerea campaniei electorale a B. P. D. S-a hotărît și s-a trecut la intensificarea activității culturale în rîndul femeilor, a campaniei împotriva speculei. Femeile din producție au fost chemate să-și mărească efortul pentru desăvîrșirea operei de refacere a țării și întărirea democrației, s-a cerut intensificarea acțiunilor de ajutorare a văduvelor și orfanilor de război, a copiilor lipsiți de mijloace⁷⁴.

La Alba Iulia, Sibiu, Craiova și în alte centre din țară au avut loc întruniri la care reprezentante ale F. D. F. R. și ale organizațiilor feminine componente au expus Platforma-program și au propus — potrivit specificului mișcării de femei — măsuri concrete pentru realizarea ei⁷⁵.

Între 15—16 iulie 1946, conducerea F. D. F. R. a convocat președintele și secretarele de organizații la consfătuirea pe țară de la București, în vederea pregătirii consiliilor județene pentru participarea la campania electorală⁷⁶.

⁶⁹ Idem, „România Liberă”, nr. 482 din 6 martie 1946, p. 1 ; „Scnteia” nr. 469 din 7 martie 1946, p. 5 ; Idem, nr. 470 din 8 martie 1946, p. 3.

⁷⁰ Idem, nr. 474 din 13 martie 1946, p. 1.

⁷¹ Idem, nr. 534 din 27 mai 1946, p. 1.

⁷² Idem ; „România Liberă”, nr. 549 din 26 mai 1946, p. 1.

⁷³ Idem, nr. 560 din 10 iunie 1946, p. 3.

⁷⁴ „Scnteia”, nr. 567 din 6 iulie 1946, p. 3.

⁷⁵ Idem, nr. 579 din 23 iulie 1946, p. 2.

⁷⁶ „România Liberă”, nr. 586 din 12 iulie 1946, p. 3.

Conferința și-a desfășurat lucrările într-o atmosferă susținută de lucru. În rapoartele prezentate s-a arătat rolul federației în ridicarea conștiinței cetățenești a femeilor, s-a explicat ce reprezintă înfăptuirea Platformei-program pentru femei⁷⁷. În rezoluția votată cu acest prilej, s-a subliniat din nou hotărîrea de a sprijini deplin B. P. D. și s-a stabilit ca F. D. F. R. să ducă o intensă muncă de lămurire a femeilor de la orașe și sate asupra importanței participării la vot, arătîndu-se că dreptul la vot acordat pentru prima oară femeilor trebuie să contribuie la întărirea democrației. Conferința a hotărît să sprijine B. P. D. prin continuarea și extinderea campaniei de culturalizare a maselor de femei și de lichidare a analfabetismului, a campaniei împotriva speculei, a campaniei sanitare⁷⁸.

Pe această linie, în lunile august, septembrie, octombrie 1946. F. D. F. R. a organizat, în București și în numeroase localități din țară, întruniri, mitinguri, cicluri de expuneri. O nouă conferință pe țară s-a ținut la 28 octombrie 1946⁷⁹. F. D. F. R. a dus o intensă campanie de sprijinire a listelor B. P. D. pe care au fost înscrise 21 de candidate⁸⁰. Dintre acestea 19 au fost alese și au intrat în Parlament.

În această perioadă, activitatea Uniunii Femeilor Antifasciste din România s-a axat pe principalele obiective stabilite în programul F. D. F. R. S-a intensificat lupta U. F. A. R., pentru ridicarea nivelului politic și cultural al femeilor împotriva speculei și pentru ajutorarea văduvelor, orfanilor și copiilor nevoiași. Trebuie menționată în mod deosebit contribuția U. F. A. R. la bunul mers al activității caravelor sanitare organizate de F. D. F. R. în regiunile bîntuite de secetă, în Moldova, Muntenia și Munții Apuseni, în vara anului 1946⁸¹.

În plină campanie electorală, U. F. A. R. a dus o muncă neobosită — atît la orașe, cit și la sate — de popularizare a realizărilor guvernului democratic, a drepturilor pe care acesta le-a acordat și le-a asigurat tuturor cetățenilor țării — inclusiv femeilor — a schimbărilor petrecute în viața lor⁸². Susținînd candidații B. P. D., Uniunea Femeilor Antifasciste din România susținea totodată reprezentantele femeilor care făceau parte dintre aceștia. Este interesant de arătat că, după alegeri, prima femeie din istoria țării care a vorbit în Parlament, în calitate de deputat, a fost Alexandra Sidorovici, în acea perioadă secretară generală a U. F. A. R. Ea a cerut, cu acest prilej, să se menționeze în răspunsul la mesajul tronului, contribuția femeilor la transformările democratice și revoluționare din România⁸³.

După victoria în alegeri a forțelor democratice, în țara noastră ritmul transformărilor revoluționare s-a accentuat.

Etatizarea B. N. R., legea privind înființarea și organizarea oficiilor industriale, legea circulației bunurilor agricole, reforma monetară și celelalte măsuri, luate pe baza „Propunerilor Partidului Comunist Român

⁷⁷ „Scînteia”, nr. 571 din 12 iulie 1946, p. 3; Idem, nr. 575 din 17 iulie 1946, p. 3.

⁷⁸ Idem, nr. 579 din 23 iulie 1946, p. 2.

⁷⁹ „Scînteia”, nr. 581 din 26 iulie 1946, p. 3; Idem nr. 649 din 12 octombrie 1946, p. 3; Idem, nr. 660 din 30 octombrie 1946; „România Liberă”, nr. 698 din 16 noiembrie 1946, p. 3; „Drumul Femeii”, nr. 15, septembrie, 1946, p. 5.

⁸⁰ „Scînteia”, nr. 661 din 26 octombrie 1946, p. 2.

⁸¹ „Scînteia”, nr. 619 din 7 septembrie 1946, p. 2.

⁸² Idem, nr. 667 din 1 noiembrie 1946, p. 2.

⁸³ „Scînteia”, nr. 703 din 16 decembrie 1946, p. 1—3.

în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării” din 14 iunie 1947, au îngăduit activitatea speculativă a claselor exploatatoare slăbind baza economică a capitaliștilor, au deschis calea lichidării haosului economic și financiar întreținut de burghezie.

În aceste condiții, încă din primele luni ale anului 1947, într-o serie de conșfătuiri ale organizațiilor regionale și județene F. D. F. R. și U. F. A. R., s-au stabilit planuri concrete de activitate în vederea mobilizării femeilor în producție, susținerii campaniei agricole, sporirii aportului la ajutorarea regiunilor lovite de secetă, la combaterea hotărîtă a speculei și sabotajului. Pe linia preconizată de partidul comunist, n-au fost măsuri sau realizări ale guvernului democratic care să nu fi fost susținute prin participarea activă a F. D. F. R.⁸⁴ și îndeosebi a U. F. A. R.

Semnificative au fost conferințele organizațiilor județene U. F. A. R. din iunie 1947 și conferința pe țară care s-a ținut la București între 30 iunie — 2 iulie 1947. În rapoartele date și în luările de cuvânt s-a făcut bilanțul realizărilor obținute de femeile din U. F. A. R. S-a arătat că acestea au folosit drepturile cîștigate, luptînd pentru consolidarea regimului popular, că în fabrici și uzine nu și-au precupețit efortul pentru a da produse mai multe și de calitate, că au luat parte la campania agricolă, la campaniile împotriva speculei și de ajutorare a regiunilor lovite de secetă. S-a subliniat spiritul de colaborare cu celelalte organizații democratice. U. F. A. R. s-a angajat să sprijine cu toate forțele sale activitatea F. D. F. R., în vederea înlăturării măsurilor propuse de Partidul Comunist Român pentru redresarea economico-financiară a țării, pentru dezvoltarea procesului revoluționar⁸⁵.

Accentuarea ritmului transformărilor revoluționare — care aveau să culmineze, la sfîrșitul anului, cu înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii, marcînd cucerirea întregii puteri politice de către oamenii muncii și trecerea la construirea societății socialiste — a determinat o regrupare de forțe pe arena vieții politice, în condițiile activizării maselor, a clasei muncitoare și a aliaților săi. Această regrupare conducea, în mod obiectiv, la adîncirea procesului de unificare a mișcării muncitorești, a forțelor democratice, împrejurări ce au influențat și mișcarea de femei, în cadrul căreia se făcea simțită necesitatea unificării și din punct de vedere organizatoric.

Pregătită în ultima parte a anului 1947, unificarea s-a înlăturat în prima jumătate a lunii februarie 1948 cînd a luat ființă Uniunea Femeilor Democratice din România⁸⁶. Aceste probleme depășesc cadrul studiului nostru, necesitînd un articol special.

Analizînd principalele aspecte ale activității mișcării de femei și în mod deosebit ale U. F. A. R. și F. D. F. R., în anii 1944—1947, ani caracterizați printr-o deosebită efervescență politică, prin lupta înversunată împotriva reacțiunii, se poate aprecia că acestea au adus o contribuție

⁸⁴ Idem, nr. 762 din 1 martie 1947, p. 2; Idem, nr. 781 din 23 martie 1947, p. 2; Idem, nr. 847 bis din 18 iunie 1947, p. 2; „România Liberă”, nr. 791 din 9 martie 1947, p. 3; Idem, nr. 920 din 16 august 1947, p. 1—3; Idem, 937 din 6 septembrie 1947, p. 3; Idem, nr. 947 din 18 septembrie 1947, p. 3. și altele.

⁸⁵ „Scnteia”, nr. 859 din 2 iulie 1947, p. 1—2; Idem, nr. 860 din 3 iulie 1947, p. 2; Idem, nr. 861 din 4 iulie 1947, p. 3; „Drumul Femeii” din 15 iulie 1947, p. 6.

⁸⁶ „România Liberă”, nr. 1018 din 8 decembrie 1947, p. 3; *Platforma U.F.D.R.*, editată de Comisia centrală pentru pregătirea organizației unice de femei. București, 1947, p. 5—13.

prețioasă la mobilizarea maselor de femei, la înfăptuirea transformărilor social-politice, la care Partidul Comunist Român chema forțele progresiste ale poporului.

Încheierea activității U. F. A. R. și F. D. F. R. în condițiile cerute de procesul de unificare a mișcării de femei—concretizată prin înființarea U. F. D. R. — se înscrie pe linia politicii partidului comunist de realizare a unității depline ideologice, politice și organizatorice a clasei muncitoare, pentru a strânge în jurul său toate forțele înaintate ale națiunii în vederea îndeplinirii sarcinilor noii etape revoluționare în care intrase țara noastră, etapa construirii societății socialiste.

L'ACTIVITÉ DE L'UNION DES FEMMES ANTIFASCISTES DE ROUMANIE ET DE LA FÉDÉRATION DÉMOCRATIQUE DES FEMMES DE ROUMANIE DURANT LA PÉRIODE 1944—1947

RÉSUMÉ

Après la victoire de l'insurrection nationale antifasciste d'août 1944, la lutte pour la défaite des forces réactionnaires, la reconstruction du pays et l'approfondissement du processus de démocratisation ont constitué les principales coordonnées sur lesquelles s'est axée l'activité du Parti Communiste Roumain — inclusivement l'activité déployée en vue de l'organisation du mouvement de femmes.

L'article étudie les aspects les plus importants du mouvement de femmes à l'étape du parachèvement de la révolution bourgeoise — démocratique, insistant notamment sur l'activité de l'Union des Femmes Antifascistes de Roumanie (U. F. A. R.), créée en avril 1945 et de la Fédération Démocratique des Femmes de Roumanie (F. D. F. R.), constituée en mars 1946. Ce furent là les principales organisations féminines qui, sous la direction du P. C. R., par l'intermédiaire des membres du parti envoyées pour déployer leur activité dans leurs rangs, ont mobilisé les larges masses de femmes dans la lutte générale du peuple roumain pour l'instauration, la consolidation et le développement de la démocratie, lutte qui incluait également la satisfaction des revendications spécifiques aux femmes.

L'activité de l'U. F. A. R. et de la F. D. F. R. a pris fin par la création de l'Union des Femmes Démocrates de Roumanie, pendant la première moitié du mois de février 1948, lorsqu'on a réalisé l'unification du mouvement de femmes aussi au point de vue organisationnel.

PRESA DE TINERET ÎN PERIOADA NOIEMBRIE 1944 — MARTIE 1949

DE

MIHAIL RUSENESCU

Tineretul a fost un element important în marile acțiuni și transformări revoluționare din anii 1944 — 1949.

În studiul de față nu ne vom referi la activitatea generală a tineretului democratic, ci numai la aspectele legate de unele ziare și reviste ale organizațiilor tineretului democratic.

Imediat după 23 August 1944 conducerea P.C.R. a luat măsurile necesare pentru reorganizarea pe baze legale a U.T.C. Conducerea organizației comuniste a tineretului a fost încredințată unui activ în frunte cu tovarășul Nicolae Ceaușescu, desemnat secretar general al U.T.C. Regrupându-și rindurile, uteciștii au reluat vechile legături din orașele și satele țării, au organizat noi celule în întreprinderi, instituții, școli și cartiere, au primit noi membri în organizația revoluționară. Unii din tinerii care au intrat în U.T.C. au semnat adeziunile chiar în zilele furtunoase ale lui August 1944¹. Consolidarea politică și organizatorică a U.T.C. s-a realizat în ritm rapid. În lunile septembrie 1944 numărul uteciștilor se ridica la aproape 1 0000 pentru ca în aprilie 1945 să atingă cifra de 63 000 de membri².

În septembrie 1944, în urma înțelegerii intervenite între conducerile centrale ale U.T.C. și Uniunii Tineretului Socialist, s-a încheiat Frontul unic al tineretului³. Printre acțiunile importante menite să sprijine activitatea organizatorică, politică și ideologică a U.T.C. în rindurile tineretului se înscrie și apariția ziarului „Scînteia Tineretului”. Ziarul a apărut săptămînal și a fost singurul ziar al tineretului român. Primul număr al ziarului „Scînteia Tineretului”, ca organ central al U.T.C., a apărut la 5 noiembrie 1944, avînd ca redactor responsabil pe Mihnea Gheorghiu. În articolul intitulat „Cuvînt înainte” se scria: „Scînteia Tineretului este organizatorul și mobilizatorul tineretului muncitoresc, țărănesc, școlăresc și universitar. « Scînteia Tineretului » este ziarul luptei tuturor forțelor tineretului alături de întregul popor, pentru o Romînie liberă, independentă, democratică⁴”. „Scînteia Tineretului” se angaja să lupte pentru democratizarea țării, pentru demascarea elementelor fasciste, pentru sprijinirea războiului antihitlerist și înlăptuirea tuturor revendicărilor specifice tineretului. Militînd pentru unitatea întregului tineret democratic, secrete-

¹ C. Bărbulescu, Fl. Dragne, C. Mocanu, C. Petculescu, Al. Siperco, N. Tue, *File din Istoria U.T.C.*, București, Edit. politică p. 235.

² *Ibidem*.

³ „Luptătorul” din 6 septembrie 1944.

⁴ „Scînteia Tineretului” nr. 1 din 5 noiembrie 1944.

tarul general al U.T.C. tovarășul Nicolae Ceaușescu, în articolul intitulat semnificativ „Pentru unirea întregului tineret democratic”, scria : „Tineretul este viitorul poporului nostru, cei care nu se îngrijesc de nevoile tineretului sînt dușmani ai poporului. Uniunea Tineretului Comunist, arăta articolul face apel la toate forțele democratice și progresiste ale tineretului la toți tinerii cinstiți, de a se uni și forma un puternic Front democratic al tineretului. Numai uniți și luptînd alături de Frontul Național Democratic vom putea să obținem rezolvarea justă a năzuințelor întregului tineret”⁵.

În coloanele ziarului apar articole despre activitatea tineretului desfășurată pe direcțiile principale ale luptei maselor populare conduse de partidul comunist : lupta, pentru zdrobirea Germaniei fasciste, pentru mărirea producției, pentru înfăptuirea unor reforme democratice, pentru instaurarea puterii populare, pentru înfăptuirea unor revendicări ale tineretului. Apar o suită de articole privind viața de trudă și mizerie a ucenicilor de la uzinele Malaxa⁶, Atelierele C.F.R. Grivița⁷, Lemaitre și S.T.B.⁸, etc. cerîndu-se îndreptarea imediată a stării acestora. De asemenea este ridicată în numeroase articole problema democratizării învățămîntului⁹, ca o revendicare specifică a tineretului în cadrul procesului de democratizare a țării.

Sarcinile U.T.C. în acest domeniu au fost formulate cu o deosebită claritate în articolul tovarășului Nicolae Ceaușescu în care se scria : „O datorie și o sarcină a colaborării forțelor democratice ale tineretului este lupta pentru o reală democratizare a întregului învățămînt. Aceasta nu înseamnă numai acordarea unor drepturi formale pentru întregul tineret de a pătrunde în școli și în universități, ci luarea de măsuri concrete, de reduceri și scutiri de taxe pentru studenții și elevii săraci ; crearea de cămine și cantine ieftine, iar pentru cei săraci gratuite. Cu un cuvînt, trebuie să se asigure tineretului posibilități de a-și exercita drepturile, trebuie ca școlile și universitățile noastre să dea oameni de cultură și știință care să muncească pentru refacerea țării”¹⁰. Subliniind importanta participare a tineretului la procesul de democratizare a țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu scria : „În lupta pentru democratizarea țării tineretul, cu energia sa, ia parte activă. La Malaxa și la S.T.B. tineretul a dat un sprijin prețios în acțiunea pentru izgonirea și arestarea criminalilor de război fasciști . . . Alături de Frontul Național Democratic cu elanul și energia sa, tineretul trebuie să-și clădească o viață liberă și fericită”¹¹.

Luptînd pentru înfăptuirea obiectivelor imediate înscrise în programul partidului comunist, tineretul își aducea contribuția la mărirea producției, pentru refacerea țării „Tineretul a trecut la fapte” și pentru „refacerea țării și-a făcut întiul său punct de onoare” scria Mihnea Gheorghiu subliniind eforturile pentru ridicarea producției ale tinerilor de la Malaxa, C.F.R., S.E.T., Vulcan, Leonida, Iuta¹² etc.

⁵ „Scnteia Tineretului” din 12 noiembrie 1944.

⁶ Ibidem, din 5 noiembrie 1944.

⁷ Ibidem, din 12 noiembrie 1944.

⁸ Ibidem, din 20 noiembrie 1944.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, din 12 noiembrie 1944.

¹¹ Ibidem, din 26 noiembrie 1944.

¹² Ibidem din 17 decembrie 1944.

La îndemnul partidului, sub lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie”, peste 1 500 de activiști ai U.T.C. au plecat voluntari împreună cu alte mii de tineri în războiul antihitlerist.

„Pentru a putea contribui în mod efectiv la război — seria tovarășul Nicolae Ceaușescu — este nevoie ca întregul tineret să fie mobilizat la luptă pentru zdrobirea fascismului, să muncească pentru mărirea producției. Prima sarcină a tineretului este unirea întregului tineret într-o largă mișcare pentru mărirea efortului de război, pentru refacerea țării, pentru progres. Toți tinerii trebuie să se considere soldați ai luptei contra fascismului”¹³.

Chemarea partidului pentru înfăptuirea reformei agrare, însămințarea unor suprafețe cât mai mari în vederea asigurării necesităților de hrană ale populației, au stîrnit un interes deosebit în rîndurile tineretului de la sate. „Trebuie depășită odată pentru totdeauna vremea discuțiilor, a propunerilor fără soluții imediate și problema se pune mai acut pentru tinerii țărani, ce nu mai vor și nu mai pot să-și irosească puterile pentru cei ce știu să le speculeze munca, pentru cei ce niciodată n-au simțit chemarea aspră a trudei pămîntului” scria „Scînteia Tineretului”¹⁴. Această problemă a fost reluată în mai multe rînduri. Astfel în ianuarie 1945, în articolul intitulat „Problemele actuale ale tineretului român”, Mihnea Gheorghiu scria că „A doua problemă de bază a tineretului român este lupta pentru aplicarea platformei F.N.D., și în primul rînd realizarea reformei agrare, pentru ca tinerii țărani să poată intra în primăvara aceasta cu plugurile în pămînturile lor”¹⁵.

Mobilizați de către U.T.C. tinerii au fost prezenți la toate acțiunile întreprinse de către P.C.R. în lupta pentru cucerirea puterii politice, pentru instaurarea unui guvern al F.N.D. Oglîndind această luptă pentru putere, ziarul „Scînteia Tineretului” scria după căderea primului guvern Sănătescu că „tineretul nu va susține un guvern care va desconsidera nevoile sale materiale și spirituale”¹⁶. La 5 decembrie 1944 a fost instalat un nou guvern condus de generalul N. Rădescu, guvern împotriva căruia aveau să se ducă ultimele bătălii ale forțelor democratice pentru cîștigarea puterii politice.

Încadrat în lupta întregului popor pentru aducerea la cîrma țării a unui guvern democratic, tineretul a participat la toate confruntările forțelor democratice cu cele ale reacțiunii. O asemenea confruntare a avut loc în ziua de 24 februarie 1945 cînd zeci și zeci de mii de oameni ai muncii din Capitală și din împrejurimi au demonstrat în piața palatului împotriva guvernului Rădescu, pentru instaurarea unui guvern democratic. Luînd cuvîntul la o întrunire a tineretului muncitor din Capitală ținută cu cîteva zile mai înainte, secretarul general al U.T.C., tovarășul Nicolae Ceaușescu, spunea : „Tineretul român trebuie să facă un jurămint că nu se va odihni pînă cînd fascismul nu va fi definitiv nimicit. Să nu încetăm lupta și, alături de toți muncitorii manuali și intelectuali și celelalte categorii, să aducem în cel mai scurt timp la cîrma țării un guvern F.N.D.”.

¹³ Ibidem, din 1 ianuarie 1945.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem, din 21 ianuarie.

¹⁶ Ibidem, din 12 noiembrie 1944.

La grandioasa demonstrație din Capitală de la 24 februarie 1945, sub zidurile palatului regal au căzut morți printre care și tinerii Voicu Stănescu, Miu Mircea și Iulius Hellpern. Printre răniți s-au aflat și tinerii, Bucur Taras, Valea Petre, Mihnea Gheorghiu etc. La 28 februarie, la cimitirul Bellu, tovarășul Ion Ioniță, din partea C.C. al U.T.C., avea să aducă ultimul omagiu celor dispăruți¹⁷.

Valul luptelor revoluționare avea să înlăture de la conducerea țării guvernul Rădescu și să aducă la putere, la 6 martie 1945, guvernul de largă concentrare democratică condus de dr. Petru Groza. În cuvîntarea rostită la adunarea festivă, cu prilejul celei de a 25-a aniversări a instaurării guvernului democratic de la 6 martie 1945, tovarășul Nicolae Ceaușescu spunea: „Zeci și zeci de mii de tineri muncitori, țărani, elevi și studenți au răspuns chemării partidului, participînd cu elan la acțiunile revoluționare din această perioadă, aducîndu-și contribuții la marile victorii obținute de clasa muncitoare”.

Programul guvernului instaurat la 6 martie 1945 a fost îmbrățișat cu căldură de tineret, angajîndu-se să-l sprijine cu toate forțele. La 14 martie 1945 C.C. al U.T.C. a adoptat o hotărîre prin care în numele tinerețului muncitoresc se angaja să sprijine din toate puterile guvernul democratic, să lupte pentru lichidarea rămășițelor fasciste, să sprijine în continuare lupta pentru înfrîngerea Germaniei hitleriste. „Întregul tineret care-și iubește țara și care vrea o Românie frumoasă, liberă și puternică — se spunea în hotărîre — trebuie să facă zid în jurul guvernului Groza Să ne dovedim dragostea de patrie și popor muncind și luptînd pentru binele lui”¹⁸.

U. T. C. a făcut încă de la sfîrșitul anului 1944 eforturi pentru făurirea unei coaliții democratice, antifasciste a tuturor categoriilor de tineret din țara noastră¹⁹. O asemenea coaliție s-a încheiat la 21 ianuarie 1945 cînd a avut loc semnarea actului de constituire a Mișcării Tineretului Progresist din România. În această coaliție intrau Tineretul Național Liberal (Tătărăscu), Tineretul Uniunii Patrioților, Frontului Plugarilor, Preoților democrați, Tineretul Sindical, Tineretul Socialist, Uniunea Tineretului Comunist, Sportul Popular, Asociațiile Studențești, elevi și tineri neorganizați²⁰. Mișcarea Tineretului Progresist din România își propunea să coordoneze activitatea tuturor organizațiilor democratice ale tineretului.

În aprilie 1945, plenara C.C. al U.T.C., care a analizat contribuția tineretului la lupta pentru instaurarea regimului democratic, a ridicat problema creării unei organizații unice a întregului tineret democrat. S-au pus bazele organizației „Tineretul Progresist din România” care și-a legalizat statutul la 5 mai 1945 și în care ar fi urmat să intre pe lîngă U.T.C. și U.T.S. și tineretul din Uniunea Patrioților, Frontul Plugarilor, Uniunea Populară Maghiară, ARLUS, Apărarea Patriotică, Tineretul Național Liberal (Tătărăscu), Tineretul Național-Țărănesc (A. Alexandrescu). Organizațiile U.T.C. au fost dizolvate și uteciștii au fost îndrumați să activeze în cadrul noii organizații. Plenara C.C. al P.C.R.

¹⁷ *File din istoria U.T.C.*, p. 253.

¹⁸ „Scnteia Tineretului”, din 18 martie 1945.

¹⁹ *Cf. File din istoria U.T.C.*, p. 258.

²⁰ „Scnteia Tineretului”, din 29 ianuarie 1945.

din decembrie 1948, analizînd activitatea în rîndurile tineretului a constatat că dizolvarea U.T.C. pe motiv că ar fi fost „prea îngustă” și crearea unei organizații „mai largi” a fost o greșeală. Tineretul Progresist n-a reușit să devină organizația unică de tineret din țara noastră, o serie de organizații printre care și UTS continuînd să activeze paralel.

Foștii uteciști, tinerii membri ai P.C.R., tinerii apropiați de partid s-au străduit și în noul cadru organizatoric să antreneze tineretul în lupta politică condusă de partidul marxist-leninist.

În iunie 1945 „Scînteia Tineretului” își încetează apariția, iar la 1 iulie 1945 apare primul număr al ziarului „Tineretea”, organ al Tineretului Progresist, care avea să fie pînă în 1947 singurul ziar al tineretului democrat.

Tînăra generație a contribuit din plin la lupta pentru refacerea economiei, la reconstrucția țării. În anii 1945 — 1946 s-au alcătuit brigăzi de muncă voluntară pentru reconstrucția orașelor distruse în timpul războiului. „Cuvîntul reconstrucție nu mai este astăzi doar un îndemn în rîndurile tineretului” scria „Tineretea”. „Pornirea generoasă a brațului și a sufletului a devenit faptă vie. În toate colțurile Capitalei s-au ivit numeroase brigăzi de reconstrucție ale tineretului. Mii de tineri au ieșit pe teren, după o muncă oșitoare depusă în fabrică, magazine, birouri. Au lucrat 8 ore dezinteresat, avînd drept singură plată conștiința că astfel înalță din ruine o țară nouă”²¹. Întregul tineret era îndemnat să facă zid în jurul P.C.R., pentru făurirea unei societăți noi, lipsite de exploatare „E timpul ca tineretul român să pornească pe un drum nou : pe drumul just al luptei pentru cultură, bunăstare și fericirea sa ca și a întregului popor — scria tovarășul Miron Constantinescu. Nu carne de tun pentru fasciști, nu masă de manevră pentru reacționari, ci factor însemnat în dezvoltarea progresivă a țării noastre Partidul Comunist Român, care luptă cu toate forțele democratice pentru consolidarea democrației și are drept țel final desființarea exploatarei omului de către om, este partidul în care întregul tineret poate avea încredere că va înfăptui lumea nouă pe care o visează tineretul”²².

Partidul Comunist Român a inițiat și înfăptuit un șir de măsuri menite să asigure un cadru organizatoric de acțiune și colaborare a întregului tineret democrat. Astfel la plenara din ianuarie 1946 a C.C. al P.C.R. s-a preconizat constituirea Federației Naționale a Tineretului Democrat din România. F.N.T.D.R. s-a constituit în august 1946 și cuprindea organizațiile : „Tineretul Progresist”, „Tineretul Frontului Plugarilor”, „Uniunea Tineretului Socialist”, „Tineretul Național Liberal” (Tătăărăscu), „Tineretul Național Țărănesc” (A. Alexandrescu), „Organizația Sportul Popular”, „Tineretul Național Popular” (organizație a P.N.P.) „Tineretul Confederației Generale a Muncii”, „Frontul Democrat Universitar”²³, „Tineretul Uniunii Populare Maghiare”.

Organizațiile de tineret grupate în F.N.T.D.R. au participat activ la bătălia electorală legată de alegerile din noiembrie 1946. Era pentru prima dată cînd tineretul între 18 — 21 de ani era chemat la vot. Mii de tineri

²¹ „Tineretea” din 7 octombrie 1945.

²² „Tineretea” din 31 martie 1946.

²³ F.D.U. a fost creat în iunie 1946 din inițiativa studenților membri ai P.C.R., P.S.D., Fr. Plugarilor, P.N.T. (A. Alexandrescu)

au format echipe de agitatori care chemau cetățenii să voteze în favoarea candidaților Blocului Partidelor Democratice²⁴. Forțele democratice au raportat o mare victorie politică asupra opoziției obținând aproximativ 80% din voturi. În primul parlament democratic al țării au fost aleși și deputați din rândurile tineretului.

La începutul anului 1947 P.C.R., apreciind rolul deosebit al tineretului în lupta pentru progresul țării și a construirii unei vieți noi, și-a intensificat activitatea în rândurile tineretului. În structura comitetelor județene ale P.C.R. cit și la C.C. al P.C.R. s-au constituit secții speciale pentru munca în rândurile tinerilor. Sarcina principală, în această perioadă, era aceea de a se constitui organizații unice de clasă ale tineretului din uzine și fabrici. Din inițiativa tinerilor ceferiști de la Atelierele „Grivița Roșie” din București, la 23 februarie 1947 s-a format un comitet de inițiativă pentru crearea Uniunii Tineretului Muncitoresc²⁵. În „Apelul către întregul tineret” se spunea: „Ne trebuie acum în aceste momente de mari prefaceri istorice o singură organizație, puternică, a noastră, a tuturor tinerilor muncitori și muncitoare, care să stea în fruntea întregului tineret democratic, alături de popor”²⁶. Apelul tinerilor muncitori ceferiști a avut un larg răsunet în rândurile tineretului din întreaga țară, fapt care a făcut ca în luna martie 1947 în zilele de 14 și 15 să aibă loc la București Conferința pe țară a tineretului muncitoresc. Conferința a hotărât crearea organizației Uniunea Tineretului Muncitoresc, a adoptat statutul și programul său și a ales organele de conducere. Secretar general al U.T.M. a fost ales Mihai Dalea, căruia i-a urmat mai apoi Gheorghe Florescu. La 1 mai 1947 avea să apară primul număr al ziarului „Tinărul muncitor”, organ al C.C. al U.T.M., condus de Ilie Drăgan. În articolul de fond din primul număr se scrie: „În paginile ziarului nostru se vor oglindi strădaniile și năzuințele tineretului muncitoresc de a contribui cu energia lui capabilă de muncă și sacrificiu la menținerea și lărgirea libertăților democratice”²⁷.

Constituirea Uniunii Tineretului Muncitoresc a avut o însemnătate deosebită: pe de o parte a fost realizată unitatea politică a tineretului muncitoresc, iar pe de altă parte s-a făcut un pas înainte pentru crearea unei singure organizații revoluționare a întregului tineret din uzine, de la sate, din școli și facultăți. Plenara din 8—9 mai 1947 a C.C. al U.T.M. chema la luptă întreaga organizație a tineretului muncitoresc pentru nimicirea rămășițelor fasciste, pentru apărarea intereselor profesionale ale tineretului, pentru reconstrucția țării și mării producției, pentru educarea tineretului în spiritul clasei muncitoare²⁸. În coloanele ziarului „Tinărul muncitor” au apărut numeroase articole în care tineretul era chemat să lupte împotriva resturilor fasciste și reacționare, pentru reconstrucția țării. În articolul intitulat „Vigilența împotriva dușmanilor poporului” se spunea: „Tineretul muncitor ca element dintre cele mai combative ale forțelor democratice, cel mai creator și mai interesat în făurirea viitorului lovește fără cruțare sub orice formă și oriunde s-ar ascunde rămășițele fasciste și reacționare”²⁹. Tineretul patriei noastre

²⁴ *File din istoria U.T.C.*, p. 262—264.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, p. 267—268.

²⁷ „Tinărul muncitor” din 1 mai 1947.

²⁸ Ibidem, din 15 mai 1947.

²⁹ Ibidem.

în fața cu tineretul muncitoresc a participat cu entuziasm la munca de reconstrucție. În articolul „Vrem să ne refacem țara ” se spunea : „Tineretul muncitoresc care clădește țara de ale cărei bogății el în primul rând se va bucura miine are o mare îndatorire în ceasurile de față. El este chemat să fie în primele rânduri ale acelor care ridică productivitatea muncii, care obțin un randament efectiv mai mare”³⁰.

În mai 1947 a luat ființă la congresul de la Cluj a Frontului Democrat Universitar, Uniunea Națională a Studenților din România organizație care avea să strângă în jurul său pe toți studenții iubitori de progres și democrație. Organul său de presă a continuat să rămână cel al F.D.U. „Studentul român”. În articolul „Drumul nostru” Gh. Matei, fostul președinte al F.D.U., scria : „Urmărim o muncă pe care o ducem cu îndrăjire de luptă. Sintem o uniune de studenți și aspirațiile ei sint ale fiecărui student în parte, după cum activitatea noastră este a oricăruia dintre colegii noștri. Acesta și nu altul este drumul nostru. Luptă și muncă la un loc, cu aceeași tenacitate și hotărâre, cu aceeași conștiință că reprezentăm pe toți studenții țării și fără îndoială cu același succes de pînă acum”³¹.

În anii 1947 — 1948 tineretul a dat dovadă de un adevărat eroism în muncă pe șantierele naționale ale muncii voluntare. Peste 10 000 de tineri muncitori, țărani, elevi și studenți democrați au participat la muncă voluntară, în brigăzi și tabere de reconstrucție. S-a lucrat pentru realizarea liniei ferate București-Craiova (prin Roșiori), a conductei de gaz metan Agnita-Botorca, a liniilor ferate de interes național Bumbesti-Livezeni, Salva-Vișeu, pentru reconstrucția orașului Galați etc. „Brigadierii de la Agnita-Botorca, scria „Tinărul muncitor”, au fost scînteia care a aprins flacăra. Succesul exprimă conștiința de clasă și patriotismul constructiv. Voluntarii de la Agnita-Botorca au fost 700 și au strins în jurul lor 900 de muncitori, țărani, intelectuali și ostași. Ei au economisit statului 150 milioane lei. Au efectuat o lucrare programată pentru 6 luni în 34 de zile”³².

Tineretul a participat la acțiunile pentru dizolvarea P.N.Ț. În articolul „Să ne curățăm de zgură drumul spre un viitor luminos” Petre Lupu, secretar al U.T.M., scria : „Considerăm că sancționarea aspră a trădătorilor, dizolvarea P.N.Ț. înseamnă un pas important în curățirea drumului nostru spre un viitor luminos”³³. Și într-adevăr în iulie 1947 P.N.Ț. (Maniu) compromis în fața maselor a fost dizolvat și deputații săi înlăturați din parlament.

La 15 august 1947 a fost înfăptuită în țara noastră o măsură anti-capitalistă de mare importanță : reforma monetară. Tineretul era chemat să lupte pentru apărarea monedei, pentru mărirea producției, pentru demascarea speculanților. „Nici un leu cheltuit fără folos scria „Tinărul muncitor”. Nu plătiți un ban mai mult peste prețul oficial. Luați-i de gulere pe speculanți și predați-i controlorilor tehnici”³⁴.

³⁰ Ibidem, din 3 iulie 1947.

³¹ „Studentul român” din 25 mai 1947.

³² „Tinărul muncitor” din 12 decembrie 1947.

³³ Ibidem, din 31 iulie 1947.

³⁴ Ibidem din 21 august 1947.

La 12 noiembrie 1947 C.C. al P.C.R. și C.C. al P.S.D. au adoptat proiectul de platformă a partidului unic muncitoresc. Ziarul „Tînărul muncitor”, subliniind importanța acestui eveniment în articolul „Să alăturăm viitorului partid unic muncitoresc, un tineret unit, educat în spirit marxist-leninist”, scria : „Trebuie să muncim învățînd, trebuie să învățăm muncind, tot mai mult, tot mai bine, pentru ca viitorului partid unic muncitoresc să-i putem alătura un tineret în stare să construiască societatea socialistă”³⁵.

Proclamarea Republicii Populare Române la 30 decembrie 1947, eveniment care a marcat încheierea etapei de desăvîrșire a revoluției burghezo-democratice și trecerea la construirea societății socialiste, a fost primită cu entuziasm de către întregul nostru tineret. Ziarul „Studentul român”, organ al studenților democrați, scria cu această ocazie : „Studenții salută instaurarea R.P.R. în care-și văd asigurate însăși posibilitățile dezvoltării lor. Ei sînt fericiți că trăiesc aceste momente cu adevărat hotărîtoare pentru istoria întregului neam și că, participînd la aceasta mare operă de transformare, pot să-și asigure, atît lor cît și generațiilor care vor veni un viitor pașnic, închinat construcției și culturii”³⁶. În același timp ziarul „Tînărul muncitor” scria „După abdicare, (a regelui — n.n.) U.T.M.-iștii să continue munca lor cu puteri sporite pentru adîncirea democrației noastre populare, pentru socialism”³⁷.

Instaurarea republicii la 30 decembrie 1947 avea să deschidă o eră nouă în istoria poporului nostru, în destinele tineretului patriei noastre. În apelul Federației Naționale a Tineretului Democrat, care chema întregul tineret la muncă creatoare pentru înflorirea patriei, se spunea : „Tineri muncitori și muncitoare ! Republica Populară Română va deschide drumul spre noi și mărețe realizări. Răspîndiți pretutindeni spiritul în muncă care a animat pe brigadierii de la Agnita-Botorca. Organizați echipe de mărirea producției, porniți la întreceri în fabrici și uzine, în mine și ateliere ...

Tineri țărani și țărance ! Republica Populară Română va asigura dezvoltarea unei industrii puternice producătoare de mii de tractoare, de mașini agricole pentru a ușura munca și viața țărănimii Muncii ogoarele cu rivnă, asigurați hrană poporului muncitor.

Studenți și elevi ! Republica vă va da noi și mărețe posibilități de însușire a științei. Fiți la înălțimea eforturilor pe care le face întregul popor. Însușiți-vă știința și tehnica, înlăturați obscurantismul, prejudecățile și neștiința. Deveniți purtătorii demni ai culturii, muncii pentru luminarea poporului³⁸.

Congresul din februarie 1948 a consfințit unificarea pe baza principiilor marxist-leniniste a celor două partide muncitorești P.C.R. și P.S.D. și a elaborat liniile directoare ale programului de construire a societății socialiste. Congresul s-a ocupat și de sarcinile care stăteau în fața tineretului muncitoresc în lupta pentru înfăptuirea unei vieți noi. „Tineretul muncitoresc — se spune în documentele Congresului — trebuie să dea un larg avînt mișcării de muncă voluntară, să mobilizeze energia și entuziasmul

³⁵ Ibidem, din 21 noiembrie 1947.

³⁶ „Studentul român” din 13 ianuarie 1948.

³⁷ „Tînărul muncitor” din 1 ianuarie 1948.

³⁸ „Tînărul muncitor” din 8 ianuarie 1948.

tineresc pentru refacere economică și să antreneze alături de el tineretul sătesc, școlăresc, universitar, să reeduce tineretul în spirit marxist-leninist”³⁹.

Uniunea Tineretului Muncitoresc a participat activ la toate acțiunile inițiate de partidul comunist, a mobilizat tineretul din uzine, de la sate, din școli și facultăți la luptă alături de întregul popor pentru construirea noii societăți. În martie 1948 aveau să aibă loc alegerile pentru Marea Adunare Națională și adoptarea primei constituții a Republicii. Peste 15 mii de tineri întruniți într-un miting în Capitală și-au manifestat hotărîrea de luptă și de muncă în slujba poporului, pentru victoria în alegeri a Frontului Democrației Populare din care făcea parte și U.T.M.⁴⁰. Mii și mii de tineri în întreaga țară au făcut parte din echipele de agitație care popularizau proiectul noii constituții și programul F.D.P. La 28 martie 1948 în Marea Adunare Națională, alături de reprezentanții clasei muncitoare, țăranimii și intelectualității, au fost aleși și reprezentanți ai tineretului muncitor⁴¹.

Subliniind importanța acestui eveniment „Studentul român” în articolul „Soarele a învins”, scria: „Principalul nostru front de luptă în marea bătălie pentru progresul țării noastre, este frontul profesional. Trebuie să învățăm cît mai temeinic, pentru a da țării cadrele de care are nevoie”⁴². Totodată tineretul studios contribuia la activitatea productivă. Mobilizați de U.T.M. în brigăzile de muncă voluntară pe șantierelor naționale s-au încadrat numeroși studenți și elevi. Astfel pe șantierul Bumbesti-Livezeni au muncit peste 1 000 studenți, iar la Salva-Vișeu peste 1 600. În raportul de activitate la cel de al III-lea congres al studenților ținut la Iași, și unde a fost ales președinte al U.N.S.R. Mircea Malița, se spunea că dacă în anul școlar 1945 — 1946 Frontul Democrat Universitar a fost o armă de combatere a activității reacționare din instituțiile de învățămînt superior, „dacă anul 1946 — 1947 a însemnat consolidarea noastră organizatorică prin operă de asistență și de satisfacere a revendicărilor profesionale, anul universitar 1947 — 1948 a însemnat admirabila cotitură prin care majoritatea studențimii noastre s-a angajat alături de popor în toate acțiunile politice înnoitoare. A fost anul desăvîririi conștiinței politice democratice a tineretului studios din România”⁴³.

La 11 iunie 1948, după plenara C.C. al P.C.R., care a aprobat lucrările de pregătire a naționalizării, Marea Adunare Națională a legiferat naționalizarea, trecerea în posesiunea statului muncitorilor și țăranilor a tuturor bogățiilor solului și subsolului, principalelor întreprinderi capitaliste industriale, bancare, miniere, de asigurări, de transporturi și telecomunicații. Astfel cel mai puternic sector al vieții economice a României a devenit din pîrghie a forței burgheziei, o pîrghie a forței clasei muncitoare

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ „Tineretul muncitor” din 18 martie 1948.

⁴¹ În anul 1948 în rîndurile tineretului activau multe organizații de tineret: U.T.M. (în ianuarie 1948 C.C. al U.T.M. și C.C. al U.T.S. au hotărît unificarea celor două organizații, membrii organizației U.T.S. încadrîndu-se în U.T.M.), Tineretul sătesc U.N.S.R., U.A.E.R. (înființată în martie 1948), Tineretul Maghiar din U.P.M. și altele.

⁴² „Studentul român” din 31 octombrie 1948.

⁴³ „Studentul român” din 19 aprilie 1948.

pentru construirea societății socialiste. Tineretul și-a manifestat entuziasmul său puternic față de acest act. În toate organele sale de presă au apărut numeroase articole în care își exprima adevăratele la această acțiune întreprinsă de partidul comunist. „Studentul român” scria: „Naționalizarea constituie saltul calitativ care încoronează ceea ce s-a făcut pînă acum în domeniul transformării structurii sociale la noi. Existența proprietății private asupra marilor întreprinderi era un anacronism care frîna dezvoltarea țării noastre”⁴⁴. În 1948 s-au accentuat tot mai mult tendința membrilor organizațiilor de tineret spre unitate, spre crearea unei organizații politice unice. La aceasta au contribuit acțiunile comune ale organizațiilor încadrate în F.N.T.D.R. care a apropiat pe tinerii muncitori, țărani, studenți și elevi. La sesiunea din mai 1948 a Consiliului Național al F.N.T.D.R. s-a subliniat necesitatea unificării organizațiilor democratice de tineret. „Sarcina principală ce stă în fața Federației este unificarea tuturor organizațiilor de tineret, lămurirea și educarea maselor de tineret în spiritul învățăturii marxist-leniniste”⁴⁵.

Problema tineretului a stat întotdeauna în atenția partidului comunist. În condițiile în care în fața poporului se punea sarcina complexă a construirii noii societăți socialiste C.C. al P.C.R. a dezbătut problemele mișcării de tineret în plenara din 22—24 decembrie 1948. Plenara a hotărît să se treacă la înfăptuirea unei organizații unice, revoluționare, a tineretului muncitor, organizație bazată pe principiile luptei de clasă „Unitatea organizatorică deplină a tineretului muncitor de la oraș și sate — se spunea în rezoluția C.C. al P.C.R. — va fi o contribuție însemnată la făurirea unității politico-morale a poporului muncitor din țara noastră”⁴⁶. Publicarea rezoluției C.C. al P.C.R. a stîrnit un viu entuziasm în rîndurile tineretului. Ei s-au pronunțat pentru înfăptuirea imediată a organizației unice revoluționare. Apelul C.C. al U.T.M. către toate organizațiile democratice de tineret, publicat în ziarul „Tînărul muncitor” din 10 ianuarie 1949, a stîrnit entuziasm în rîndurile maselor de tineri „Noi — scria „Studentul român” — vedem în înfăptuirea organizației unice a tineretului muncitor un ajutor prețios în creșterea și educarea intelectualilor devotați poporului muncitor, clasei muncitoare”⁴⁷.

Congresul de unificare s-a ținut la București între 19—21 martie 1949 și a adoptat hotărârile de înființare a Uniunii Tineretului Muncitor. Noua organizație revoluționară a tineretului din țara noastră și-a închinat în anii următori întreaga activitate construcției societății socialiste.

Din cele relatate reiese că în anii 1944 — 1949 presa organizațiilor tineretului democrat a mobilizat forțele tinerei generații la traducerea în viață a politicii partidului nostru comunist. Organele de presă ale organizațiilor tineretului democrat a reflectat în coloanele lor entuziasmul nestăvilit al tinerei generații în opera de reconstrucție a țării. Aria tematică, conținutul acestor ziare și reviste au fost foarte variate, în centrul lor stînd problemele de viață ale tineretului. În coloanele lor au publicat articole o

⁴⁴ Ibidem, din 2 iulie 1948.

⁴⁵ „Tînărul muncitor” din 20 mai 1948.

⁴⁶ *Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.M.R. 1948—1950*, București, Edit. P.M.R., 1951, p. 77.

⁴⁷ „Studentul român” din 16 ianuarie 1949.

seamnă de militanți ai organizațiilor de tineret de atunci și care azi au funcții de conducere în partid și în stat și, în primul rînd tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar general al Partidului Comunist Român, în 1944 secretar general al U.T.C. „Scînteia Tineretului” a constituit de fapt purtătorul de idei al politicii P.C.R. în rîndurile tineretului. De asemenea în paginile „Tinereței”, „Tinărului muncitor” au fost consemnate și larg popularizate documentele și politica „partidului comunist din acești ani”. Studentul român” prin articolele publicate în coloanele sale a contribuit la popularizarea politicii P.C.R. în rîndurile tineretului studios. Masa tineretului s-a identificat cu interesele întregului popor în înfăptuirea unei noi societăți.

LA PRESSE DE LA JEUNESSE DURANT LA PÉRIODE NOVEMBRE 1944 — MARS 1949

R É S U M É

Les journaux et revues des organisations de la jeunesse démocratique parus durant la période novembre 1944 — mars 1949 ont reflété dans leurs pages l'enthousiasme de la jeune génération dans l'œuvre de reconstruction du pays et d'édification d'une société nouvelle. La thématique et le contenu de ces journaux et revues ont été particulièrement diverses, étant abordés en général les problèmes brûlants de la jeunesse.

Ces publications ont inséré des articles dûs à de jeunes ouvriers et intellectuels, aujourd'hui membres de la direction du parti et de l'État. Parmi les articles parus durant cette période se font remarquer ceux du camarade Nicolae Ceaușescu, actuellement secrétaire général du Parti Communiste Roumain, qui ont contribué à l'accomplissement du processus complexe d'organisation et de consolidation du mouvement révolutionnaire de la jeunesse de Roumanie.

„Scînteia Tineretului”, „Tinerețea”, „Tinărul muncitor” ont mobilisé les forces de la jeune génération à l'accomplissement de la politique du Parti Communiste Roumain.

INSTAURAREA PUTERII POPULARE ÎN UNELE ȚĂRI DUNĂRENE

DE

ECATERINA CIMPONERIU

În lupta revoluționară dusă de masele muncitoare din România 23 august 1944 a constituit o cotitură de esențială însemnătate. Insurecția armată antifascistă a căreia XXX-a aniversare se sărbătorește anul acesta „a fost — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — o strălucită încununare a eroicei lupte purtate de oamenii muncii, de forțele progresiste ale societății în frunte cu partidul comunist, împotriva fascismului și a războiului, a dominației imperialismului străin, pentru eliberarea socială și națională”¹. Ea a deschis larg calea pentru înfăptuirea unor adinci prefaceri politice, economice și sociale. Masele muncitoare care au participat la insurecția armată au reușit să instaureze în scurt timp guvernul lor, să ia din mâinile claselor exploatare puterea politică și apoi pe cea economică, să desființeze orice fel de exploatare a omului de către om, să construiască într-un timp istoricește foarte scurt o Românie socialistă.

Revoluțiile populare din România și din celelalte țări dunărene, ilustrează pe deplin justetea tezelor marxiste despre lupta contrariilor, motor al dezvoltării sociale. Practica revoluționară a României, Bulgariei, Jugoslaviei, Ungariei și Cehoslovaciei a arătat din nou că ascuțirea contradicțiilor antagoniste, duce inevitabil la rezolvarea lor printr-o explozie, la o revoluție violentă sau mai puțin violentă, fulgerătoare sau de mai lungă durată.

Deseori, în decursul istoriei, clasele exploatare au încercat să rezolve contradicțiile care se materializau în nemulțumirea și hotărîrea de luptă a maselor, prin declanșarea unor războaie nejuste de cotropire îmbrăcînd pe cei nemulțumiți în uniforme și supunîndu-i disciplinei militare. Dar pornite din contradicțiile interne și externe ale statului, aceste războaie, au dus aproape totdeauna nu la rezolvarea, ci la ascuțirea lor, la situații revoluționare și la revoluții.

Cel de-al doilea război mondial, cel mai sîngeros și mai distrugător cunoscut de istorie, a dus la ascuțirea tuturor contradicțiilor și mai ales în țările învinse sau cotropite, la puternice crize de guvernare a reprezentanților claselor exploatare, vinovate într-o formă sau alta de dezastrul acestor țări.

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4. București, Edit. politică, 1970, p. 866.

Un rol important în desfășurarea revoluțiilor populare în țările din centrul și sud-estul Europei, l-a avut călirea promotorilor acestora în mișcarea de rezistență antifascistă. În același timp revoluțiile populare au avut loc într-un cadru internațional foarte favorabil în urma victoriei coaliției antihitleriste în care rolul hotărîtor l-a avut U. R. S. S. care a purtat greul războiului, înfruntînd 70 % din efectivul forțelor armate ale Germaniei naziste și a ieșit din război întărită din punct de vedere militar și al prestigiului ei internațional. Urmărind trupele hitleriste, Armata Sovietică a trecut în a doua jumătate a anului 1944 pe teritoriul țărilor despre care vorbim în acest articol.

Nu este posibil să analizezi în cîteva pagini un fenomen atît de complex, determinat de factori obiectivi și subiectivi, permanenți și de lungă durată, sau întîmplători, proveniți dintr-o anumită conjunctură a situației interne sau externe concrete. De aceea voi încerca să trec în revistă doar principalele contradicții, principalele aspecte ale rezistenței antifasciste și ale situației acestor țări, în momentul eliberării lor de sub jugul fascist, și, ținînd seama de faptul că problema centrală a oricărei revoluții este problema puterii, mă voi ocupa ceva mai pe larg — în măsura spațiului restrîns al unui articol — de împrejurările luării puterii de masele populare, de momentul instaurării regimului democrat popular în țările brăzdate de apele care de mult nu mai sînt albastre ale bătrînei Dunări.

Gradul deosebit de dezvoltare economică și socială, precum și faptul că două dintre aceste țări au fost cîmpionate de Germania hitleristă (Cehoslovacia în 1939 și Jugoslavia în 1941) iar celelalte trei au fost sateliți ai acesteia nu constituie un impediment pentru tratarea în paralel sau comparativă a principalilor factori care au făcut ca între anii 1943 — 1948 puterea să treacă în mina maselor muncitoare din aceste țări.

În România contradicția de bază în preajma revoluției populare a fost cea între muncă și capital la care s-a adăugat și cea dintre țărănime și rămășițele exploatarei moșierești. Deși industria țării era mai slab dezvoltată ca în țările din apusul Europei, în uzine și fabrici lucrau în 1938 peste 400.000 muncitori, dintre care 75 % în întreprinderi cu peste 100 și 20 % în întreprinderi cu peste 1000 de lucrători ².

Gradul înalt de exploatare și concentrare a proletariatului a dus la dezvoltarea conștiinței, solidarității și organizării sale, la creșterea rolului său în viața politică a țării.

Contradicția între muncă și capital se manifesta puternic și în agricultură cu care se îndeletnicea peste 70 % din populația țării ³. Procesul de diferențiere în sînul țărănimii ducea pe lîngă contradicțiile create de rămășițele feudale și la ascuțirea contradicției între burghezia satelor și țărani săraci și mijlocași. La toate acestea se adaugă îngrădirea libertăților democratice încă în anii care au precedat instaurarea dictaturii fasciste. Analiza făcută de P. C. R. în 1931 privind obiectivul strategic și tactica mișcării revoluționare; desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și transformarea ei în revoluție socialistă a rămas valabilă și după instaurarea dictaturii militaro-fasciste — cînd sarcina centrală a mișcării revo-

² N. N. Constantinescu, *Situația clasei muncitoare din România 1914—1944*, București, Edit. politică, 1966, p. 292—293.

³ N. N. Constantinescu și V. Axenciuc, *Capitalismul monopolist în România*, București, Edit. politică, 1962 p. 89.

luționare a devenit lupta împotriva fascismului, împotriva războiului hitle-rist, pentru apărarea independenței, integrității și suveranității țării, pre-cum și în lunile care au urmat după insurecția armată victorioasă din august 1944.

Din punct de vedere al dezvoltării industriei cea mai înapoiată dintre țările dunărene era Bulgaria. Aici nu exista o industrie grea propriu-zisă. Spre deosebire de România unde în 1938 producția industrială avea o pondere de peste 30 % în cadrul venitului național⁴, în Bulgaria ponderea producției industriei era sub 15 %, iar 75 % din populație lucra în agricultură⁵.

Rămășițele feudale fiind aproape inexistente, contradicția de bază era cea între muncă și capital. Partidul Comunist Bulgar, ținând seama de această situație arată că sarcina centrală a forțelor revoluționare era înlăturarea de la putere a burgheziei orășenești și sătești și desființarea în același timp a monarhiei, care polariza în jurul ei cercurile cele mai reacționare⁶.

În Iugoslavia, țara cu mari bogății ale subsolului, industria prelu-crătoare era foarte slab dezvoltată și 78 % din populație era ocupată cu agricultura⁷. Puternice rămășițe feudale și în același timp dezvoltarea capitalismului în agricultură, au sporit contradicțiile la sate, adăugându-se celor dintre capitalul autohton și străin și muncitorii și puternicele contra-dicții naționale existente.

În anii care au premers coterpirii țării de hitleriști, comuniștii iugoslavi puneau în fața maselor muncitoare obiectivul strategic al desă-virșirii revoluției burghezo-democratice și transformării ei în revoluție socialistă⁸.

Deși mai dezvoltată din punct de vedere industrial, Ungaria, care a avut înainte un rol privilegiat în vechea monarhie austro-ungară și a cărei populație agrară reprezenta în 1938 numai 51 %⁹ era în preajma începerii revoluției populare țara dunăreană cu cele mai puternice rămășițe feudale. La puternicele contradicții între muncă și capital, dintre țărani și moși-eri se adăuga și teroarea hortisto-fascistă care n-a încetat de la înăbușirea revoluției socialiste din 1919. Sarcina centrală a mișcării revoluționare era ca și în România și Iugoslavia, rezolvarea obiectivelor antif feudale ale revoluției și trecerea la revoluția socialistă.

O situație mai deosebită din punct de vedere al contradicțiilor interne și a situației revoluționare a avut-o Cehoslovacia, țara cea mai dezvoltată din punct de vedere industrial din Europa centrală, după Germania. Avind o puternică industrie grea (500 kg . oțel pe cap de locuitor) Cehoslovacia depășea în ceea ce privește producția sa industrială de patru ori Iugoslavia sau Bulgaria. Populația agrară reprezenta 33 %¹⁰.

Dintre toate țările dunărene de care se ocupa această lucrare, numai Cehoslovacia a fost republică. Aci au existat cele mai multe libertăți democratice. Revoluția burghezo-democratică fiind dusă pînă la capăt,

⁴ *Anuarul statistic al României*, București, 1964, p. 117.

⁵ *Rezistența Europeană 1938—1945*, București, Edit. militară, 1973, p. 329.

⁶ *Istoria na Balgarskata Kommunisticeska Partia, naucnopopularine ucebnic*, Sofia, p. 183—184.

⁷ Laszlo Nagy *Democraties populaires*, Paris, 1968, p. 20.

⁸ V. Dediđer, *Iosip Broz Tito*, Virșeș, 1953, p. 265—68.

⁹ Laszlo Nagy, *op. cit.*, p. 20.

¹⁰ *Ibidem*.

în vîltoarea avîntului revoluționar de după primul război mondial, cînd Cehoslovacia s-a desprins din monarhia austro-ungară, obiectivul strategic elaborat de partidul comunist cehoslovac, singurul partid comunist din țările dunărene care n-a fost nevoit să activeze în ilegalitate în anii interbelici, a fost revoluția socialistă.

Vom vedea ulterior că în condițiile dramatice create de război și de marile greutăți care i-au urmat, obiectivele strategice prevăzute de partidele comuniste au fost realizate, dar într-un mod și într-un ritm care nu putea fi prevăzut.

La contradicțiile economice, sociale și politice fundamentale și de durată s-a adăugat în anii care au premers cel de-al doilea război mondial, lupta elementelor progresiste, patriotice împotriva tendințelor de capitulare a grupărilor claselor exploatatoare aflate la putere, față de pericolul cotorpirii acestor țări de Germania nazistă în puternicul ei „Drang nach Osten”. Țările dunărene au fost primele victime ale fascismului imperialist german. Începînd din 1934 — 1935, obiectivul principal al forțelor revoluționare, patriotice și antifasciste din aceste țări a devenit lupta împotriva subordonării economice și politice, apărarea ființei, existenței lor iar după căderea lor sub dominația Germaniei naziste, recucerirea independenței, eliberarea lor de sub jugul hitlerist.

Mișcarea de rezistență antifascistă care a avut un rol important în victoria finală asupra Germaniei hitleriste și în transformările revoluționare care au avut loc după cel de-al doilea război mondial, a luat forme variate în diferite țări și în diverse etape ale războiului.

Ceea ce caracteriza însă toate mișcările de rezistență, chiar și pe cea din Ungaria, care nu a reușit să se impună, era caracterul lor profund patriotic, lupta inegală, dar dîrză, eroică, împotriva imperialismului nazist care călca în picioare cu sălbăticie și cinism independența, suveranitatea și demnitatea popoarelor.

Mișcarea de rezistență antifascistă din țările dunărene purta în sine în același timp și simburile revoluționar al luptei împotriva oricărui fel de imperialism și asuprire. Rolul dominant în rezistență al muncitorilor și, antrenați de aceștia, al țăranilor, intelectualilor și al unei părți a micii burghezii orășenești, conducerea luptei antifasciste de reprezentanții clasei muncitoare și în primul rînd de partidele comuniste, sufletul și creierul întregii mișcări de rezistență, a atras după sine transformarea ulterioară a luptei antifasciste în lupta pentru transformări revoluționare, social politice profunde, în puternice revoluții populare.

Răsturnarea guvernelor fasciste și alungarea armatelor hitleriste a însemnat decapitarea virfurilor celor mai reacționare ale claselor exploatatoare și a dus la grăbirea izolării acelor partide ale burgheziei, care nu au participat la mișcarea de rezistență (Iugoslavia și Bulgaria) sau au aderat la Frontul antifascist numai în ultimul moment (România și Ungaria). Rolul conducător al clasei muncitoare și în mișcarea de rezistență și atragerea la luptă a păturilor neproletare a creat noi raporturi de forțe între clase au posibilitatea folosirii unor noi metode de luptă care nu puteau fi prevăzute. Noul raport al forțelor de clasă în țările dunărene și prezența armatei sovietice au favorizat desfășurarea revoluțiilor populare fără război civil și înfăptuirea obiectivului strategic propus în etape mai lungi sau mai scurte.

Unele lucrări apărute în țările democrat-populare, în U.R.S.S. sau în Apus formulează o serie de idei (de multe ori contradictorii) cu privire la nașterea regimului democrat popular, la experiența concretă a fiecărei țări în parte, despre diversitatea și asemănarea tacticilor folosite, despre succesele și greutățile pe calea luptei pentru cîștigarea și consolidarea puterii populare. Majoritatea autorilor consideră că în toate țările dunărene de democrație populară a fost folosită situația revoluționară creată în urma înfringerii fascismului pentru răsturnarea vechii puteri, crearea unui nou aparat de stat, luarea puterii politice și economice de către clasa muncitoare și aliații ei ¹¹. În unele lucrări se socotește că toate țările de democrație populară au ajuns la socialism pe cale pașnică, ca o încoronare a revoluției democratice ¹².

Cred însă că despre calea pașnică propriu-zisă se poate vorbi numai dacă se face abstracție de strînsa legătură existentă între insurecțiile antifasciste și revoluțiile populare care le-au urmat. Insurecția îndelungată din Iugoslavia sau insurecția scurtă dar îndelung pregătită din România, sau din Bulgaria, care lovind în păturile cele mai reacționare ale claselor stăpînitoare a constituit un pas hotărîtor în luarea puterii de către clasa muncitoare și aliații săi nu pot fi considerate momente pașnice în cadrul întregului proces revoluționar care a avut loc în aceste țări.

Pașnic, fără răsturnarea cu forța a puterii de stat (democratice) existente, dar nu fără luptă a fost instaurată dictatura proletariatului. Ținînd seama de faptul că în toate țările dunărene, etapele revoluției s-au întrepătruns, că guvernele muncitorești — țărănești specifice etapei desăvîșirii revoluției burghezo-democratice și-au asumat unele sarcini ale revoluției socialiste, iar guvernele de dictatură ale proletariatului au rezolvat și unele sarcini ale revoluției burghezo-democratice, mă voi opri asupra celui moment din istoria acestor țări, în care preluarea puterii poate fi considerată rezolvată definitiv în favoarea maselor muncitorești.

În România acest moment a avut loc la 6 martie 1945, cîteva luni după desfășurarea insurecției armate antifasciste.

Condusă de P.C.R., legată prin front unic cu P.S.D. din aprilie 1944 ¹³, mișcarea de rezistență antifascistă începută odată cu instaurarea dictaturii militaro-fasciste, se baza înainte de toate pe muncitorii din marile centre industriale. În preajma insurecției în uzine și în fabrici comitetele patriotice organizau acțiuni de sabotaj și de protest împotriva mizeriei și a războiului, pentru răsturnarea guvernului antonescian. 300 de echipe de șoc înarmate ale formațiunilor patriotice la București și alte 600 la Ploiești și alte centre industriale ale țării așteptau declanșarea insurecției cu sarcina de a acționa din primul moment împreună cu unitățile militare. Mii de muncitori erau pregătiți pentru a se alătura echipelor de șoc în prima zi a insurecției ¹⁴.

Starea de spirit antifascistă a muncitorilor, țăranilor și a unei însemnate părți a intelectualității a avut o influență puternică asupra ostașilor,

¹¹ A. Spirkin, *Lenin sur l'état et la démocratie*, Moscova, 1970, p. 16.

¹² Szabo Balint, *Népi demokracia es foradalom elmelet* (Teoria democrației populare și a revoluției), Budapesta, 1970, p. 102.

¹³ A. Petric și G. Tuțui, *Unificarea mișcării muncitorești din România*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1958, p. 25.

¹⁴ V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu și T. Udrea, *Din cronica unor zile istorice*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1971, p. 69.

fii de muncitori și de țărani și asupra ofițerilor patrioți. În decursul anului 1944 hotărîrea de a ieși din războiul hitlerist devenise foarte puternică în rîndurile soldaților. Aceasta constituia un semn al crizei întregii guvernări antonesciene care nu se mai putea baza pe armată, care înainte a constituit principalul său sprijin ¹⁵.

În preajma insurecției s-a întărit legătura P.C.R. și cu reprezentanții cadrelor superioare ale armatei cu casa regală și cu conducătorii partidelor burgheze, în general anglo-francofile. Sub presiunea evenimentelor, după îndelungate tergiversări, în iunie 1944 conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. s-au declarat de acord cu încheierea unei coaliții antihitleriste împreună cu P.C.R. și P.S.D. Ei nu au admis participarea la acest bloc a organizațiilor care au alcătuit începînd din 1943 Frontul patriotic antihitlerist (Uniunea Patrioților, Frontul Plugarilor, Uniunea Oamenilor Muncii maghiari, M.A.D.O.S.Z., Partidul Socialist Țărănesc și gruparea liberală condusă de Gh. Tătăărăscu) ¹⁶.

Tot atunci P.C.R. a creat împreună cu un grup de ofițeri superiori, comitetul militar, care a avut sarcină să coordoneze și să organizeze activitatea comună a armatei și a formațiilor de luptă patriotice în vederea declanșării insurecției antifasciste ¹⁷.

În condițiile în care criza guvernului antonescian a ajuns la apogeul său, cînd aparatul de stat a fost dezorganizat, în țară domina haosul și ura împotriva guvernanților fasciști și cînd armata sovietică a declanșat o puternică ofensivă pe linia Iași-Chișinău, insurecția armată a reușit pe deplin.

Într-un timp foarte scurt forțele insurecționale au izgonit trupele germane de pe o suprafață de peste 150 mii km² din teritoriul țării ¹⁸. Luptînd ulterior alături de armata sovietică, timp de încă 250 de zile armata română a contribuit nu numai la eliberarea întregii țări dar și la izgonirea hitleriștilor din Ungaria și Cehoslovacia ¹⁹.

Victoria insurecției armate din România a facilitat prăbușirea întregului sistem de apărare a hitleriștilor din Balcani și din Europa centrală, contribuind la eliberarea mai grabnică a tuturor țărilor dunărene.

Muncitorii și țăranii, ostașii care luptau pe frontul antihitlerist, intelectualii antifasciști, forțele progresiste care sub conducerea P.C.R. au susținut insurecția armată erau gata să continue lupta, îmbinînd participarea activă la războiul antihitlerist cu activitatea efervescentă pentru realizarea unor profunde transformări în societatea românească. Avînd în vedere faptul că insurecția nu a afectat baza economico-socială a orînduirii existente și că în guvernul prezidat de generalul Sănătescu au continuat să predomine reprezentanții burgheziei și ai moșierimii, pe lîngă sarcinile antifasciste și antiimperialiste ale revoluției populare începute

¹⁵ *România în războiul antihitlerist*, București, Edit. militară 1966, p. 43—44.

¹⁶ E. Cimponeriu, *Criza guvernării antonesciene în lunile care au premers istoricul act de la 23 august 1944*, în „Studii” nr. 4 1966.

¹⁷ I. Popescu-Puțuri, Gh. Zaharia și I. Rădulescu, *Insurecția antifascistă din august 1944 și participarea României la înfrîngerea Germaniei*, în „Analele I. I. S. P.”, nr. 2 din 1965.

¹⁸ Colonel E. Bantea, *Participarea armatei române la obținerea victoriei împotriva Germaniei hitleriste*, în volumul *9 Mai 1945 — 9 Mai 1970*, București, Edit. Militară, 1970, p. 62.

¹⁹ Miron Constantinescu, C. Daicoviciu, St. Pascu, Tr. Lungu, I. Oprea, A. Petric, Al. Porțeanu, Gh. Smarandache, *Istoria României, Compendiu* București, Edit. politică, 1971, p. 453 — 456.

la 23 August 1944, corespunzând contradicțiilor sociale fundamentale, la ordinea zilei era de acum și desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, asigurarea libertăților democratice necesare desfășurării luptei maselor, desființarea rămășițelor feudale și instaurarea unui guvern popular.

Ieșit dintr-o îndelungată ilegalitate, P.C.R. a pornit imediat după eliberare, la întărirea muncii de organizare și de propagandă în vederea acestor țeluri. În scurt timp numărul membrilor de partid a crescut pînă la peste 100.000, P.C.R. devenind principalul partid politic, forța conducătoare a revoluției populare ²⁰.

În situația cînd raportul de forțe era evident schimbat în favoarea maselor muncitoare, acestea erau hotărîte să nu admită ca roadele victoriei împotriva fascismului să fie folosite de clasele dominante pentru revenirea la regimul existent între cele două războaie mondiale. Condițiile internaționale erau de asemenea foarte favorabile pentru ca forțele revoluționare să nu se oprească la rezolvarea sarcinilor antifasciste și anti-imperialiste ale revoluției populare ²¹. Linia politică justă a partidului și tactica sa corespunzătoare situației noi create după insurecția armată au ajutat masele muncitoare din România să parcurgă în cîteva luni, un drum pe care în condiții obișnuite nu l-a putut parcurge într-un secol. Concomitent cu uriașele eforturi depuse pentru zdrobirea Germaniei naziste și folosindu-se de libertățile democratice asigurate de cele două guverne Sănătescu, care s-au succedat, pentru organizarea clasei muncitoare și întărirea alianței acesteia cu țărănimea muncitoare, organizînd mari manifestații în orașe și adunări populare la sate, P.C.R. a mobilizat oamenii muncii să devină imediat după 23 August adevărații stăpîni asupra orașelor și satelor și să realizeze numai în 6 luni după eliberarea lor națională și instaurarea puterii populare. Ritmul rapid al transformărilor revoluționare a fost facilitat prin întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare, a frontului unic al comuniștilor și al social-democraților și prin trecerea imediat după insurecție la organizarea în sindicate revoluționare a muncitorimii care trebuia să fie motorul întregii lupte pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice. În cîteva luni, sindicatele unitare, create la 1 septembrie 1944, au cuprins 500 000 de muncitori, constituind o puternică forță de șoc în lupta pentru instaurarea puterii populare ²².

Principalele pîrghii ale mobilizării maselor țărănești la luptă pentru interesele lor vitale au fost organizațiile comuniste organizate la sate, comitetele țărănești, comitetele de reformă agrară ²³ și organizațiile locale ale Frontului Plugarilor și ale M.A.D.O.S.Z.-ului. Acțiunile revoluționare ale țărănimii au început cu alungarea elementelor fasciste de la conducerea comunei, alegerea unor noi primari, confiscarea și darea în folosință țăranilor săraci a moșiilor celor fugiți cu ocazia insurecției.

În septembrie 1944 P.C.R. a elaborat platforma Frontului Național Democrat, iar la 12 octombrie a fost creat Comitetul național al frontului din care făceau parte, alături de reprezentanții P.C.R. și P.S.D., și sindi-

²⁰ *Ibidem*, p. 456.

²¹ Gh. Zaharia, I. Alexandrescu, M. Fătu, P. Nichita, C. Olteanu, Gh. Tutui, V. Zaharescu, *România în anii revoluției democrat-populare, 1944 — 1947*, București, Edit. politică, p. 47.

²² *Istoria României, Compendiu*, p. 459.

²³ Tr. Urea, *Cu privire la rolul comitetelor țărănești și despre unele particularități ale revoluției populare din „România” în „Studii” nr. 4 din 1956.*

catele, Frontul Plugarilor, M.A.D.O.S.Z-ul și reprezentanții diferitelor organizații cu caracter democratic și antihitlerist a intelectualilor, a tinerețului, a femeilor, a diferitelor minorități naționale ²⁴. Depășind cu mult obiectivele Blocului național democratic, în sinul căreia colaborarea devenise din ce în ce mai formală (la 12 octombrie reprezentanții partidelor muncitorești au ieșit din B.N.D.). Frontul Național Democrat a stat în lunile care au urmat în fruntea tuturor acțiunilor maselor: înlocuirea primarilor și prefecților reacționari; epurarea verigilor de jos ale aparatului de stat și ale întreprinderilor de elemente fasciste și profasciste; organizarea prin comitete muncitorești pe întreprindere a controlului asupra producției, deși fabricile aparțineau în continuare capitaliștilor; intrarea cu forță în pământurile moșierești fără a aștepta legiferarea tărăgănată a reformei agrare și pînă la urmă instaurarea unui regim muncitoresc țărănesc.

Masele mobilizate de F.N.D. au acționat de cele mai multe ori peste capul celor trei guverne prezidate de militari. Majorității din guvern i s-a opus puterea organelor create de oamenii muncii care au avut posibilitatea să folosească în interesul desfășurării activității lor revoluționare și existența în aceste guverne a reprezentanților forțelor democratice. În primul guvern Sănătescu a fost numai cîte un singur reprezentant al P.C.R. și P.S.D. Sub presiunea maselor în cel de al doilea guvern Sănătescu, sint deja 7 miniștri reprezentînd F.N.D., iar în guvernul Rădescu, format la 6 decembrie 1944, F.N.D. și-a păstrat același număr de departamente ²⁵.

În primele luni ale anului 1945 lupta între forțele revoluționare și reacțiune a luat de multe ori forme violente. Reprezentanții claselor exploataatoare făceau eforturi disperate pentru a stăvili lupta maselor, dar influența lor era slăbită din cauza politicii lor de ezitare din timpul războiului, a slabei lor participări la insurecția antifascistă și a neînțelegerii faptului că aceasta a deschis un torent revoluționar care nu mai putea fi oprit. Cu toate că reacțiunea a încercat să oprească cu forța armelor în multe locuri ocuparea pământurilor moșierești și înlocuirea vechilor autorități ²⁶, în luna februarie 1945 țaranii de pe tot întinsul țării au trecut la confiscarea pământurilor moșierești și din 58 de prefecturi, 52 erau în mîna F.N.D. ²⁷.

Amenințările generalului Rădescu cu declanșarea unui război civil și provocările singeroase organizate cu ocazia manifestărilor de la 24 februarie au avut efectul contrar celui așteptat de forțele reacționare. Prin uriașe manifestații și prin mii de moțiuni adresate regelui, masele cereau demiterea imediată a generalului reacționar și instaurarea unui guvern al F.N.D. Incidentele singeroase provocate de reacțiune au atras atenția și protestele forțelor aliate, care la conferința de la Ialta au hotărît sprijinirea popoarelor eliberate în lupta lor pentru un regim democrat ²⁸. La 28 februarie sub presiunea maselor, regele l-a înlăturat pe Rădescu încercînd însă prin diferite tergiversări și manevre să împiedice formarea unui guvern de largă concentrare democratică. La 6 martie el a fost însă nevoit să accepte instaurarea primului guvern într-adevăr democratic

²⁴ *România în anii revoluției democrat-populare*, p. 88 — 89.

²⁵ *Din cronică unor zile istorice*, p. 174 — 75, 185.

²⁶ Mihai Fătu, *Sfîrșit fără glorie*, București, Edit. științifică, 1972, p. 101 — 110.

²⁷ *România în anii revoluției democrat-populare*, p. 113 — 117.

²⁸ Laszlo Nagy, *Démocraties populaires*, Paris, 1968, p. 54 — 55.

din istoria țării, expresie a alianței revoluționare muncitorești-țărănești, guvernul condus de eminentul om de stat dr. Petru Groza. În esență acest guvern a fost, așa cum arătase Lenin în situații similare încă la începutul secolului, o expresie a victoriei revoluției burghezo-democratice, un guvern al dictaturii clasei muncitoare în alianță cu țărăimea muncitoare ²⁹.

Dar guvernul instaurat la 6 martie nu a fost exclusiv muncitoresc-țărănesc. Între miniștrii săi se găseau și unii fruntași ai P.N.Ț. și P.N.L. care au părăsit în semn de protest aceste partide încă înainte de 23 august, ofițeri patrioți care au luat parte la insurecția armată, reprezentanți ai intelectualității progresiste și ai micii burghezii orășenești. Guvernul dr. Petru Groza, guvern de largă concentrare democratică, reflectă deci alianțele create prin lupta antifascistă încă înainte de 23 august și raportul nou de forțe, rezultat al luptei maselor în lunile care au urmat insurecției armate ³⁰.

23 August 1944 și 6 martie 1945 fac parte dintr-un unic proces revoluționar neîntrerupt. Acest proces continuă și după 6 martie pe o treaptă superioară tocmai fiindcă problema puterii a fost în esență rezolvată. Legiferarea reformei agrare, continua democratizare a vieții publice, măsurile economice luate din inițiativa P. C. R., pentru a împiedica specula, inflația și sabotarea economiei de către clasele exploatare, măsuri cu caracter anticapitalist, au permis pe de o parte ducerea la capăt a sarcinilor pe care România și le asumase în războiul antihitlerist iar pe de altă parte lichidarea rămășițelor feudale, refacerea economiei țării, izolarea treptată a partidelor burgheze, abolirea monarhiei și trecerea la etapa socialistă a revoluției populare.

În Bulgaria momentul instaurării puterii a coincis cu cel al terminării insurecției armate antifasciste.

În preajma insurecției aci a existat o puternică mișcare de partizani și o armată insurecțională populară de eliberare care în decursul anilor 1943 — 1944 a respins mai multe atacuri a zeci de mii de jandarmi și polițiști. În fruntea rezistenței era Frontul patriei inițiat de partidul muncitoresc (comunist), front la care au participat și Partidul Social Democrat, Uniunea Agrară, și gruparea antifascistă, antimonarhistă Zveno ³¹.

Existența Frontului patriei cu organizații locale numeroase și a mișcării de partizani și refuzul categoric al burgheziei de a lupta împotriva hitleriștilor a întărit caracterul muncitoresc țărănesc al rezistenței și a făcut posibilă ca pe stindardul ei să fie înscrise deja în 1943 lozinca instaurării unui guvern de democrație populară corespunzând dictaturii revoluționare a muncitorilor și țăranilor ³².

În iulie 1944, guvernul fascist a organizat o nouă acțiune de mare amploare împotriva partizanilor și comitetelor locale ale frontului patriei. Și această ofensivă a fost respinsă de forțele patriotice ³³. În ajutorul acestora a venit și noua situație creată după insurecția armată din România, când trupele sovietice înaintînd nestingherite au ajuns în numai cîteva zile la granița Bulgariei. La 5 septembrie, guvernul U.R.S.S. văzînd că

²⁹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. IX, București, Edit. de Stat pentru Lit. politică, 1955, p. 41.

³⁰ Gh. Tuțui, *Les partis politiques de la coalition démocratique en Roumanie*, București, 1969, p. 7—9.

³¹ Francois Fejtő, *Histoire des démocraties populaires*, Paris, 1968, p. 98.

³² Henri Bernard, *Histoire de la résistance européenne*, Paris, 1968, p. 98.

³³ *Istoria na Balgarskata Komunisteska partia*, p. 206—207.

în ciuda promisiunilor lor guvernanti bulgari tergiversează dezarmarea trupelor hitleriste a declarat război Bulgariei. În aceste condiții Frontul patriei a hotărât trecerea la insurecția armată. La 2 septembrie partizanii au coborât din munți și împreună cu comitetele Frontului patriei au preluat administrația a numeroase orașe și sate, reușind să elibereze ca și forțele patriotice din România încă înainte de 8 septembrie, când forțele sovietice au pătruns în Bulgaria, o mare parte a țării. Ca și în România, în Bulgaria, masele populare au așteptat emisarii primului stat socialist nu cu arme ci cu flori³⁴.

După o grevă politică de masă care a cuprins toate orașele țării în dimineața zilei de 9 septembrie forțele insurecționale la care au aderat și unele unități ale armatei au ocupat clădirile publice din capitală, au luat cu asalt ministerele și au arestat membrii guvernului și regenții fasciști. Tot atunci a fost constituit guvernul Frontului patriei. Prima măsură a noului guvern a fost declararea războiului Germaniei hitleriste. Armata bulgară epurată de elementele fasciste a participat pe urmă alături de armata sovietică la eliberarea Iugoslaviei și a Ungariei³⁵.

Guvernul Frontului patriei a fost de la început un guvern revoluționar muncitoresc-țărănesc. La el au participat organizațiile și partidele care au luptat împreună împotriva fascismului, ani de-a rândul în mișcarea de rezistență³⁶.

Partidul comunist a ieșit din ilegalitate cu aproximativ 8000 de membri, dar înconjurat cu un număr mare de simpatizanți. După eliberare, numărul membrilor de partid a crescut vertiginos. Deși în primul guvern comunistii au deținut numai patru portofolii din 16, influența lor asupra desfășurării întregului proces revoluționar a fost hotărâtoare³⁷. Burghezia colaboraționistă și regele s-au demascat și izolat de mase în anii luptei antifasciste. Aparatul de stat deși nu a fost distrus în întregime, a fost curățat imediat după eliberare de elementele fasciste, colaboraționiste.³⁸

Ministerul de interne și conducerea armatei au fost preluate în întregime de reprezentanții forțelor revoluționare. Jandarmeria a fost desființată și ca și în România prefecții și primarii reacționari au fost înlocuiți, cu elemente democratice.

Programul guvernului Frontului patriei prevedea de la început pe lângă sarcinile legate de continuarea războiului, defascizarea țării și reconstrucția sa, desființarea tuturor societăților cu caracter monopolist, controlul statului asupra întreprinderilor capitaliste, monopolul său asupra comerțului exterior, încurajarea cooperăției etc.³⁹.

Gh. Dimitrov, încercatul luptător comunist care în 1945 s-a întors din emigrație și-a preluat conducerea țării, a scris încă în zilele insurecției că în scurt timp, Bulgaria eliberată de fasciști va deveni și republică dar „nu o republică sovietică ci o republică populară, în care majoritatea covârși-

³⁴ *Marea conflagrație a secolului XX*, București, Edit. politică 1971, p. 412 — 413.

³⁵ Henri Bernard, *op. cit.*, p. 93.

³⁶ *Rezistența europeană*, p. 352 — 54.

³⁷ Laszlo Nagy, *op. cit.*, p. 50.

³⁸ Gh. Stefanov, *Politica externă a Bulgariei*, în „Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale, din octombrie 1968.

³⁹ E. Kamenov, *Politica internă a Bulgariei*, în *ibidem*.

toare a poporului, muncitorii, țărani și meseriași vor juca rolul conducător”⁴⁰.

Regimul democrat popular din Bulgaria, rezolvînd treptat unele sarcini burghezo-democratice, a trecut foarte repede la rezolvarea sarcinilor socialiste ale revoluției populare. În decursul anilor 1945 — 1946 tribunalele populare au judecat vinovații de război dintre care foarte mulți erau membrii ai partidelor burgheze. Ceea ce a mai rămas din vechiul aparat de stat a fost curățat și de reprezentanții partidelor burgheze⁴¹. Organele locale ale Frontului patriei au devenit osatura pe care a fost construit noul aparat de stat. Văzîndu-și și puterea și influența total subminate, reprezentanții partidelor burgheze s-au ferit să se prezinte la alegerile din noiembrie 1945. În lipsa lor, partidele Frontului popular la care a aderat și partidul independenței au obținut 88% din voturi. Cu un an mai tirziu, printr-un plebiscist, masele populare s-au pronunțat pentru abolirea monarhiei⁴². A fost proclamată Republica Populară Bulgaria.

Pentru a se asigura pe deplin victoria revoluției populare, trebuia să fie rezolvată și problema puterii economice, depozitînd burghezia și de mijloacele de producție care-i aparțineau⁴³.

În primăvara anului 1946 a avut loc o reformă agrară, care a dus la desființarea gospodăriilor chiburești. În toamna acestui an a avut loc naționalizarea principalelor mijloace de producție. Deși prin caracterul său regimul democrat popular instaurat la 9 septembrie 1944 a fost în esență un regim socialist, reforma agrară și naționalizarea a trebuit să fie amînată pînă după înfrîngerea definitivă a hitleriștilor. În septembrie 1946, industria minieră și cea a transporturilor a trecut în mîna statului. A început procesul de refacere a industriei și în același timp cel de industrializare, menită să învingă rămînerea în urmă a Bulgariei, transformînd-o dintr-o țară agrară într-o țară industrială-agrară.

În 1947, cînd 80% din industrie era în mîna statului, a început primul plan bienal de construire a socialismului. Concomitent cu transformările revoluționare care au avut loc în domeniul industriei începînd din 1945 și cooperativizarea agriculturii înainta cu pași rezezi. Puterea populară a sprijinit de la început, crearea diferitelor forme de cooperație. În aprilie 1945, înainte de terminarea războiului a fost votată o lege specială, privind încurajarea cooperației⁴⁴. La începutul anului 1946 aproape 50000 de familii țărănești lucrau deja în cooperative de producție. Guvernul frontului patriei, a creat deci posibilitatea trecerii treptate dar rapide la socialism pe o cale specific bulgară, în condițiile unei agriculturi cu puternice tradiții cooperatiste și ale unei industrii slab dezvoltate. Conducerea partidului comunist, principalul promotor al transformărilor revoluționare, foștii partizani, participanți la rezistență au stat în fruntea maselor și în anii construirii noii orînduiri.

⁴⁰ Gheorghe Dimitrov, *Opere alese*, București, Edit. Politică 1959 p. 428.

⁴¹ E. Kamenov art. cit.

⁴² Petar Dragoliubov Ostoici, *Rolul Frontului Patriei în înfrîngerea unității forțelor politice din Bulgaria*, în volumul *Politica de alianțe ale P. C. Bulgar în anii 1944 — 48*, Buc. 1971, Biblioteca de istorie Seria B.

⁴³ Gh. Dimitrov, *Opere alese*, p. 484.

⁴⁴ E. Kamenov, art. cit.

În Iugoslavia exemplul și mai evident, în ceea ce privește rolul rezistenței antifasciste în desfășurarea revoluției populare, momentul luării puterii de către masele populare coincide cu cel al eliberării de sub jugul fascist.

La sfârșitul anului 1943, în ciuda reprimărilor barbare de către armatele fasciste de ocupație, aproape două treimi din teritoriul țării era în mâinile armatei de eliberare. Războiul de partizani începuse imediat după cucerirea țării de către fasciști a devenit un război popular generalizat și organizat pe baze militare ⁴⁵. Din satele și orașele eliberate au fost izgozniți nu numai ocupanții germani, italieni sau maghiari dar și reprezentanții vechiului aparat de stat și colaboratorii lor ⁴⁶.

La 29 noiembrie 1943, la a doua sesiune a Vecei antifasciste de eliberare națională, adunarea reprezentanților comitetelor populare a ales Consiliul antifascist de eliberare națională prezidat de I. B. Tito, care a devenit primul guvern democratic al țării exercitând puterea executivă în toate regiunile eliberate ⁴⁷. Reprezentanții în acest guvern popular au fost numai clasa muncitoare și țăranii participanți la mișcarea de rezistență. Guvernul Vecea ca și Comitetele antifasciste locale au fost conduse direct de Partidul comunist din Iugoslavia, sufletul luptei eroice a întregului popor pentru eliberare națională și socială. Dar cu tot caracterul său de clasă, noul aparat de stat nu a trecut în această perioadă la măsuri antimosieriești sau anticapitaliste. Comuniștii au ținut seama că sarcina centrală a momentului era lupta împotriva fascismului și această luptă nu trebuia să fie stinjenită printr-o ascuțire a luptei de clasă în regiunile eliberate. Măsuri de expropriere au fost luate în decursul anilor 1943 — 1944 numai împotriva moșierilor sau proprietarilor de întreprinderi colaboraționiști care au fugit cu ocazia eliberării regiunilor respective de către armata de eliberare națională ⁴⁸.

Insurecția antifascistă din România a creat condiții mai favorabile operațiilor armatei populare de eliberare din Iugoslavia, punându-i pe hitleriști în situația de a se retrage grabnic și de multe ori în panică din această regiune a Europei. La 6 septembrie 1944 au ajuns la granița Iugoslaviei primele unități ale armatei sovietice. Armata de eliberare care controla în această perioadă 67 % din teritoriul țării, a eliberat la 28 octombrie împreună cu armata sovietică Belgradul. Curățirea completă a Iugoslaviei de naziști, a durat însă până la 15 mai 1945 ⁴⁹.

După aproape patru ani de luptă, forțelor revoluționare li s-a deschis posibilitatea trecerii la înfăptuirea unei transformări economice și sociale profunde. În momentul eliberării țării vechiul aparat de stat practic nu mai exista, puterea fiind în mâinile Comitetului de Eliberare Națională, a comitetelor populare, a Vecei antifasciste, reprezentanților clasei muncitoare și a țăranimii.

În noul guvern provizoriu format la 7 martie 1945 în frunte cu mareșalul Tito, guvern al Frontului național, au fost totuși admiși pe baza unor

⁴⁵ Iosip Broz Tito, *Voina Dela* (Opere militare), Belgrad, vol. II, p. 351.

⁴⁶ E. Kolacovici, *Prețul libertății*, București, Edit. politică, 1968, p. 13.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 14

⁴⁸ László Nagy, *op. cit.*, p. 37

⁴⁹ *Rezistența europeană*, ..., p. 322.

înțelegeri anterioare ca Subasić, reprezentantul guvernului din emigrație și a hotărârii Conferinței de la Ialta, patru reprezentanți ai guvernului de la Londra. Scopul acestei concesi era evident facilitarea recunoașterii internaționale depline a noului stat. În consiliul antifascist de eliberare națională, transformat în august 1945 într-o adunare națională provizorie, au fost primiți din același motiv un număr de foști deputați din ultimul parlament iugoslav, care nu se compromisera prin colaborare cu inamicul⁵⁰.

Puterea a rămas însă tot timpul în mâna maselor conduse de Partidul Comunist. În Iugoslavia nu a existat nici o perioadă de dualitate a puterii. Burghezia și partidele burgheziei și ale moșierimii au fost de la început izolate. Înțelegând totala lipsă de perspectivă a activității lor în guvernul condus de partidul comunist, în octombrie 1945, au demisionat și ultimii reprezentanți ai fostului guvern din emigrație⁵¹.

La 11 noiembrie 1945 au avut loc alegeri pentru adunarea constituantă. 90 % din totalitatea voturilor au fost acordate frontului popular. Peste 8 milioane de alegători și-au manifestat încrederea și simpatia față de comuniști și de reprezentanții mișcării de eliberare națională⁵².

Cîteva zile mai tîrziu la 29 noiembrie 1945, cu ocazia celei de a treia aniversări a nașterii Vecei populare antifasciste printr-un document al adunării constituante a fost abolită monarhia și a fost proclamată Republica Populară Federativă Iugoslavia⁵³.

Etapa burghezo-democratică a revoluției democrat-populare a fost rezolvată din mers, trecîndu-se într-un timp foarte scurt la rezolvarea sarcinilor socialiste ale revoluției populare. Puterea politică cîștigată încă din anii insurecției a fost pusă în foarte scurt timp în acord cu puterea economică.

În decursul lunii august 1945 a fost adoptată legea pentru reforma agrară lichidîndu-se rămășițele feudale. Pămîntul confiscat a fost dat în primul rînd foștilor luptători din rezistență sau familiilor lor. Tot în decursul anului 1945 monopolurile și bunurile inamice au fost confiscate executîndu-se și o reformă monetară cu caracter anticapitalist. În toamna anului 1946 s-a trecut la naționalizarea întregii industrii cu excepția celei mici locale⁵⁴. Au fost naționalizate și comerțul cu ridicata, băncile, societățile de asigurare și transporturile. Clasele exploatatoare au pierdut astfel, după puterea politică, și pe cea economică. Naționalizarea completă a industriei a permis trecerea în anul 1947 la înfăptuirea primului plan cincinal de construire a socialismului. Obiectivele acestui plan erau: lichidarea stării de înapoiere economică a țării, întărirea puterii economice și de apărare, refacerea întreprinderilor și gospodăriilor țărănești care au fost distruse în timpul războiului, dezvoltarea sectorului socialist în industrie, întărirea sectorului cooperatist la sate și ridicarea nivelului de trai al populației⁵⁵.

⁵⁰ S. V. Dedijer, *op. cit.*, p. 423 — 424.

⁵¹ Iosip Broz Tito, *Iugoslavia socialistă și politica ei*, București, Edit. Politică, 1972, p. 27.

⁵² Francois Fejtő, *op. cit.*, p. 53.

⁵³ R. Kolacovici, *op. cit.*, p. 426.

⁵⁴ Francois Fejtő, *op. cit.*, p. 83 — 84.

⁵⁵ I. Kardely, P. C. *din Iugoslavia în lupta pentru independența popoarelor din Iugoslavia, pentru puterea populară* în „Pentru pace trainică și democrație populară” din 10 noiembrie 1947.

Zămislită în decursul unui îndelungat război de eliberare națională, Iugoslavia, a deschis șirul revoluțiilor populare în Europa. Organele centrale, regionale și locale ale rezistenței au devenit după eliberare noile organe ale puterii de stat care au vegheat ca și înainte în anii ocupației și ai insurecției populare ca interesele maselor să fie respectate, și interesele noului stat socialist, independența și suveranitatea sa națională să fie apărute.

Momentul instaurării noii puteri în Ungaria, a avut loc mai târziu decât în Iugoslavia, Bulgaria sau în România. Se socotește în general că abia în vara anului 1947 în condiții specifice complexe și după o luptă grea și foarte complicată a fost instaurat regimul democrat popular *.

Toate acestea sînt în strînsă legătură cu situația Ungariei din anii antebelici și ai celui de al doilea război mondial. Sprijinind vechile tendințe revizioniste și revanșiste ale claselor conducătoare din Ungaria și politica lor externă germanofilă, Hitler le-a ajutat să-și satisfacă poftele imperia-liste. Prin dictate fasciste patronate de Germania nazistă și acțiuni agresive, Ungaria horthystă a smuls teritorii întinse din trupul Cehoslovaciei cötropite, a României terorizate de Axa fascistă și a Iugoslaviei invadată de trupele germane. Demagogia patriotardă și teroarea fascistă au inhibat rezistența poporului maghiar, împiedicîndu-l să se impună în ciuda unor mari sacrificii aduse de comuniști și de alți patrioți și antifasciști. Spre deosebire de țările unde a avut loc o puternică luptă de partizani sau în care, ca în România, o insurecție minuțios pregătită a dus la răsturnarea regimului fascist, eliberarea Ungariei a fost anevoioasă, realizîndu-se numai prin lupte grele duse de armata sovietică împreună cu armata română și cea bulgară. Cu toate acestea mișcarea de rezistență a avut ulterior un rol important în nașterea și dezvoltarea revoluției populare.

În martie 1944 armata hitleristă a ocupat Ungaria. În luna mai după insistențe îndelungate ale partidului comunist (care din 1943 a fost denumit partidul păcii), pentru crearea unei coaliții antifasciste care să încheie o pace separată cu aliații și să izgonească pe hitleriști ⁵⁶, s-a ajuns la o înțelegere între comuniști, sociali-democrați și partidul independent al micilor agrarieni și a fost format Frontul anti-fascist ungar ⁵⁷. După insurecția armată din România și din Bulgaria, mișcarea de rezistență din Ungaria a luat noi forme și proporții. În septembrie 1944 a fost creat Frontul unic Muncitoresc. Tot atunci Frontul ungar și Consiliul de eliberare de la Londra în frunte cu vechiul luptător democrat burghez Mihai Karolyi, s-au adresat lui Horthy cerînd să încheie imediat armistițiul ⁵⁸. La 11 octombrie armistițiul a fost iscălit, dar patru zile mai târziu, Horthy a fost forțat să demisioneze și puterea a fost predată de hitleriști guvernului Szálasi, reprezentant al partidului fascist „Crucile cu săgeți”. S-a dezlănțuit o teroare fără seamăn. Mii de rezistenți au fost arestați, foarte mulți uciși sau deportați împreună cu evreii din Ungaria în lagărele de exterminare germane ⁵⁹.

* Vom vedea în continuare, trecînd în revistă, deși sumar, situația concretă din anii 1945 — 1947, că această apreciere are multe aspecte reale și este totuși încă discutabilă.

⁵⁶ Csátári Dániel și Esti Béla, *Ölveneves a Part* (Partidul are 50 de ani), Budapesta, 1968.

⁵⁷ Csátári Daniel, *Forgoszéiben* (În vîltoarea timpului), Budapesta, 1969, p. 356

⁵⁸ Kassai Elele și Somlay Morgit, *A felszabadulás kronikája* (Cronica eliberării) Budapesta, 1970, p. 10 — 11.

⁵⁹ Ibidem, p. 35 — 38.

Analizând cauzele eșecului acestei acțiuni, Partidul Comunist din Ungaria arăta că spre deosebire de România, în Ungaria întoarcerea armelor nu a fost pregătită pe baza unui plan bine gândit, n-a existat nici o pregătire ideologică a maselor, n-a fost demascată „himera reacționară a Ungariei Mari”, muncitorii și țărani n-au fost mobilizați la luptă și n-au fost înarmați⁶⁰. Trăgînd învățămintele necesare, Partidul Comunist a trecut cu ajutorul foștilor partizani din Slovacia la organizarea primelor detașamente de partizani. Din inițiativa comunistilor a fost creat Comitetul Național de Eliberare la care a participat și P. S. D., Partidul național țărănesc și Partidul micilor agrarieni. Comitetul militar înființat în scopul organizării unei insurecții naționale antifasciste a fost însă în curînd arestat și membrii săi împușcați⁶¹. În luna noiembrie, în Seghedin eliberat a luat naștere Frontul Național al Independenței din care făceau parte pe lîngă cele două partide ale clasei muncitoare și sindicatele și reprezentanții partidelor burgheze: Partidul democratic burghez, Partidul independent al micilor agrarieni și Partidul național țărănesc. La Frontul Național au participat și un număr de ofițeri horthyști ceea ce a dus la multe discuții între reprezentanții rezistenței întorși din emigrație și acei din interior care voiau ca armata să lupte în cadrul Frontului național dar numai după ce rămășițele horthyste din sînul ei vor fi lichidate⁶².

Tot în noiembrie 1944 se constituie la Seghedin o Adunare Națională și un guvern provizoriu în frunte cu generalulul Dólnoki Béla care în decembrie declară război Germaniei și în ianuarie iscălește în numele poporului maghiar armistițiul la Moscova⁶³.

Eliberarea țării de armata sovietică cu contribuția armatei române și armatei bulgare, activitatea Partidului comunist și a mișcării de rezistență, ascuțirea tuturor contradicțiilor din cauza distrugerilor provocate de război a mizeriei și a foametei au creat posibilitatea începerii și desfășurării într-un timp relativ scurt a revoluției populare.

După eliberare guvernul provizoriu s-a mutat în capitală. Programul de acțiune a guvernului elaborat încă la 30 noiembrie 1944 pe baza propunerilor partidului comunist și a P. S. D., era un program al revoluției democrat populare, cu toate că în această perioadă în guvern predominau încă reprezentanții claselor exploatare. Partidul comunist avea o influență decisivă și în orientarea măsurilor adoptate de guvern. Reprezentanții burgheziei și unele elemente reacționare au fost nevoite de împrejurări să accepte recunoașterea comitetelor naționale ca organe ale puterii locale, dreptul sfaturilor muncitorești din fabrici de a controla producția și repartitia mărfurilor, controlul statului asupra cartelurilor, a marilor bănci și a minelor, naționalizarea societăților de asigurări, reconstrucția țării pe baza unui plan elaborat de stat, reforma agrară, pedepsirea și exproprierea vinovaților și a criminalilor de război, lichidarea legilor cu caracter fascist, introducerea unor largi libertăți democratice⁶⁴.

Ziua de 15 martie 1945 a fost sărbătorită în toată Ungaria sub semnul luptei împotriva fascismului, pentru democrație. Cîteva zile mai tîrziu sub

⁶⁰ Csátári Dániel, *Forgoszlben*, p. 427 și 468.

⁶¹ *Aszocializmus utján* (Pe drumul socialismului), Budapesta, 1970, p. 10—11.

⁶² Szabo Bálint, *op. cit.*, p. 83—84.

⁶³ *A szocializmus utján*, p. 12—16.

⁶⁴ Szabo Bálint, *op. cit.*, p. 90.

conducerea comuniștilor, țăranii intră pe pământurile moșierești. Apare decretul privind reforma agrară. Muncitorii se organizează. Comitetele de întreprinderi iscălesc primele contracte colective. Sub presiunea maselor stăpîne pe străzi, 3 miniștri de dreapta sînt înlăturați din guvern și începe epurarea aparatului de stat și a întreprinderilor de fasciști⁶⁵.

În noiembrie 1945, au loc alegeri parlamentare, 57% din voturi revin partidului micilor agrarieni. Partidul Comunist primește 17%, P.S.D. 17,4%, P.N.Ț. 6,8%, Partidul democrat burghez 1,6% din voturi⁶⁶. Reacțiunea a încercat să folosească rezultatul alegerilor pentru a scoate pe comuniști din guvern, dar acest plan nu a izbutit în condițiile în care masele au devenit stăpînii adevărați ai orașelor și satelor. Comuniștii au reușit să mențină în guvern chiar și unele poziții cheie, între care conducerea Ministerului de Interne⁶⁷.

Dualitatea puterii devenea în această perioadă evidentă. Comitetele naționale, comitetele de fabrică, comitetele de reformă agrară au reușit să mobilizeze sute de mii de oameni care exercitau o presiune de jos asupra guvernului, împingîndu-l înainte spre înlăptuirea programului său. Cu toate că în alegeri partidele claselor muncitoare nu au reușit să cîștige majoritatea, „începînd în a doua parte a anului 1945, se conturează, din ce în ce mai puternic, după cum arăta Iános Kádár, existența regimului democrat popular”⁶⁸.

Clasele exploatatoare sînt în evidentă defensivă. Ele nu reușesc să oprească ofensiva forțelor revoluționare. În cadrul guvernului ele sînt nevoite să aprobe adoptarea unor noi măsuri caracteristice etapei burghezo-democratice a revoluției și mai tîrziu începînd din 1946 unele măsuri cu caracter anticapitalist. Astfel, sub presiunea maselor, în decembrie 1945 este naționalizată industria de cărbune, iar în noiembrie 1946 toată industria grea⁶⁹.

La începutul anului 1946, Ungaria este declarată republică. La 5 martie în sinul Frontului Național și al guvernului este creat un Bloc de stînga, cuprinzînd membrii P.C., P.S.D., P.N.Ț. și ai Consiliului Sindicatelor. La 7 martie 400.000 de cetățeni din Budapesta manifestează pentru realizarea programului Blocului de stînga și cer demiterea din guvern a elementelor reacționare din sinul partidului micilor agrarieni⁷⁰. Reprezentanți ai aripei de stînga a partidului micilor agrarieni publică în aceeași zi o declarație de solidaritate cu blocul de stînga.⁷⁰

Asemenea manifestatăii continuă în tot decursul anului, în întreaga țară, avînd ca scop întii izolarea elementelor reacționare și mai tîrziu izolarea reprezentanților claselor exploatatoare și instaurarea unui guvern popular. Lupta se ascute în primăvara anului 1947. După ce unii conducători ai partidului micilor agrarieni sînt acuzați de organizarea unui complot, primul ministru Nagy Ferenc este nevoit să demisioneze⁷¹. Guvernul nou instalat este un guvern al muncitorilor și țăranilor. La alegerile

⁶⁵ Asocializmus utján, p. 20—26.

⁶⁶ Ibidem, p. 30.

⁶⁷ László Nagy, *op. cit.*, p. 60.

⁶⁸ Iános Kádár, *Conferință despre rolul comitetelor de fabrică în rezistența țării*. Seminarii ale M. K. P., caiet 11, p. 7—14, din 12 iunie 1945.

⁶⁹ László Nagy, *op. cit.*, p. 9.

⁷⁰ Csátári Daniel și Esti Bela, *op. cit.*

⁷¹ László Nagy, *op. cit.*, p. 63.

din august 1947 Blocul de stînga cîștigă 60 %, iar Partidului Comunist îi revin 22 % din totalitatea voturilor ⁷².

La sfîrșitul anului 1947 puterea politică și economică fiind în mîinile forțelor revoluționare, guvernul democrat popular începe să pună în aplicare primul plan trienal de refacere a țării și în același timp de construcție a socialismului. Este interesant de menționat că în Ungaria unde drumul revoluției populare a fost mai greu și anevoios, în 1947, în momentul luării complete a puterii sarcinile burghezo-democratice ale revoluției populare erau rezolvate, iar cele ale etapei socialiste erau în plină rezolvare.

Cît de complexe, contradictorii și specifice sînt căile revoluției populare poate fi ilustrat însă și mai bine cu exemplul Cehoslovaciei.

În țara cea mai dezvoltată dintre țările dunărene din punct de vedere economic și social, cu clasa muncitoare cea mai numeroasă, cu tradițiile democratice cele mai puternice, cu partidul comunist cel mai numeros, în Cehoslovacia, instaurarea puterii politice a clasei muncitoare și a principalilor săi aliați, a avut loc de-abia în februarie 1948. Deși din punct de vedere istoric, această întîrziere nu are nici o însemnătate ea făcînd parte din perioada scurtă, dar tumultoasă a nașterii regimului democrat popular în Europa, din punct de vedere al studierii istorice, ea este cu atît mai interesantă.

În Cehoslovacia a existat o situație revoluționară începînd din 1938, cînd după acordul de la Mînchen și evenimentele din martie 1939 masele populare și-au dat seama de incapacitatea partidelor burgheze, de a apăra interesele elementare ale țării, integritatea, existența sa ⁷³. Anii grei ai ocupației germane, teroarea, suferințele, au întretinut, deși nu totdeauna cu aceeași intensitate, această situație. Factorul subiectiv care a contribuit la transformarea ulterioară a situației revoluționare în revoluție a fost existența și activitatea Partidului comunist. Reorganizat în condiții de ilegalitate, Partidul comunist ceh și slovac a fost sufletul mișcării de rezistență antifascistă, imprimîndu-i un puternic caracter de clasă, cu toate că, în Cehoslovacia nici burghezia nu s-a ținut departe de lupta antifascistă ⁷⁴. Participarea la rezistență a reprezentanților partidelor burgheze și a armatei, existența unui guvern în emigrație activ, condus de fostul președinte al republicii Eduard Beneș, a influențat desfășurarea ulterioară a revoluției populare.

Începînd din 1941, grupele de rezistență conduse de comuniști au dezvoltat din ce în ce mai mult colaborarea cu cele ale rezistenței burgheze conduse de guvernul de la Londra. Cu toate divergențele de păreri în ceea ce privește conducerea mișcării de eliberare nu s-a ajuns niciodată la scindare în cadrul mișcării de rezistență.

Sabotajul activ și pasiv al mașinii de război hitleriste care a fost principala metodă de luptă a mișcării de rezistență în Cehoslovacia pînă în 1944, a luat proporții de masă prin participarea la aceste acțiuni a majorității poporului.

⁷² A socialismus útján, p. 61.

⁷³ Ian Kren, Dr. E. Beneș în timpul celui de al doilea război mondial în „Ceskoslovensky Casopis, historicky”, nr. 6/1965.

⁷⁴ Zdenek Cosní și Frantisek Mdinus, Prietenie cehoslovaco-română, București, Edit. militară, 1969, p. 8–9.

Începînd din 1942 s-a dezvoltat sub conducerea P.C.C. o mișcare de partizani din ce în ce mai puternică și au luat ființă primele comitete naționale revoluționare locale.

Prima insurecție armată a avut loc în Slovacia, care nu era ocupată de armatele germane și unde mișcarea de partizani s-a putut dezvolta mai ușor ca în protectorat. Insurecția din Slovacia începută la 25 august 1944 a fost condusă de Consiliul Național Slovac creat în 1943 din inițiativa comuniștilor la care au participat alături și P.S.D. și partidul agrarian și alte grupuri burgheze.⁷⁵

Pe teritoriul eliberat Consiliul Național Slovac a preluat puterea în numele Republicii Ceho-Slovace.

Comitetele naționale create de Consiliul Național în orașe și sate au avut un rol important în desfășurarea insurecției. Emigrația burgheză de la Londra le-a recunoscut importanța ca organe ale luptei antihitleriste și ca viitoare organe ale puterii populare⁷⁶. Sprijiniți de comitetele naționale locale 75.000 de luptători din rezistență, partizani proveniți din muncitori, țărani și dezertori din armată și sprijiniți de unități ale armatei slovace au eliberat peste jumătate din teritoriul Slovaciei. În octombrie 1944 cînd armata sovietică împreună cu cele 10 divizii ale corpului de armată cehoslovac conduse de generalul Svoboda și 16 divizii române au ajuns la granița de răsărit a Cehoslovaciei, hitleriștii au adus în Slovacia numeroase trupe pentru a lichida insurecția. Insurgentii și comitetele naționale s-au retras în munți continuînd însă lupta pînă la eliberarea Slovaciei⁷⁷.

A doua insurecție în Cehoslovacia a avut loc în ultimele zile ale războiului. La 5 mai 1945 la Praga a început o răscoală spontană a cărei conducere a fost luată de Consiliul Național Ceh. Împreună cu unitățile de tancuri sovietice 130.000 de insurgenți au eliberat Praga la 9 mai 1945⁷⁸, ziua victoriei coaliției antihitleriste asupra Germaniei.

După terminarea războiului puterea a fost luată de Frontul Național al cehilor și slovacilor creat în cursul lunii martie 1945 sub conducerea lui Klement Gottwald. La 2 aprilie Frontul Național a constituit în orașul Kosiče primul guvern al Cehoslovaciei eliberate. Președinte al Consiliului de Miniștri a fost numit Z. Fierlinger, lider social-democrat de stînga, vicepreședinte, secretarul general al partidului comunist, K. Gottwald, iar președinte al republicii E. Beneš. Din 25 de portofolii ministeriale, comuniștilor le-au revenit 8⁷⁹.

La 5 aprilie a avut loc prima ședință a guvernului de la Kosiče și a fost proclamat primul program de guvernare al Frontului Național, program propus de comuniști. Prin participarea la noul guvern a patru partide din Boemia și Moravia (Partidul Comunist, Partidul Social Democrat, Partidul Socialist Național și Partidul Popular) și două partide din Slovacia (Partidul Comunist și Partidul Social Democrat la care ulterior s-a alăturat și Partidul Democrat și Partidul libertății), noul guvern putea

⁷⁵ Enciclopedia dell'antifascismo e della Resistenza, Milano, 1968, vol. I. p. 509.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 520.

⁷⁷ Miroslav Cropilak, *Problema Frontului național slovac în rezistența antifascistă*, în vol. 9 mai 1945 — 1970, p. 179.

⁷⁸ *Marea conflagrație a secolului al XX-lea*, p. 11—12.

⁷⁹ Maxim Mourin, *Histoire des nations européennes*, vol. II, p. 375.

fi acum socotit ca reprezentativ pentru toate clasele și păturile sociale din Cehoslovacia. Și programul noului guvern putea fi socotit ca reprezentativ pentru toate cercurile antifasciste, progresiste ale poporului ceh și slovac. Era un program al revoluției național democratice în cadrul căruia linia consecventă revoluționară a comuniștilor a fost îmbinată cu cea liberală cu o nuanță de centru stînga a lui Beneš. El prevedea mobilizarea tuturor forțelor pentru eliberarea națională a Cehoslovaciei, reorganizarea statului pe baza egalității în drepturi a celor două națiuni, expulzarea populației germane și maghiare care a colaborat cu ocupanții, confiscarea și împărțirea pămînturilor celor expulzați; naționalizarea întreprinderilor colaboraționiștilor; controlul de stat asupra întreprinderilor și a băncilor și naționalizarea ramurilor cheie ale industriei; transformarea comitetelor naționale în organe locale ale puterii: alianță cu U.R.S.S. și relații amicale cu puterile occidentale ⁸⁰.

La 10 mai guvernul de la Kosiče s-a mutat în Praga eliberată. La mitingul ținut cu această ocazie Klement Gottwald a arătat că pe lîngă refacerea țării, vindecarea rănilor pricinuite de război, partidele clasei muncitoare vor mobiliza masele la instaurarea unui regim democratic de tip nou, victoria asupra fascismului deschizînd era revoluției democratice și naționale ⁸¹.

Comuniștii aveau un rol predominant în noul guvern. Pe lîngă alte portofolii ei dețineau și pe cel al ministerului de Interne, al Justiției etc. Avînd în același timp influență hotărîtoare în comitetele naționale recunoscute de guvern ca organele locale ale puterii de stat, ei aveau mari posibilități de a veghea asupra îndeplinirii programului de la Kosiče, și de a sprijini de sus lupta revoluționară a maselor creînd cele mai bune condiții pentru desfășurarea revoluției populare. Situația revoluționară creată în anii rezistenței putea fi deci transformată în revoluție cu ajutorul guvernului și al Frontului național cu toate că din acestea nu lipseau reprezentanții claselor exploatatoare. Toate acestea au contribuit la existența în Cehoslovacia anului 1945 a unor elemente puternice ale revoluției democratice populare și chiar a revoluției socialiste.

Imediat după eliberarea țării, a început aplicarea programului de la Kosiče. La 18 mai a apărut decretul de naționalizare a averilor germanilor și maghiarilor colaboraționiști, urmate de un șir de reforme de mare importanță în viața economică și politică a țării caracteristice desfășurării revoluției populare ⁸². În scurt timp s-a lărgit baza de mase a Frontului Național prin organizarea Sindicatelor, a Frontului țăranilor, a U.T.C.-ului și a Uniunii Cooperativelor. Comitetele naționale formate 80 % din comuniști au preluat conducerea comunelor, orașelor și județelor înlocuind vechii prefecți, primari, vechea poliție, cu muncitori și țărani, căliți și verificați în lupta antifascistă ⁸³. S-a schimbat astfel structura organizatorică și de clasă a verigilor de jos ale aparatului de stat. La 14 octombrie a fost constituit primul parlament provizoriu al țării. Majoritatea deputaților au provenit din rîndurile muncitorilor sau a oamenilor politici cunos-

⁸⁰ Istoria Komunisticeskoi partii Cehoslovakiei, Moscova, 1962, p. 527 — 28.

⁸¹ François Fejtő, *op. cit.*, p. 94.

⁸² Ruzena Krizenecka, *Zdenek Sel și Jiri Zeman, Ceskoslovensko kronika 1945 — 1948*, Praga, 1968, p. 5 — 7.

⁸³ R. Slanski, *Activitatea Partidului Comunist din Cehoslovacia după eliberarea țării*, în „Pentru pace trînică și democrație populară” din 21 decembrie 1947.

cuți ca antifasciști consecvenți cu vederi democratice și anticapitaliste. Faptul că majoritatea în parlament și toate treptele inferioare ale puterii executive se aflau în mâinile reprezentanților poporului a permis ca reformele cu caracter democrat și revoluționar să fie duse pînă la capăt, învingînd de multe ori împotrivirea unor miniștri cu vederi reacționare.

După naționalizarea averilor colaboraționiștilor a urmat transferarea populației germane, proces care a durat mai mult de un an⁸⁴. Pămînturile germane și maghiare părăsite au fost atribuite țăranilor săraci, în majoritate foști partizani. Decretul reformei agrare adaptat la 12 iunie 1945 a înproprietărit pe țăranii cu puțin pămînt. 25000 de muncitori agricoli au primit 5—8 ha⁸⁵. Ulterior au avut loc încă două reforme agrare⁸⁶. Ele au întărit alianța clasei muncitoare cu țăranimea și au redus influența partidelor burgheze la sate.

În octombrie 1945 au avut loc mari manifestații pentru trecerea imediată la naționalizarea întreprinderilor monopoliste și a băncilor, măsuri prevăzute în programul de la Kosiče, dar trăgănite de către reprezentanții partidelor burgheze din guvern. Sub presiunea maselor la 24 octombrie a apărut decretul de naționalizare a băncilor, societăților de asigurări și a uzinelor cu peste 500 de lucrători⁸⁷. După naționalizare industria minieră și metalurgică și industria energetică au trecut în proprietatea statului⁸⁸. Prin actul de naționalizare a fost creată baza economică a revoluției populare. Deposedind marea burghezie de proprietatea asupra principalelor mijloace de producție s-a putut trece cu mai multă eficacitate la grăbirea refacerii și planificării economiei naționale și la ridicarea nivelului de trai al maselor⁸⁹.

Planul bienal de reconstrucție care a început în 1947 a dus la creșterea producției industriale cu 35 %, depășind cu 10 % cea din 1937 și la o creștere a producției agricole cu 20 %⁹⁰.

Măsurile cu caracter democratic și anticapitalist au fost posibile numai datorită întăririi în continuare a influenței comuniștilor. În alegerile parlamentare din martie 1946 Partidul Comunist a obținut 38 % din totalul voturilor. Klement Gottwald a fost numit președintele Consiliului de Miniștri⁹¹. În octombrie el aprecia că „deși în ultimele 16 luni n-am vorbit mult despre socialism, am făcut pași mari spe el”⁹².

În decursul anului 1947 au ieșit din ce în ce mai mult în evidență contradicțiile existente în sinul guvernului. Reacțiunea a încercat să folosească greutățile provocate de o secetă catastrofală și de scăderea nivelului de trai al maselor pentru a trece din defensivă în ofensivă. Încercînd să dezavueze regimul democrat popular diferiți membri ai partidului socialist Național și popular din Cehia și ai Partidului Democrat din Slovacia au provocat o criză ministerială. Ei pregăteau o lovitură de stat cu

⁸⁴ A. Sneiderck, *Despre transferul de populație în Germania*, „Historica”, 8/1964.

⁸⁵ *La Tchehoslovaquie. Vieille civilisation et vie nouvelle*, Praga, 1947, p. 21 — 22.

⁸⁶ Zelmira Richtova, *First steps towards co-operativ Forming in Czechoslovakia*, în „Historica”, 1 1966.

⁸⁷ Československo kronika, p. 22.

⁸⁸ *A socialismus uljan*, p. 30.

⁸⁹ R. Slanski, *art. cit.*

⁹⁰ Maxim Mourin, *op. cit.*, p. 378.

⁹¹ *Istoria Komunističeskoj partii Cehoslovakii*, p. 581.

⁹² Klement Gottwald, *Művei* (Opere), Bratislava, 1950, col. 13, p. 292.

scopul de a forma un guvern fără comuniști⁹³. Ziarul „Rude Pravo”, organul Partidului Comunist a demască aceste planuri încă în vara anului 1947. În septembrie foștii partizani și sindicatele muncitorești cereau scoaterea imediată a elementelor reacționare din guvern, instaurarea unui stat democrat popular⁹⁴.

Începînd din ianuarie 1948, miniștrii celor trei partide burgheze au refuzat să mai participe la ședințele Consiliului de Miniștri. La 20 februarie ei și-au prezentat demisia. În aceeași zi în discursul ținut în fața Congresului Consiliului Sindical, Klement Gottwald a arătat că scopul adevărat al acestei demisii a fost răsturnarea regimului popular și a exprimat hotărîrea comuniștilor de a rezolva criza pe cale constituțională și democratică în spiritul tradițiilor parlamentare din Cehoslovacia⁹⁵. Mari demonstrații populare, formarea comitetelor de acțiune ale Frontului Național și a detașamentelor populare înarmate au făcut să eșueze planurile reacțiunii. În ziua de 25 februarie, ținînd cont de dorința exprimată de masele largi populare, E. Beneš a semnat decretul numirii unui guvern propus de Partidul comunist. Vestea a fost primită cu mare entuziasm de sute de mii de muncitori adunați în piața Venceslav. Klement Gottwald și-a exprimat recunoștința față de președintele republicii care „a știut să respecte opinia și dorința poporului și a acționat în spiritul acesteia într-o problemă pentru el personal foarte dificilă”⁹⁶.

Evenimentele din februarie au grăbit mersul înainte al revoluției care a intrat într-o etapă nouă, puterea fiind de acum exclusiv în mîna poporului muncitor⁹⁷.

Din scurta prezentare a momentului instaurării regimului democrat popular în țările dunărene reiese că acest salt calitativ din istoria lor a avut la bază factori generali și factori particulari care prezintă o mare diversitate. Între factorii generali se relevă în primul rînd contradicțiile interne care au stat la baza întregului proces revoluționar; condiții istorice grele, create de război, de ocupația fascistă, crizele de guvernare a claselor exploata-toare, activitatea partidelor claselor muncitoare și în special a comuniștilor, în mișcarea de rezistență antifascistă, premisă a revoluțiilor populare și nu în ultimul rînd condiții externe favorabile. În toate țările dunărene prima etapă a revoluțiilor populare a avut un caracter antifascist și anti-imperialist, ducînd la izgonirea hitleriștilor și susținătorilor lor, la defascizarea aparatului de stat, la instaurarea unui regim democratic. Concomitent cu rezolvarea acestor sarcini forțele revoluționare au trecut de la început și la rezolvarea sarcinilor fundamentale izvorîte din contradicțiile de bază existente în fiecare țară.

Confirmînd legități generale care s-au manifestat în fiecare țară în forme particulare și singulare revoluțiile populare au folosit metode de luptă variate adaptate condițiilor istorice concrete.

⁹³ V. Geminder, *Lupta împotriva reacțiunii în Cehoslovacia*, în „Pentru Pace trainică și democrație populară”, din 1 februarie 1948.

⁹⁴ Československa kronika, op. cit., p. 82 — 92.

⁹⁵ Klement Gottwald, *fevrier 1948*, Praga, 1973, p — 18 — 20, 31.

⁹⁶ Ibidem, p. 39 — 40.

⁹⁷ Gustav Husak, *Raportul Prezidiului C. C. al P. C. Cehoslovac asupra realizării hotărîrilor celui de al XIV-lea Congres al Partidului*, Praga, 1973, p. 10.

Partidele comuniste au asigurat victoria revoluțiilor populare aplicând în mod creator tezele materialismului dialectic și istoric despre îmbinarea generalului cu particularul, despre legitatea proceselor istorice, despre unitatea și lupta contrariilor, despre primordialitatea contradicțiilor interne și importanța celor externe, despre rezolvarea contradicțiilor pe calea unei explozii revoluționare, sau pe o cale lentă și pașnică, sau relativ pașnică dar tot revoluționară, despre raportul între factorii obiectivi și subiectivi, și nu în ultimul rând despre rolul clasei muncitoare și a partidului ei revoluționar în transformarea societății. Experiența câștigată de mișcarea muncitorească internațională după cel de al doilea război mondial în ceea ce privește revoluțiile populare și instaurarea regimului democrat popular, calea nouă de trecere la socialism are desigur înaintea de toate o importanță practică influențând strategia și tactica partidelor comuniste și muncitorești. Dar și pentru cronicarii marilor transformări prin care a trecut lumea și țările dunărene, în ultimii 30 de ani, experiența revoluțiilor populare are o importanță deosebită pentru înțelegerea sensului și a căilor mersului înainte a societății.

L'INSTAURATION DU POUVOIR POPULAIRE DANS LES PAYS DANUBIENS

— R É S U M É —

Parmi les nombreuses causes et circonstances qui ont conduit à l'instauration du régime de démocratie populaire dans les pays danubiens, l'auteur en traite quelques-unes qu'il considère comme essentielles, notamment les contradictions essentielles permanentes ou de longue durée existant dans ces pays ou le rôle de la résistance antifasciste dans l'effermissement des forces révolutionnaires et le changement du rapport entre les classes.

Les révolutions populaires ont eu lieu au moment de l'approfondissement de la crise de gouvernement des classes exploiteuses, coupables d'une ranière ou d'autre de l'invasion de ces pays par l'Allemagne nazie ou de leur attraction à la guerre hitlérienne. La victoire de la coalition antihitlérienne où le rôle décisif est revenu à l'U.R.S.S., qui a porté le fardeau de la guerre, et la situation révolutionnaire de toute l'Europe durant cette période a créé un cadre international extrêmement favorable à l'instauration du régime de démocratie populaire.

La développement inégale des pays danubiens du point de vue économique et social (la Tchécoslovaquie disposant en 1938 d'une production industrielle de quatre fois supérieure à celle de la Yougoslavie, d'une classe ouvrière nombreuse, d'un régime démocratique, étant l'unique pays de l'est et du sud de l'Europe où le parti communiste n'a pas été obligé de déployer son activité dans la clandestinité) aussi bien que le fait que deux des cinq pays font l'objet de l'étude ont été envahis par l'Allemagne hitlérienne (la Tchécoslovaquie en 1939 et la Yougoslavie en 1941),

les trois autres étant des satellites de celle-ci ne constitue pas un impédiment pour l'examen simultané ou comparatif des principaux facteurs qui ont contribué à ce que durant l'étape 1943 — 1948 le pouvoir passe dans les mains des masses laborieuses de ces pays.

L'ouvrage présente les conditions concrètes du moment de l'instauration du régime de démocratie populaire en Yougoslavie en 1943, où sur un territoire représentant plus des deux tiers de la superficie du pays les occupants ont été chassés par l'armée populaire de libération et où la Vetché populaire a élu le premier gouvernement révolutionnaire.

On relève l'importance interne et internationale de l'insurrection nationale antifasciste du 23 Août 1944 de Roumanie qui a permis de chasser les hitlériens des Balkans et, en même temps, de créer les conditions requises pour l'instauration (quelques mois après) du gouvernement populaire du 6 mars 1945.

L'auteur présente les circonstances spéciales dans lesquelles l'insurrection populaire de Bulgarie (du 9 septembre 1944) a permis l'instauration et la consolidation du régime de démocratie populaire.

La complexité, le caractère contradictoire et spécifique des voies de la révolution populaire, en dépit de nombreux traits communs, sont illustrés par les événements qui ont conduit à la dualité du pouvoir et, par suite, à l'instauration du régime de démocratie populaire en 1947 et 1949 en Hongrie et en Tchécoslovaquie.

La brève présentation des circonstances de l'instauration du régime de démocratie populaire dans les pays danubiens révèle que les partis communistes ont assuré la victoire des révolutions populaires, en appliquant les lois du développement social aux conditions spécifiques concrètes de leurs pays.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

NOI LUCRĂRI DESPRE ISTORIA U.T.C.

Pentru istoriografia mișcării de tineret din patria noastră anul 1972 a constituit un veritabil punct de cotitură.

Apariția, cu prilejul semicentenarului Uniunii Tineretului Comunist, a unei serii de lucrări (o sinteză, trei monografii speciale și o culegere antologică) a reprezentat un eveniment notabil, atât sub raport editorial, dar mai ales științific.

Volumele de care amintim vin să umple un gol de multă vreme resimțit în literatura de specialitate, deoarece din 1959, când a fost făcută prima încercare¹ (meritorie pentru acea vreme), și pînă în prezent, preocupările pentru studiul istoriei tineretului au fost rare și sporadice, materializându-se în publicarea unor articole sau studii de mai mare sau mai mică întindere.

Prima lucrare² din această serie, asupra căreia ne vom opri în cele ce urmează, materializează efortul lăudabil al unui colectiv de autori (C. Bărbulescu, Fl. Dragne, C. Mocanu, C. Petculescu, Al. Siperco, N. Tue) ce au manifestat și anterior preocupări pentru studiul acestui domeniu mai puțin abordat al istoriei noastre. Consemnăm aici totodată și faptul, deloc neglijabil, că pentru calitățile sale, lucrarea a fost distinsă cu Premiul C. C. al U. T. C. pe 1972 pentru literatură social-politică.

Sarcina autorilor a fost cu atât mai dificilă cu cît pentru anumite perioade din istoricul și evoluția organizației, lipsa unor materiale editate sau pur și simplu absența unor informații mai ample a făcut ca cercetarea să fie destul de anevoioasă.

Volumul este structurat pe 6 capitole mari, în cadrul cărora sînt incluse momentele cele mai importante ale perioadei tratate, accentuînd evoluția neîncetată ascendentă (pe planul efectivului numeric, al organizării politice și al delimitării ideologice) a mișcării revoluționare a tineretului.

Primul capitol, ce tratează despre „Începuturile mișcării revoluționare și democratice de tineret din România”, pornește de la evidențierea, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a activității unor elemente înaintate din rîndul studenților români aflați la studii în străinătate, care au fost membri ai cercurilor socialiste de acolo. Datele utilizate demonstrează că mișcarea revoluționară și democratică a tinerilor români își are rădăcinile în tradițiile progresiste ale luptei neîncetate a poporului român pentru libertate socială și națională. Se arată în acest sens că într-unul din momentele cruciale ale istoriei noastre, revoluția de la 1848, tînăra generație a avut un rol dinamic, contribuind prin deosebitul său potențial revoluționar la radicalizarea luptei maselor populare de pe întreg teritoriul României.

Ceva mai tîrziu, în deceniul al optulea al secolului trecut, tinerii și-au făcut simțită prezența în cercurile socialiste (frecventate de studenți, profesori, avocați). Eugen Lupu, C. Dobrogeanu Gherea, N. Codreanu, frații Nădejde sînt numai cîteva din figurile remarcabile ale acestei faze a luptei generale pentru realizarea ideilor socialismului.

Războiul pentru independență din 1877 — 1878 a constituit un nou prilej pentru tinerii români de a-și dovedi înaltele lor calități morale, patriotismul și dragostea de țară. (Se amintește aici că un număr de studenți medici niști s-au înscris ca voluntari pe frontul antiotoman).

În deceniul al noulea, perioadă ce marchează primii pași, timizi, în organizarea tineretului, mișcarea s-a manifestat mai ales în rîndurile tineretului studios, care datorită nivelului de pregătire era mai apt să recepționeze influența noilor idei socialiste, care începeau să cîștige tot mai mult teren în țara noastră.

¹ Gr. Moț, V. Ștefănescu și C. Mocanu, *Contribuții la istoria organizației marxist-leniniste de tineret din România*, București, Edit. tineretului, 1959.

² *File din istoria U. T. C.*, București, Edit. politică, 1972, 415 p.

În același timp se produce afirmarea pe plan internațional a tineretului român: tineri studenți români iau parte la lupta eroică a comunarzilor parizieni, iar în deceniul 7 printre membrii diferitelor secții ale Internaționalei I se numărau o serie de români.

În lucrare se acordă o atenție aparte descrierii acțiunilor de solidaritate ale elevilor și studenților cu lupta dreaptă a țărănimii în 1907, se pune în evidență protestul lor ferm (concretizat în mitinguri și moțiuni către autorități) împotriva singeroasei reprimări a răscoalei.

Odată cu primul deceniu al secolului XX iau naștere primele forme de organizare ale tinerilor („Cercul Ucenicilor”, devenit ulterior „Tineretul muncitor”) care la început aveau un caracter predominant cultural. În 1910 „Tineretul muncitor” editează primul său organ de presă „Foaia tînărului”, iar doi ani mai târziu, ca urmare a înmulțirii acestor cercuri și a necesităților centralizării activității lor, se ajunge la crearea Comitetului Central al cercurilor Tineretului Muncitor.

În timpul primului război mondial, datorită vicisitudinilor și condițiilor vitrege ale perioadei, activitatea revoluționară a tineretului a fost mult stingerită, nu s-a putut desfășura în toată amplexarea sa.

Odată însă cu terminarea războiului, în condițiile avîntului revoluționar care cuprinsese întreaga țară, tineretul devine participant activ la marile evenimente ale acelor ani furtunoși (manifestația muncitorimii bucureștene din 13 decembrie 1918, greva generală din octombrie 1920). În această epocă în profilul și structura organizației se produc importante schimbări. Începînd din 1919, cercurile „Tineretul muncitor” se intitulază „Tineretul socialist”, nume ce reflectă mai pregnant cotitura în caracterul organizației, iar în 1920, organismele dintr-o serie de zone mari ale țării își creează forme organizatorice corespunzătoare (crearea Uniunii Tineretului Muncitor din Ardeal și Banat, și respectiv Uniunea Tineretului Socialist Internaționalist din Bucovina), creîndu-se astfel premisele pentru trecerea la unificarea mișcării revoluționare de tineret la nivelul întregii țări. Se utilizează cifre semnificative, care atestă creșterea efectivului mișcării de tineret. Astfel la finele lui 1919 ea cuprindea peste 4.000 de tineri, grupați în 20 de organizații.

După crearea sa, în mai 1921, P. C. R., apreciînd energia și potențialul de combativitate al tineretului în lupta generală împotriva exploatării capitaliste, a trimis numeroase elemente devotate (Elena Filipovici, Gheorghe Stoica, Lucrețiu Pătrășcanu ș. a.) pentru a activa în rîndul tineretului. În anul 1921 cu ocazia conferinței preliminare din octombrie la Brașov au avut loc contacte între reprezentanții diverselor organizații de tineret, din țară, în scopul contopirii grupărilor izolate într-o organizație unică, capabilă să îndrume cu succes activitatea tinerilor la scara întregii țări.

Crearea în martie 1922 a organizației marxist-leniniste unice de tineret se bucură de o tratare detaliată, în al doilea capitol al monografiei.

Sînt descrise lucrările congresului de constituire și este reliefată semnificația deosebită a acestui moment crucial în istoricul mișcării tineretului muncitor. Se subliniază just faptul că, deși aparent era autonomă (nu se intitula încă comunistă) organizația revoluționară a tineretului era îndrumată efectiv de partidul comunist. În cei doi ani care au urmat, gama de manifestări și acțiuni a organizației nou create este extrem de diversă: ea înființează școli socialiste la București și la Iași, desfășoară o vie activitate de agitație în rîndul elementelor tinere muncitoare de la orașe și sate. În mod firesc, componența numerică este acum sporită: 7800 de membri înscrși în 46 de organizații și filiale.

Cea mai mare parte a perioadei de activitate interbelică a U. T. C.-ului este reliefată pregnant în capitolul III al volumului. Se arată astfel că din 1924 în orientarea sa tactică și forma de organizare se produc schimbări fundamentale. Din acest moment (1 mai 1924), Uniunea Tineretului Socialist își proclamă deschis adeviziunea la mișcarea comunistă devenind Uniunea Tineretului Comunist, organizație afiliată la Internaționala Comunistă a Tineretului.

Acest important eveniment se petrece însă după ce în prealabil U. T. C. (alături de Partidul Comunist) fusese declarată organizație ilegală și scoasă în afara legii de autoritățile burgheze.

Acestea sînt împrejurările în care, în octombrie 1924, se desfășoară în condiții de ilegalitate — al doilea Congres al U. T. C. care ținînd cont de situația creată, a adoptat trecerea la o nouă formulă organizatorică (principiul organizării pe baza locului de muncă) și a pus bazele statutului definitiv al organizației.

În condițiile apariției cu intermitențe și mai apoi a interzicerii gazetei „Tineretul muncitor”, s-a trecut la editarea — în mod clandestin — a „Tînărului Leninist” — care, prin conținutul și gama largă a articolelor sale, a jucat un mare rol în mobilizarea conștiinței tinerilor, în atragerea de simpatizanți, în lămurirea celor ce mai ezitau.

În anii crizei economice caracterul luptei uteciștilor devine din ce în ce mai radical, activitatea lor se ridică pe noi trepte, căpătînd noi valențe revoluționare. Marile lupte ale muncitorilor ceferiști din ianuarie-februarie 1933, moment cu adevînci semnificații pentru lupta maselor

muncitorești conduse de partid împotriva șomajului, au constituit un prilej de verificare a adeziunii morale a tinerilor, a comportamentului lor în momentele critice. La București, la Ploiești sau Cluj ei s-au aflat în primele rânduri ale greviștilor, luptând cu abnegație alături de cei vîrstnici.

Prin activitatea sa din această perioadă U. T. C. a făcut dovada înămurității revoluționare a membrilor săi, a adeziunii sale totale la lupta curajoasă a comuniștilor. Acum se petrece acțiunea curajoasă a delegației tinerilor bucureșteni (Nicolae Ceaușescu, Ion Brad, Vasile Gabor și Vasile Pogăceanu) care s-au prezentat în fața tribunalului din Craiova pentru a exprima solidaritatea tineretului bucureștean cu inculpații din procesul luptătorilor cefești. Exemplul lor dovedea în mod concret atașamentul tinerei generații, legătura de nedespărțit cu cei alături de care luptaseră pentru drepturi și o viață mai bună.

În anii care au urmat, în condițiile agravării pericolului fascizării, U.T.C. și-a orientat activitatea pe linia înjghebarii unui front unic al tineretului împotriva pericolului amenințător ce se profila la orizont.

Un moment distinct din activitatea acestor ani îl reprezintă constituirea Frontului Studentesc Democrat (ce număra printre animatori pe Miron Constantinescu, Alexandru Birlădeanu, Corneliu Mănescu, Constanța Crăciun, Alexandru Balaci), participarea tinerilor la marile demonstrații din primăvara anului 1936. Considerăm totuși, la acest capitol, că putea fi amintită și participarea delegațiilor tineretului român la congresele mondiale pentru pace ale tineretului: Paris (1933), Geneva (1936), Praga și New-York (1938). Perioada anilor interbelici a prilejuit o remarcabilă afirmare a solidarității clasei muncitoare românești (și implicit și a tinerilor muncitori) cu cauza nobilă a poporului spaniol amenințat de reacțiunea internă și fascismul internațional. Între voluntarii români ce au luptat în brigăzile internaționale s-au numărat numeroși tineri.

Într-un moment extrem de dificil cînd asupra țării se abăteau vremuri grele, ca urmare a unor greșeli de tactică și strategie organizația de tineret și-a încetat temporar activitatea (1937). Prin această măsură activitatea revoluționară a tineretului a fost serios frînată. Începînd însă din 1939, problema reînălării organizației devine o chestiune la ordinea zilei. În primăvara acestui an este înființată comisia de reorganizare a U. T. C. avînd în frunte pe Nicolae Ceaușescu. Din inițiativa ei, în vara anului 1939 au avut loc numeroase adunări conspirative ale tinerilor din Capitală, la care se exprimă dezideratul reînființării cît mai imediate a organizației de tineri.

Activitatea neobosită a militanților săi, dintre care s-a destins prin energia și perseverența sa tînărul Nicolae Ceaușescu, a dus, finalmente, la reconstituirea organizației (produsă în octombrie 1939 — în cadrul unei conferințe ținute — în condiții de conspirativitate — la București). În Comitetul Central nou format intrau printre alții Miron Constantinescu și Constanța Crăciun. În secretariat, pentru meritele deosebite care le dovedise în activitatea sa de pînă atunci, a fost ales Nicolae Ceaușescu care prelua această funcție de importanță majoră într-un moment dificil — în condițiile instaurării dictaturii carliste pe plan intern și a declanșării marii conflagrații mondiale care avea să cuprindă în vîrtejul ei și România.

Această perioadă din activitatea U. T. C. este tratată în cap. IV al lucrării — care descrie acțiunile U. T. C. în anii dictaturii militaro-fasciste și ai războiului antisovietic. Autorii acestei părți și-au concentrat atenția spre evidențierea manifestărilor celor mai semnificative din această perioadă (mitinguri de protest, editarea unor ziare patriotice ilegale, refuzul tinerilor de a participa la războiul nedrept, răspîndiri de manifeste, sabotaje).

Atmosfera acelor ani grei este completată și de enumerarea dureroasă a pierderilor pe care le-a suferit organizația de tineret în această epocă, cînd, datorită prigoanei și persecuțiilor aparatului represiv al dictaturii militaro-fasciste, au căzut cîtiva dintre cei mai buni fii ai poporului (Filimon Sîrbu, I. Făinaru, Constantin David, Tereza Ocsko, Jozsa Béla) iar alții (Nicolae Ceaușescu, Miron Constantinescu) au făcut cunoștință cu închisorile burgheze.

Capitolul al V-lea „Tineretul în primii ani ai revoluției populare” oglindește activitatea tineretului în perioada extrem de frămîntată, de mari transformări revoluționare cuprinsă între insurecția națională antifascistă din august 1944 și momentul făuririi organizației revoluționare unice a tineretului în martie 1949. Este accentuată, cu justificată mîndrie, comportarea eroică a tinerilor care au adus o remarcabilă contribuție la victoria insurecției naționale antifasciste (au luptat cu arma în mînă în formațiile patriotice, au răspîndit manifeste, au făcut parte din patrule ale menținerii ordinii, au lucrat la deblocarea străzilor).

După 23 August 1944, în condițiile noilor transformări care se produc în viața țării, organizația de tineret reîntră în legalitate. Prin coalizarea cu U. T. S. și reapariția ziarului „Scînteia Tineretului” organizația își crea premisele organizatorice și propagandistice ale desfășurării cu succes a activității sale. Sînt evidențiate pe larg activitatea tineretului, alături de întregul popor în efortul de sprijinire a războiului antihitlerist (atît în țară cît și pe front).

Anii 1945 — 47 au fost foarte importanți, extrem de dramatici, au fost hotărîtori pentru evoluția ulterioară a României contemporane. La greaua luptă pentru cucerirea puterii în prima etapă a revoluției populare tineretul și-a adus contribuția sa de sînge și jertfe. La 24 februarie

1945 în cursul sîngeroaselor evenimente, cînd manifestația pașnică a populației bucureștene a fost înlîmpînată cu gloanțe, printre cei căzuți sub zidurile Palatului Regal s-au aflat și numeroși tineri. Jertfa lor nu a fost însă zadarnică, deoarece la 6 martie 1945 a venit la cîrma țării primul guvern democrat, avînd în frunte pe dr. Petru Groza, care a trecut la înfăptuirea unor reforme generale democratice, solicitate în mod obiectiv de dezvoltarea spre progres a societății românești.

În anul 1946 problema cea mai importantă care se punea în fața forțelor democratice — în frunte cu P.C.R. — era lupta pentru cucerirea puterii politice. Tineretul a avut o pondere activă în ansamblul manifestărilor inițiate de Blocul Partidelor Democratice pentru obținerea victoriei în alegerile din noiembrie. Victoria B. P. D. în alegerile din noiembrie 1946 a adus cu sine, fapt semnificativ pentru noua stare de lucruri din țară, prezența primilor deputați din rîndurile tineretului în parlamentul țării.

Impresionant prin forța sa retrospectivă este și subcapitolul intitulat foarte sugestiv „Epopeea muncii voluntare”. În fața cititorului reînvie eroismul și bărbăția tinerilor brigadieri care în anii grei ai reconstrucției au fost în primele rînduri ale luptei pentru refacerea țării.

O mare atenție s-a acordat evoluției extrem de complexe a mișcării tineretului care, din această perioadă, a cunoscut diverse numiri și structuri (Mișcarea Tineretului Progresist din România, F. N. T. D., Uniunea Tineretului Muncitor.)

Odată cu proclamarea Republicii și trecerea întregii puteri în stat în mîna clasei muncitoare, erau coapte premisele pentru constituirea unei organizații unice pe țară a tineretului. Deja în decembrie 1948, în concluzia Comisiei de tineret a C. C. al P. M. R. se sublinia că în noile condiții existența mai multor mișcări ale tineretului nu mai era de actualitate și că erau create toate condițiile pentru înfăptuirea organizației unice.

Acest eveniment, ce înconuna o lungă perioadă de clarificări ideologice, a avut loc în 1949, cînd la Congresul de Unificare ținut între 19 — 22 martie, prin fuzionarea liber consimțită a Uniunii Tineretului Muncitoresc, a Organizației Tineretului Sătesc, a Uniunii Asociației Elevilor din România, a Uniunii Naționale a Studenților și a Uniunii Populației Maghiare — a fost creată Uniunea Tineretului Muncitor, ce reprezenta potrivit statutului „organizația revoluționară de masă a tineretului muncitor de la orașe și sate, întemeiată pe principiul luptei de clasă a proletariatului, îndrumată și condusă de partid”.

Partea cea mai întinsă a monografiei (sub raport cantitativ) o constituie ultimul capitol, „U.T.C. în anii edificării socialiste a patriei”, ce-și propune să zugrăvească un tablou de ansamblu al activității organizației de tineret în anii construcției socialiste.

Îndeplinindu-și cu cinste rolul de ajutor de nădejde al partidului în educarea comunistă a tinerei generații, în mobilizarea tineretului, alături de întregul popor, pentru îndeplinirea obiectivelor economice stabilite de partid, uteciștii au fost prezenți pretutindeni unde s-a dus lupta pentru progresul industriei, agriculturii, științei și culturii. Ca expresie concretă a acestui fapt, a luat avînt munca voluntar-patriotică ce a materializat eforturile tinerilor la înălțarea unor importante obiective industriale, edilitare, de hidroameliorații. Cifrele pe care le oferă autorii sînt extrem de semnificative pentru amploarea acestui proces (participarea a 300.000 tineri la acțiunile de acest gen desfășurate în 1970, ca și valoarea ridicată (4 miliarde lei) a lucrărilor efectuate de tineri, prin muncă voluntară patriotică, în cîincinalul 1965 — 1970).

Volumul recenzat se impune în concluzie ca o sinteză de bun nivel științific, sugestivă în ilustrarea îndelungatei tradiții revoluționare ale tineretului nostru, ale rolului său progresiv în majoritatea evenimentelor importante ale istoriei noastre recente în cursul dezvoltării sale istorice.

Dintre monografiile apărute cu același prilej, vom încerca, în continuare, formularea citorva opinii prilejuite de parcurgerea volumului lui C. Petculescu, consacrat creării U. T. C.³

În cuvîntul înainte, semnificativ pentru orientarea pe care autorul a urmărit s-o dea lucrării sale, se accentuează asupra faptului că crearea organizației unice, marxist-leniniste de tineret nu a constituit un eveniment izolat, ci a fost rezultatul unui proces complex, îndelungat, eșalonat de-a lungul anilor de o serie de momente nodale care l-au influențat și determinat în mod hotărîtor.

Autorul a putut să dea o amploare mai mare unor probleme pe care sinteza anterioară datorită caracterului său mai concis, nu le-a putut cuprinde în toată complexitatea lor.

Astfel de o tratare mai amănunțită se bucură descrierea solidarizării tineretului cu marea răscoală țărănească de la 1907, activitatea „Cercului ucenicilor”, mișcarea revoluționară în anii primului război mondial.

³ Constantin Petculescu, *Crearea Uniunii Tineretului Comunist*, București, Edit. politică, 1972, 218 p.

O atenție specială este acordată activității de reorganizare a mișcării de tineret după primul război mondial, a etapelor treptate pe drumul spre crearea mișcării revoluționare unice marxist-leniniste. Autorul subliniază că crearea partidului revoluționar de avangardă al clasei muncitoare a marcat o cotitură în mișcarea revoluționară și democratică de tineret din România.

Momentul asupra căruia autorul se oprește în mod deosebit este cel al creării organizației unice marxist-leniniste a tineretului. C. Petculescu realizează o amănunțită descriere a condițiilor social-politice în care a avut loc acest eveniment, atmosfera generală de efervescență revoluționară în care s-au desfășurat lucrările conferinței de unificare din martie 1922. În ansamblu, se apreciază că crearea Uniunii Tineretului Socialist a arătat „hotărârea lui (a tineretului) fermă de a se unifica și milita cu aceeași dăruire și pasiune pe baza principiilor ideologiei revoluționare a clasei muncitoare, sub conducerea și îndrumarea permanentă a partidului comunist” (p. 218).

Urmărind să reliefeze adâncirea caracterului comunist al mișcării de tineret, autorul prelungește descrierea evoluției organizatorice și ideologice a acesteia până în mai 1924, moment în care organizația de tineret își proclamă în mod deschis, public, orientarea și apartenența sa comunistă.

Un capitol aparte este consacrat tradițiilor internaționaliste ale mișcării de tineret din România, în care ni se oferă o interesantă retrospectivă a legăturilor mișcării de tineret din România cu tineretul democratic și progresist din alte țări europene.

Ultima parte a volumului conține o succintă trecere în revistă a activității și acțiunilor celor mai importante desfășurate de Uniunea Tineretului Comunist în anii care au urmat creării sale, până la victoria definitivă a socialismului în patria noastră.

Lucrarea lui C. Petculescu, consacrată unui moment de cotitură al evoluției mișcării de tineret, relevă meritele științifice ale autorului și se impune ca o monografie complexă, cu reale calități.

Cea de a treia lucrare din seria care face obiectul discuției noastre aparține lui Olimpiu Măteșescu și abordează o temă mai puțin cercetată până în prezent: presa tineretului revoluționar⁴.

În structurarea lucrării sale, autorul a ales o formulă simplă, dar unitară, care are avantajul de a da monografiei un caracter sistematic. Astfel el urmărește în cadrul primului capitol „Evoluția editorială” a periodicelor, analizate, iar în cadrul celui de al doilea conținutul tematic al acestora. Ca punct de pornire în investigația sa, autorul utilizează în mod just „Foaia tinărului” — prima publicație a organizațiilor de tineret, avind un profil specific. Odată cu schimbarea titlului, produsă în 1919, se schimbă și conținutul tematic al gazetei, ea reflectând faza nouă în care se afla mișcarea de tineret, încadrată organic în ansamblul mișcării muncitorești din România.

Odată cu transformarea U.T.S. în U.T.C., secundant de nădejde al partidului în lupta sa îndelungată, o etapă calitativ nouă în evoluția presei de tineret este marcată prin apariția, în 1924, a revistei „Tinărul Leninist”.

Relevind rolul și importanța noului organ de presă, în lucrare se subliniază că acesta „a jucat un rol însemnat în educarea politică, ideologică a tineretului, în stringerea rîndurilor sale în jurul și sub conducerea partidului comunist” (p. 21).

Autorul evidențiază de asemenea însemnătatea unor publicații apărute în perioada interbelică, destinate unor categorii distincte de tineri: „Brazda” (ce se adresa tineretului sătesc), „Tinărul C.F.R.-ist (tinerilor din transporturi), „Ostașul Roșu” (tinerilor recruți) sau „Viața Universitară” (pentru tineretul studios, cu vederi democratice și progresiste).

În anii războiului, activitatea de editare și difuzare a periodicelor tineretului comunist a fost extrem de mult stîljinată, datorită condițiilor grele, de samavolnicie și teroare polițienească, în care partidul și U.T.C.-ul au trebuit să-și desfășoare activitatea ilegală.

Cotitura produsă în viața societății românești de actul istoric de la 23 august 1944 s-a repercutat în mod direct și asupra evoluției presei de tineret. Acum apare, în noiembrie 1944, alături de „Scinteia” și de celelalte ziare din perioada respectivă, „Scinteia tineretului” al cărei prin redactor șef a fost Mihnea Gheorghiu. Ziarul a devenit principalul purtător de idei al politicii P.C.R. în rîndul tineretului muncitor, funcție pe care și-o îndeplinește cu cinste și în prezent.

În noile condiții social-istorice, ale instaurării definitive a socialismului în România, gama periodicelor destinate tineretului s-a lărgit simțitor, expresie a condițiilor noi de muncă și viață de care acesta se bucură în România socialistă.

⁴ Olimpiu Măteșescu, *O tribună de luptă. Presa tineretului revoluționar din România*, București, 1972, 231 p.

Cea de a doua parte a lucrării, axată pe dezvăluirea conținutului de idei vehiculat de periodicele trecute în revistă, își propune reliefa eforturilor tenace și a contribuției celor mai importante gazete la mobilizarea tineretului la luptă împotriva exploatarei capitaliste.

Se arată astfel că organele de presă ale tineretului revoluționar au demascat în coloanele lor racilele regimului burghezo-moșieresc, bazat pe exploatare și inechitate socială, condițiile grele de muncă ale oamenilor muncii.

În același timp în atenția lor au stat probleme ale consolidării organizatorice a organizațiilor de tineret, ale atragerii tinerilor de toate orientările într-un front unic revoluționar, în mobilizarea lor în lupta împotriva pericolului fascismului.

O serie de articole au fost destinate promovării ideilor învățaturii marxist-leniniste în cele mai largi cercuri ale tineretului sau, în alte prilejuri, exprimării sentimentelor de solidaritate internaționaliste cu lupta proletariatului de pretutindeni ce animau tineretul român.

Aportul pe care îl aduce la cunoașterea de către publicul larg și în special de cel tânăr, căruia îi e cu deosebire adresată, a unei laturi a publicisticii românești militante, nivelul ridicat al tratării, la care adăugăm caracterul său de util instrument de lucru, conferă monografiei lui Olimpiu Matichescu o valoare științifică și documentară incontestabilă.

O altă apariție din seria de lucrări de care ne ocupăm a constituit-o volumul *Tineretul comunist în acțiune*⁵.

Studiile înmănușiate în volum subliniază, în concepția autorilor, „rolul mișcării revoluționare și democratice de tineret din țara noastră în cadrul mișcării muncitorești, ca parte integrantă a acesteia, contribuția sa activă la lupta generală a clasei muncitoare, a tuturor forțelor democratice și progresiste, condusă de Partidul Comunist”.

În prefața care deschide volumul, Ion Popescu Puțuri, efectuând o succintă trecere în revistă a celor mai însemnate momente din activitatea mișcării de tineret, pune în evidență contribuția majoră a acestuia în marile evenimente social-politice din istoria poporului nostru din ultimul secol.

Tematica studiilor cuprinse în volum este extrem de variată, oferind în acest fel o cuprinzătoare imagine de ansamblu a evoluției și activității complexe a mișcării revoluționare de tineret din România. Unii dintre autori, de pildă, și-au concentrat atenția asupra unor din momentele de început ale mișcării tineretului sau asupra unor episoade de maximă importanță din istoricul acestei organizații: *Începuturile revoluționare și democratice a tineretului din România* (M. Florescu, C. Petculescu), *Probleme ale tineretului în documentele programatice ale mișcării muncitorești din România până la primul război mondial* (V. Niculae, Natalia Vilcu); *Mișcarea tineretului socialist în anii avântului revoluționar* (Gheorghe Unc), *Crearea organizației centraliste marxist-leniniste de tineret din România* (Augustin Deac).

O altă categorie de articole tratează o serie de aspecte privitoare la rolul mișcării de tineret în cadrul mai larg al mișcării muncitorești: *Tineretul revoluționar susținător activ al luptei P.C.R. pentru înfăptuirea unității de acțiune a proletariatului din România în anii 1921 — 1933* (Florian Tănăsescu), *Din lupta tineretului democratic în frunte cu utechiștii sub conducerea P.C.R. împotriva pericolului fascist în anii 1933 — 1936* (Florea Nedelcu), *Reorganizarea U.T.C. și lupta dusă sub conducerea P.C.R. împotriva dictaturii militare-fasciste și pentru eliberarea țării de sub jugul fascist* (Fl. Dragne).

O serie de aspecte variate, izvorite din activitatea complexă desfășurată de U.T.C. fac obiectul unor alte materiale dintre care amintim: *Presa mișcării revoluționare de tineret din România* (Olimpiu Matichescu), *Tradițiile internaționaliste ale mișcării revoluționare și democratice de tineret* (C. Petculescu), *Aspecte ale activității revoluționare desfășurate de Uniunea Tineretului Comunist în rândurile tineretului sătesc în perioada 1922—1944* (Florian Tănăsescu), *Pagini din istoria luptei studențimii democratice din România* (Gh. I. Ioniță), *Condiții de muncă și de viață ale tineretului muncitor din România în perioada interbelică* (Gheorghe Surpat), *Laturi culturale mai puțin cunoscute din activitatea complexă a organizației tineretului român, sint aduse la cunoștință de N. Munteanu: Activitatea educativă muncitorească și cultural-sportivă în rândurile tineretului în anii 1921 — 1933 și respectiv Ion Iacoș: Activitatea cercurilor culturale de pe lângă breslele muncitorești (1939).*

Un alt grup de materiale reflectă activitatea desfășurată de masele largi ale tineretului în perioada postbelică încadrat în eforturile generale ale întregului popor, condus de partidul comunistilor, pentru refacerea economică a țării, pentru înfăptuirea consecventă a politicii promovate de P.C.R., pentru instaurarea și consolidarea noii orânduiri în patria noastră. Aici se înscriu materialele realizate de Virgil Smîrcea (*Tineretul participant activ la acțiunile revoluționare inițiate de P.C.R. în perioada 1944—1947*), Aurică Simion (*Activitatea tineretului pe șantie-*

⁵ Edit. Științifică, București, 1972, 495 p. Sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C. C. al PCR.

rele naționale în anii puterii populare), Gh. Surpat și Alexandru Popescu (*Participarea activă a tineretului la înfăptuirea politicii P.C.R. de construire a societății socialiste*). Nu putem încheia succinta noastră prezentare, fără a aminti două din materialele conținute în volum cu un caracter mai puțin istoric, dar care conțin interesante puncte de vedere ale lui N. Lotreanu asupra relației tineret-acțiune politică și opiniile lui N. Tutea asupra educației politico-ideologice a tineretului ca sarcină majoră a activității U.T.C.

Nivelul științific ridicat al tratării ca și stilul sobru, bogăția informațională și documentară conferă volumului de mai sus toate atributele unei lucrări științifice de valoare.

În seria lucrărilor apărute cu ocazia semicentenarului creării U.T.C. se integrează de asemenea și lucrarea elaborată de Gh. Sbirnă⁶. Așa cum se arată și în „Cuvîntul înainte” ce precedă materialele propriu-zise, scopul volumului, elaborat de Gh. Sbirnă se concentrează în faptul că el „Încearcă să răspundă dorinței generației tinere de a cunoaște cum a fost ieri, tradițiile de luptă ale clasei muncitoare, ale partidului său marxist-leninist și ale Uniunii Tineretului Comunist” (p. 5).

În paginile cărții sînt înmănunchiate și comentate fragmente și articole, texte din presa comunistă și democratică apărută în perioada interbelică, selecționate cu discernămint și minuțiozitate de autor, care a realizat astfel o culegere antologică de bun nivel valoric.

Documentele conținute în paginile volumului ilustrează în mod sugestiv condițiile grele de lucru ale tineretului industrial, aspecte din viața dificilă plină de privațiuni a absolvenților școlilor și universităților, lipsiți de siguranța obținerii unui loc de muncă corespunzător.

Din lucrare rezultă cu claritate faptul că organizația de tineret a propagat și promovat cu consecvență principiile unirii oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, spiritul de solidaritate internațională de care era animat tineretul român, a popularizat congresele și conferințele internaționale pentru pace.

Se știe că în perioada interbelică și ulterior, în perioada războiului antisovietic, lupta pentru organizare, pentru concentrarea în frontul unic al tineretului a tuturor organizațiilor și elementelor democratice și antifasciste a constituit o preocupare de prim ordin a organizației revoluționare a tineretului. Această latură a activității U.T.C. este exemplificată, prin citate și pasaje corespunzătoare, în fiecare din cele patru capitole ale lucrării.

O parte însemnată a textelor oglindește activitatea propagandistică desfășurată în vederea demascării fascismului, caracterizat prin ură feroce față de democrație și cultură.

În condițiile grele ale terorii dictaturii militaro-fasciste, U.T.C. s-a ridicat cu curaj împotriva participării României la războiul dus de Germania hitleristă împotriva Uniunii Sovietice. Așa cum o reflectă mărturiile expuse, uteciștii au desfășurat sub toate formele o puternică activitate cu caracter antirăzboinic, împotriva nazismului și a războiului nedrept antisovietic.

În încheiere ne exprimăm opinia că volumele amintite constituie, în totalitatea lor, o meritorie contribuție la cercetarea unui domeniu în general neglijat de istoricii noștri. Sperăm ca efortul să nu se oprească aici căci aceste lucrări deschid un câmp liber unor cercetări ulterioare, menite să adîncească viziunea interpretării, perspectiva istorică din care trebuie privit acest domeniu al istoriei noastre.

M. Stroia

⁶ Așa a fost ieri, București, Edit. politică, 1972, cu un cuvînt înainte de Constantin Mocanu.

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ CONSACRATĂ CELEI DE A XXX-A ANIVERSĂRI A INSURECȚIEI NAȚIONALE ANTIFASCISTE ARMATE

În zilele de 17–18 iunie 1974 la Institutul de istorie „N. Iorga” a avut loc sesiunea științifică consacrată celei de a XXX-a aniversări a insurecției naționale antifasciste armate. În prezidiu au luat loc : prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, prof. dr. Ladislau Banyai, vicepreședinte al Academiei de Științe Sociale și Politice, prof. dr. Ștefan Ștefănescu, directorul Institutului de istorie „N. Iorga”, președinte al Secției de istorie și arheologie a Academiei de Științe Sociale și Politice, și prof. Mihai Berza, directorul Institutului de studii sud-est europene.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. dr. Ștefan Ștefănescu care a precizat că Institutul de istorie „N. Iorga” și Institutul de studii sud-est europene au consacrat sesiunea științifică celei de a XXX-a aniversări a insurecției naționale antifasciste armate.

Prin fundamentarea unei colecții de izvoare istorice și apariția unui mare număr de lucrări s-a realizat integrarea istoriografiei românești în fluxul istoric mondial și se informează publicul de peste hotare asupra istoriei poporului român, asupra realităților actuale. Cercetătorii din domeniul istoriei se integrează creator în efortul general al poporului pentru desăvîrșirea construcției societății socialiste multilateral dezvoltate. Cercetătorii istoriei contemporane a României au depus eforturi pentru clarificarea diverselor aspecte ale insurecției, unele fiind obiectul unor comunicări prezentate la actuala sesiune.

În cadrul sesiunii au fost audiate comunicările : *Insurecția moment de cotitură în evoluția raportului de forțe politice în România*, de Traian Udrea, cercetător științific principal; *Participarea armatei române la războiul antihitlerist în memorialistica militară română*, de Ioan Chiper, cercetător științific principal, și *Instaurarea puterii populare în unele țări dunărene, de Ecaterina Cimponeriu*, cercetător științific principal *),

Vasile Liveanu a prezentat comunicarea *Problema puterii în insurecția națională antifascistă armată*. Pe baza unei bogate documentări, în parte inedită, autorul a urmărit cheștiunea puterii în insurecția națională antifascistă din România sub două aspecte : problema componenței guvernului ce urma a fi constituit și forma de stat a României după victorie. Este evidențiat pregnant rolul P.C.R. care a preconizat crearea unui guvern din reprezentanții tuturor forțelor patriotice antihitleriste.

În ce privește forma de stat a României, raportul de forțe existent în momentul victoriei insurecției a impus pentru moment menținerea monarhiei.

Mihail Rusenescu, cercetător științific principal, a prezentat comunicarea *Politica agrară a puterii populare în România (1944–1949)* în care a insistat asupra măsurilor luate de guvernul democrat de la promulgarea legii agrare (martie 1945) pînă în momentul terminării lucrărilor de aplicare a acestei legi apreciat de autor în aprilie 1948. Această dată a fost fixată pe baza datelor găsite în arhivele fostului Minister al agriculturii și domeniilor.

Subliniind conținutul și semnificația legii de reformă agrară din martie 1945, autorul a făcut o comparație între aceasta și cele anterioare, din 1864 și 1921, insistînd asupra diferențelor și în special a faptului că doar reforma agrară începută în 1945 a avut un caracter complet. Comunicarea a evidențiat rolul P.C.R. în pregătirea și aplicarea legii agrare, ca și importanța deosebită a anului 1947 prin măsurile legislative referitoare la agricultură.

*) Vezi textul dezvoltat al acestor comunicări în prezentul număr al „Revistei de istorie”.

Proclamarea republicii marchează trecerea într-o nouă etapă a revoluției, deci noi măsuri și pentru agricultură. În noile condiții, în martie 1949, conducerea de partid a analizat munca de partid la sate și a trasat directive pentru extinderea și utilizarea de noi metode în acest sens.

Venera Teodorescu, cercetător științific principal, a susținut comunicarea *Activitatea legislativă a puterii populare (martie 1945—aprilie 1946)*. Autoarea a subliniat că activitatea legislativă a puterii populare în perioada precizată a avut anumite particularități generate de condițiile perioadei, de necesitățile momentului istoric. Astfel una dintre aceste particularități a fost menținerea monarhiei, ceea ce va constitui un specific al revoluției populare din România. O consecință va fi apariția normelor legislative sub formă de decrete-legi care trebuiau sancționate de rege. Acest fapt va crea o situație specială în a doua jumătate a anului 1945 în timpul așa numitei „greve regale”.

Activitatea legislativă a avut în perioada menționată câteva obiective dintre care Venera Teodorescu a menționat: necesitatea mobilizării resurselor naționale pentru terminarea războiului antihitlerist; realizarea reformei agrare și epurarea aparatului de stat de elementele fasciste.

În funcție de aceste obiective autoarea distinge mai multe categorii de norme legislative: legislația nouă, menită în principal a defasciza țara; legislația burgheză menținută și legislația menită să asigure aplicarea sarcinilor revoluției, între care o serie de legi cu caracter anticapitalist, cea mai importantă fiind desigur legea agrară.

Urmează o trecere în revistă, în funcție de conținut și nu de data apariției, a principalelor măsuri legislative. În comunicare s-au prezentat principalele decrete-legi menite să asigure reorganizarea organelor centrale ale aparatului de stat, legi care creau noi organe de stat, legi pentru realizarea industrializării promovată de P.C.R., legi pentru prevenirea sabotajului și a speculei, precum și de legislație fiscală.

Autoarea a conchis că analiza legislației promulgate de guvernul democrat în perioada martie 1945—aprilie 1946 demonstrează importanța deosebită pe care aceasta a avut-o pentru evoluția revoluției democrat populare, pentru modificarea structurii și componenței vechiului aparat de stat. Elementele prezentate au evidențiat meritul deosebit al P.C.R. în aplicarea tezel distrugerii aparatului de stat burghez sub forma transformării sale treptate. Măsurile legislative din primele momente ale revoluției au fost continuate după proclamarea republicii.

Grigore Clima, cercetător științific principal la Institutul de studii sud-est europene, s-a referit la *Insurecția națională antifascistă și poziția României în contextul relațiilor internaționale*. Autorul subliniază necesitatea abordării evenimentelor istorice legate de insurecție și din punctul de vedere al dreptului internațional deoarece evenimentul de la 23 august 1944 a modificat poziția României în relațiile internaționale. Semnificația insurecției naționale îmbracă și un aspect internațional. După o trecere în revistă a consecințelor politice, militare și economice ale insurecției naționale antifasciste armate, Grigore Clima a prezentat actele care defineau poziția internațională a României.

Toate aceste documente, afirmă autorul comunicării, fixau poziția României în ordinea juridică internațională și confereau statului român libertatea, suveranitatea și integritatea teritorială, indispensabile existenței statale, cu unica condiție de a continua participarea la războiul antihitlerist.

După prezentarea comunicărilor au urmat discuții.

În cuvântul său *Sergiu Columbeanu*, cercetător științific principal, s-a referit la două categorii de probleme: la situația internațională și la lucrările memorialistice. În prima direcție vorbitorul se referă la reflectarea poziției României în momentul insurecției în documente americane aflate în fondurile Departamentului de Stat sau ale fostului Office of Strategic Service. O altă sursă de informare pentru poziția internațională a României o constituie corespondența zilnică dintre șefii principalelor state aliate, Stalin, Roosevelt și Churchill, din lunile mai-iunie 1944.

În problema lucrărilor memorialistice Sergiu Columbeanu începe prin a sublinia importanța comunicării prezentate de Ioan Chiper care a evidențiat posibilitățile de utilizare a acestui gen de izvoare. Vorbitorul subliniază și existența multor memorii ale unor ofițeri inferiori sau subofițeri care pot constitui surse la fel de prețioase ca și acelea ale ofițerilor superiori și generalilor și care au constituit obiectul atenției autorului comunicării menționate.

Florin Constantin, cercetător științific principal, a subliniat că problemele insurecției nu sînt total clarificate și că ele oferă încă un cîmp de investigații pentru istoriografie. Vorbitorul apreciază că una dintre orientările pentru investigații o constituie memorialistica, dar subliniază că aceasta trebuie abordată critic, trebuie mereu comparată cu alte izvoare.

Abordînd problema bazei documentare a studiului insurecției, Florin Constantin s-a referit la existența a diverse izvoare.

Vorbitorul subliniază apoi necesitatea precizării locului insurecției din România în contextul evoluției celui de al doilea război mondial. În această problemă el a accentuat importanța deosebită a insurecției.

Vorbitorul apreciază că 23 August 1944 a însemnat pentru Reichul nazist un nou Stalin-grad dar nu evenimentul luat în sine ci întregul complex al consecințelor sale. Apreciază că pe viitor va fi necesară sublinierea ponderei insurecției din România în contextul general european.

Constantin Șerban, cercetător științific principal, a abordat în primul rând problema puterii în insurecție care în comunicarea prezentată de către Vasile Liveanu a luat forma componenței guvernului. Apreciază că formula utilizată pentru guvernul din 23 august a corespuns realității deoarece avea în vedere, prin prisma poziției P.C.R., alianțele vremelnice cu partidele burgheze, cît și alianțele permanente cu P.S.D. și alte partide și grupări democratice.

Vorbitorul a apreciat că în comunicarea prezentată de Vasile Liveanu trebuia extinsă prezentarea contextului internațional, a influenței factorilor externi asupra pregătirii și desfășurării insurecției. El a subliniat că debarcarea anglo-americană în Normandia, la 6 iunie 1944, a avut importante consecințe interne, deoarece partidele burgheze de opoziție s-au orientat definitiv că nu mai existau speranțe pentru o debarcare în Balcani și și-au schimbat rapid orientarea politică, consimțind la acordul cu P.C.R.

Șerban Rădulescu-Zoner, cercetător științific, se referă la comunicarea prezentată de Ecaterina Cimponeanu, în care vede o încercare de studiu comparat în problemele rezistenței antifasciste și ale luptei pentru puterea populară. Această apreciere o face pe baza faptului că s-au subliniat punctele comune dar și cauzele diversității de situații, a particularităților formelor de luptă. Sugerează ca raportul dintre nivelul dezvoltării economice și forțele politice, de la care pornește autoarea comunicării, să fie dezvoltat prin prezentarea unor antecedente istorice. Astfel vorbitorul apreciază că diversitatea de situații din statele dunărene în anii celui de al doilea război mondial are ca punct de plecare și raporturile dintre fiecare stat în cauză și Germania nazistă sau, cu alte cuvinte, gradul de dependență dintre cele două elemente.

Lt. M. Ionescu a prezentat două documente care au venit să completeze comunicarea prezentată de V. Liveanu. Astfel, în legătură cu starea de spirit din cercurile guvernamentale românești în dimineața zilei de 23 august, menționează un document german referitor la discuția dintre mareșalul Antonescu și Clodius, însărcinatul german cu afaceri economice în România, din ziua de 22 august, în care se menționează că mareșalul avea în vedere posibilitatea unui armistițiu, dar numai în ultimă instanță.

O a doua mărturie documentară o constituie stenograma convorbirii telefonice dintre locotenent-colonelul Dragomir, șeful de Stat Major al Armatei a IV-a, de pe front, și generalul Sănătescu aflat la palatul regal.

Această convorbire, a arătat vorbitorul, ridică încă un aspect neclarificat al insurecției: cine a solicitat întrevvedere — Antonescu sau palatul?

În încheierea lucrărilor sesiunii, participanții au adoptat cu entuziasm o telegramă adresată tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., președintele Republicii Socialiste România. În telegramă se exprimă atașamentul față de politica internă și internațională a partidului și a statului, hotărîrea fermă de a-și consacra toate eforturile pentru împlinirea cu noi succese a celor două mari evenimente ale acestui an: 30 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă și Congresul XI al Partidului Comunist Român.

Nicolae Dascălu

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ „INSURECȚIA DIN AUGUST 1944 ȘI SEMNIFICAȚIA EI ISTORICĂ”

În zilele de 26 și 27 iunie 1974 la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România s-au desfășurat lucrările sesiunii științifice cu tema „Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică”.

Organizată sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară și Academiei militare, manifestarea a fost consacrată celei de a XXX-a aniversări a eliberării patriei de sub dominația fascistă și celui de al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român.

În prima zi au fost audiate comunicările: *30 de ani de lupte și victorii ale poporului român pentru construirea socialismului, pentru pace și prietenie între popoare* — Ion Popescu-Puțuri, directorul I. S. I. S. P.; *Premise istorice ale insurecției* — Dr. Gheorghe Zaharia, director adjunct

al I. S. I. S. P.; *Lupta Partidului Comunist Român pentru organizarea și dezvoltarea rezistenței antifasciste în România* — Dr. Maria Covaci, cercetător principal la I. S. I. S. P.; *Atitudinea burgheziei și exponenților ei politici față de dictatura militară-fascistă și războiul hitlerist în anii 1940 — 1943* — Colonel dr. Ilie Ceaușescu, șef de sector la C. S. C. I. T. M.; *Situația pe frontul sovieto-german în toamna 1943 — primăvara 1944* — Colonel Loghin Leonida cercetător principal la C. S. C. I. T. M.; *Situația pe fronturile din bazinul Mediteranei și Europa Occidentală* — General-maior(r) dr. Ion Cupșa; *Dezvoltarea și semnificația mișcării de rezistență a popoarelor europene* — Dr. Nicolae Copoiu, secretar științific al I. S. I. S. P.; *Adâncirea crizei blocului statelor fasciste* — Colonel dr. Dumitru Tuțu, șef de sector la C. S. C. I. T. M.; *Evoluția relațiilor dintre principalele puteri din coaliția antihitleristă* — Dr. Gheorghe Unc, șef de secție la I. S. I. S. P.; *Starea de spirit a maselor populare și a armatei în prima jumătate a anului 1944* — Colonel dr. Vasile Mocanu, profesor la Academia militară; *Politica de alianță a P.C.R. în pregătirea și înfăptuirea insurecției* — Dr. Aurică Simion, cercetător principal la I. S. I. S. P.; *Pregătirea insurecției* — Colonel Ilie Petre, șef de sector la C. S. C. I. T. M.; *Rolul hotărârilor al operației ofensive sovietice de la Iași* — Chișinău în zdrobirea grupului german de armate „Ucraina de sud” — Vladimir Zaharescu, cercetător principal la I. S. I. S. P.; *Declanșarea insurecției* — General-maior Constantin Antip, secretar adjunct al Consiliului Politic Superior al Armatei.

În cea de a doua zi a sesiunii comunicările prezentate au fost axate pe tema desfășurării insurecției: *La București și în Valea Prahovei* — Colonel Gheorghe Tudor, profesor la Academia militară; *În partea estică a Munteniei* — Colonel(r) Costache Mindru; *În Dobrogea* — Vice-amiral(r) Florea Diaconu; *În zonele sudice ale țării* — Colonel Gheorghe Romanescu, cercetător principal la C. S. C. I. T. M.; *În Banat și zonele sudice ale Transilvaniei* — Colonel Florian Tucă, redactor șef la Editura militară; *Luptele insurecționale pe Dunăre* — Colonel Constantin Nicolae, director adjunct la C. S. C. I. T. M.

Celelalte comunicări audiate în această zi s-au referit la rolul și locul insurecției naționale antifasciste armate în viața politică a României și în desfășurarea pe plan european a acțiunilor militare pentru înfrângerea Germaniei hitleriste: *Caracteristici ale artei militare românești pe timpul insurecției naționale antifasciste* — General maior dr. Gheorghe Marin, șef de catedră la Academia militară; *Însemnătatea creării capului de pod strategic din Podișul Transilvaniei și cîmpia de vest a țării* — General de armată Ion Tutoveanu, comandatul Academiei militare; *Semnificația istorică a insurecției pentru schimbarea regimului politic din România* — Paraschiva Nichita, cercetător științific principal la I. S. I. S. P.; *Rolul insurecției și alăturării României la coaliția antifascistă în desfășurarea războiului contra Germaniei naziste* — General maior Eugen Bantea, directorul C. S. C. I. T. M.; *Aprecieri străine asupra însemnătății insurecției poporului român* — Colonel Vasile Gherghescu, șef de catedră la Academia militară; *Cooperarea româno-sovietică în luptele pentru desăvîrșirea eliberării României* — General-locotenent Constantin Popa, locțiitor al șefului Marelui Stat Major; *Istoriografia străină despre contribuția României la războiul antihitlerist* — Dr. I. Chiper, cercetător principal la Institutul de istorie „N. Iorga”; *Insurecția din august 1944 — corolar al luptei poporului român, a clasei muncitoare și a partidului ei pentru eliberarea națională și socială* — General colonel Ion Coman, șef de secție la C. C. al P. C. R.

CONSTANTIN NICOLAE, PETRE ILIE, *Armata română pe drum de luptă și victorii*, București, Edit. militară, 1973, 168 p.

Dovedind preocuparea constantă a istoriografiei românești pentru abordarea temelor majore ale istoriei patriei, lucrarea de față își propune să sintetizeze pe coordonatele sale esențiale două momente adinc întipărite atît în memoria contemporanilor acestora, cît și în cea a generațiilor de azi: insurecția națională antifascistă și participarea armatei române la obținerea victoriei asupra Germaniei naziste.

Privind insurecția română în strînsă conexiune cu realitățile și consecințele vieții social-politice ale României antebelice și din timpul celui de al doilea război mondial, autorii încep prin a derula cititorilor șirul neîntrerupt și ascendent al manifestărilor antifasciste ale poporului nostru. Străine de șovinismul și spiritul revanșard războinic promovat de ideologia fascistă, nedorind subordonarea economică și politică a țării de către Reichul nazist, masele populare — în al căror proces de permanentă clarificare și îndrumare revoluționară P.C.R. a avut rolul principal — intelectualitatea democratică și unii dintre reprezentanții mai realiști ai claselor dominante din România s-au împotrivit cu tărie prin diverse mijloace ascensiunii fascismului în Europa, războiului, prezenței armatelor hitleriste în țară și trimiterii contingentelor române pe frontul antisovietic.

Cu înalta sa capacitate de organizare și animată de un puternic spirit de combativitate, abnegație și disciplină revoluționară clasa muncitoare s-a situat în fruntea rezistenței antifasciste, antrenînd în această luptă și celelalte categorii sociale, demonstrîndu-le că înlăturarea dominației hitleriste, întoarcerea armelor împotriva Germaniei lui Hitler, democratizarea țării constituie deziderate de interes național la înfăptuirea cărora trebuie să-și unească eforturile toate partidele și organizațiile politice și profesionale, întregul popor pe baza unui program unic de acțiune. În această lumină cartea ne prezintă aspecte din rezistența antifascistă a poporului român în țară și peste hotare, subliniîndu-i astfel caracterul național și internaționalist, accentuînd asupra politicii P.C.R. de închegare

a unor alianțe de luptă, de atragere în centrul acesteia a personalităților politice și științifice ale țării cît și a cadrelor armatei.

În fabrici cursul tot mai tumultuos al împotrivirii față de hitleriști îmbracă forme variate mergînd de la sabotajul pasiv și de la prestarea lucrului încet și de slabă calitate la sabotarea activă, organizată, a producției de război și la constituirea în conspirativitate a formațiunilor muncitorești de luptă pregătite pentru înfruntarea hotărîtoare; la sate refuzul față de rechizițiile apăsătoare devenea tot mai evident, iar în rîndurile armatei soldații și ofițerii ce cunoscuseră distrugerile și inutilitatea unui război nedrept și nedorit se pronunțau tot mai răspicat împotriva subordonării față de hitleriști. Pe fundalul general al acestei atitudini antifasciste autorii reliefează activitatea P.C.R., menționînd principalele sale succese pe calea realizării unității de acțiune a clasei muncitoare și a întregului popor: crearea Frontului patriotic antihitlerist în 1943, a Frontului unic muncitoresc în aprilie 1944 și, ca un corolar ce înmănunchea toate forțele patriotice, constituirea Blocului Național Democratic. Declarația acestuia, dată publicității la 20 iunie 1944, reprezenta programul de acțiune concretă, mobilizator, care stabilea principalele obiective ale luptei antifasciste a poporului român.

Moment culminant al rezistenței românești, insurecția națională din august 1944, a cărei desfășurare victorioasă a confirmat justetea tacticii adoptate de P.C.R., a croit maselor populare drum larg pe arena politică a țării, a concentrat în focarul luptei antifasciste toată energia poporului nostru. Prin actul de la 23 august 1944 P.C.R., inițiatorul și organizatorul insurecției, a căpătat un prestigiu sporit, cuvîntul său fiind urmat de tot mai multe conștiințe.

Prezentînd astfel sintetic rezistența antifascistă română, semnatarii lucrării își concentrează apoi atenția asupra constituirii în U.R.S.S., din rîndul prizonierilor români, a diviziei Tudor Vladimirescu. Analizînd mobilurile care au stat la baza hotărîrii voluntarilor români de a forma o unitate mili-

tară care să lupte împotriva armatelor germane, subliniind procesul de clarificare ideologică și politică, ampla acțiune educativă desfășurată în rândurile prizonierilor români, lucrarea apreciază crearea diviziei Tudor Vladimirescu ca unul din momentele cele mai de seamă ale exprimării poziției antihitleriste a militarilor români. Încurajați în atitudinea lor de veștile sosele din țară care anunțau noi succese ale forțelor potrivnice Reichului și războiului antisovietic, soldații, ofițerii și lucrătorii politici ai noii unități și-au îndoit eforturile în direcția pregătirii de luptă și politice. Înfățișându-ne pe larg această etapă de început din existența diviziei, autorii conchid că: „În august 1944, după 10 luni de existență, divizia Tudor Vladimirescu se prezenta ca o mare unitate bine instruită, cu o capacitate combativă înaltă, cu un nivel politico-educativ ridicat, fiecare militar fiind hotărât să lupte pînă la sacrificiu pentru eliberarea României” (p. 36).

Participarea deplină a armatei la insurecție a demonstrat că spiritul antifascist, grija față de destinele țării, ura față de cotropitori au constituit convingeri care au însuflețit acțiunile trupelor române atît în zilele insurecției, cît și în tot cursul războiului antihitlerist. Intrată în foc la sfîrșitul lunii august în ofensiva Iași-Chișinău, divizia Tudor Vladimirescu va dovedi că se încadrează organic dorinței întregului popor și armatei române de a îndepărta dominația fascistă, alăturîndu-se unităților române și sovietice care au început lupta pentru alungarea hitleriștilor de pe pămîntul țării. Această misiune a fost mult înlesnită de succesul insurecției și de operativitatea cu care armata română a acoperit frontierele țării chiar din primele zile consecutive lui 23 august, nedînd posibilitate Wehrmachtului să-și consolideze apărarea pe Carpați, linia fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați și Dunărea maritimă. Menținerea de către trupele germane a acestui aliniament ar fi făcut dificilă înaintarea unităților sovietice spre Balcani și centrul Europei.

Urmărind drumul de luptă și victorii al armatei noastre în războiul antihitlerist lucrarea prezintă operațiunile armatei române pentru eliberarea părții de nord-vest a României. Se subliniază că dispozitivul de acoperire a acestei zone a fost realizat concomitent cu primele măsuri înfăptuite în cadrul insurecției și ca o parte componentă a acesteia. Apărarea frontierei de nord-vest a țării a fost asigurată inițial, încă din noaptea de 23 spre 24 august, de Armata 1 română care a depistat concentrările inamice și și-a organizat dispozitivul de apărare pe probabilele direcții de atac ale acestora, după 4 septembrie ea fiind sprijinită și de Armata 4. La 5 septembrie trupele germane dezlănțuie ofensiva în centrul podișului Transilvaniei

pentru a cuceri trecătorile Carpaților meridionali, pe acest lanț muntos putîndu-se organiza un puternic aliniament de apărare care ar fi pus multe probleme înaintării sovietice și ar fi cerut jertfe din partea ostașilor români și sovietici. Între 5 și 8 septembrie unitățile române au reușit să stăvilească atacurile germane, trecînd apoi la o viguroasă contraofensivă. O a doua ofensivă germano-ungară, desfășurată între 11 și 17 septembrie în Banat și Crișana, a fost stopată de ostașii români prin lupte de apărare deosebit de înverșunate. Înfățișînd aceste prime înfruntări dintre armata română și cea hitleristă lucrarea ne edifică asupra importanței și rolului luptelor purtate în prima jumătate a lunii septembrie de trupele române. Apărarea română a permis unităților sovietice să treacă rapid Carpații meridionali și de aici mai departe spre centrul Transilvaniei și Cîmpia ungară. Venirea trupelor sovietice, schimbînd raportul de forțe pe acest front în favoarea coaliției antihitleriste, a făcut posibilă trecerea la contraofensiva generală.

La sfîrșitul lunii septembrie se consemnează în jurnalele unităților române și sovietice acțiuni cu pronunțat caracter ofensiv soldate cu eliberarea centrului Transilvaniei și cu cucerirea aliniamentului: trecătoarea Prislop—nord-vest Tirgu Mureș—sud Cluj—sud Oradea—frontiera de vest a României pînă la Bela Crkva. De pe acest aliniament trupele Frontului 2 ucrainian în care se încadrau și Armatele 1 și 4 române au declanșat la începutul lunii octombrie marea operație ofensivă Debrețin care avea drept scop eliberarea întregului teritoriu al țării noastre și atingerea în final a rîului Tisa. La 25 octombrie 1944, ca urmare a înaintării impetuoase a Armatei 4 române și a unităților sovietice vecine dispozitivului ei, pămîntul României a fost curățat de cotropitorii fasciști. Această acțiune militară și politică a relevat încă o dată eroismul și dragostea de țară a ostașilor noștri, strînsa colaborare dintre comandamentele sovietice și române, sprijinul neprecupețit de care s-au bucurat ostașii români și sovietici din partea maselor populare.

Pătrunse de un adînc spirit internaționalist, solidare cu cauza dreaptă a popoarelor asuprite încă de fascism, poporul și armata României, care pășea într-o nouă etapă istorică, au continuat eforturile militare și economice dorind să-și aducă din plin contribuția la victoria definitivă asupra Reichului nazist. Demonstrînd consecvența atitudinii sale antifasciste, arătînd lumii că actul de la 23 august 1944 n-a fost consecința unei situații conjuncturale, ci rezultatul firesc și necesar al luptei de eliberare a întregului popor, armata română participă cu aceeași ardore la operațiile desfășurate pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei.

Prezentînd contribuția militarilor români la înfrîngerea trupelor germane și ungare în Ungaria, în cadrul celor trei mari operații ofensive Debrețin, Budapesta și Viena, autorii o sintetizează notînd „...armata română, care a totalizat un efectiv de peste 210.000 oameni, a eliberat 1237 de localități, dintre care 14 orașe și a provocat inamicului pierderi ce s-au ridicat la 30.789 de oameni (morți și răniți)... Jertfele de sînge ale armatei noastre în această etapă a războiului antihitlerist s-au ridicat la peste 42.000 de oameni (morți și răniți).” (p. 122).

Iarna și primăvara anului 1945 înseamnă pentru ostașii români lupte crîncene pentru eliberarea Cehoslovaciei. Lucrarea menționează, printre altele, acțiunile Armatei 4 în munții Metalici slovaci și în Tatra Mică și cucerirea de către Armata 1 a masivului muntos Javorina. „Perioada luptelor din Cehoslovacia — subliniază autorii — a fost cea mai lungă din istoria războiului antihitlerist dus de armata română. Ea a durat cinci luni de zile și s-a desfășurat în condiții de anotimp și teren deosebit de grele. În acest timp armatele române au pătruns prin lupte în dispozitivul inamic peste 400 de km., au forțat 4 cursuri mari de apă, au cucerit 10 masive muntoase și au eliberat 1722 de localități, între care 31 de orașe”.

Capitularea necondiționată a Germaniei la 9 mai 1945 a găsit armata română în plină luptă.

Alături de celelalte unități o contribuție de seamă la înfrîngerea trupelor germane a avut și Divizia Tudor Vladimirescu. În țară, ea a participat la eliberarea orașului Sfîntu Gheorghe și a altor localități din sud-estul Transilvaniei și s-a remarcat în aprige înclătări pe Mureș în direcția Oradea. În Ungaria, cucerirea orașului Debrețin constituie în mare măsură meritul priceperii și vitejiei dovedite de voluntarii români. Pe teritoriul Cehoslovaciei în luptele de pe râul Hron au căzut mulți dintre vechii combatanți ai acestei unități și alături de ei proaspeți voluntari din țară care au răspuns prin înrolarea lor lozinci mobilizatoare lansate de P.C.R.: „Totul pentru front, totul pentru victorie”.

Sub semnul acestei chemări masele populare din România în frunte cu clasa muncitoare nu au precupețit nici un efort pentru a sprijini lupta cu arma în mînă împotriva fascismului. Relevînd dimensiunile angajării militare a României în coaliția antihitleristă, autorii monografiei evidențiază just și aportul economic al țării noastre la înfrîngerea Germaniei naziste, care s-a ridicat la valoarea a peste un miliard de dolari la valuta din 1938.

Un alt aspect de importanță majoră abordat în paginile cărții îl constituie repercușiunile pe care cuceririle revoluționare din țară, lupta pentru instaurarea unui guvern

democratic, reforma agrară, le-au avut asupra armatei. Sesizînd atenția pe care P.C.R. a acordat-o dintotdeauna activității politice educative în rîndul militarilor pentru transformarea armatei într-un aliat conștient și de nădejde în lupta revoluționară, semnatarii lucrării înfățișează momente din munca lucrătorilor politici ai diviziei Tudor Vladimirescu. De asemenea se pune în evidență necesitatea și semnificația măsuriilor adoptate de P.C.R. de a lărgi această activitate prin crearea unui corp de astfel de lucrători politici care au fost atașați tuturor unităților militare cu sarcina de a îndruma procesul de înnoire și democratizare a armatei ca parte integrantă din amplul program al revoluției populare.

Finalul lucrării constituie o succintă retrospectivă a mutațiilor profunde produse în conștiința cadrelor armatei noastre după 23 august 1944, a succeselor pe care acestea le obțin de atunci zi de zi în ridicarea necontenită a nivelului pregătirii politice și de luptă, pe drumul hotărîrii nestrămutate de a fi scutul cuceririlor revoluționare ale poporului român.

Nouă sinteză asupra participării române la războiul antifascist, cartea de față are meritul de a fi încadrat acțiunile armatei noastre în contextul operațiunilor desfășurate pe toată întinderea frontului de est, oferind astfel posibilitatea relevării dimensiunilor rolului și importanței luptelor purtate de unitățile românești în înclătarea cu hitleriștii.

Fideli acestei concepții de tratare, autorii includ apoi întreg frontul sovieto-german în desfășurarea generală a războiului mondial, marcînd victoriile coaliției Națiunilor Unite, conjugarea eforturilor acesteia în direcția înfrîngerii fascismului. În acest mod, alături de documentele epocii, de declarațiile statelor cobeligerante, îndeosebi de cele ale marilor puteri, maniera de prezentare accentuează edificator importanța contribuției pe care România nu a prețuit să o aducă la victoria finală asupra Germaniei naziste.

Menționăm ca atribute de calitate ale cărții folosirea documentelor de arhivă, ceea ce conferă aprecierilor siguranță și veracitate, precum și gama largă de lucrări de certă acribie — studii analizînd numai un aspect al problemei sau ample sinteze istorice și militare — care a fost utilizată de cei doi autori pentru documentare.

Armata română pe drum de luptă și victorii poate fi consultată cu real folos de specialiști și mai ales de cercurile largi de cititori care doresc să-și îmbogățească sau să-și ordoneze într-o viziune de ansamblu cunoștințele de istorie contemporană.

Gelu Apostol

* * * *Rezistența europeană în anii celui de al doilea război mondial 1938—1945. Vol. 1. Țările din Europa centrală și de sud-est.* Sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., București, Edit. militară, 1973, 454 p. *

Problemele istoriei celui de al doilea război mondial, sub variatele sale aspecte, constituie în ultimii ani preocupări majore pentru istoricii români militari și civili. Istoria rezistenței antifasciste în țările Europei a fost tratată cuprinzător și în *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea război mondial*¹ însă inițiativa Editurii militare de a publica o monografie în două volume, consacrată istoriei rezistenței antifasciste în Europa este binevenită, cu atât mai mult cu cât sîntem în anul XXX al eliberării țării noastre și a altor țări europene de sub dominația fascistă.

Studiul introductiv pornește de la premisele istorice ale luptei antifasciste, oprindu-se asupra principalelor aspecte ale acesteia încă înainte de al doilea război mondial. Autorii scot în evidență faptul că experiența luptei antifasciste pe plan național și internațional a fost folosită și dezvoltată în cadrul mișcării de rezistență. Această mișcare a cuprins nu numai țările ocupate, dar și statele care alcătuiau blocul fascist (p. 11). Sînt înfățișate cauzele și caracterul mișcării de rezistență antifascistă, forțele sociale și politice participante, formele luptei de rezistență. Întregul material publicat în volum atestă faptul că clasa muncitoare a fost principala forță socială a mișcării de rezistență iar partidele comuniste au fost forțele politice cele mai active, militante pentru unirea tuturor forțelor patriotice pe plan național. Lupta pentru unitate dusă de comuniști n-a fost ușoară pentru că o serie de forțe politice, mai ales reprezentanții burgheziei necolaboraționiste, manifestau ezitări și rețineri față de comuniști (p. 17). Autorii propun și o periodizare a istoriei rezistenței europene, în trei etape : martie 1938 — iunie 1941, iunie 1941 — iunie 1944 ; iunie 1944 — mai 1945. Această periodizare, după părerea noastră, nu este suficient de argumentată și „topește” într-o perioadă prea lungă momentul de cotitură intervenit în toamna 1942 — primăvara 1943 în desfășurarea războiului, înții de toate datorită victoriilor epocale dobîndite de armata sovietică pe frontul sovieto-german. Considerăm că începutul celei de a treia perioade de rezistență antifascistă europeană trebuie plasat după victoria istorică reputată de trupele sovietice la Stalingrad, petrecută în același timp cu ofensiva aliaților în Africa de nord.

N. Copoiu și Gh. Unc arată că „Anul 1944 poate fi numit anul insurecțiilor naționale... Victorioase la Paris, în România și Bulgaria, înfrînte la Varșovia și în Slovacia, dar conti-

nuate în lupte de guerilă, insurecțiile au încununat mișcarea de rezistență din țările respective (subl. autorilor). Împreună cu marea desfășurare a războiului de partizani din Iugoslavia, Albania, Grecia, Italia ș. a. ele au contribuit din plin la eliberarea propriilor țări și la înfrîngerea dușmanului comun” (p. 21).

Cititorilor le sînt evocate, apoi, jertfele considerabile date de mișcarea antifascistă în țările Europei.

Împărtășim criteriile adoptate de autori privind organizarea volumului de față.

C. Nuțu semnează un interesant și documentat studiu despre rezistență în *Austria*, fenomen asupra căruia istoricii români s-au oprit mai puțin pînă acum. Caracteristic pentru dominația nazistă în Austria a fost faptul că poporul austriac a fost inclus de către ocupanți în „rasa de stăpîni” și pentru aceasta peste 1 600 000 austrieci au fost mobilizați în Wehrmacht, pentru a-l ajuta pe Hitler să cucerească lumea. Poporul austriac însă n-a fost deloc entuziasmat de această perspectivă și mulți austrieci s-au încadrat activ în mișcarea de rezistență antinazistă. La rezistență au participat comuniști, catolici, socialiști ș. a. Au existat și grupe de partizani în Tirol, în Styria superioară iar în munții Carintiei acționau împreună partizani austrieci și partizani iugoslavi (p. 49). Numeroși soldați austrieci de pe Frontul de răsărit și din țările ocupate au trecut la partizani. Jertfele date de poporul austriac în lupta antinazistă au fost mari (p. 55), dar ele au contribuit la eliberarea țării și la asigurarea pentru Austria renăscută a unui loc în familia popoarelor iubitoare de pace.

Forțele care au luptat în rezistență : popularii, socialiștii și comuniștii, au alcătuit și primul guvern al Austriei libere.

M. Moldoveanu își consacră studiul *Cehoslovaciei* în perioada ocupației germane și luptei antifasciste a popoarelor ceh și slovac. Anglia și Franța, prin rușinoasa tranzacție de la München, au trădat Cehoslovacia și i-au oferit-o lui Hitler și revizionistilor fasciști unguri. Autorul arată că Cehia a fost trans-

* Volumul apare sub îngrijirea unei comisii redacționale formate din : dr. Nicolae Copoiu, dr. Gheorghe Unc, dr. Gheorghe Zaharia.

¹ București, Edit. politică 1971. Unele aspecte au fost tratate și în revista „Anale de istorie” nr. 3/1969.

formată în „Protectorat” iar Slovacia s-a proclamat „independentă” în frunte cu Josef Tiso, politician clerical-fascist, lider al partidului popular. În Protectorat germanii au instituit un „guvern” ceh în frunte cu generalul Elias, care a fost mai târziu judecat și executat pentru legături cu mișcarea de rezistență (p. 71).

Partidul Comunist din Cehoslovacia a fost singura forță politică care a acționat de la bun început împotriva ocupanților germani, editând ziare ilegale („Rudé Právo” în Cehia și „Hlas ľudu” în Slovacia), organizând manifestații, greve și sabotaje. Chemarea comunistilor „lucrează încet”, aplicată de muncitori în întreprinderile industriei de război, lovea puternic în mașina de război germană, chiar dacă uzinele încă nu săreau în aer. Comuniștii au stabilit legături și cu forțele politice burghize pe plan intern și în exterior. Guvernul din emigrație condus de Eduard Beneš a stabilit legături prietenești cu U.R.S.S. (tratatul de prietenie și ajutor reciproc sovieto-cehoslovac de la 18 iulie 1941) și a înțeles că trebuie să colaboreze cu Partidul Comunist din Cehoslovacia.

În studiu se acordă un loc important prezentării formelor luptei de rezistență, a acțiunilor antinaziste, între care alături de sabotaje trebuie relevat atentatul împotriva locțiitorului protectorului Boemiei și Moraviei, sinistrul călău Reinhardt Heydrich. Atentatul împotriva lui Heydrich a fost săvârșit de un grup de parașutiști cehi, trimiși în Cehoslovacia de serviciile speciale britanice. M. Moldoveanu se oprește și asupra valului de teroare care s-a abătut asupra poporului ceh după atentat. Atunci au fost distruse comunele Lidice și Lezaky, au fost arestați și executați mii de comuniști și antifasciști. Mișcarea de partizani a găsit condiții mai prielnice în Slovacia, dar ea s-a dezvoltat și în Cehia. În Slovacia s-a intensificat criza militar-politică a regimului clericalo-fascist iar lupta antifascistă a poporului slovac a intrat într-un moment hotărâtor, odată cu izbucnirea insurecției naționale la 30 august 1944, în condițiile înaintării victorioase a trupelor sovietice.

Crearea *Frontului național al cehilor și slovacilor* în urma tratativilor de la Moscova purtate între comuniști, socialiști și partidele burghize antifasciste și adoptarea programului *Frontului Național* încununa lupta antifascistă a popoarelor ceh și slovac și marca renașterea statului liber cehoslovac. La această operă, alături de armatele sovietice și-au adus contribuția trupele române și corpul cehoslovac.

G. Maksutovici trece în revistă principalele momente ale mișcării de rezistență antifascistă din *Albania*, ocupată de trupele italiene încă din aprilie 1939. Agresiunea brutală a

fascismului italian a provocat ura întregului popor albanez. Se subliniază și faptul că numeroși albanezi care locuiau la București s-au înscris voluntari și au colectat bani pentru organizarea rezistenței antifasciste (p. 112).

Lupta de eliberare s-a transformat într-o adevărată revoluție antifascistă, antiimperialistă și democratică, având ca obiective eliberarea țării, asigurarea independenței naționale și instaurarea regimului de democrație populară (p. 113 — 114). Un moment hotărâtor în victoria luptei de rezistență a poporului albanez a fost crearea Partidului Comunist din Albania, la 8 noiembrie 1941 în frunte cu Enver Hodja (Hoxha în grafia albaneză).

De la 25 august 1942 a început să apară și organul central de presă al comuniștilor albanezi, ziarul „Zerri i popullit”.

Conferința forțelor antifasciste, în frunte cu comuniștii, de la Peza din 16 septembrie 1942 a marcat un succes al mișcării de eliberare națională pe plan politic și organizatoric, creîndu-se *Frontul antifascist de eliberare națională*.

Autorul prezintă și manevrele ocupanților, care căutau să atragă poporul albanez, și încercările burgheziei și moșierimii albaneze de a-și menține dominația. În afară de virfurile albaneze colaboraționiste au existat și reprezentanți ai burgheziei și moșierimii „rezistente”. Aceștia au pus bazele organizațiilor semiclandestine *Ball Kombëtar* și *Legaliteti* la sfârșitul anului 1942 și în toamna anului 1943, care nu au fost organizații de rezistență, ci organizații trădătoare (p. 134).

Sînt înfățișate pe larg principalele acțiuni de luptă pe teritoriul Albaniei. După capitularea Italiei și ocuparea Albaniei de către trupele germane (septembrie 1943), poporul albanez s-a găsit în fața unui dușman mai puternic și mai crud, dar lupta împotriva ocupanților a dobîndit un impuls mai puternic. Cititorul se convinge că majoritatea poporului albanez îi urma pe comuniști și respingea manevrele nedibace ale ocupanților privind „separarea” Albaniei de Italia și „independența” Albaniei.

G. Maksutovici se oprește în mod deosebit asupra acțiunilor de luptă din toamna anului 1944, stabilind legătura pe care au avut-o evenimentele din România cu victoria luptei poporului albanez. La 29 noiembrie 1944 Albania s-a eliberat complet de sub ocupația germană, iar poporul albanez s-a dedicat opere istorice de înlăturare a exploatații și construirii socialismului.

În armata de eliberare albaneză au fost încadrați peste 70.000 patrioți iar în lupta cu dușmanul au pierit peste 28.000 oameni (p. 144).

Aspecte interesante, multe dintre ele mai puțin cunoscute chiar de specialiștii români,

ale luptei de rezistență a poporului polonez sînt tratate de M. Moldoveanu în studiul său despre rezistența în *Polonia*. Bazîndu-se pe surse poloneze și românești, pe studii apărute în Polonia și la noi în țară, M. Moldoveanu acordă importanța cuvenită în studiul său problemei refugiaților polonezi în România și trecerii sau depozitării tezaurului polonez în țara noastră (p. 151 — 156). Ocupanții hitleriști au dus o politică deliberată de exterminare a poporului polonez, de colonizare a Poloniei cu germani și de evacuare a polonezilor în așa numitul Guvernământ general. Autorul constată că măsurile ocupanților au stîrnit împotrivirea poporului polonez și chiar de la sfîrșitul anului 1939 unele detașamente de partizani formate din soldați și ofițeri ai armatei poloneze au continuat lupta împotriva inamicului (p. 161).

Guvernul polonez din emigrație a stabilit în toamna anului 1939 contacte cu militarii fostei armate poloneze și a constituit organizația militară conspirativă *Uniunea luptei armate*, devenită mai tîrziu *Armata Țării*.

În Polonia au existat numeroase grupuri și organizații comuniste, dar dizolvarea arbitrară în 1938 a Partidului Comunist din Polonia de către conducerea Internaționalii Comuniste, continua să aibă urmări nefavorabile asupra luptei de eliberare a poporului polonez, cu atît mai mult cu cît Comitetul executiv al I. C. a avertizat pe comuniștii polonezi că orice încercare de refacere a Partidului comunist polonez era considerată drept o provocare (p. 170).

Această stare de lucruri a fost depășită în ianuarie 1942 cînd s-a constituit Partidul muncitoresc polonez prin unirea comuniștilor polonezi care acționau în U. R. S. S. cu comuniștii din țară. În fruntea partidului a fost aleasă o conducere provizorie în frunte cu Marceli Nowotko.

Autorul examinează pe larg cele două concepții de luptă care au existat în mișcarea de rezistență poloneză: concepția comuniștilor și a organizațiilor burgheze.

În timp ce comuniștii, prin organizația militară *Garda populară*, devenită la începutul anului 1944 *Armata populară*, luptau cu bărbăție și eroism împotriva ocupațiilor, Armata Țării adoptase tactica „cu arma la picior”, menajîndu-și forțele pentru viitor sau atacînd detașamentele comuniste.

Programelor și măsurilor adoptate de P. M. P. le sînt consacrate multe pagini din studiu. Între acestea se remarcă, desigur, constituirea Consiliului național al țării la 1 ianuarie 1944 și programul acestuia, ca și crearea Comitetului polonez de eliberare națională la 21 iulie 1944 și *Manifestul către poporul polonez*, dat publicității la 22 iulie 1944 (sărbătoarea națională a Poloniei).

M. Moldoveanu aduce în fața cititorilor români concluziile istoriografiei poloneze în privința insurecției din Varșovia (1 august — 2 octombrie 1944) (p. 202 — 206). Partea finală a studiului este consacrată eliberării Poloniei de către armatele sovietice și contribuției armatei poloneze la acest act istoric.

Cititorul face cunoștință pe larg cu mișcarea de eliberare din Grecia, Iugoslavia și Bulgaria, datorită studiilor semnate de Dan Baran, N. Ciachir și C. Iliescu. În toate studiile autorii scot în evidență importanța și urmările insurecției naționale antifasciste din România pentru lupta de eliberare a acestor țări.

În *Grecia*, scrie D. Baran, comuniștii au fost inițiatorii luptei armate împotriva coterpitorilor fasciști. Organizațiile comuniste au fost mai numeroase și mai active decît organizațiile burgheze. Studiul despre Grecia este valoros și prin scurtul istoric pe care-l face D. Baran luptei antifasciste a poporului grec, încă înainte de izbucnirea războiului.

N. Ciachir prezintă pe larg situația *Iugoslaviei* în timpul războiului, semnalează cauzele înfrîngerii din 1941 și totodată faptul că poporul iugoslav n-a încetat lupta. La 4 iulie 1941, la chemarea Partidului Comunist din Iugoslavia popoarele Iugoslaviei au trecut, rînd pe rînd, la declanșarea răscoalei naționale antifasciste împotriva ocupațiilor și a uneltelor lor. Popoarele Iugoslaviei au luptat atît pentru eliberarea națională, cît și pentru eliberarea socială (p. 280). Partidul Comunist din Iugoslavia a acționat pe întreg teritoriul Iugoslaviei și a fost singura forță politică patriotică și consecvent antifascistă. Comuniștii au încercat să ajungă la o înțelegere cu cetrnicii lui Draža Mihajlović, însă înțelegerea a devenit imposibilă și cetrnicii au luptat împotriva partizanilor, alături de ocupații.

N. Ciachir se oprește asupra măsurilor de organizare a noii puteri populare în Iugoslavia, în special constituirea Vecei populare antifasciste de eliberare a Iugoslaviei și măsurile adoptate de a doua sesiune a Vecei, la 29 noiembrie 1943. Acțiunile militare sînt prezentate pe larg. N. Ciachir folosește surse iugoslave, precum și depozițiile generalului Lohr, comandant al armatelor germane din Iugoslavia pentru a evidenția importanța evenimentelor din România în august 1944 pentru întreaga Peninsulă balcanică (p. 320).

Rezistența antifascistă a înscris un capitol glorios în istoria contemporană a Iugoslaviei iar poporul iugoslav a urînat cu toată încrederea partidul comunist în lupta pentru o viață nouă.

Pentru *Bulgaria* trăsătura specifică a fost faptul că guvernul bulgar, deși aderase la Pactul tripartit la 1 martie 1941, nu a declarat război Uniunii Sovietice, dar se afla în stare de război cu Anglia și S. U. A.

Luptei comuniștilor bulgari și a poporului bulgar împotriva aservirii țării și jefuirii bogățiilor ei de către Germania hitleristă, împotriva împingerii țării în războiul antisovietic, împotriva „aliatilor” germani li sînt consacrate paginile studiului lui C. Iliescu. Această luptă a fost înecunată de succes odată cu insurecția antifascistă de la 9 septembrie 1944, punct de cotitură a istoriei poporului bulgar, și cu formarea primului guvern al Frontului Patriei.

L. Gergely a cercetat lupta de rezistență a poporului ungar împotriva regimului fascist și a „aliatilor” germani. Comuniștii și antifasciștii maghiari au folosit diferite căi de luptă cum au fost presa legală și clandestină, ajutorarea celor închiși și a familiilor lor, propaganda antifascistă la postul de radio „Kossuth”, organizarea unor demonstrații la mormintele marilor luptători din trecut, precum și organizarea de sabotaje, acțiuni armate, nesupunerea la rechiziții ș. a. L. Gergely evidențiază contribuția armatei române la eliberarea Ungariei, alături de glorioasa armată sovietică, care a dus greul războiului împotriva Germaniei hitleriste. Eliberarea Ungariei a constituit premisa esențială pe care s-a clădit noua putere populară.

Volumul de față se încheie cu documentatul studiu semnat de Gheorghe Zaharia, consacrat *României și rezistenței populare din centrul și sud-estul Europei în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial*. Autorul face un istoric al luptei pentru unitate a forțelor antifasciste din România, pentru apărarea păcii și drepturilor democratice. Remarcăm participarea forțelor antifasciste din țara noastră la lupta împotriva fascismului în Spania, precum și atitudinea de simpatie și sprijin a forțelor democratice din țara noastră, în frunte cu P. C. R., față de victimele agresiunii fasciste din Etiopia, Austria, Cehoslovacia, Polonia etc.

După înfringerea puterilor occidentale în campania din mai-iunie 1940, în politica internă și externă a României au luat conducerea acele forțe politice care au hotărât să orienteze politica externă a României spre Germania.

Gh. Zaharia urmărește lupta de rezistență în țara noastră pe planuri multiple: împotriva dictaturii militare-fasciste și împotriva Germaniei hitleriste, pentru ajutorarea militarilor iugoslavi și a prizonierilor sovietici, ca și participarea românilor la lupta de rezistență în U. R. S. S., Iugoslavia, Slovacia ș. a.

În presa comunistă clandestină, în emisiunile postului de radio „România Liberă” se transmiteau de asemenea știri și reportaje despre lupta de partizani din întreaga Europă. Evoluția situației militare și politice a determinat o gravă „criză a virfurilor” manifestată alt prin înțelegerea teoriei, cit și prin încercările de a ieși din război pe care le-a întreprins în anii 1943 — 1944 regimul antonescian. Sînt scoase în evidență de către autori principalele măsuri pe care le-a înfăptuit P. C. R. pentru unirea forțelor patriotice, începînd cu platforma de la 6 septembrie 1941, și pînă la răsturnarea dictaturii militare-fasciste prin istorica insurecție națională antifascistă a poporului român în august 1944 și participarea armatei române la eliberarea țării, precum și la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei. Gh. Zaharia expune pe larg însemnătatea politică și militară a insurecției naționale antifasciste din țara noastră.

P. C. R., poporul român dau o înaltă prețuire jertfelor aduse de popoare în lupta împotriva fascismului și vor cinsti întotdeauna curajul și abnegația celor care au luptat sau au căzut în această luptă.

La capătul a aproape 450 pagini de lectură constatăm că autorii au pus la îndemîna specialiștilor un prețios instrument de lucru, dar lucrarea se citește cu ușurință și de alte categorii de cititori, de pasionații istoriei celui de-al doilea război mondial.

Publicînd această lucrare, cit și urmarea ei, rezistența antifascistă în Europa occidentală și nordică, Editura militară își aduce o contribuție la sărbătorirea celei de a XXX-a aniversări a eliberării României și a altor țări din Europa de sub jugul fascist.

Gh. N. Cazan

GHEORGHE MATEI, *Dezarmarea în contextul problemelor internaționale și atitudinea României (1919—1934)*, București, Edit. Academiei R.S.R., 1971, 300 p. (Biblioteca Istorică, XXVII)

Dezarmarea, componentă necesară a oricărui sistem de pace și securitate, a constituit și constituie o aspirație majoră a tuturor popoarelor iubitoare de pace. Importanța și urgența realizării dezarmării au crescut direct propor-

țional cu extinderea capacității de distrugere a armamentelor și a volumului arsenalelor militare.

În lumea contemporană lupta pentru încetarea cursei înarmărilor și dezarmare face

parte integrantă din lupta generală a popoarelor pentru pace, securitate și progres.

România socialistă militează activ pentru realizarea dezarmării generale, și în primul rând a dezarmării nucleare.

Lupta pentru o dezarmare reală constituie o constantă a politicii externe a statului român, una dintre principalele direcții ale neobositei activități internaționale a președintelui Nicolae Ceaușescu.

Diplomația românească a făcut o serie de sugestii și propuneri, a avut o serie de inițiative în cadrul efortului mondial pentru dezarmare. O asemenea poziție creatoare a fost caracteristică și politicii externe românești din perioada interbelică. Această temă, și anume evidențierea poziției României în marea dezbateră internațională a problemei dezarmării, și-a propus să o urmărească Gheorghe Matei în lucrarea asupra căreia ne vom opri în cele ce urmează.

Autorul analizează problema dezarmării în interdependență cu celelalte fenomene majore ale vieții internaționale din perioada interbelică. Apreciem ca importantă clarificarea rolului mișcării muncitorești în dezbateră problema dezarmării și în special a Partidului Comunist Român care chiar și în anii ilegalității prin presa clandestină și-a precizat ferm atitudinea.

Valoarea lucrării, pe lângă subiectul tratat, este conferită și de documentarea utilizată. Gheorghe Matei a consultat atât surse interne, în special documente aflate în Arhiva Ministerului de Externe, cât și surse oferite de Arhivele Societății Națiunilor și Biblioteca O.N.U. din Geneva.

Primul capitol este consacrat problemei dezarmării și securității internaționale în anii 1919–1932, în cadrul căruia un accent deosebit este dedicat poziției României (p.11–92). Celelalte patru capitole sint consacrate evoluției lucrărilor Conferinței pentru reducerea și limitarea armamentelor desfășurată la Geneva între 2 februarie 1932–11 iunie 1934. Capitolul IV (p. 211–252) face oarecum excepție, fiind consacrat convențiilor pentru definirea agresorului semnate la Londra în 3–4 iulie 1933. Volumul se încheie cu un epilog care trasează, în câteva linii generale, succesiunea evenimentelor internaționale în următorii cinci ani și cu un indice foarte bogat. Regretăm lipsa unei liste bibliografice finale.

Capitolul I al lucrării, intitulat *Problemele dezarmării și securității internaționale între anii 1919 și 1932 și poziția României*, debutează printr-o scurtă prezentare a problemei dezarmării până în anul 1918, punând accent pe poziția clasei muncitoare exprimată mai ales cu ocazia congreselor Internaționalei a II-a. Mișcarea muncitorească lega problema dezarmării de aceea a luptei împotriva răz-

boiului. În această luare de poziție s-a făcut simțită și atitudinea clasei muncitoare din România prin glasul lui C. Racovski (la Congresul de la Stuttgart din 1907) sau a unor lucrări ca aceea a lui C. Dobrogeanu-Gherea intitulată „*Social-democrația și războiul*” (p. 15 sq).

Efectele primului război mondial au demonstrat lumii întregi necesitatea realizării dezarmării pentru a evita o nouă conflagrație de proporții. Acest deziderat, exprimat în punctul 4 din proclamația în 14 puncte a președintelui S.U.A. W. Wilson (8 ianuarie 1918), a fost cuprins în articolul 8 din Pactul Societății Națiunilor.

În condițiile internaționale de după 1919, apreciază autorul, problema dezarmării era indisolubil legată de aceea a securității colective. Devenea deosebit de clar că securitatea nu era realizabilă fără dezarmare (p. 23). Desigur că poziția diverselor state nu era similară în această problemă. Astfel Gheorghe Matei menționează teza britanică a priorității dezarmării în fața securității și cea franceză care pune problema invers: întâi securitate și apoi dezarmare. Acestea erau principalele teze la care au aderat, în funcție de interese, toate celelalte state.

Problema dezarmării, care în contextul european apărea strins legată de problema reparațiilor, a fost dezbătută de către Adunările generale ale Societății Națiunilor. În urma acestor dezbateri se părea că a învins teza franceză, a priorității securității în fața dezarmării, prin Rezoluția a XIV-a, a celei de a III-a Adunări a Societății Națiunilor (septembrie 1922) ca și prin Protocolul pentru reglementarea pașnică a diferendelor internaționale, din octombrie 1924. Dar aceste proiecte nu se vor aplica practic.

România, conform intereselor naționale și locului său în relațiile internaționale, a aderat la teza franceză, apreciind că arbitrajul, securitatea și dezarmarea formau un tot condiționat de sfera de aplicare a primului element și de realizarea unor sancțiuni eficace. Dar până la înfăptuirea sistemului de securitate colectivă, diplomația românească a preconizat realizarea acordurilor regionale de securitate. Aceasta a fost o poziție constantă a României (p. 32).

Datorită divergențelor de păreri, progresele în direcția soluționării dezarmării erau minore. Primele rezultate s-au cristalizat în apariția, la 17 iunie 1925, a Convenției pentru reglementarea comerțului de arme și materiale de război, pentru prohibirea traficului clandestin și a unui protocol pentru prohibirea utilizării gazelor asfixiante, toxice și a substanțelor bacteriologice în război. Între cei 41 de semnatari ai acestor documente se afla și România.

Pe aceeași linie, a soluționării unor probleme stringente, un rol deosebit l-au avut acordurile de la Locarno. Analizând semnificația acestora, Gheorghe Matei apreciază că ele au avut un efect mai degrabă negativ, deoarece au îngustat semnificația securității întrucât o asigurau într-o zonă a Europei dar o lăsau în suspensie în restul continentului. De aceea autorul consideră acordurile de la Locarno ca un compromis care a fost o sursă principală a evoluției negative, ulterioare, a evenimentelor europene. Acest efect s-a manifestat prin diminuarea sentimentului de securitate în Europa. Totodată, așa cum apreciază și o serie de istorici vest-germani, Locarno stă la originile acțiunii de revizuire a tratatelor de către Germania. Locarno a fost, în optica autorului, o primă mare lovitură dată dreptului egal al statelor la pace și securitate, deoarece a dezvăluit intenția marilor state europene de a soluționa problemele lor majore în dauna micilor state (p. 39—41).

La acest capitol considerăm că nu putem fi întru totul de acord cu aprecierile făcute de către autor asupra semnificației acordurilor de la Locarno, aprecieri care minimalizează importanța acordurilor. Desigur, prin prisma evenimentelor ulterioare autorul are în bună parte dreptate, dar nu trebuie să uităm semnificația acestor acorduri pentru Europa anilor '30, deoarece ele au constituit un adevărat impuls pentru slăbirea încordării din relațiile internaționale și au accelerat, ca urmare, avântul economic. Opinăm aici că acordurile de la Locarno, prin diminuarea temporară a tensiunii franco-germane, au avut în acea epocă un efect pozitiv, în ciuda consecințelor lor în perspectiva istoriei.

Un alt progres realizat în dezbaterile problemei a fost constituirea, la 12 decembrie 1925, a Comisiei de studii pentru pregătirea Conferinței de dezarmării, condusă de Paul Boncour. Comisia dispunea de două comitete: A — pentru studierea problemelor tehnico-militare și B — pentru analiza aspectelor economice, sociale și juridice.

Comisia pregătitoare a Conferinței de dezarmării era deschisă participării tuturor statelor, chiar a celor nemembre ale Societății Națiunilor, așa încât au participat la lucrări și S.U.A. și U.R.S.S. (din 1927). La dezbateri au participat 27 de state ale lumii, lucrările desfășurându-se între 1926 și decembrie 1930, în șase sesiuni (p. 42).

În cadrul dezbaterilor s-au reafirmat vechile teze din problema dezarmare-securitate. O variantă nouă apărută a fost aceea a securității progresive la dezarmare progresivă.

România nu s-a mulțumit doar cu aderarea pasivă la una din tezele în circulație, care desigur că era în acord cu interesele naționale, ci a avut și o serie de inițiative creatoare.

Astfel la 20 noiembrie 1926 guvernul român a propus elaborarea unei convenții internaționale pentru reprimarea terorismului. Inițiative românești au avut loc și în cadrul altor organisme internaționale. Astfel, la propunerea juristului român V.V. Pella Congresul de la Bruxelles din 1926 al Asociației Internaționale de drept penal a decis crearea Biroului internațional permanent pentru unificarea codului penal și cooperarea statelor pentru prevenirea și reprimarea terorismului. În același timp România a cerut, mai ales prin vocea autorizată a lui Nicolae Titulescu, clarificarea și completarea unora dintre prevederile confuze ale Pactului Societății Națiunilor.

În dezbaterile din cadrul Comisiei pregătitoare s-au conturat trei proiecte principale. În 1927 (sesiunea a III-a) a fost prezentat proiectul britanic, elaborat de Robert Cecil, precum și proiectul francez al lui Paul Boncour. Diferențele dintre cele două proiecte aveau la bază optica asupra corelației securitate-dezarmare. La sesiunea a IV-a (1927) și a V-a (1928) a fost prezentat și proiectul sovietic care preconiza dezarmarea imediată, completă și generală.

Anul 1928 prezintă o semnificație aparte prin apariția Pactului Briand-Kellogg (27 august) care interzicea războiul în general. Analizând acest document, Gheorghe Matei sesizează în mod just faptul că, dincolo de fațada de pace și legalitate internațională, el nu oferea soluții practice (p. 49). Acest fapt a fost sesizat și de Nicolae Titulescu. Dar superficialitatea pactului nu-i micșorează importanța de a fi primul tratat internațional care interzicea recurgerea la război.

România s-a numărat între semnatarii Pactului Briand-Kellogg și a Protocolului de la Moscova (9 februarie 1929) relativ la aplicarea pactului în Europa orientală.

Faza finală a lucrărilor Comisiei pregătitoare se suprapune cu declanșarea mării crize economice. Acest fapt permite autorului să analizeze pe larg implicațiile mării crize asupra relațiilor internaționale și a problemei dezarmării. Astfel Gheorghe Matei consideră că o primă consecință a fost ascuțirea contradicțiilor interimperialiste și în primul rând a celor franco-germane.

În special în Germania criza s-a manifestat prin accentuarea procesului de reînarmare și prin reconstituirea Wehrmacht-ului (eroare a autorului, în 1930 nu se poate vorbi de Wehrmacht, ci de Reichswehr p. 56).

Aprecierile autorului în legătură cu implicațiile mării crize asupra relațiilor internaționale sînt în general juste. Dar, ca și în cazul Acordurilor de la Locarno, apreciem că aceste considerații trebuiau nuanțate.

Consecințele crizei asupra dezbaterii problemei dezarmării au fost negative. La 9

decembrie 1930, după votarea unui proiect de compromis pentru planul de dezarmare, lucrările Comisiei pregătitoare au luat sfârșit.

Conferința dezarmării și-a desfășurat lucrările în mai multe etape. Prima (2 februarie — 23 iulie 1932) constituie obiectul capitolului II al volumului de față*. La lucrările conferinței participau delegați a 61 state, între care și România. Președinte al Conferinței a fost ales Arthur Henderson, șeful delegației britanice, iar lucrările s-au desfășurat în cadrul a cinci comisii speciale: politică, terestră, navală, aeriană și bugetară (p. 95 sq.).

În general în cursul dezbaterilor s-a manifestat dezacordul dintre principalele delegații, la origini fiind desigur interesele diverse. Astfel, în mare, puterile maritime (în frunte cu Marea Britanie) cereau dezarmarea terestră, iar cele continentale cereau dezarmarea navală. Aceste divergențe erau cristalizate în tezele susținute care reafirmau vechile poziții: francezii cereau securitate și apoi dezarmare; italienii cereau egalitate navală; britanicii urmăreau să reducă flotele de război și a dezarma alte state; germanii doreau să obțină egalitatea în drepturi în materie de armament. Dintre toate tezele expuse, apreciază autorul lucrării, doar cea franceză se axa pe linia determinării adecvate a locului și ponderei dezarmării în ansamblul problemelor internaționale, ca o componentă a securității și păcii.

România, ca și în anii anteriori, s-a pronunțat în favoarea tezei franceze, dar în mod creator. Precizarea poziției românești a fost făcută de D. Ghika, ministrul de externe al României, în cuvântarea din 17 februarie 1932, în care cerea să se țină seama de situația geografică și potențialul militar al fiecărei țări în elaborarea planului de dezarmare. Punând accent și pe dezarmarea morală, ministrul român subordona dezarmarea realizării securității (p. 108).

Inițiativele românești s-au manifestat mai ales în cadrul Comitetului pentru dezarmare morală din cadrul Conferinței. Delegatul român V.V. Pella a prezentat acestui comitet un memorandum (la 2 iunie 1932), în care, în esență, se susținea necesitatea unui acord internațional pentru reprimarea actelor ostile păcii și securității popoarelor (p. 120 sq.). Ideile și principiile memorandumului au fost prezentate și Congresului paneuropean de la Basel (1—4 octombrie 1932) care a decis deschiderea pentru semnare generală a unui protocol referitor la delictele enumerate în document.

* Am insistat mai mult asupra cap. I, deoarece în perioada pe care o tratează au fost emise principalele teze care la Conferință au fost repetate.

Evoluția Conferinței dezarmării, sesizează în mod just autorul, a fost afectată mai ales de raportul de forțe franco-german. Diplomația franceză căuta să evite un conflict deschis cu Germania și orienta lucrările Conferinței spre elaborarea unui plan general bazat pe principiile securității colective, în timp ce diplomația germană, cu asentimentul Marii Britanii și S.U.A., cerea negocieri pentru modificarea clauzelor militare ale Tratatului de la Versailles (p. 131).

Totodată, problema dezarmării era strâns legată de cea a reparațiilor și politicienii francezi, după eșecul ameliorării relațiilor cu Marea Britanie, au acceptat inițiativa germană pentru negocieri secrete. Acestea au fost axate pe problema acordării egalității în drepturi în materie de armament și s-au desfășurat, prin delegați secundari, la Luxemburg (29—30 aprilie 1932) și la Paris (29—30 ianuarie 1933) (p. 133 sq.). Deși în final aceste negocieri nu au fost pozitive pentru francezi, se ajunge la Conferința de la Lausanne din iunie 1932 care anulează practic reparațiile (p. 138 sq.).

În luna iulie 1932 a fost prezentat, în cadrul lucrărilor Comisiei generale a Conferinței dezarmării, un proiect de rezoluție, elaborat de către Secretariatul Societății Națiunilor, care a fost adoptat la 23 iulie. Rezoluția rezuma problemele, foarte puține, asupra cărora s-a căzut de acord și schița pogramul de viitor al Conferinței. Cu aceasta se încheia prima fază a Conferinței pentru dezarmare, fără a avea rezultate concrete (p. 143).

În cursul anului 1932 în întreaga lume, pe fondul ascuțirii contradicțiilor de către marea criză, au avut loc mari mișcări antirăzboinice. În acest proces s'inscrie și activitatea perseverentă desfășurată de P.C.R. în rândurile proletariatului din țara noastră (p. 146 sq.).

Capitolul III al volumului este consacrat celei de a doua etape a Conferinței dezarmării desfășurate între septembrie 1932 și iunie 1933. Lucrările acestei faze, care nu au adus nimic nou în problema dezarmării în afara unor discuții sterile, s-au desfășurat pe fondul unor evenimente internaționale a căror semnificație profundă este clar conturată de Gheorghe Matei. Este vorba, în principal, de acordarea egalității în drepturi în materie de armamente atât Germaniei cît și celorlalte state învinse în primul război mondial, în urma Conferinței de la Geneva (Marea Britanie, Franța, Italia, Germania și S.U.A.) de la sfîrșitul lunii noiembrie pînă la 11 decembrie 1932. Era poate necesară nuanțarea de către autor a poziției Franței în acceptarea deciziei. Se adaugă venirea la putere a naziștilor în Germania (30 ianuarie 1933) care, prin planurile de înarmare mai mult sau mai puțin clandestine, a accentuat eșecul conferinței dezarmării (p. 176 sq.). În sfîrșit, semnarea

la 15 iulie 1933 la Roma a Pactului de Înțelegere și colaborare care intenționa să impune „directoratul” marilor puteri europene (Marea Britanie, Franța, Italia și Germania) asupra problemelor europene.

În toate cele trei evenimente România, mai ales în cadrul Micii Înțelegeri, a luat o poziție fermă. Astfel la Conferința de la Belgrad statele din Mica Înțelegere (din 18 decembrie 1932), analizând situația internațională creată și constatând că securitatea lor este în pericol, au anunțat decizia de a adopta și în continuare o poziție comună în problema dezarmării în corelație cu cea a securității. La instaurarea regimului hitlerist statele Micii Înțelegeri au decis, prin Conferința de la Geneva din 15–16 februarie 1933, să întărească alianța lor prin crearea unui consiliu permanent format din ministrii de externe, pentru luarea rapidă a unei poziții similare în problemele de interes comun (p. 183 sq). În sfârșit, este un fapt recunoscut că poziția Micii Înțelegeri, a României în special, a fost una dintre cauzele eșecului pactului cvadripartit preconizat de Mussolini (p. 199–200).

Un aspect al problemelor dezarmării și securității este acela al definirii agresorului. Făcând, în cadrul capitolului IV, un istoric al încercărilor repetate de definire a agresorului, istoricul român se oprește asupra Convențiilor de la Londra. Acestea erau de fapt un proiect sovietic pentru definirea agresorului, expus la 6 februarie 1933 în cadrul Conferinței pentru dezarmare. Proiectul sovietic este discutat atât în Comisia politică (10 martie), cât și în Comisia generală (24 mai), dar fără rezultate concrete. În urma unor noi inițiative sovietice au fost semnate la Londra la 3 și 4 iulie 1933 două protocoale pentru definirea agresorului, sub forma unor pacte de neagresiune, primul regional, iar al doilea general. România a fost semnatară a ambelor documente, cu o contribuție originală în elaborarea protocoalelor, alături de celelalte state din Mica Înțelegere.

Analizând ecoul celor două Convenții în lumea întreagă (în România o reacție pozitivă (p. 232 sq), autorul subliniază că aderarea României la Convențiile de la Londra a anticipat normalizarea relațiilor sovieto-române prin stabilirea în anul următor a relațiilor diplomatice între cele două țări (p. 249).

A treia și ultima fază a conferinței dezarmării a stat sub semnul retragerii Germaniei de la dezbateri și a eșecului definitiv al negocierilor internaționale în această problemă. Începută în toamna anului 1933, faza finală (expusă în capitolul V al lucrării) a fost marcată, în prima etapă, de obstrucția delegaților naștiți care căutau să împiedice succesul

conferinței cu scopul evident de a obține deplină libertate de înarmare a Germaniei (p. 254). La acest fenomen se adaugă și tendințele oligarhice ale marilor puteri de a soluționa singure problemele internaționale.

Argumentând că propunerile pentru dezarmare puneau Germania într-o situație discriminatorie și că efectuarea unui control internațional al armamentelor era intolerabil, Hitler a obținut aprobarea guvernului său pentru retragerea Germaniei atât de la Societatea Națiunilor, cât și de la Conferința pentru dezarmare. Expunând ecoul profund nefavorabil al deciziei guvernului german în opinia publică mondială, autorul subliniază că aceasta a însemnat și falimentul lucrărilor conferinței. Discuțiile, sterile, au continuat totuși până la 11 iunie 1934 când lucrările au fost suspendate fără a mai fi vreodată reluate (p. 259 sq).

Se încheia astfel dezbaterile internaționale a problemei dezarmării în perioadă interbelică. După 1934 problema nu a mai fost pusă, evenimentele internaționale mergând clar spre război. Cauzele falimentului Conferinței dezarmării, a nesoluționării în general a problemei dezarmării în perioada dintre cele două războaie mondiale sînt multiple și complexe. Ele sînt evidențiate de autor de-a lungul expunerii, dar poate nu ar fi fost lipsită de interes sintetizarea lor în epilog. Reamintim între aceste cauze interesele divergente ale marilor puteri, tendința acestora de a soluționa marile probleme internaționale în dauna micilor state, politica externă revanșardă a Germaniei etc.

Lucrarea lui Gheorghe Matei, prin subiect ca și prin concepție, este unică în istoriografia noastră. Pornind de la ideea fundamentală că problema dezarmării face parte, în mod organic, din ansamblul relațiilor internaționale, autorul ne prezintă la un nivel științific superior dezvoltarea ei în diverse forumuri internaționale. Reiese pregnant din volum, care nu este o simplă istorie cronologică, ci o lucrare de analiză, poziția adoptată de România, ecoul în țară a unor dintre evenimentele legate de dezarmare, accentuându-se atitudinea fermă a clasei muncitoare și a partidului său comunist față de pericolul fascismului și al războiului.

Prezentînd o serie de aspecte noi, sintetizînd în mod creator informațiile cunoscute, Gheorghe Matei ne-a oferit, în ciuda unor minusuri semnalate pe parcurs, o lucrare substanțială, care compensează un gol în istoriografia noastră și constituie o apariție notabilă în istoriografia universală a problemei.

Nicolae Dascălu

Col. VICTOR ATANASIU, *Mihai Viteazul. Campanii*, Editura militară București, 1972, 342 p.

Pare ciudat că activitatea militară a domnitorului despre care s-a scris atât de mult în literatura noastră istorică nu și-a găsit până acum reflectarea într-o temeinică lucrare de sinteză, ci doar în studii izolate, consacrate diverselor campanii, sau în paginile respective din monografiile închinat domniei sale și din sintezele științifice de istorie militară ale lui N. Iorga și gen. R. Rosetti. Și doar despre Mihai Viteazul, datorită complexității legăturilor sale externe și a interesului internațional stîrnit de acțiunile sale militare antio-mane, s-au păstrat (și în bună parte publicat) în arhivele europene cel mai mare volum de documente privitor la un domn român. Iar aceste izvoare conțin în cea mai mare parte informații totmai asupra activității militare și diplomatice a lui Mihai Viteazul. Desigur ele au fost interpretate în monografiile închinat marelui voevod de N. Bălcescu (cele narative), I. Sirbu, N. Iorga și P.P. Panaitescu (mai cu seamă cele diplomatice), dar o cuprinzătoare privire de sinteză asupra armatei și artei militare a lui Mihai Viteazul, care să împletească rezultatele înaintașilor cu rodul propriilor cercetări a izvoarelor se făcea simțită în literatura noastră istorică. Este tocmai imperativul căruia îi răspunde lucrarea col. V. Atanasiu, care adaugă strădaniei cercetătorului, cunoașterea — am putea afirma, cu ochii militarului — a terenului marilor bătălii și concizia în exprimare.

Lucrarea, purtînd modest precizarea *Campanii* pe lingă numele marelui voevod, cuprinde de fapt două părți. Pe lingă *Campaniile* care alcătuiesc partea a doua, putem spune cea mai dezvoltată a cărții (p. 123—297), autorul se ocupă însă, și de alte aspecte: *Situația internațională și internă a Țării Românești în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Armata* (p. 33—121), care alcătuiesc partea I-ia a lucrării.

Analiza situației internaționale în a doua jumătate a veacului XVI, pînă la izbucnirea războiului antio-toman al „Ligii Sfinte” (1593—1606) relevă larga perspectivă istorică și geografică în care autorul situează acțiunile lui Mihai Viteazul. Sînt pe rînd analizate transformările economice la nivel european și implicațiile lor politice, schimbarea raporturilor de forțe și dinamica alianțelor puterilor europene (Spania, Imperiul habsburgic, Anglia, Franța, Veneția și Imperiul otoman). Un spațiu larg se acordă analizei situației

interne și externe a Imperiului otoman¹ totul cu scopul de a sublinia — lucru pe deplin reușit — rolul țărilor române „pe linia mediană a acestei mari frămîntări” (p. 52), care a fost războiul antio-toman din 1593—1606. În această direcție credem că autorul n-ar fi greșit dacă în loc să considere „spațiul pe cît de mic pe atît de important, ocupat de țările române” (p. 52), ar fi arătat că și geografic vorbind țările române ocupă un spațiu „important”, în ansamblul stăpînirilor otomane în Europa. Răscoala lor a produs un mare gol teritorial în cadrul acestora, cu nefaste repercusiuni economice și strategice (prin descoperirea flancului drept al frontului otoman, orientat spre centrul Europei), iar pe de altă parte a dat prilej Habsburgilor să-și întindă influența asupra Transilvaniei și Țării Românești.

Situația internă a Țării Românești e reconstituită sub două aspecte: social-economic și administrativ. Primul aspect e tratat prin prisma repercusiunilor agravării dominației otomane, în vreme ce al doilea, sub titlul *Organizarea administrativă*, se ocupă în fapt de o multitudine de aspecte: împărțirea administrativ-teritorială în județe², dregătorii însărcinați cu administrația la diferite nivele, căile de comunicații, serviciul poștelor, al vămilor, atribuțiile domnului, sistemul fiscal și judiciar; ultimele două nelegate direct de titlul capitolului, dar completînd tabloul vieții în Țara Românească la venirea la domnie a lui Mihai Viteazul.

Următorul capitol *Urcarea lui Mihai în scaunul domnesc și răscoala* (antio-tomană — C.R.), debutează prin reluarea unei probleme gîngașe: „obirșia marelui voevod” (p.76), care a făcut în trecut să curgă multă

¹ Observăm însă că Imperiul otoman nu „ajunge la jumătatea secolului al XVI-lea la apogeul expansiunii sale teritoriale” (p. 45), acest lucru petrecîndu-se cu mai bine de un veac mai tîrziu, marcat la 1672 prin cucerirea Căminitei.

² Autorul consideră că țările române erau „împărțite pe județe” (p.59), amintînd însă că „Uneori găsim denumirea de „ținut” cu un sens asemănător” sau „mai larg” (*ibid.* nota 15). În realitate unitățile administrativ-teritoriale purtau în evul mediu numirea de județe în Țara Românească și de ținuturi în Moldova.

cerneală și a declanșat o pasionată polemică³ între N. Iorga și P.P. Panaitescu, problemă care nici astăzi (cînd între altele se emite ipoteza descendenței lui Mihai din Cantacuzini) nu este, și probabil — pe linia faimosului precept al codului napoleonic: „pater semper incertus est” — nu va fi niciodată satisfăcător elucidată. Este ceea ce autorul a intuit just, căci, deși dintre toate ipotezele privind originea marelui voevod acordă credit afirmațiilor acestuia despre descendența sa din Pătrașcu cel Bun, în concluzie subliniază că „Mihai rămîne pentru noi, în primul rînd, ca un fiu al propriilor sale fapte” (p.78). Tot astfel, adăugăm noi, cum ar trebui socotiți și urmașii săi apropiați la domnie: Radu Șerban și Matei Basarab, care deși se pretindeau din același neam al Basarabilor (pentru respectarea principiului bizantin al eligibilității „osului domnesc”) erau în realitate urmașii boierilor Craiovești din veacul XVI.

În continuare ni se înfățișează tinerețea, cariera și viața familială a lui Mihai pînă la luarea domniei, subliniindu-se factorii care l-au ajutat la obținerea acesteia. Această substanțială lărgire a cadrului de istorie militară a cărții trădează intenția nemărturisită a autorului de a ne înfățișa o adevărată monografie „Mihai Viteazul”, intenție de altfel pe deplin realizată în paginile următoare.

Fără a stărui în acest capitol asupra misiunilor papale și imperiale pentru atragerea domnilor țărilor române la acțiunile Ligii, autorul se ocupă de cauzele interne, pregătirea și desfășurarea războaielor antiotomane din noiembrie 1594, precum și de campania de la sfîrșitul lui 1595 și începutul anului următor, subliniind faptul că aceasta a marcat „un curs nou pentru istoria Țării Românești” (p.94).

Capitolul următor, care încheie prima parte a lucrării, privește *Armata*, sub cele trei aspecte statornice, cu un nume sau altul, în toate lucrările istoricilor militari: Organizarea, Dotarea, Fortificațiile. Organizarea armatei ilustrează numeroase probleme, după un plan bine chibzuit: categoriile de oșteni, unitățile militare, recrutarea, conducerea, efective, cheltuieli pentru întreținerea mercenarilor, servicii pentru trebuințele de hrană etc. ale oștii, serviciul sanitar, de informații, pedepse. În analiza acestor probleme autorul pleacă de la constatarea justă că „Perioada domniei lui Mihai Viteazul înregistrează și din punctul de vedere al organizării armatei transformări substanțiale” (p. 95). Principala transformare, subliniată pe drept

cuvînt de autor, a constatat în folosirea — considerăm la rîndul nostru, într-o măsură nemaiîntîlnită pînă atunci, și nici după aceea — a oștii de mercenari, constituită „în mod regulat din anul 1597” (p. 100). Dar aceasta n-a însemnat, cum poate prea categoric afirma autorul că alte categorii militare, de pildă roșii, „vor dispărea în clocotul marilor prefaceri ale acestui sfîrșit de veac” XVI, fiind înlocuiți de corpul slujitorilor „format din călărași și dorobanți” (p. 96), sau că în a doua parte a domniei lui Mihai „oastea de țară” înlocuită de mercenari și slujitori, e redusă „la rolul unei simple gloate, lipsită de putere în fața oștilor de mercenari ... ” (p. 97). Cît privește pe roșii menționăm că epoca lor de glorie este tocmai sfîrșitul veacului XVI și cea mai mare parte a veacului XVII, îndeosebi în timpul lui Matei Basarab, cînd sînt amintiți în sute de documente, iar „slujitorii” (între care se numără și alte corpuri în afara dorobanților și călărașilor) constituie însăși „oastea de țară” organizată pe principiul teritorial, scrisă în catastifal visteriei etc. Cu excepția unui contingent adus de boieri dintre supușii lor, care în vremea lui Mihai număra doar 500—600 de oameni⁴, restul erau slujitorii răspîndiți în sate și ținuri și lefeșii (de obicei pe lîngă curtea domnească), iar alte corpuri teritoriale nu existau. Cînd în izvoarele narrative se vorbește de „oștile Mehedinților” etc., aceasta se referă la slujitorii din județul respectiv (tot așa s-ar putea vorbi de oștile Argeșului, Ialomiței etc.) iar nu la un corp teritorial deosebit. În ceea ce privește mercenarii, menționăm că în general în istoriografia românească sub acest nume se înțeleg numai oștenii străini, ceea ce nu corespunde întru totul realității. Lăsînd la o parte faptul că uneori slujitorii de țară erau răsplătiți pentru slujba lor nu numai cu scutiri fiscale și pămînt, ci și cu lefuri, amintim că mercenarii se recrutau cu banii lui Rudolf II chiar în Țara Românească, unde în august — septembrie 1597, Eric Lassota afirma că oștenii erau de trei feluri: mercenari plătiți de împărat, de Mihai Viteazul și cei „chemați la oaste” (slujitorii)⁵.

Dotarea armatei se referă la înzestrarea acesteia cu armament. Într-un număr redus de pagini autorul reușește să reconstituie

³ Cf. N. Iorga, *O școală nouă istorică*, București, 1936, p. 19—23.

⁴ La 14 septembrie 1597, Eric Lassota menționa că „În ziua de 12 a inspectat domnul pe ostașii călări pe care sînt datori boierii <să-i dea> de pe moșiile lor și să-i țină pe cheltuiala lor trei luni la oaste și au fost cam 500 sau 600 de asemenea <ostași>” (A. Veress, *Documente*, V, p. 95).

⁵ *Ibidem*, p. 88; Hurmuzaki, *Documente*, XII, p. 316, nr. CCCCLXXVI.

cu minuțiozitate ⁶ inventarul armelor albe, de foc și de protecție folosit de oștile române în veacul XVI (unele trimiteri se referă la izvoare din veacul XVII, cf. nota 70, p. 111, dar aceasta nu afectează fondul problemei, întrucât armele erau destul de asemănătoare în cele două veacuri). Un merit de seamă al autorului, în cadrul acestui subcapitol este, după părerea noastră, acela că deși reliefează rolul armelor de foc individuale în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, nu amintește expres ca majoritatea istoricilor care au atins această problemă, că necesitatea sporirii lor în țările române a atras sporirea numărului de mercenari străini, pricepuți în minuțierea lor, explicație în ultimă instanță unilaterală. Se știe că o bună parte a pedestrimii românești folosea arme de foc încă de la sfârșitul veacului XVI, iar pe de altă parte, observăm noi, Mihai Viteazul a început să-și sporească numărul mercenarilor străini, abia după 1597, când se pregătea să înfrunte oștile organizate pe principii occidentale ale Transilvaniei, în campanie de durată, în afara țării, în vreme ce împotriva celor otomane, deși aveau „cea mai bună cavalerie din lume”, acționase cu succes până atunci în principal cu oastea de țară și contingente balcanice ⁸. „Reforma militară” a lui Mihai Viteazul, aplicată un timp și de Radu Șerban, tindea după părerea noastră la „occidentalizarea” armatei sale, prin folosirea masivă a mercenarilor (străini și români), mercenariatul constituind aproape la toate țările europene (cu excepția Elveției, Suediei) forma de organizare militară a vremii. Desigur aceasta n-a dus la reducerea efectivelor oastei de țară (roșii și slujitorii), care și-a păstrat specificul național.

⁶ Fără a putea evita însă datorită surselor bibliografice folosite „clasica” confuzie care apare în literatura noastră istorică între sabie și spadă, sabie (turcească) și iatagan (p. 112). Menționăm de asemenea că la întrecerea denumită „halca” (care consta din trecerea sulii prin-un inel, din goana calului) nu se foloseau „scuturi de paradă” (p. 113).

⁷ Aceasta era încă părerea lui Ph. Dupont, specialist militar al lui J. Sobieski la 1686 (*Mémoires ...*, Varșovia, 1885, p. 206).

⁸ I. Ionașcu formulează cea mai acceptabilă părere în legătură cu sporirea mercenarilor: „Fiindcă Mihai s-a angajat în lupte ofensive pe spații largi și cu durată mai mare, căroră oastea de țară nu le putea face față, a trebuit, începând din 1597, să pună accent pe oastea costisitoare de mercenari” (*Prefață la lucrarea col. V. Atanasiu, p. 17*).

Ultima parte a capitolului despre armată privește fortificațiile ca „elemente ajutoare ale apărării” (p. 117). După ce subliniază că Țara Românească pierzând cetățile de la Dunăre, se prezenta deschisă oștilor otomane, autorul relevă importanța mănăstirilor fortificate și înzestrate cu armament de foc, a fortificațiilor din jurul curților boierești și a culelor cu „un rol pur local și cu o rezistență de scurtă durată” (p. 119), dar mai ales pe cea a fortificațiilor temporare de lemn și pământ (pălângile și fortificațiile de pe cîmpul de luptă).

Cu partea a doua a lucrării, *Campaniile*, reprezentînd centrul de greutate al lucrării, autorul aduce contribuții noi și prețioase în ceea ce privește nu numai descrierea bătăliilor propriu-zise, ci și execuția manevrelor, deplasările oștilor spre teatrul de luptă și mai ales localizarea luptelor, problema dificilă, pe care a căutat să o rezolve cu multă probitate vizitînd cîmpurile de bătălie și folosind materiale cartografice. Douăzeci de scheme ale locurilor luptelor, desfășurărilor de forțe, ale fazelor luptelor etc., întregesc materialele prezentate.

Campaniile sînt înfățișate în ordine cronologică, purtînd titlul bătăliilor hotărîtoare. Cea dintîi, *Șerpătești*, tratează campania din iarna anului 1594 — 1595. Principala contribuție constă aici în localizarea satului dispărut Șerpătești la „17 km nord de Giurgiu și la numai 2 km vest de șoseaua București—Giurgiu”, în locul numit „Padina Șerpătească” (p. 135), locul unde se afla tabăra turcească. Bătălia bazată pe elementul surpriză „rămîne un exemplu de concepție și execuție a unei acțiuni pe timp de noapte, care a realizat surprinderea asupra inamicului și a dus la distrugerea sa totală” (p. 136). Campania a continuat în 1594 — 1595 la sudul Dunării și apoi prin asediul Brăilei, exploataînd succesul de la Șerpătești.

Sub titlul *Călugărenii* sînt reunite campaniile din vara și toamna anului 1595. Se subliniază importanța pentru turci a expediției din 1595 pentru redobîndirea țărilor române, se stabilește „la vreo 20 000” (cifră acceptată și de P. P. Panaitescu, care pare să fie cea mai apropiată de realitate) numărul oștenilor otomani care au luptat efectiv la Călugăreni, și se analizează sistematic operațiile militare care au precedat și au urmat marea bătălie de la vadul Neajlovului. *Problema centrală a capitolului este localizarea bătăliei de la Călugăreni*. Înainte de a prezenta părerea autorului, menționăm că spre deosebire de alte lupte, mai greu de localizat în teren, din cauză că izvoarele nu dau date toponimice de amănunt, se știe că bătălia de la Călugăreni a avut drept punct central podul de peste Neajlov. În funcție de acesta se pun două

probleme, unde a fost la 1595 acest pod, așezat într-o regiune mlăștinoasă, cu ape care-și schimbă cursul, și din ce direcție venea drumul urmat de Dunăre de Sinan pașa, pentru a determina direcția bătăliei. Reconstituind epocala bătălie, istoricii noștri s-au împărțit în două tabere. Unii (N. Bălcescu, A. D. Xenopol, cpt. Al. Anastasiu — 1901, I. Sirbu, col. C. Zagoritz etc.) au opinat că lupta s-a dat la „vadul Călugărenilor” între satele Crucea de Piatră și Călugăreni, Sinan pașa venind dinspre sud, bătălia urmînd deci aproximativ direcția S—N. Alții, (cpt. Al. Anastasiu, schimbîndu-și părerea anterioară — în 1907 și 1928, gen. R. Rosetti, P. P. Panaitescu, N. Iorga, C. C. Giurescu, E. Stănescu, I. Ionașcu etc.) au considerat că bătălia s-a dat între satele Hulubești — Călugăreni, Sinan pașa venind dinspre S—V, și ca atare direcția bătăliei ar fi fost de la SV—NE. Din lucrarea pe care o prezentăm, rezultă că col. V. Atanasiu se raliază primului punct de vedere. Dar spre deosebire de înaintașii săi, cercetarea atentă a terenului, reconstituirea în cursul cărora a cules „Mărturiile ale unor oameni bătrîni”, coroborate cu hărți din 1857 și 1899, i-au permis o reconstituire mai fidelă a terenului din 1595 și în funcție de aceasta o localizare mai precisă a bătăliei, „mai apropiată de realitatea istorică” (p. 154). El consideră că în zona Hulubești se aflau „numeroase bălți, ce făceau locul inaccesibil comunicațiilor și mai ales acțiunilor de amploare” (p. 156), majoritatea forțelor lui Mihai fiind plasate: „În spațiul îngust al defileului („Vadul Călugărenilor”)... dintre satul cu același nume și poalele dealurilor de la est și vest de Crucea de Piatră” — p. 156), de aproximativ 800 de metri și la circa 300 de metri nord de Neajlov” (p. 158)⁹.

Semnaltăm însă, pentru discutarea într-o eventuală reeditare a lucrării prezentate, datele studiului lui Marin Alexandru Cristian, *Despre locul și desfășurarea bătăliei de la Călugăreni*, în „Revista arhivelor”, XLVII (1970), nr. 2, p. 630 — 636, care aduce în discuție o seamă de precizări toponimice. În esență M. A. Cristian consideră că: „Documentar, primul drum Crucea de Piatră—

Călugăreni-Coțofenești, îl putem plasa în jurul anului 1682, cînd Șerban Cantacuzino a construit primul pod peste Cîlniște”, iar „drumul de înaintare al armatei lui Sinan a fost: Giurgiu — Șerpătești — Camuri — Stoienești — Iași — Hulubești — Călugăreni-Coțofenești”. Cîlt privește podul, acesta „se afla la 50 m mai sus de locul unde Neajlovul își despărțea apele pe cele două brațe (Viroaga lui Grigoraș la vest și Neajlovul la est). La 45 m mai jos de pod se afla „Vadul Călugărenilor” prin care se făcea trecerea între Călugărenii-Coțofenești și Hulubești, mai ales în timpul verii cînd podul din susul apei nu exista (sau uneori era deteriorat)” (p. 633). Așadar, M. A. Cristian aduce argumente în sprijinul celor care susțin orientarea bătăliei pe direcția Hulubești (aflat la 1595 pe locul azi numit „Gropile Cucului”, p. 631) — Călugăreni (Călugărenii-Coțofenești). Stăruim asupra localizării bătăliei (și considerăm salutară cercetarea la fața locului a terenului, așa cum o practică col. V. Atanasiu), întrucît în general întreaga reconstituire a luptelor depinde de aceasta.

Sub titlul *Unirea* sînt tratate campaniile lui Mihai Viteazul din Transilvania (1599) și din Moldova (1600), în cadrul cărora „bătălia de la Șelimbăr a constituit evenimentul central, de mare răsunet pe plan politic și militar” (p. 184). În legătură cu scopul campaniei lui Mihai în Transilvania autorul subliniază în mod just că „El vroia să rupă încercuirea ce se crease în jurul Țării Românești, să refacă alianța antiturcească ce se dezmembrase și să asigure Țării locul cuvenit la Dunărea de Jos. Acesta este cel dintîi sens al anganjării primei campanii din Transilvania...” (p. 202). Subliniem justetea acestei constatări întrucît spre deosebire de alți autori mai vechi sau mai noi, care s-au ocupat de această problemă, col. V. Atanasiu nu se pierde în argumentări idilice, fals patriotice, ci exprimă cu fermitate un punct de vedere, pe care la rîndul nostru îl socotim real, asupra cauzelor campaniei lui Mihai din 1599. În legătură cu aceasta menționăm și reliefaarea de către autor a noii forme de „ofensivă strategică românească, care respecta în totul principiile strategiei clasice și se adapta de minune condițiilor specifice ale teritoriului țării noastre” (p. 203), aplicată de Mihai Viteazul în campania din 1599. Aceasta constă în esență în concentrarea oastei în două centre depărtate (Ploiești și Craiova), cele două grupări putîndu-se ajuta reciproc și avînd posibilitatea să atace inamicul în spate, indiferent către care s-ar fi îndreptat acesta. Strategia lui Mihai Viteazul în campania din 1599 — 1600 este socotită drept o încercare, izbutită în final de „a bate succesiv doi din adversari (Andrei Báthory și Ieremia Movilă) ... acoperindu-se față de turci” (p. 204). După părerea col. V. Atanasiu,

⁹ Cele trei schițe privind fazele bătăliei de la Călugăreni (p. 163, 165), reproduse după cpt. Al. Anastasiu, *Bătălia de la Călugăreni 1595*, ed. 1928, reprezintă însă punctul de vedere al acestuia: axul bătăliei orientat de la Hulubești la Călugăreni, ca atare nu constituie credem, o bună ilustrare a punctului de vedere al col. V. Atanasiu: axul bătăliei orientat de la Crucea de Piatră la Călugăreni. Probabil autorul a vrut prin aceste scheme să reprezinte doar aspecte ale dispozitivelor de luptă.

căruia ne alăturăm din nou: „Campania din Moldova a fost rezultatul crizei raporturilor dintre Țara Românească și Polonia, criză determinată de necesitatea înlăturării imediate a regimului lui Ieremia Movilă” (p. 221), la care adăugăm noi legăturile domnului Moldovei cu Poarta, periculoase pentru Mihai.

Mitrăslău și *Bucovel* sînt numele bălărilor reprezentative purtate de Mihai Viteazul în campaniile din toamna anului 1600. Autorul a reconstituit terenul din zona satului Mitrăslău, arătînd că față de anul 1600 Mureșul s-a deplasat cu timpul mai spre sud, comunicația principală trecea pe atunci prin centrul satului, iar terenul a fost nivelat. Înfățișarea reală a terenului i-a permis să reconstituie mai veridic deplasarea trupelor generalului G. Basta și a lui Mihai, și să urmărească manevrele acestora, conform cu configurația terenului.

O rapidă trecere în revistă a relațiilor lui Mihai cu Polonia, constituie preambulul descrierii campaniei domnului român împotriva hatmanului J. Zamoyski, care pătrunsesse în Țara Românească. Bătălia principală s-a dat pe rîul Bucovel și Mihai Viteazul a fost nevoit să se retragă. Obligat să lupte împotriva polonilor și a turcilor, și trădat de unli boieri, Mihai a hotărît să obțină din nou sprijinul împăratului Rudolf II.

Ultima încercare — *Gorăslău*, constituie și ultimul capitol al cărții. El tratează campania lui Mihai Viteazul în Transilvania din vara lui 1601, care culminează cu victoria împotriva lui Sigismund Báthory de la Guruslău (menționăm că acesta era numele real al localității, deși în paginile literaturii noastre istorice s-a răspîndit, după deformarea izvoarelor străine, forma „Gorăslău”) ¹⁰. „Faima acestei bătălii umplu de glorie pe Mihai și de multă invidie pe Basta. Era clar că acțiunea mai importantă aparținuse voievodului român, care avusese de luptat și cu majoritatea forțelor de cavalerie inamice, plasate la flancul sting al dispozitivului ardelean” (p. 285). Uciderea lui Mihai Viteazul a fost într-adevăr o consecință a urii personale a generalului Basta” (p. 287), dar capul marelui erou n-a fost adus în Țara Românească și înmormîntat la mănăstirea Dealu de comisul Radu Florescu (p. 288), ci așa cum arătam într-un articol publicat într-o revistă de mare tiraj, pentru că faptul să se răspîndească în conștiința poporului nostru, întotdeauna interesat de destinul eroului, el a fost furat de la locul asasinatului și adus la Țirgoviște de Turturea paharnicul,

fapt confirmat de o variantă a *Istoriei Țării Românești* și de hrisovul lui Radu Mihnea din 7 decembrie 1612, a cărui traducere am publicat-o ¹¹. Rectificăm de asemenea și afirmația că fiica lui Radu Șerban „Aneuca era căsătorită cu Nicolae, fiul domnului ucis” (p. 289), căci această căsătorie a avut loc de-abia în 1618 ¹².

O bogată bibliografie tinzînd spre exhaustiv în domeniul abordat însoțește lucrarea. Pentru o eventuală nouă ediție a ei sugerăm însă înlocuirea unor titluri fără legătură directă cu subiectul (ca V. Motogna, *Războaiele lui Radu Șerban (1602 — 1611)*, București, 1926 ¹³ etc.) și adăugarea unor lucrări direct referitoare la aspectele tratate: cpt. Al. Atanasiu, *Cercetări geografice și topografice asupra bălăliei de la Călugăreni*, în „Bul. Soc. Geografice Rom.”, 1911, nr. 2, p. 1 — 30; gen. Al. Anastasiu, *Concepția politică și militară a voievodului Mihai Viteazul în fața împrejurărilor care au adus războiul din 1595 și soluționarea lor*, în „Bul. Muz. Mil. Naț.” III (1939 — 1940), nr. 5—6, p. 65—70; maior VI. Chirovici, *Războiul pentru cucerirea Ardealului, octombrie-noembrie 1599*, Sibiu, 1932, 39 p.; I. Corfuss, *Mihai Viteazul în cercetări polone recente*, în „An. Inst. de ist. și arh. „A.D. Xenopol””, I (1964), Iași, p. 172 — 177; idem, *Cucerirea Transilvaniei de Mihai Viteazul după o relație polonă contemporană*, în „Romanoslavica,” XVII (1970), p. 556—569; col. Al. Culci, *Concepția Călugărenilor*, în „Rev. infanteriei”, XXXII (1929), nr. 331, p. 31—43; idem, *Războiul pentru doborîrea lui Mihai Viteazul septembrie-noembrie 1600*, în „Rom. Mil.”, LXXVII (1940), nr. 5, p. 52—70; idem, *Bătălia de la Călugăreni, 13/23 august 1595*, în „Bul. Muz. Mil. Naț.”, V (1941 — 1942), nr. 9—10, p. 90 — 94; cpt. Ed. Dragomirescu-Buzne, subl. I. Cupșa, *Considerațiuni critice asupra principalelor operațiuni militare ale lui Mihai Viteazul*, Timișoara, 1936; P. Gyulai, *Noi documente și interpretări noi de documente privind artileria și un atelier de turnat tunuri*

¹¹ C. Rezachevici, *Cine a adus la Țirgoviște capul lui Mihai Viteazul?* în „Mag. ist.”, III (1969), nr. 6, p. 55—61; explic aici geneza confuziei lui P. P. Panaitescu care atribuie aducerea capului lui Mihai la Țirgoviște lui Radu comis Florescu (p. 56—57), care de fapt în 1601 se afla în Țara Românească.

¹² A. Veress, *Documente*, IX, p. 168.

¹³ Mai interesante date asupra organizării armatei, care se potrivesc și în vremea lui Mihai Viteazul se află la Tr. Mutașcu, *Arta militară în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea*. Radu Șerban, București, 1961, p. 18 și urm.

¹⁰ Deformat în literatura istorică este și numele localității „Zalău”, pe unde a trecut Mihai Viteazul în această campanie; corect este „Zălău”.

în timpul lui Mihai Viteazul, în „Apulum”, VII (1968), p. 529 — 544; Al. Lapedatu, *Lupta de la Năeni*, în „Albina”, XI (1907), oct. 7, București, p. 51 — 55; idem *Lupta de la Teleajin, 20 octombrie 1600*, ibidem, oct. 28, p. 159 — 162; idem, *Lupta de la Argeș, 25 noiembrie 1600*, ibidem, noe. 11, p. 209 — 212; Grațian C. Mărcuș, *Date noi cu privire la unele evenimente din ultimile zile ale domniei lui Mihai Viteazul*, în „An. Inst. de ist. și arh.” Cluj, XIV (1971), p. 45 — 53; idem, *Gurslău: unde și când?*, în „Mag. ist.”, VII (1973), nr. 4, p. 10 — 11; I. Minea, *Despre lupta de la Teleajen (octombrie 1600)*, în „Cerc. ist.”, IV (1928), nr. 2, p. 150 — 156; idem, *Data de zi a luptei de la Verbia*, ibidem, V — VII (1929 — 1931), p. 352 — 354; M. Neagoe, *Bătălia de la Călugăreni (1595)*, în *Mari bătălii din istoria lumii*, I, Craiova, 1973, p. 259 — 280; idem, *Bătălia de la Șelimbăr (1599)*, ibidem, p. 281 — 298; Valerian Popovici, *Mihai vodă Viteazul și turcii în anii 1600 — 1601*, în „Cerc. ist.”, X — XII (1934 — 1936), nr. 1, p. 156 — 176, nr. 2, p. 3 — 25; C. Rezachievici, *Bătălia de la Gura Nișcovului (august 1601). Contribuții privind istoria Țării Românești în epoca lui Mihai Viteazul și activitatea militară a lui Radu Șerban înaintea domniei*, în „Studii”, XXIV (1971), nr. 6, p. 1143 — 1157; idem, *Poziția marii boterimi din Țara Românească față de Mihai Viteazul și Simion Movilă (noiembrie 1600 — august 1601)*, ibidem, XXVI (1973), nr. 1, p. 49 — 63; idem, *Glorioasa prăbiegie a lui Mihai Viteazul*, în „Mag. ist.”, VI (1972), nr. 3, p. 57 — 65; Șt. Ștefănescu, *Un document recent descoperit privind la recrutarea mercenarilor de către Mihai Viteazul*, în „Romanoslavica”, V (1962), p. 157 — 162; idem, *Știri noi cu privire la*

domnia lui Mihai Viteazul, în „St. și mat. de ist. med.” V (1962), p. 175 — 194 etc.

O *Încheiere* sintetică exprimând concepția autorului asupra artei militare a lui Mihai Viteazul, un scurt rezumat în limbile franceză, engleză, rusă și germană și un *Indice general analitic*¹⁴, semnat de lt. col. Gh. Stoean, completează lucrarea. Substanțiala *Prefață* aparținând dr. doc. I. Ionașcu (p. 9 — 31) constituie de fapt o istorie concentrată a lui Mihai Viteazul, scrisă de un specialist al acestei teme, și poate fi citită ca atare.

Stilul alert al col. V. Atanasiu, poate însă cu prea multe citate (altminteri bine alese), din N. Bălcescu și N. Iorga, face dintr-o lucrare care ar fi putut fi aridă, dat fiind mulțimea izvoarelor ce trebuiau utilizate și a numeroaselor amănunte care le conțin, o carte ușor de citit, care poate fi utilizată de oricine. Autorul se descurcă cu ușurință în mulțimea personajelor străine care populează filele cărții, și erorile de nume sînt rare¹⁵.

Un merit de seamă al autorului, privind lucrarea în ansamblu, este acela că spre deosebire de alți istorici militari, nu se lasă antrenat în conducerea bătăliilor pe care le descrie, substituindu-se conducătorilor de oști, ci reconstituie obiectiv bătăliile, abia după aceea făcînd aprecieri critice asupra operațiilor militare. Faptul că firul narațiunii ne poartă de la nașterea lui Mihai Viteazul și pînă la moartea sa, nelipsind nici jalonarea principalelor acțiuni de politică internă, diplomatică etc., arată că lucrarea col. V. Atanasiu poate fi pe drept cuvînt considerată o adevărată monografie „Mihai Viteazul”, în care elementul militar, cum s-a petrecut și în realitate, se află pe primul loc.

Constantin Rezachevici

¹⁴ Semnalăm unele erori în alcătuirea lui: „domnul moldovean Radu Șerban” (p. 305); „Cantacuzino, Andronic (1553 — 1600 (sic)...” (p. 307); „Grigori-vici, Petre” (p. 311) și „Petre Armeanul” (p. 317) sînt una și aceeași persoană; „Lupta de la București, 12 octombrie 1595” (p. 313) nu apare în text, la p. 175, unde e menționată în schimb lupta de la Tușora (1595),

care nu e indexată; de asemenea apare „Lupta cu oastea lui Radu Mihnea” (p. 313), în text la p. 186, vorbindu-se de „Vidin care era guvernat de Mihnea Turcicul”; „Maria, Cristina (principe (sic) al Transilvaniei...)” (p. 314); „Șerban, Radu (domn al Țării Românești, 1672 (sic) — 1611)” (p. 320).
¹⁵ Cf. „Thomaso Gavriolo” (p. 248), „Toma Gavrioli” (p. 284), în loc de Tomaso Caviolo.

AURICĂ SIMION, MARIA COVACI, *Insurecția națională antifascistă armată din august 1944*, București, Edit. politică 1973, 101 p.

După apariția unui mare număr de studii și articole precum și a unor capitole speciale în cadrul unor lucrări monografice sau culegeri tematice cu subiecte mai largi (vom cita în acest sens, între altele, lucrarea *Din cronica unor zile istorice* elaborată în cadrul Institutului de istorie „N. Iorga” cu ample referiri la pregătirea, desfășurarea și urmările insurecției antifasciste din august 1944) recent, sub egida Institutului de studii istorice și social politice de pe Îngă C.C. al P.C.R., în cadrul colecției „File de istorie”, a apărut o primă lucrare de interpretare consacrată exclusiv insurecției naționale antifasciste din august 1944.

Pornind de la rolul politic hotărâtor pe care acest eveniment memorabil l-a avut pentru croirea unui nou curs, calitativ schimbat, în istoria contemporană a țării noastre, autorii au acordat un spațiu relativ larg antecedentelor insurecției, premizelor, condițiilor istorice, împrejurărilor concrete care au condus la alegerea insurecției ca soluție optimă pentru realizarea obiectivelor majore național antifasciste ale poporului român în anii 40.

În acest sens, în prima parte a lucrării sînt prezentate sintetic concluziile istoriografiei noastre marxiste (autorii aducînd în plus unele precizuni și considerații proprii de reținut), date și aprecieri privind reconsiderarea, adaptarea și dezvoltarea concepției și tezelor programatice ale luptei antifasciste de către P.C.R. în condițiile nou create în urma instaurării dictaturii fasciste-antonesciene, a înfăptuirii țării intereselor Germaniei hitleriste și tiriei României în războiul antisovietic, privind transformarea luptei antifasciste în mișcare de rezistență antihitleristă și antiantonesciană, necesitatea și lupta P.C.R. pentru făurirea unor largi alianțe politice ca factor important pentru atragerea tuturor forțelor naționale patriotice la pregătirea și înfăptuirea insurecției. Autorii prezintă apoi, succint, pregătirea politico-militară a insurecției, folosind în genere concluziile la care a ajuns deja istoriografia noastră în această problemă.

Partea a doua a lucrării este consacrată prezentării principalelor momente ale desfășurării insurecției naționale antifasciste începînd cu arestarea căpeteniilor antonesciene, deci cu doborîrea dictaturii militaro-fasciste, și încheind cu victoria desăvîrșită a insurecției pe întreg cuprinsul țării la numai o săptămînă după declanșarea ei. În abordarea acestei părți a lucrării autorii s-au bizuit deasemenea pe marea bogăție de izvoare, lucrări de istorie militară și pe memorialistica privitoare la aspectele militare ale insurecției.

Într-o a treia și ultimă parte a lucrării (repartizată în mai multe paragrafe) este tratată importanța internă și internațională a insurecției, consecințele sale atît de ordin militar (provocarea prăbușirii întregului dispozitiv defensiv hitlerist din Balcani și grăbirea eliberării României, Bulgariei, Ungariei și Cehoslovaciei de sub jugul fascist), cît și politic (deschiderea drumului revoluției populare în România și favorizarea luptei revoluționare dintr-o serie de țări vecine).

Datorită volumului relativ restrîns al lucrării, numeroase probleme și aspecte, deși în genere corect expuse, nu au putut fi suficient aprofundate și dezvoltate.

Chiar și în forma actuală, lucrarea — după părerea noastră — ar fi putut, renunțîndu-se la unele amănunte mai puțin semnificative sau legate de tema de bază abordată, să se oprească mai pe larg decît a făcut-o asupra modificărilor, a mutațiilor produse în evoluția raportului de forțe înainte, în timpul și după insurecția antifascistă. Urmărirea atentă a acestei probleme, ar fi permis autorilor să evite unele aprecieri sau formulări simplificatoare. De pildă ar rezulta că partidul s-ar fi orientat al spre un guvern de militari și specialiști (p. 39), cînd e cunoscut faptul că formarea guvernului într-o astfel de formulă a reprezentat o concesie în favoarea unității coaliției forțelor antihitleriste, făcută partidelor burgheze; punctul de vedere principal al PCR fusese exprimat clar și în repetate rînduri: guvern de uniune națională format din reprezentanții responsabili ai partidelor și forțelor politice care aveau să participe la insurecție.

Deasemeni, datorită folosirii uneori insuficient de critice a unor amintiri și memorii avînd inerent, alături de prețioase și inedite informații documentare, și anumite note de subiectivism (majoritatea au fost elaborate în împrejurări speciale sau la mulți ani de la scurgerea evenimentelor relatate) în lucrare se pot întîlni unele inadverente, relatări sau interpretări discutabile. Astfel participarea generalului C. Sănătescu la activitatea comitetului militar apare ca exterioară și într-un anumit sens subsidiară (doar ca o curea de transmisie între palat și comitetul militar); despre C. Sănătescu — al cărui aport în pregătirea militară a insurecției este îndeobște cunoscut — se spune de pildă (p. 41) că el „a putut obține și furniza (pentru alții) informații prețioase necesare pregătirii planului insurecțional”. Întrucît arestarea antoneștilor s-a produs la palat, autorii (p. 43)-ca de altfel și alți specialiști — apreciază că dă mai înainte se stabilise definitiv ca insurecția să înceapă neapărat și numai la București (pregătirile făcute la Peleş pentru eventualitatea arestării antoneștilor acolo, infirmă însă această concluzie categorică). Pentru toate variantele arestării căpeteniilor antonesciene într-unul din palatele regale singura formulă era ca operația să fie făcută de o echipă de militari din garda palatului; arestarea sau chiar — în caz de forță majoră — lichidarea antoneștilor de către formații de luptă patriotice stătea la baza — și nu era greu de explicat de ce — variantelor doborîrii dictaturii militar-fasciste în afara palatului (pe front, pe una din străzile Capitalei etc.). De altfel în legătură cu arestarea trebuie făcută precizarea că pregătirea echipei militare nu a fost de competență și nici nu a constituit sarcina aghiotantului regal de serviciu la palat în după amiaza zilei de 23 august (vezi în lucrare p. 47); pregătirea și componența echipei militare de arestare a antoneștilor fusese stabilită personal de rege de comun acord cu generalul C. Sănătescu, colonelii D. Dămăceanu și Radu Rusescu încă din luna mai 1944.

După cum se știe (în afara documentelor românești, faptul fiind confirmat de documente germane de necontestat) Kilinger n-a fost convocat la palat la ora 20 (p. 52), ci a sosit singur acolo mult mai tîrziu (în preajma difuzării la radio a proclamației regale), după toate probabilitățile persoana care îl însoțea nefiind Stelzer.

Referindu-se la problema făuririi „unor largi alianțe politice” antifasciste, autorii puteau acorda, credem, un spațiu și o atenție mai mare acordurilor de colaborare în cadrul Frontului patriotic antihitlerist (1943), precum și constituirii la sfîrșitul lunii iunie 1944, în paralel cu B.N.D., a Grupului Patriotic

antihitlerist despre care (p. 36—37) nu se pomeniște nimic în lucrare.

Absența totală a oricărui aparat critic (cu excepția referirilor în text la unele organe de presă) sau măcar a unei bibliografii generale finale, creiază dificultăți cititorului, care ar dori să confrunte tezele și datele prezentate de autori cu concluziile cele mai recente ale istoriografiei noastre în problema dezbătută.

În ciuda acestor rezerve, lucrarea va constitui totuși un util instrument de lucru pentru cercetători, dar mai ales pentru propagandiști și elevii cursurilor de istoria P.C.R., pentru studenți și, în genere, pentru toți cei care doresc să aibă la dispoziție într-o formă sintetică ansamblul general al problematicii referitoare la pregătirea, înlăptuirea și urmările insurecției naționale antifasciste din august 1944.

Nu încapă îndoială că numeroasele și variatele lucrări pregătite în cinstea celei de a 30 aniversări a insurecției naționale antifasciste din august 1944 și precizările ce se vor aduce cu acest prilej vor contribui la elucidarea, aprofundarea și îmbunătățirea viziunii de ansamblu asupra acestui act istoric de o covîrșitoare importanță națională.

Tr. Udrea

TRAIAN CARACIUC, CONSTANTIN FLOREA, ION IUGA, CAROL NIRI,
Clasa muncitoare contemporană, București,
Edit. politică, 1974, 486 p.

Așteptată cu deosebit interes cartea *Clasa muncitoare contemporană* îndreptățește toate speranțele și completează un gol serios resimțit în informarea și documentarea specialiștilor, a studenților, dar și a marelui public interesat în a cunoaște istoria și evoluția contemporană a mișcării muncitorești internaționale. Necesitatea lucrării de față se impune cu atît mai mult cu cît, în ultima vreme, la noi și pretutindeni, a luat o mare extindere studiul mișcării muncitorești, a celor mai semnificative probleme ce determină progresul lumii contemporane.

Cartea este împărțită în cinci capitole mari, dense ca informație și edificatorii pentru subiectele tratate, fiecare capitol avînd mai multe subcapitole ajutătoare, pe probleme, facilitînd astfel, înțelegerea și lectura vastului material însumat în cele aproape 500 de pagini, contribuind la o mai bună sistematizare a datelor și informațiilor cuprinse în volum.

Cei patru autori, (conf. dr. Traian Caraciuc, conf. dr. Constantin Florea, dr. Ion Iuga și

prof. dr. Carol Niri) cadre didactice la Academia „Ștefan Gheorghiu”, au reușit să realizeze o colaborare unitară, prezentându-ne o sinteză bine încheiată, asupra principalelor probleme ce stau astăzi în fața studiului istoriei mișcării muncitorești contemporane.

Pentru a putea reliefa și a pune în fața cititorului câteva aspecte mai importante ale lucrării de față, vom face această scurtă prezentare pe capitole, în ordinea indicată de autori.

Capitolul I, intitulat: *„Rolul clasei muncitoare în dezvoltarea societății contemporane*”, consemnează principalele etape ale îndelungatului proces istoric și social-politic de formare și dezvoltare a clasei muncitoare, de la apariția ei pe arena istoriei până în zilele noastre, subliniindu-se că: „Noțiunea de clasă muncitoare internațională sau clasă muncitoare contemporană nu poate face abstracție, în conținutul ei, de realitatea obiectivă neuniformă, diversificată, în care acționează diferitele detașamente ale acesteia, de caracterul, sarcinile și problemele specifice ale clasei muncitoare din fiecare țară, știut fiind că nu există o clasă muncitoare pe deasupra națiunilor, ci în cadrul fiecărei națiuni.” (p. 23).

De o deosebită însemnatate sînt constatările cuprinse în subcapitolul „Clasa muncitoare din România — parte integrantă a clasei muncitoare internaționale”, revelatorii pentru înțelegerea rolului de conducător al Partidului Comunist Român în opera de construire a socialismului în România și în același timp, de întărire a legăturilor frățesti cu toate partidele comuniste și muncitorești cu forțele democratice, progresiste de pretutindeni.

Cel de al II-lea capitol, *„Clasa muncitoare în socialism*”, reprezintă o ingenioasă și succintă trecere în revistă a tezelor privind rolul clasei muncitoare în opera de edificare a societății socialiste, cu exemplificări și citate adecvate, argumentate judicios cu multe date statistice curente din practica construcției socialiste în diferite țări. Pe aceeași linie a bunei argumentări se situează și subcapitolul „Raporturile dintre clasa muncitoare și celelalte clase și categorii sociale. Procesul omogenizării sociale și cel referitor la „Relația partid — clasă muncitoare în condițiile socialismului”.

Credem că ar fi trebuit acordată o mai mare atenție și pondere subcapitolului „Clasa muncitoare și dezvoltarea conștiinței socialiste”, citindu-se și aici mai multe date și exemple concrete, avînd în vedere că „oglindirea pe planul conștiinței politice a relațiilor esențiale și generale din sfera vieții sociale determină ca celelalte laturi ale existenței sociale, care se reflectă în conștiința morală,

juridică, științifică, estetică, etc., să fie într-o strînsă întrepătrundere cu conștiința politică, care își imprimă conținutul asupra lor” (p. 116). Cu toate că tezele expuse sînt bine teoretizate, se simte nevoia unei aprofundări a felului în care ele se reflectă în activitatea practică spirituală a țărilor socialiste.

În al III-lea capitol, *„Clasa muncitoare din țările capitaliste dezvoltate — principala forță socială a luptei antimonopoliste*”, sînt înfățișate principalele tendințe ale acestui însemnat front de luptă al proletariatului (aproximativ o jumătate din efectivul clasei muncitoare din întreaga lume), ponderea sa pe scena politică a țărilor capitaliste. Bine argumentat teoretic și însoțit de numeroase date concrete luate din statisticile a diferite țări, capitolul acesta ne înfățișează în mod succint dar foarte clar, situația în care se află astăzi clasa muncitoare, modificările survenite în structura ei, locul muncitorului în producție, clasificarea unor noțiuni ca aceea de „muncitor colectiv”, criticarea unor teorii burgheze referitoare la modificarea naturii și a rolului clasei muncitoare în capitalism. O remarcă specială se cuvine explicațiilor date în subsolul lucrării, prețioase comentarii ce ajută la înțelegerea și completarea unor informații pentru lectorul nespecialist în aceste probleme.

Al patrulea capitol se ocupă de: *„Clasa muncitoare din țările Asiei, Africii și Americii Latine*”, fără a avea în vedere țările socialiste din Asia, fără Cuba și Japonia. Reliefind situația actuală, trăsăturile caracteristice din cele trei mari continente ale „lumii a treia” Asia, Africa, America Latină — autorul acestui capitol subliniază că aici se află” cel mai tînăr detașament al clasei muncitoare internaționale”.

Subcapitolul despre „forțele motrice ale luptei pentru independența națională și progres social” este merit să pună în lumină faptul că deși ponderea proletariatului în marja majoritate a țărilor din Africa și Asia, ca și în unele țări din America Latină, este însă scăzută, în raport cu masa populației, totuși, aceasta nu constituie o stavilă de netrecut în afirmarea rolului istoric al clasei muncitoare. Autorul afirmă în mod justificat că „Chiar acolo unde el constituie încă o mică parte a populației proletariatul — datorită poziției sale de clasă, legată indisolubil de formele cele mai avansate ale producției materiale — acționează ca exponent al intereselor majorității covârșitoare a populației în lupta pentru eliberarea națională și socială” (p. 269).

Alte subcapitole sînt dedicate mișcărilor greviste și revendicative, tendințelor spre unitate, problemelor specifice ale luptei anti-imperialiste din țările „lumii a treia”. Foarte interesante sînt scurtele concluzii cu care

se încheie capitolul unde sînt prezentate trăsăturile specifice ale etapei actuale privind lupta clasei muncitoare din ţările Asiei, Africii şi Americii Latine.

Ultimul capitol al lucrării intitulat: *Organizarea politică şi profesională a clasei muncitoare în epoca contemporană*, cel mai substanţial, ca informaţie şi structură, dar şi ca întindere (307—422) este aproape o lucrare de sine stătătoare. Aici sînt cuprinse toate manifestările mai importante şi formele de organizare ale clasei muncitoare internaţionale în etapa actuală, înregimentate în subcapitole ce poartă titluri semnificative pentru problemele ce le tratează, ca de exemplu: „Mişcarea comunistă internaţională, cea mai influentă forţă politică a coniemporaneităţii”, „Mişcarea socialistă contemporană. Locul şi rolul ei în mişcarea muncitorească”, sau „Aspecte ale unităţii de acţiune a partidelor politice ale clasei muncitoare”.

Un subcapitol aparţine este cel referitor la „Partidul Comunist Român — detaşament activ al mişcării comuniste, muncitoreşti şi democratice internaţionale”, unde sînt arătate cele mai noi acţiuni întreprinse de partidul nostru pentru stringerea relaţiilor de prietenie cu partidele comuniste şi muncitoreşti, prezenţa permanentă şi activă a sa în viaţa politică internaţională. După cum arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu în cuvîntarea la seînţa inaugurală a Sesiunii de primăvară a Uniunii Interparlamentare de la Bucureşti, „*Republica Socialistă România desfăoară o largă activitate internaţională, acţionează din toate puterile pentru accelerarea proceselor pozitive care au loc pe arena mondială, pentru promovarea noilor principii de relaţii dintre state, pentru triumful colaborării şi prieteniei între toate popoarele lumii*”.

Acest capitol, ca oaltfel întreaga lucrare, se înscrie pe aceste coordonate ale cunoaşterii lumii contemporane în mod obiectiv, al apropierii dintre popoare în lupta pentru progres şi pace, reliefind în acelaşi timp contribuţia partidului şi ţării noastre la înfăptuirea acestor deziderate majore ale contemporaneităţii.

Spaţiul nu ne permite să ne oprim nici asupra celor mai importante date şi teze din acest capitol voluminos, de aceea îl semnalăm cititorului fără o altă recomandare, decît aceea că se citeşte de la un capăt la altul cu mult interes, fiind de o deosebită actualitate pentru cunoaşterea şi clarificarea a numeroase aspecte din mişcarea muncitorească contemporană.

Lucrarea se termină cu o scurtă „Încheiere”, poate prea scurtă pentru marel volum de teze şi date puse în discuţie, are o substanţială „Bibliografie selectivă” necesară pentru toţi cei interesaţi în studierea clasei muncitoare contemporane, un „Indice general” foarte util şi sumarul tradus în mai multe limbi.

Întemeiată pe o vastă bibliografie cartea are meritul de a fi utilă unor cercuri largi de cititori, (istorici, filozofi, economişti, politici, etc.), tuturor celor ce studiază problemele lumii contemporane, în special, studenţilor şi marelui public în general. Deşi este elaborată de un colectiv de patru autori lucrarea are o linie unitară, informaţiile fiind de actualitate, bine încheiate într-o sinteză desăvîrşită, în care sînt cuprinse cele mai esenţiale probleme ale mişcării muncitoreşti contemporane. Cu unele aspecte inedite în interpretare, depăşeşte studiile de pînă acum, fiind una din marile lucrări ale istoriografiei noastre actuale.

Gelcu Maksutovici

VASILE MACIU, *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Edit. Scrisul Românesc, Craiova, 1973, 399 p.

Profesorul Vasile Maciu este printre istoricii români personalitatea a cărei activitate ştiinţifică — strîns împletită cu aceea didactică, la catedra facultăţii de istorie a Universităţii din Bucureşti — a fost pusă de aproape trei decenii în slujba adevărului istoric. Prin cursurile universitare, conferinţele publice şi numeroasele articole şi studii privitoare la aspecte fundamentale ale istoriei noastre moderne şi contemporane, d-sa a contribuit în mare măsură la formarea spiritului ştiinţific al noii şcoli istoriografice, bazat pe analiza complexă şi nuanţată a fenomenelor abordate. Probitatea ştiinţifică şi cultul adevărului istoric i-au adus prof. Vasile Maciu satisfacţia de a constata că multe din lucrările elaborate cu ani în urmă, într-o perioadă de pionierat a istoriografiei marxiste, sînt şi astăzi contribuţii esenţiale. Salutăm, de aceea, iniţiativa publicării sub titlul *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907* a cîtorva din cercetările mai importante-unele revăzute şi dezvoltate în lumina propriilor rezultate ale autorului şi, în general, ale istoriografiei epocii moderne-referitoare la problemele fundamentale ale devenirii noastre istorice.

Deşi alcătuit din studii distincte şi precis delimitate, volumul apare ca o lucrare unitară prin abordarea celor mai importante evenimente ale epocii moderne. Mişcarea revoluţionară de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, revoluţia română de la 1848, făurirea statului naţional român, procesul de trecere de la feudalism la capitalism în ramura esenţială a economiei româneşti, agricultura, activitatea diplomaţiei româneşti în vederea dobîndirii neatîrnării statale, începuturile mişcării muncitoreşti şi socialiste, precum şi criza socială provocată de marea răscoală ţărănească din 1907, toate acestea constituie o problematică vastă şi variată reflectată în cartea prof. V. Maciu. Putem aprecia,

fără exagerare, că ne găsim de fapt în fața unei istorii a epocii noastre moderne, căreia nu i-ar mai lipsi decât unele aspecte de viață politică.

Impresia degajată din lectura acestei lucrări este că întregul edificiu al României moderne este indisolubil legat de mișcarea revoluționară din 1821, dar mai ales de revoluția de la 1848. Dezvoltarea noilor clase în ascensiune, mai ales a burgheziei, dar și transformările survenite în poziția economică și în mentalitatea unei părți a boierimii explică în viziunea autorului cele mai multe din frământările și mișcările social-politice ale epocii moderne. Tudor Vladimirescu pare, astfel, un exponent al noilor forțe progresiste, animate de năzuința înlăturării privilegiilor feudale, deschiderea unui larg câmp de afirmare a claselor și păturilor sociale mijlocii și înlăturarea dominației străine. Apreciate drept o mișcare revoluționară cu consecințe profunde, evenimentele de la 1821 sînt privite prin perspectiva impulsiei nu numai a mișcării de emancipare națională, ci și a întregului proces de dezvoltare a ideologiei și sentimentului dacoroman în întregul spațiu carpato-danubian.

De o însemnătate deosebită în această lucrare este un substanțial studiu consacrat revoluției române de la 1848. Analizîndu-i forțele sociale și politice, prof. V. Maciu evidențiază rolul diferitelor pături și clase sociale, îndeosebi al burgheziei și țărănimii, în dinamica evenimentială. Dar ceea ce se impune a fi subliniat cu precădere este viziunea unitară în care este redată revoluția română de la 1848. Consecvent acestui principiu transpus de chiar autorul lui într-o lucrare specială mai veche — punct de vedere adoptat apoi de cei mai numeroși specialiști ai epocii moderne — forțele sociale și politice ale întregii revoluții române apar într-o strînsă interdependență. Orizonturile naționale ale revoluției române de la 1848 sînt astfel mai deplin evidențiate.

Studiile înmănușiate în acest volum oferă o privire de ansamblu asupra contribuției deosebite a autorului lor în explicarea mediului social-politic în care s-a elaborat și afirmat ideologia burghezo-democratică. Rolul lui N. Bălcescu în această privință este primordial. Ceea ce caracterizează însă considerațiile prof. V. Maciu — în comparație cu altele numeroase, formulate nu numai de istorici dar și de filosofi — este o analiză riguroasă a ideologiei social-politice din epoca revoluției de la 1848 în concordanță cu necesitățile, aspirațiile și condițiile particulare ale națiunii române. În prezentarea concepției sociale și politice a lui Bălcescu metoda sociologică se îmbină cu aceea istorică. În acest fel ideile elaborate sînt raportate tot timpul la practica socială, dar mai ales la evenimente de o

însemnătate excepțională. N. Bălcescu, ca una dintre cele mai remarcabile personalități ale gîndirii și practicii revoluționare, nu mai este o prezență singulară în epocă — cum se lăsa impresia în unele lucrări — ci o expresie, o chintesență a ei.

Tot în aceeași ordine de preocupări trebuie remarcat studiul consacrat pastorului sas din Transilvania, Stephan Luowig Roth. Reține atenția concepția socială, dar mai ales națională a acestuia, activitatea remarcabilă nu numai pentru afirmarea ei și pentru apărarea existenței de sine a națiunii române. Prin scrisul, dar și prin activitatea militantă Roth este un precursor al luptei pentru coeziunea sașilor și unguirilor din Transilvania în jurul românilor, populație majoritară.

Un important studiu, acela dedicat procesului de trecere de la orînduirea feudală la cea capitalistă în agricultura României, reprezintă o contribuție esențială pentru înțelegerea căilor și modalităților de apariție și dezvoltare a capitalismului în ramura dominantă a economiei noastre naționale. Abordată în largă perspectivă a anilor 1848—1878, tema aceasta este tratată în multiple ipostaze. Apariția în cadrul societății românești a unei probleme agrare, opțiunile adoptate în soluționarea ei de cele două clase antagoniste, țărănimea și moșierimea, precum și intervenția burgheziei în această confruntare sînt profund oglindite în studiul menționat. Sînt, de asemenea, marcate împrejurările și momentele cele mai importante ale luptei pentru soluționarea problemei agrare, insistîndu-se cu precădere asupra domniei lui Cuza. Spre deosebire de alte cercetări, prof. V. Maciu prezintă reforma agrară din 1864 și în lumina principalelor ei consecințe, remarcînd natura și caracterul relațiilor agrare. Este demnă de subliniat una din concluzii, anume aceea că persistența unor resturi feudale în agricultura românească nu este un fenomen singular, el regăsindu-se și în economia agrară a unor dintre țările Europei centrale și chiar occidentale.

Un domeniu predilect al prof. V. Maciu, războiul de neîntîrire, este reprezentat în volum de două contribuții de istorie a diplomației. Remarcînd printre cei dinți reprezentanți ai noii școli istoriografice că independența din 1877 este rezultatul unui proces, o interacțiune a factorilor militar și politic, autorul expune unele antecedente diplomatice, insistîndu-se îndeosebi asupra activității de politică externă din anii 1873—1875 în vederea afirmării dreptului României de a încheia tratate. Tot în acest context se înscriu și preocupările pentru evidențierea luptei diplomatice efective pentru proclamarea independenței naționale, începută mai ales din 1870.

Structura și evoluția socială la sfârșitul secolului trecut și în primul deceniu al secolului nostru, precum și contradicțiile și confruntările dintre grupuri și clase sociale, generate de puternice antagonisme economice, constituie o problemă profund reflectată în această carte. Ni se pare că prof. V. Maciu elucidează cel mai bine începuturile mișcării proletare din România, în concordanță cu stadiul de evoluție a procesului de naștere a industriei noastre moderne. În acest chip, „Asociația generală a lucrătorilor din România apare ca o primă înjghebare a unui proletariat insuficient maturizat, dar pătruns totuși de conștiința drepturilor sale. Tot astfel ocupându-se de răcoala din 1907, autorul redă un tablou complex al contradicțiilor sociale și o expunere nuanțată a claselor și păturilor sociale, precum și a partidelor și grupărilor politice. În această interpretare, față de problema agrară în general și de aceea țărănească în special, chiar burghezia și moșierimea erau divizate, deosebirile reflectându-se mai ales în confruntările de opinii în jurul unor proiecte de dezvoltare a capitalismului în agricultură. Poziția mișcării socialiste față de problema agrară își găsește, de asemenea, o explicație adecvată. Deși se pronunțau pentru o acțiune hotărâtă în vederea ridicării condițiilor materiale a țăranimii, cei mai mulți dintre fruntașii mișcării socialiste erau adepții unor căi de luptă legale și parlamentare. Rezultă, din studiul prof. V. Maciu, că răcoala din 1907 a fost una dintre cele mai grave crize sociale și politice, lupta țăranimii provocând un întreg șir de măsuri de consolidare a capitalismului în sistemul proprietății și al relațiilor agrare.

Prin publicarea lucrării *De la Tudor Vladimirescu la răcoala din 1907*, Editura Scriului Românesc din Craiova pune la dispoziția specialiștilor și a publicului larg o excelență contribuție. Rod al unor reflecții îndelungate și pătrunzătoare, studiile profesorului Vasile Maciu înmănunchiate în acest volum vor fi mai accesibile, servind nu numai la cunoașterea unui trecut istoric frământat, ci și la stimularea cercetărilor de istorie românească în spiritul celor mai riguroase metode de cercetare istorică.

Apostol Stan

ALEXANDRU CEBUC, *Tradiții revoluționare bucureștene*, București, Muzeul de istorie al municipiului București, 1973, 182 p.

Sub acest titlu, autorul, un vechi și pasionat cercetător al trecutului revoluționar de luptă a maselor populare din București în epoca modernă și contemporană, reia, de fapt, într-o formă sensibil îmbunătățită și completată, o temă abordată anterior sub

titlul *Evocări. Locuri și case din București legate de lupta P.C.R.* (1960) și parțial în *Monumente din București Ghid* (1966), ambele în colaborare cu Florian Georgescu.

Bucurându-se de girul a doi dintre cei mai competenți specialiști în acest domeniu (Gh. Ioniță, Ion Lupescu), lucrarea prezintă în condiții grafice superioare, sub forma unor scurte medalioane, însoțite de un bogat material ilustrativ (în multe cazuri, pentru prima dată prezentat publicului cititor) cca. 300 imobile sau locuri legate de lupta revoluționară din București începând de la mijlocul secolului XIX și încheind cu epoca contemporană. Mai mult de jumătate din medalioane se referă la casele și locurile legate de pregătirea și înfăptuirea insurecției, de anii revoluției populare și ai construirii socialismului.

Folosind o largă bibliografie, adusă la zi, asupra problematicei abordate, precum și ca rod al cercetărilor sale proprii, autorul prezintă într-o formă condensată informații diverse, în parte inedite, privind funcționarea de pildă a postului de radio clandestin „România liberă”, sediile precum și date despre apariția organelor de presă ilegală; casele conspirative ale P.C.R., cu precizarea, în cele mai multe cazuri, a luptătorilor revoluționari adăpostiți sau activităților desfășurate acolo, locurile legate de pregătirea și desfășurarea insurecției, sediile unor organizații politice revoluționare și democratice, ale unor instituții centrale de partid și de stat după 23 august 1944.

Spre a da un singur exemplu, referindu-se la Monumentul eroilor luptei pentru libertatea poporului și a patriei, pentru socialism din Parcul Libertății, în afara prezentării unor date puțin cunoscute (sau uitate) despre împrejurările construirii mauseului sau de descrierea acestuia, este prezentată o listă completă cu menționarea datei nașterii și decesului și a amplasării exacte în interiorul mauseului a tuturor militanților revoluționari depuși acolo pînă la sfârșitul anului 1970.

Lucrarea, deși pasibilă în cazul unei reeditări de îmbunătățiri și completări, constituie un util și operativ instrument de lucru pentru toți cei interesați să cunoască locurile în care s-a zămislit și a pulsat viața revoluționară bucureșteană, îndeosebi lupta P.C.R. pentru progres social-politic, pentru biruința socialismului.

Bucureștii își descoperă — și autorul prin lucrarea sa atrage încă odată atenția în această direcție — o fațetă mai puțin cunoscută, aceea de depozitar a sute de locuri și case păstrate și evocatoare a tradițiilor revoluționare de luptă a celor mai înaltați fii ai săi din capitala țării.

T. U.

BULETIN BIBLIOGRAFIC

1. GENERALITĂȚI, METODOLOGIA ȘI FILOZOFIA ISTORIEI

- * * * Vizita oficială a tovarășului Nicolae Ceaușescu în Republica Federală Germania, 26–30 iunie 1973, București, Edit. politică, 1974, 196 p.
- * * * Vizita oficială a tovarășului Nicolae Ceaușescu în S.U.A. 4–7 decembrie 1973, București, Edit. politică, 1973, 187 p.
- BRAILLARD, PHILIPPE, *Philosophie et relations internationales*, Genève, Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, 1974, 126 p.
- * * * *Friederich Engels 1820–1970 Referate-Diskussionen-Dokumente*, Hannover, Verlag für Literatur und Zeitgeschichte, 1971, 376 p.

2. INSTRUMENTE DE LUCRU ȘI IZVOARE

- * * * *Archiv der sozialen Demokratie Übersicht über die Archivbestände*, (Bonn), 1973, 134 p.

3. SINTEZE

- * * * *Das Eigen. Landrecht der Siebenbürger Sachsen*, München, Verlag Hans Meschendorfer, 1973, 246 p.
- HANKE, LEWIS, *Latin America. A Historical Reader*, Little, Brown and Company Boston, 1971, 671 p.
- MUREȘAN CAMIL, ALEXANDRU VIANU, *Președinte la Casa Albă*, București, Edit. politică, 1974, 669 p.
- TANASE AL., *Cultură și umanism. Eseuri de filozofia culturii*, (Iași), Edit. Junimea, 1973, 265 p.
- SALMONOWICZ, STANISLAW, *Torunskie Gimnazjum Akademickie W latach (1681–1817)* Poznań, Państwowe Wydawnictwo naukowe, (f.a), 450 p.

4. ISTORIA EVULUI MEDIU

- BLAGOJEVIČ, MILOŠ, *Zemljoradnja i srednjovekovnoj Srbiji*, (Agricultura în Serbia medievală, Beograd, 1973, 463 p.
- HOPP LAJOS, *A Rakoczi emigracio Lengyelországban* (Emigrația rakocșiană în Polonia), Budapest, Akadémiai Kiadó, 1973, 230 p.
- MARKOV JOSEF, *Odras politickich zapasov v obecnej sprave Banskej-Bystrice v 16–19 storoč.* (Reflectarea luptelor politice în administrația orașului Banská Bystrica în secolele XVI–XIX), Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1973, 272 p.
- MOGA IOAN, *Scrieri istorice 1926–1946*, Cluj, Edit. Dacia, 1973, 357 p.

5. ISTORIE MODERNĂ

- BERINDEI DAN, *Revoluția română din 1848*, București, Editura politică, 1974, 78 p.
- * * * *Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă*. Vol. II (1848–1918) București, Edit. didactică și pedagogică, 1974, 350 p.

- GEORGESCU TITU, *Între două revoluții*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1974, 422 p.
- GÖDDE BAUMANS, BEATE, *Deutsche Geschichte in Französischer Sicht. Die französische Historiographie von 1871 bis 1918 über die Geschichte Deutschlands und der deutsch-französischen Beziehungen in der Neuzeit*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1971, 461 p.
- HOPE NICOLAS MARTIN, *The alternative to German unification. The anti-prussian party Frankfurt, Nassau, and the two Hesses 1859–1867*, Franz Steiner Verlag Wiesbaden, 1973, 341 p.
- * * * *Očerki istorii kommunisticeskoj partii Litvy*, vol. I, 1887–1920, Vilnius, Mintis, 1973, 575 p.
- RAYMOND ANDRÉ, *Artisans et commerçants au Caire au XVIIIe siècle*, tome I–II, Domas, 1973, 1974, 920 p.
- RAŽKOV B.A., *Angliiskoe rabocee dvizhenie 1859–1864 g.*, Moskova, Nauka, 1973, 234 p.
- TOTH ADALBERT, *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848–1892*, München, R. Oldenbourg Verlag, 1973, 382 p.

6. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- ABRAMENKO I.A., *Kommunisticeskie formirovaniia-Časti Osoboag Naznacenija (C.O.N.) zapadnoj Sibiri (1920–1924 gg)* Tomsk, Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, 1973, 300 p.
- THIERRY HENTSCH, *Face au blocus. La Croix-Rouge internationale dans le Nigeria en guerre (1967–1970)*, Genève, Institut Universitaire de Hautes Études Internationales, 1973, 307 p.
- HUOPANIEMI KUKKA, *Parliaments and european rapprochement. The Conference of the Inter-Parliamentary Union on European Cooperation and Security (Helsinki, January 1973)*, Institut Universitaire de Hautes Études Internationales, Genève, 1973, 138 p.
- KABANOV V. V., *Oktjabskaja revoljucija i kooperacija (1917 g-mart. 1919 g)*, Moskova, Nauka, 1973, 294 p.
- KEREKES LAJOS, *Az első osztrak kozlarsasag alhonya. Mussolini Gömbös es az osztrak Heimwehr*, (Amurgul primei republici austriace. Mussolini, Gömbös și Heimwehru austriac), Budapest, Akademiai Kiado, 1973, 179 p.
- MAKARENKOVA E. M., *Fransuzkaja Socialosticeskaja Partiiija v gody IV Respubliki*, Moscova, Nauka, 1973, 216 p.
- PERESYPKIN I. T., *Cvjaz v velikoi otecestvennoj vojne*, Moskva, Nauka, 1973, 282 p.

Gelu Apostol

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ
- DACIA. REVUE D'ARHEOLOGIE ET D'HISTOIRE
ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLO-
GIE – CLUJ
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
„A. D. XENOPOL” – IAȘI
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ
– SERIA TEATRU–MUZICĂ–CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

„REVISTA DE ISTORIE”, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista Revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimerile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbă străină se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- ** A. D. Xenopol, Studii privitoare la viața și opera sa, 1972, 445 p., 26 lei.**
- ** Bibliografia istorică a României. II. Secolul XIX. t. I, volum îngrijit de Cornelia Bodea, 1972, 512 p., 47 lei.**
- L. BOICU, Austria și principatele Române în vremea războiului Crimei 1853 — 1856, „Biblioteca istorică” XXXIII, 1972, 478 p. 29 lei**
- ADOLF ARMBRUSTER, Romanitatea românilor, istoria unei idei, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p., 20,50 lei.**
- ELIZA CAMPUS, Înțelegerea Balcanică, „Biblioteca istorică”, XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.**
- M. M. ALEXANDRESCU-DERSCA, N. Iorga — a Romanian historian of the Ottoman Empire. „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p., 10 lei.**
- PAUL CERNOVODEANU, Englands trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the latter Stuarts (1660—1714), „Bibliotheca Historica Romaniae” 41(2), 1972, 157 p., 8,25 lei.**
- L. BANYAI, Destin comun, traditions fraternelles, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 42, 1972, 209 p., 8 lei.**
- VLAD MATEI, Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII), „Bibliotheca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,5 lei.**
- BARBU CÎMPINA, Studii istorice, I, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.**
- Studii și materiale de istorie medie, vol. VI, 1973, 446 p., 25 lei.**
- PAUL CERNOVODEANU, Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII), „Istorie și civilizație”, 6, 1973, 273 p., 15 lei.**
- VLADIMIR DICULESCU, Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848), „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p., 19 lei.**
- ** Studii și materiale de istorie modernă, vol. IV, 1973, 466 p. 26 lei.**
- IOSIF PATAKI, Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea, 1973, 350 p., 28 lei.**
- DAN BERINDEI, L'année révolutionnaire 1821 les Pays Roumains, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 246 p., 10 lei.**
- LIGIA BÂRZU, Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei), 1973, 308 p. + XXXV planșe, 32 lei.**

RM ISSN 0039—3878

I. P. Informația

C. 1493

43856

www.dacoromanica.ro

Lei 20.—